

HE 159/2018 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle vammaispalvelulain ja laeiksi sosiaalihuoltolain ja varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄSIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi vammaispalvelulaki. Laki sisältäisi säännökset vammaisille henkilöille järjestettävistä sosiaalihuollon erityispalveluista. Lailla sovitettaisiin yhteen laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista sekä laki kehitysvammaisten erityishuollosta, jotka samalla kumottaisiin. Laki täydentäisi sosiaalihuollon palveluja koskevana yleislakina sovellettavaa sosiaalihuoltolakia. Vammaisten henkilöiden tarvitsemaan terveydenhuoltoon ja lääkinnälliseen kuntoutukseen sovellettaisiin terveydenhuoltolakia. Lisäksi vammaiset henkilöt olisivat oikeutettuja muun sosiaali- ja terveydenhuollon erityislainsäädännön mukaisiin palveluihin ja tukeen.

Lakia sovellettaisiin henkilöön, joka tarvitsee vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen johdosta välttämättä ja toistuvasti apua tai tukea suoriutuakseen tavanomaisessa elämässä. Maakunnan olisi järjestettävä laissa tarkoitettuja erityispalveluja, jos vammaisen henkilö ei saisi muun lain nojalla riittäviä ja sopivia palveluja. Lähtökohtana erityispalvelujen järjestämiselle olisi vamman tai sairauden aiheuttamasta pitkäaikaisesta toimintarajoituksesta seuraava avun tai tuen tarve. Sen sijaan diagnoosi ei määrittäisi palvelujen saamista. Iäkkäiden henkilöiden kohdalla tulisi myös ottaa huomioon niin sanotussa vanhuspalvelulaissa olevat säännökset iäkkään henkilön palvelutarpeista ja niihin vastaamisesta sekä iäkkään henkilön hoidon ja huolenpidon toteuttamista sekä palvelujen laadun varmistamista ohjaavat periaatteet.

Lain tarkoituksena olisi toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa sekä ehkäistä ja poistaa esteitä, jotka rajoittavat henkilön yhdenvertaisuuden saavuttamista, osallisuutta ja osallistumista. Lisäksi lain tavoitteena olisi tukea itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista sekä turvata yksilöllisen tarpeen mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut.

Esitys sisältäisi säännökset vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukemisesta palvelutarpeen arvioinnissa, palvelujen suunnittelussa sekä toteuttamisen ja toteutumisen seurannassa ja osallistumisessa järjestettävästä tuesta. Asiakasprosessia koskevaa sääntelyä ehdotetaan täydennettäväksi sosiaalihuoltolakiin tehtävillä muutoksilla palvelutarpeen arvioinnin aloittamisen määräajan, asiakassuunnitelman sisällön ja päätöksenteon osalta. Tavoitteena olisi arvioida vammaisen henkilön toimintakykyä ja palvelutarvetta erilaisissa toimintaympäristöissä sekä ottaa huomioon niissä tapahtuvat muutokset. Asiakassuunnitelma sisältäisi selviytyksen vammaisen henkilön elämäntilanteen ja toimintaympäristön vaikutuksesta toimintakykyyn sekä sen edellyttämästä yksilöllisen tarpeen ja edun mukaisesta palvelujen kokonaisuudesta sekä palvelujen toteuttamisesta. Palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelman laatiminen olisi tarvittaessa tehtävä sosiaalihuoltolain mukaisena monialaisena yhteistyönä.

Maakunnan olisi huolehdittava, että palvelut toteutettaisiin sisällöltään ja laajuudeltaan vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaisina. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamiseen. Niissä olisi otettava huomioon lapsen tai nuoren ikä ja kehitysvaihe, perhesuhteet ja muut läheiset ihmissuhteet. Palvelut olisi toteutettava siten, että ne turvaavat lapsen ja nuoren hyvinvointia ja kehitystä sekä mahdollisuutta toimia yhdenvertaisesti muiden lasten ja nuorten kanssa.

Laissa säädettäisiin keskeisistä vammaisen henkilön osallisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä välttämätöntä huolenpitoa turvaavista palveluista. Näitä palveluja olisivat valmennus ja tuki, henkilökohtainen apu, asumisen tuki mukaan lukien tuki esteettömään asumiseen, lyhytaikainen huolenpito ja päiväaikainen toiminta sekä liikkumisen tuki. Maakunnalla olisi näihin palveluihin pääosin erityinen, määrärahoista riippumaton järjestämisvelvollisuus.

Lisäksi maakunta korvaisi määrärahojen puitteissa vammaiselle henkilölle kustannukset liikkumisessa, viestinnässä sekä päivittäisissä toiminnoissa tai vapaa-ajan toiminnoissa tarvittavien

HE 159/2018 vp

välineiden tai muiden teknisten ratkaisujen hankkimisesta. Maakunta voisi lisäksi määrärahojen puitteissa järjestää muita lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia palveluja.

Ehdotetun lain mukaiset erityispalvelut ehdotetaan säilytettäväksi maksuttomina vastaavasti kuin nykyisessä lainsäädännössä. Maksuttomista palveluista säädetään sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetussa laissa. Lisäksi muutettaisiin varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annettua lakia.

Ehdotettujen lakien on tarkoitus tulla voimaan 1 päivänä tammikuuta 2021.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄSIALLINEN SISÄLTÖ	1
SISÄLLYS.....	3
YLEISPERUSTELUT	5
1 JOHDANTO	5
2 NYKYTILA	6
2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö.....	6
2.1.1 Yhdenvertaisuus ja sosiaaliset perusoikeudet	6
2.1.2 Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista.....	7
2.1.3 Asiakkaan ja potilaan asema ja oikeudet.....	8
2.1.4 Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista	9
2.1.5 Sosiaalihuoltolaki.....	10
2.1.6 Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista.....	11
2.1.7 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta	12
2.1.8 Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta.....	13
2.1.9 Hengityshalvauspotilaita koskeva sääntely.....	14
2.1.10 Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista.....	15
2.1.11 Laki omaishoidon tuesta	15
2.1.12 Perhehoitolaki	16
2.1.13 Varhaiskasvatusta ja opetusta koskeva lainsäädäntö	18
2.1.14 Yhdenvertaisuuslaki.....	22
2.1.15 Kuntalaki.....	23
2.1.16 Kielilaki.....	25
2.1.17 Saamen kielilaki.....	25
2.1.18 Viittomakielilaki	26
2.1.19 Kuntoutusta koskeva lainsäädäntö	26
2.1.20 Laki vammaisuuksista	28
2.1.21 Laki liikenteen palveluista ja laki liikenteen palveluista annetun lain muuttamisesta.....	29
2.1.22 Vammaispalvelujen asiakasprosessi	30
2.2 Vammaispalvelujen ja erityishuollon asiakkaat.....	33
2.3 Kansainvälinen kehitys sekä ulkomaiden ja EU:n lainsäädäntö	38
2.3.1 Ihmisoikeussopimukset ja muut vastaavat kansainväliset velvoitteet.....	38
2.3.2 Yhdistyneet kansakunnat	39
2.3.3 Euroopan neuvosto.....	42
2.3.4 Euroopan unioni.....	43
2.3.5 Pohjoismaiden ja eräiden muiden maiden lainsäädäntö.....	44
2.4 Nykytilan arviointi	52
2.4.1 Lainsäädännön uudistaminen	52
2.4.2 Lakien soveltamisala.....	53
2.4.3 Ikääntymisestä johtuvat toimintarajoitteet	53
2.4.4 Lapset ja perheet	54
2.4.5 Palvelutarpeen arviointi, palvelusuunnitelma ja päätökset	56
2.4.6 Ohjaus, kuntoutus ja valmennus	56
2.4.7 Henkilökohtainen apu	57
2.4.8 Asuminen ja palvelut – asumispalvelut.....	58
2.4.9 Lasten asuminen.....	60

HE 159/2018 vp

2.4.10	Hengityshalvauspotilaiden asema	60
2.4.11	Kuljetuspalvelut ja auton hankinnan tuki	62
2.4.12	Kunnan takautumisoikeus vakuutuslaitosta kohtaan	63
3	ESITYKSEN TAVOITTEET JA KESKEISET EHDOTUKSET	63
3.1	Tavoitteet	63
3.2	Toteuttamisvaihtoehdot	64
3.3	Keskeiset ehdotukset	65
3.3.1	Soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön	65
3.3.2	Palvelutarpeen arviointi, asiakassuunnitelma ja palvelujen toteuttaminen	66
3.3.3	Erytispalvelut	67
4	ESITYKSEN VAIKUTUKSET	71
4.1	Taloudelliset vaikutukset	71
4.2	Vaikutukset viranomaisten toimintaan	81
4.3	Sukupuolivaikutukset	82
4.4	Yhteiskunnalliset vaikutukset	83
4.5	Lapsivaikutukset	84
4.6	Vaikutukset maakunnan asukkaisiin ja asiakkaisiin	87
4.7	Kielelliset vaikutukset	88
4.8	Uudistuksen vaikutusten seuranta	90
5	ASIAN VALMISTELU	90
5.1	Valmisteluvaiheet ja -aineisto	90
5.2	Lausunnot ja niiden huomioon ottaminen	92
6	RIIPPUVUUS MUISTA ESITYKSISTÄ	94
	YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	96
1	LAKIEHDOTUSTEN PERUSTELUT	96
1.1	Vammaispalvelulaki	96
1.1	1 luku Yleiset säännökset	96
1.1	2 luku Erytispalvelut	117
1.1	3 luku Muutoksenhaku	153
1.2	Laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta	156
1.3	Laki varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n muuttamisesta	158
2	VOIMAANTULO	158
3	SUHDE PERUSTUSLAKIIN JA SÄÄTÄMISJÄRJESTYS	158
	LAKIEHDOTUKSET	172
	Vammaispalvelulaki	172
	Laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta	182
	Laki varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n muuttamisesta	185
	LIITE	186
	RINNAKKAISTEKSTIT	186
	Laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta	186
	Laki varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n muuttamisesta	190

YLEISPERUSTELUT

1 Johdanto

Vammaispalvelut ovat keskeinen osa vammaisten henkilöiden perusoikeuksien ja hyvinvoinnin toteuttamista. Vammaispalveluilla toteutetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa.

Pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelman mukaan edellisen hallituskauden aikana käynnistynyttä vammaispalvelulainsäädännön uudistusta jatketaan. Lainsäädännön uudistamisen tavoitteena on kokonaisuudistus, jossa nykyinen laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987), jäljempänä *vammaispalvelulaki* ja laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977), jäljempänä *kehitysvammalaki*, yhdistetään yhdeksi vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevaksi laiksi, joka turvaa tarveperusteisesti eri vammairyhmien yhdenvertaiset palvelut. Nykyiset vammaispalveluja koskevat erityislait kumotaan. Kehitysvammalain säännökset tahdosta riippumattomasta erityishuollosta sekä erityishuollossa toteutettavista rajoitustoimenpiteistä siirretään valmisteltavana olevaan yleislakiin, jonka on tarkoitus tulla voimaan yhtä aikaa ehdotetun lain kanssa. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä ja maakuntauudistusta koskevan uudistuksen yhteydessä sairaanhoitopiirien ja kehitysvammaisten erityishuoltopiirien kuntayhtymät sekä niiden omaisuus, vastuut ja velvoitteet siirtyvät maakunnille.

Lakien yhdistämisen ja lainsäädännön kokonaisuudistuksen tarpeet ovat nousseet kahden rinnakkaisen vammaispalveluja koskevan lain soveltamisen haasteista, epäyhtenäisestä ja osittain vanhentuneesta säädöspohjasta sekä tarpeesta purkaa palvelujärjestelmien erillisyydet. Erilliset lait vaikeuttavat soveltamista ja vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteutumista myös siitä syystä, että ne sisältävät saman tyyppisiä palveluja, mutta niiden asiakasryhmien rajauksissa tai maksuperusteissa on eroja.

Hallituksen esityksen valmistelun yhteydessä palvelun järjestäjän tehtävät ja velvoitteet on hallitusohjelman mukaisesti arvioitu uudelleen niin, että julkisen talouden menot eivät lisäänty. Osana kuntien tehtävien ja velvoitteiden vähentämisen toimenpideohjelmaa hallitus asetti vammaispalvelulainsäädännön uudistamiselle alun perin 61 miljoonan euron säästötavoitteen. Vuoden 2018-2021 julkisen talouden suunnitelman yhteydessä hallitus päätti, että kuntien kustannusten karsiminen laajennetaan koskemaan koko julkista sektoria. Tässä yhteydessä hallitus päätti pienentää uudistuksen säästötavoitetta 18,1 miljoonaan euroon. Syksyn 2018 budjettiriihen päätös laajentaa vammaisten lasten oikeutta maksuttomaan varhaiskasvatukseen pienensi uudistuksen säästötavoitteen 15,3 miljoonaan euroon. Säästötavoitteeseen sisältyy sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä ja rahoitusta koskevan uudistuksen yhteydessä toteutettava verotuksen invalidivähennyksen poisto ja verotuen korvaaminen suoralla tukimuodolla vammaispalvelujen kehittämiseen.

Säästötavoitteesta huolimatta ehdotettavassa vammaispalveluja koskevassa erityislaissa on säilytetty lainsäädännön uudistamisen keskeiset tavoitteet vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen edistämisestä ja toteutumisesta sekä lähtökohta palvelujen tarvelähtöisyydestä. Tarpeen arvioinnissa otetaan huomioon se, mitä sosiaalihuolto-laissa on säädetty asiakkaan edusta. Lisäksi hallituksen esityksen valmistelussa on hyödynnetty selvitysmies Kalle Könkkölän ehdotuksia vaihtoehtoisista säästöjen toteuttamistavoista.

Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden turvaamiseksi tarvitaan edelleen palveluja, joiden järjestämisvelvollisuus ei riipu maakunnan määrärahoista. Tämän ehdotuksen mukaiset palvelut kohdentuisivat sellaisille vammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat välttämättä ja toistuvasti pitkäaikaista apua tai tukea tavanomaisessa elämässä suoriutumisessa. Tämän vuoksi ehdotetaan pääosaa esityksen mukaisista palveluista säädettäväksi maakunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuuluvina vastaavasti kuin nykyisessä vammaislainsäädännössä.

Ehdotetuilla erityispalveluilla toteutettaisiin vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta sekä suhteessa vammattomiin henkilöihin että muihin vammaisiin henkilöihin sekä ehkäistäisiin ja poistettaisiin esteitä, jotka rajoittavat yhdenvertaisuuden saavuttamista. Palvelut turvaisivat myös vammaisen henkilön asumisen ja osallistumisen yhdenvertaisesti muiden kanssa riippumatta vamman tai sairauden aiheuttamasta toimintarajoitteesta ja sen vuoksi tarvittavan avun sisällöstä.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (jäljempänä *vammaissopimus*) on ratifioitu kuluvan hallituskauden aikana. Vammaissopimuksen sisältö on otettu huomioon tämän esityksen valmistelussa.

Hallituksen esityksen valmistelussa on otettu huomioon maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon uudistusta koskeva lainsäädäntö. Keskeisimpiä huomioon otettavia muutoksia uudessa lainsäädännössä ovat sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuun siirtyminen kunnilta 18 maakunnalle, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan valinnanvapautta koskeva lainsäädäntö sekä sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamista koskevat muutokset.

2 Nykytila

2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

2.1.1 Yhdenvertaisuus ja sosiaaliset perusoikeudet

Vammaispalvelujen järjestämisen perusta on perustuslaissa. Suomen perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Tällä yleisellä säännöksellä ilmaistaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskeva pääperiaate. Siihen sisältyy mielivallan kieltö ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. Säännös kohdistuu myös lainsäätäjään. Lailla ei voida mielivaltaisesti asettaa henkilöitä tai henkilöryhmiä muita edullisempaan tai epäedullisempaan asemaan. Perustuslain 6 §:n 1 momentin säännöstä täydentää 2 momentin syrjintäkieltö. Sen mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Perustuslain 6 §:n perusteella ei ole kielletty kaikenlaista erilaista kohtelua ihmisten välillä. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen voi edellyttää julkiselta vallalta aktiivisia toimia. Säännös ei estä positiivista erityiskohtelua eli muodollisesta yhdenvertaisuudesta poikkeamista silloin, kun pyritään tietyn, heikossa asemassa olevan ryhmän aseman ja olosuhteiden parantamiseen. Olennaista on, voidaanko erilainen kohtelu perustella perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävällä tavalla.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perustuslain 6 §:n 4 momentin mukaan sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.

Perustuslain 19 §:n 1 momentissa on turvattu oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tämä on suoraan perustuslaissa säädetty subjektiivinen oikeus yksilölle kaikissa elämäntilanteissa kuuluvasta vähimmäisturvasta (PeVM 25/1994 vp). Välttämättömällä toimeentulolla ja huolenpidolla tarkoitetaan sellaista tulotasoa ja palveluja, joilla turvataan ihmisarvoisen elämän edellytykset. Perusoikeusuudistukseen johtaneen hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp) mukaan ihmisarvoisen elämän perusedellytyksiä turvaavat erityisesti oikeus kiireelliseen sairaanhoitoon sekä eräät lasten, vanhusten, vammaisten ja kehitysvammaisten henkilöiden huoltoon kuuluvat tukitoimet.

HE 159/2018 vp

Oikeuskirjallisuudessa ja ylimpien lainvalvojien ratkaisukäytännössä (esimerkiksi OKA dnro 1052/1/06) on lähdetty siitä, että lainkohdassa käytetty ilmaisu ”ihmisarvoisen elämän” turva on enemmän kuin pelkästään biologiselle olemassaololle välttämättömien edellytysten turvaamista. Se, mikä kulloinkin on ihmisarvoista elämää, vaihtelee kulttuurisia arvoja ja tottumuksia vastaavasti.

Perustuslain 19 §:n 3 momentti velvoittaa julkista valtaa turvaamaan jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet sekä edistämään väestön terveyttä. Palvelujen riittävyyden määrittelyssä hallituksen esitys asetti lähtökohdaksi tason, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä.

Perustuslain 22 § velvoittaa julkista valtaa turvaamaan perusoikeuksien käytännön toteutumisen. Julkisella vallalla tarkoitetaan sekä valtiota että kuntia. Perusoikeuksien toteuttaminen edellyttää julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä, tosiasiallisten edellytysten luomista perusoikeuksien toteuttamiseksi. Keskeisiin keinoihin kuuluvat perusoikeuksien käyttöä turvaavan ja täsmentävän lainsäädännön säätäminen sekä taloudellisten voimavarojen kohdentaminen.

Muut perusoikeussäännökset määräävät osaltaan tapaa, jolla sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamisvelvollisuus on täytettävä. Näitä ovat oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen (7 §), yksityiselämän suoja (10 §) sekä uskonnon ja oman tunnon vapaus (11 §).

Sivistyksellisten ja kielellisten oikeuksien turvaamisen kannalta keskeinen säännös on perustuslain 17 §, jossa säädetään oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin. Pykälän 1 momentin mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Pykälän 2 momentin mukaan jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä, turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Pykälän 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä korostettiin sitä, että julkisen vallan velvollisuutena on edistää tosiasiallista tasa-arvoa yhteiskunnassa. Yhdenvertaisuussäännös toteuttaa siten myös perustuslain 1 §:n yleistä arvolähtökohtaa oikeudenmukaisuuden edistämisestä yhteiskunnassa. Sosiaalipalveluja on annettava siten, ettei ihmisiä ilman hyväksyttävää perustetta aseteta eri asemaan muun muassa iän, terveydentilan tai sukupuolen mukaan. Erityisesti tärkeänä pidetään alueellisen tasa-arvon toteutumista.

2.1.2 Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista

Kunnallisista sosiaali- ja terveystalveluista voidaan periä maksu palvelun käyttäjältä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (734/1992), jäljempänä *asiakasmaksulaki*, mukaan, jollei lailla toisin säädetä. Maksu voidaan periä myös henkilön maksukyvyyn mukaan. Asiakkaan taloudellinen asema ei kuitenkaan voi olla esteenä palveluiden saamiselle, eivätkä asiakasmaksut saa siirtää palveluja niitä tarvitsevien tavoittamattomiin.

Palvelusta perittävä maksu saa olla enintään palvelun tuottamisesta aiheutuvien kustannusten suuruinen. Valtioneuvoston asetuksella voidaan säätää palvelusta perittävän maksun enimmäismäärä ja maksu määräytyväksi maksukyvyyn mukaan. Valtioneuvoston asetuksella voidaan säätää myös maksun tarkistamisesta indeksin muutoksen mukaisesti.

HE 159/2018 vp

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun asetuksessa (912/1992), jäljempänä *asiakasmaksuasetus* mainituista kunnallisista sosiaali- ja terveyspalveluista saa periä asiakasmaksuasetuksessa säädetty maksut, jollei erikseen toisin säädetä. Koska asiakasmaksuasetuksessa säädetään ainoastaan maksun enimmäismäärä, sosiaali- ja terveyspalveluista voi periä pienempiä maksuja tai antaa palvelun maksutta.

Asiakasmaksulain mukaisesti osa sosiaali- ja terveyspalveluista on maksuttomia, osassa asiakasmaksu on kaikille sama ja osassa palveluista maksut määräytyvät maksukyvyn mukaan. Maksuttomia vammaispalvelulaissa tarkoitettuja sosiaalipalveluja ovat kuntoutusohjaus, sopeutumisvalmennus, päivätoiminta, palveluasumiseen liittyvät erityispalvelut eräin poikkeuksin sekä vammaispalvelujen ja tukitoimien tarpeen selvittämiseksi tehtävät tutkimukset. Kuljetuspalveluista voidaan periä asiakasmaksuasetuksen mukaan enintään paikkakunnalla käytävissä olevan julkisen liikenteen maksua vastaava maksu tai muu siihen verrattavissa oleva kohtuullinen maksu. Kehitysvammaisten erityishuolto on pääosin maksutonta.

Asiakasmaksulain 4 §:n mukaan kehitysvammaisten erityishuolto ja siihen liittyvät kuljetukset ovat maksuttomia. Kehitysvammaisten ylläpidosta voidaan kuitenkin periä maksu lukuun ottamatta alle 16-vuotiaalle annettavaa osittaista ylläpitoa. Laitoshoidossa kehitysvammaisten henkilöiden erityishuoltoon liittyvästä ylläpidosta voidaan asiakasmaksulain 21 §:n mukaan periä normaali asiakasmaksuasetuksen 12 §:n mukainen lyhytaikaisen laitoshoidon maksu ja maksulain 7 c §:n mukainen pitkäaikaisen laitoshoidon maksu. Esimerkiksi kehitysvammalain nojalla järjestettävissä asumispalveluissa perittävän ylläpitomaksun suuruudesta ei ole säädetty laissa.

Maksukyvyn mukaan määräytyvät maksut ovat tulosidonnaisia. Varallisuuden arvoa ei oteta huomioon maksuja määrättäessä. Tulosidonnaisiksi maksut on säädetty pääasiassa silloin, kun palvelujen käyttö kestää pitkään kuten jatkuvasti ja säännöllisesti kotiin annettavissa palveluissa ja laitoshoidossa. Tasamaksuja peritään satunnaisesti tai lyhytaikaisesti käytettävästä palvelusta, kuten hammashoidosta ja poliklinikkakäynneistä.

Kohtuuttoman korkeaksi nousevan maksurasituksen estämiseksi on asiakasmaksuista palvelun käyttäjälle kalenterivuoden aikana aiheutuvilla kustannuksilla enimmäismäärä (maksukatto). Enimmäismäärä ja maksukattoon sisältyvät palvelut on määritelty asiakasmaksulaissa. Maksukaton ylittymisen jälkeen ovat maksukattoon sisältyvät palvelut maksuttomia asianomaisen kalenterivuoden loppuun. Laitoshoidosta voidaan kuitenkin periä maksu palvelun käyttäjän ylläpidosta maksukaton ylittymisen jälkeenkin.

Asiakkaan maksukyvyn mukaan määrätty maksu on jätettävä perimättä tai sitä on alennettava siltä osin kuin maksun periminen vaarantaa henkilön tai perheen toimeentulon edellytyksiä tai henkilön lakisääteisen elatusvelvollisuuden toteuttamista. Vastaavilla perusteilla kunta voi myös eräissä muissa tilanteissa jättää maksun perimättä tai alentaa sitä. Maksujen perimättä jättäminen tai alentaminen on mahdollista myös silloin, kun siihen on syytä huollolliset näkökohdat huomioon ottaen. Toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) 1 §:n mukaan toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen tuki, eikä kunta saa omin toimin aiheuttaa sen tarvetta asiakasmaksuja periessään.

Hallituksen esitys uudeksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulaiksi annetaan vuoden 2018 aikana siten, että se voisi tulla voimaan 1.1.2021.

2.1.3 Asiakkaan ja potilaan asema ja oikeudet

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (812/2000), jäljempänä *sosiaalihuollon asiakaslaki* sekä potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (785/1992), jäljempänä *potilaslaki*, säädetään muun muassa asiakkaan ja potilaan oikeudesta hyvään sosi-

aali- ja terveydenhuoltoon sekä hyvään kohteluun niitä toteutettaessa. Lakeja sovelletaan pääsääntöisesti sekä julkiseen että yksityisesti järjestettyyn sosiaali- ja terveydenhuoltoon.

Samankaltaiset perussäännökset asiakkaan ja potilaan oikeuksista ja hyvästä kohtelusta ovat asiakaslain 4 §:ssä ja potilaslain 3 §:ssä. Asiakkaalla ja potilaalla on oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon sekä terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänellä on oikeus hyvään kohteluun ilman syrjintää. Asiakasta ja potilasta on kohdeltava niin, ettei hänen ihmisarvoaan loukata. Hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään on kunnioitettava. Hänen yksilölliset tarpeensa, äidinkielenä ja kulttuuritaustansa on otettava huomioon.

Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä säädetään sosiaalihuollon henkilöstön velvollisuudesta selvittää asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Hänelle on myös selvitettävä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset sekä muut asiat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava niin, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Tarvittaessa on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisestä. Potilaslain 5 §:ssä on vastaavanlaiset säännökset potilaan tiedonsaantioikeudesta.

Palvelujen yksilöllisestä suunnittelusta säädetään sosiaalihuollon asiakaslain 7 §:ssä ja potilaslain 4 a §:ssä. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on lähtökohtaisesti aina laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma. Suunnitelman laatimisesta voidaan luopua, jos kyseessä on tilapäinen neuvonta tai ohjaus taikka jos sen laatiminen on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Terveyden- ja sairaanhoitoa toteutettaessa on tarvittaessa laadittava tutkimusta, hoitoa, lääkinnällistä kuntoutusta koskeva tai muu vastaava suunnitelma. Suunnitelma on laadittava yhteisymmärryksessä asiakkaan tai potilaan kanssa ja tietyissä tapauksissa hänen omaisensa tai läheisensä taikka laillisen edustajansa kanssa.

Täysi-ikäisen asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeudesta säädetään sosiaalihuollon asiakaslain 8 ja 9 §:ssä ja potilaslain 6 §:ssä. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide sekä hänen etunsa. Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Asiakkaan tahtoa on tietyissä tapauksissa selvitettävä yhteistyössä hänen laillisen edustajansa, omaisensa tai muun läheisensä kanssa. Näin on meneteltävä, jos asiakkaan sairaus, henkisen toimintakyvyn vajavuus tai muu vastaava syy estää häntä osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen tai ymmärtämään ehdotettuja vaihtoehtoja tai niiden vaikutuksia. Terveydenhuollossa potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos potilas ei pysty päättämään hoidostaan mielenterveydenhäiriön, kehitysvammaisuuden tai muun syyn vuoksi, hänen laillista edustajaansa tai lähiomaistaan on kuultava ennen tärkeän hoitopäätöksen tekemistä sen selvittämiseksi, millainen hoito parhaiten vastaisi hänen tahtoaan. Jos tästä ei saada selvitystä, potilasta on hoidettava tavalla, jota on pidettävä hänen henkilökohtaisen etunsa mukaisena.

Sosiaalihuollon asiakaslaki ja potilaslaki sisältävät lisäksi säännöksiä muistutuksen tekemisestä, sosiaali- ja potilasasiamiehistä sekä asiakkaiden ja potilaiden tietosuojasta, kuten asiakas- ja potilasasiakirjojen salassapidosta sekä salassa pidettävien tietojen luovuttamisesta. Potilaslaissa on myös perussäännökset potilasasiakirjojen laatimisesta ja niihin sisältyvien tietojen säilyttämisestä.

2.1.4 Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015), jäljempänä *asiakasasiakirjalaki* on tullut voimaan 1.4.2015. Laissa säädetään asiakastietojen kirjaamisesta ja siihen liittyvistä velvoitteista sosiaalihuollossa. Lain mukaan sosiaalihuollon asiakastyötä tekevien on kirjattava ja tallennettava asiakastiedot asiakasasiakirjoihin yhteneväisesti. Laki koskee sekä julkisia että yksityisiä toimijoita.

HE 159/2018 vp

Lailla yhtenäistetään sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen tietosisältöjä, laatimista, säilyttämistä ja muuta käsittelyä. Sosiaalihuollon henkilöstöllä on velvollisuus kirjata asiakirjoihin ne tarpeelliset ja riittävät tiedot, joilla turvataan asiakkaan tuki, sosiaalihuollon järjestäminen, suunnittelu, toteutus ja seuranta. Asiakkaasta ei saa kirjata muita kuin palvelutehtävän ja siihen liittyvien lakisääteisten tehtävien kannalta tarpeellisia tietoja.

Laissa säädetään lisäksi kirjaamisesta erityisissä tilanteissa kuten asiakastietojen kirjaamisesta ja tallentamisesta monialaisessa yhteistyössä. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (jäljempänä THL) antaa tarkemmat määräykset sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen rakenteista ja asiakasasiakirjoihin merkittävistä tiedoista.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillisella henkilöstöllä on oikeus tulevaisuudessa päästä käyttöoikeuksiensa perusteella sähköisesti tallennettuihin asiakastietoihin. Lisäksi laissa säädetään sosiaalipalvelujen järjestäjän ja palvelun tuottajan vastuista ja velvoitteista asiakastietojen käsittelyssä. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen säilytysajat on määritelty lain liitteessä.

2.1.5 Sosiaalihuoltolaki

Vammaisten henkilöiden tarvitsemat sosiaalipalvelut järjestetään ensisijaisesti osana yleistä palvelujärjestelmää sosiaalihuoltolain mukaisesti. Uusi sosiaalihuoltolaki on tullut vaiheittain voimaan vuoden 2015 alusta lähtien, pääosin 1.4.2015 alkaen. Uusi sosiaalihuoltolaki on yleislaki, joka ottaa huomioon kaikkien ikäryhmien tarpeet ja edun.

Uuden sosiaalihuoltolain keskeisenä tavoitteena on vahvistaa sosiaalihuollon yleislain asemaa, edistää sosiaalihuollon yhdenvertaista saatavuutta ja saavutettavuutta, siirtää sosiaalihuollon painopistettä korjaavista toimista hyvinvoinnin edistämiseen ja varhaiseen tukeen, vahvistaa asiakaslähtöisyyttä ja kokonaisvaltaisuutta asiakkaan tarpeisiin vastaamisessa sekä turvata tuen saantia elämänkaaren eri vaiheissa ihmisten omista arkiympäristöissä. Uudistuksen keskiössä on yksilö ja perhe omine tarpeineen. Tavoitteena on tukea ja edistää ihmisten osallisuutta, omatoimisuutta ja mahdollisuutta vaikuttaa yhteiskunnassa ja omassa palveluprosessissaan sekä tarkastella palvelukokonaisuuden muodostumista asiakkaan tarpeista käsin. Tämä tarkoittaa muun muassa avohuollon ja erityisesti kotiin annettavien palvelujen kehittämistä ja ihmisten arjessa suoriutumisen tukemista.

Sosiaalihuollossa on arvioitava terveydenhuollon rajapintoja ja otettava se huomioon keskeisenä yhteistyökumppanina. Yhteistyötä tarvitaan myös opetus- ja sivistystoimen, työ- ja elinkeinohallinnon, liikennesuunnittelun ja asuntotoimen kanssa. Yhteisiä toiminta-alueita on vahvistettava, turhia raja-aitoja poistettava ja luotava asiakkaan kannalta joustavasti toimivia palvelukokonaisuuksia. Myös vammaisten henkilöiden palveluissa korostuu usein tarve toimivaan ja aukottomaan sosiaali- ja terveydenhuollon integraatioon etenkin vaativiin ja monialaisiin avun tarpeisiin vastaamiseksi.

Sosiaalihuoltolain 14 §:n 1 momentin mukaan kunnallisina sosiaalipalveluina on järjestettävä muun muassa sosiaalityötä, sosiaalista kuntoutusta, perhetyötä, kotipalveluja, kotihoitoa, asumispalveluja, sekä liikkumista tukevia palveluja. Lisäksi kunnan on 14 §:n 2 momentin perusteella huolehdittava muun muassa kehitysvammaisten erityishuollon, vammaisuuden perusteella järjestettävien palvelujen ja tukitoimien sekä omaishoidon tuen järjestämisestä sen mukaan kuin niistä erikseen säädetään.

Sosiaalihuoltolain 17 §:n mukaisena sosiaalisena kuntoutuksena voidaan järjestää palveluita, joiden tavoitteena on sosiaalisen toimintakyvyn vahvistaminen, syrjäytymisen torjuminen ja osallisuuden edistäminen. Sosiaalihuoltolain 19 §:n mukaisilla kotipalveluilla tuetaan asumiseen, hoitoon ja huolenpitoon, toimintakyvyn ylläpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen, asiointiin sekä muihin jokapäiväiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittamista

tai niissä avustamista. Kotipalvelulla tuetaan myös vammaisten lasten ja vanhempien jokapäiväisen elämän suoriutumista. Sosiaalihuoltolain 19 §:n 4 momentissa turvataan tarvittavat lapsiperheiden kotipalvelut silloin, jos lapsen hyvinvoinnin turvaaminen säännöksessä mainituista syistä sitä edellyttää.

Sosiaalihuoltolain 27 b §:n mukaan kunta voi tarvittaessa järjestää tuen tarpeessa olevan henkilön päivittäin sitovaa hoitoa ja huolenpitoa antavalle omaiselle tai läheiselle vapaapäiviä sekä alle vuorokauden pituisia virkistysvapaita. Kunnan on huolehdittava hoidettavan hoidon tarkoituksenmukaisesta järjestämisestä vapaan aikana.

Sosiaalihuoltolain 4 luvussa on kiinnitetty erityistä huomiota muun muassa sosiaalihuollon saatavuuteen ja saavutettavuuteen, yksilöllisen tuen tarpeen arviointiin, asiakassuunnitelmaan ja monialaiseen yhteistyöhön. Laki turvaa jokaiselle nimetyyn omatyöntekijän, jotta tilanteen selvittämistä ei aina tarvitse aloittaa alusta.

Koska sosiaalihuollon työllistämistä tukevan toiminnan ja työtoiminnan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistus on ollut vireillä, sosiaalihuoltolain uudistuksen yhteydessä jätettiin voimaan niitä koskevat vuoden 1982 sosiaalihuoltolain (710/1982) säännökset. Mainitun sosiaalihuoltolain 27 d §:ssä säädetään vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevasta toiminnasta, jolla tarkoitetaan avoimille työmarkkinoille sijoittumista edistävien kuntoutus- ja tukitoimenpiteiden järjestämistä. Vammaisten henkilöiden työllistymistä tukevaa toimintaa järjestetään henkilöille, joilla vamman tai sairauden tai muun vastaavan syyn johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista ja jotka tarvitsevat työhallinnon palvelujen ja toimenpiteiden lisäksi tukitoimia työllistymiseen avoimille työmarkkinoille. Työllistymistä tukevan toiminnan osana voidaan järjestää työtä, jossa työntekijä on työsopimuslain (55/2001) 1 luvun 1 §:ssä tarkoitetussa työsuhteessa palvelun tuottajaan. Säännöksen tarkoituksen taustalla on kunnan aikaisemmin vammaisille henkilöille järjestämän niin sanotun suojatyön mahdollistaminen työsuhteisena työnä osana sosiaalihuoltoa.

Vuoden 1982 sosiaalihuoltolain 27 e §:ssä säädetään vammaisten henkilöiden työtoiminnasta. Vammaisten henkilöiden työtoiminnalla tarkoitetaan toimintakyvyn ylläpitämistä ja sitä edistävää toimintaa, jossa ei synny työsopimuslain mukaista työsuhdetta toimintaan osallistuvan henkilön ja toiminnan järjestäjän välille. Työtoimintaa järjestetään työkyvyttömille henkilöille, joilla ei ole vammaisuudesta johtuen edellytyksiä osallistua vuoden 1982 sosiaalihuoltolain 27 d §:ssä tarkoitettuun työhön, ja joiden toimeentulo perustuu pääosin sairauden tai työkyvyttömyyden perusteella myönnettäviin etuuksiin. Työtoimintaan osallistuva henkilö ei ole työsopimuslain mukaisessa työsuhteessa toiminnan järjestäjään tai palvelun tuottajaan.

2.1.6 Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista

Jos vammaisen henkilö ei saa riittäviä ja hänelle sopivia palveluja tai etuuksia sosiaalihuoltolain tai muun lain nojalla, hänen tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet järjestetään vammaispalvelulain ja sitä täydentävän vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun asetuksen (759/1987), jäljempänä *vammaispalveluasetus*, mukaisesti. Vammaispalvelulain tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä.

Vammaisella henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Tavanomaisiin elämän toimintoihin katsotaan kuuluvan asuminen, työssä käyminen, opiskelu, osallistuminen, liikkuminen, asioiminen ja vapaa-ajan viettoon kuuluvat toiminnot. Vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien järjestäminen ei perustu diagnoosiin, vaan henkilön vammaista tai sairaudesta aiheutuvaan tarpeeseen.

Lain mukaiset palvelut ja tukitoimet on jaettu kunnan erityisen ja yleisen järjestämävastuun piiriin kuuluviksi. Erityisen järjestämävastavuuden piiriin kuuluviin palveluihin ja tukitoimiin on vaikeavammaisilla henkilöillä subjektiivinen oikeus. Kunnan on järjestettävä erityisen järjestämävastavuuden piiriin kuuluvat palvelut ja tukitoimet määrärahoista riippumatta, jos henkilö täyttää kriteerit palvelun tai tukitoimen saamiseksi. Vaikeavammaisuus on määritelty erikseen kunkin erityisen järjestämävastavuuden piiriin kuuluvan palvelun tai tukitoimen kohdalla.

Vaikeavammaisella henkilöllä on oikeus kuljetuspalveluihin ja niihin liittyviin saattajapalveluihin, päivätoimintaan, henkilökohtaiseen apuun sekä palveluasumiseen. Samoin vain vaikeavammaisella henkilöllä on oikeus saada taloudellisenä tukitoimena korvaus kohtuullisista kustannuksista, jotka hänelle aiheutuvat asunnon muutostöistä ja asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden hankinnasta. Edellytyksenä edellä mainittujen vaikeavammaisille henkilöille tarkoitettujen palvelujen ja tukitoimien järjestämiselle on, että ne ovat henkilölle välttämättömiä, jotta hän voi vammansa tai sairautensa johdosta suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Välttämättömyys arvioidaan suhteessa lain tarkoituksen ja muun huomioon otettavan lainsäädännön, erityisesti perustuslaissa olevien yksilön oikeuksien, toteutumiseen kulloinkin kyseessä olevan palvelun tai tukitoimen järjestämisen avulla.

Muutkin kuin vaikeavammaiset henkilöt voivat saada niitä vammaispalvelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia, jotka kuuluvat kunnan yleisen järjestämävastavuuden piiriin ja joita kunta järjestää tarkoitukseen varaamiensa määrärahojen rajoissa. Määrärahasidonnaisia palveluja ovat kuntoutusohjaus ja sopeutumisvalmennus. Määrärahasidonnaisina taloudellisina tukitoimina kunta voi korvata vammaiselle henkilölle kustannukset, jotka hänelle aiheutuvat lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisista tukitoimista sekä päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa tarvittavien välineiden, koneiden ja laitteiden hankinnasta. Myös ylimääräiset vaatekustannukset ja ylimääräiset erityisravinnon hankkimisesta aiheutuvat kustannukset voidaan korvata.

Jos vakuutuslaitoksen tulee suorittaa vammaiselle henkilölle korvausta liikennevakuutuslain (461/2016), potilasvahinkolain (585/86) tai työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015) tai muiden lakisääteistä tapaturmavakuutusta koskevien lakien nojalla ja kunta on antanut hänelle samaan tarkoitukseen ja samaan aikaan kohdistuvia vammaispalvelulain tarkoittamia palveluja tai tukitoimia, siirtyy oikeus korvaukseen kunnalle tilitystä vastaan sellaisena kuin vakuutuslaitoksen olisi tullut suorittaa korvaus vammaiselle henkilölle, jollei kunta olisi tätä palvelua tai tukitoimintaa antanut. Tämä kunnan takautumisoikeus tarkoittaa myös sitä osuutta kustannuksista, jota palvelun saajalta perittävät maksut eivät kata ja joka muuten jäisi veromaksajien maksettavaksi.

2.1.7 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta

Kehitysvammalain mukainen erityishuolto kuuluu lain mukaan henkilöille, joiden kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi. Erityishuollon tarkoituksena on edistää henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen omintakeista toimeentuloaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja muu huolenpito.

Erityishuollon palvelut on lueteltu kehitysvammalain 2 §:ssä. Lakia koskevan hallituksen esityksen (HE 102/1976 vp) mukaan lakiin on erityishuollon sisällöstä otettu vain yleiset suunta- viivat. Laissa mainittuja erityishuoltoon kuuluvia palveluja ovat muun muassa tarpeellinen ohjaus, kuntoutus sekä toiminnallinen valmennus, työtoiminnan ja asumisen järjestäminen sekä muu vastaava yhteiskunnallista sopeutumista edistävä toiminta, terveydenhuolto, henkilökoh- taisten apuneuvojen ja apuvälineiden järjestäminen sekä yksilöllinen hoito ja muu huolenpito. Laissa säädetään myös erityishuoltoon kuuluvista kuljetuksista.

Jokaiselle erityishuollon tarpeessa olevalle henkilölle tulee hyväksyä erityishuolto-ohjelma, joka on muutoksenhakukelpoinen hallintopäätös. Erityishuoltona järjestettävien kehitysvammalain mukaisten palvelujen tulee perustua erityishuolto-ohjelmaan. Velvoitetta erityishuolto-ohjelman laatimiseen on oikeuskirjallisuudessa tulkittu siten, että kehitysvammaisella henkilöllä on subjektiivinen oikeus saada erityishuoltoa, mutta ei subjektiivista oikeutta saada tiettyä palvelua.

Vuonna 2009 voimaan tulleen vammaispalvelulain muutoksen jälkeen vammaispalvelulaki on ensisijainen suhteessa kehitysvammalakiin lakien keskinäisessä suhteessa. Kehitysvammaiselle henkilölle järjestetään hänen vammaisuutensa edellyttämiä palveluja ja tukitoimia ensisijaisesti vammaispalvelulain nojalla siltä osin kuin ne ovat hänen palvelutarpeeseensa nähden riittäviä ja sopivia sekä muutoinkin hänen etunsa mukaisia. Kehitysvammalain mukaisia palveluja järjestetään vain, jollei henkilö voi saada tarvitsemiaan palveluja muun lain nojalla. Lakiin keskinäisellä soveltamisjärjestyksellä on merkitystä tilanteissa, joissa asiakkaan palvelutarpeeseen on mahdollista vastata kumman tahansa lain mukaisilla palveluilla. Tällöin tilannetta arvioidaan asiakkaan kokonaisedun näkökulmasta. Kehitysvammalaki voi tulla sovellettavaksi muun muassa silloin, kun sen mukainen palvelu on asiakkaalle taloudellisesti edullisempaa kuin vammaispalvelulain mukainen palvelu.

Kehitysvammalaissa säädetään myös erityishuollon hallintorakenteista. Erityishuollon järjestämisvelvollisuus kuuluu lain 6 §:ssä tarkoitetuille erityishuoltopiirien kuntayhtymille, mutta myös yksittäiset kunnat voivat järjestää erityishuoltoa. Nykyisin maa on jaettu 16 erityishuoltopiiriin, joiden alueet valtioneuvosto on määrännyt. Erityishuoltopiirin kuntayhtymässä on erityishuollon johtoryhmä, joka päättää erityishuollon antamisesta ja lopettamisesta. Kunnan järjestäessä erityishuoltoa erityishuoltoviranomaisena toimii sosiaalihuollosta vastaava toimielin.

Kehitysvammalain muutokset, joita vammaissopimuksen ratifiointi edellytti, tulivat voimaan kesällä 2016. Lakiin lisättiin säännökset toimenpiteistä itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi, rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämisestä sekä rajoitustoimenpiteiden käytölle asetettavista yleisistä edellytyksistä kuten välttämättömyys- ja suhteellisuusvaatimuksesta sekä ihmisarvon kunnioittamisesta. Lakiin lisättiin myös säännökset kullekin rajoitustoimenpiteelle asetettavista erityisistä edellytyksistä. Lakiin sisällytettiin myös säännökset rajoitustoimenpidettä koskevan päätöksen tai muun ratkaisun tekemisessä noudatettavasta menettelystä.

2.1.8 Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta

Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta annetussa laissa (133/2010) säädetään Suomessa asuvan vammaisen henkilön oikeudesta Kansaneläkelaitoksen (Kela) järjestämään tulkkauspalveluun. Lain mukaista tulkkauspalvelua järjestetään, jos vammaisen henkilö ei saa riittävää ja hänelle sopivaa tulkkausta muun lain nojalla. Oikeus tulkkauspalveluun on henkilöllä, jolla on kuulonäkövamma, kuulovamma tai puhevamma ja joka vammansa vuoksi tarvitsee tulkkausta työssä käymiseen, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen tai virkistykseen. Lisäksi edellytyksenä on, että henkilö kykenee ilmaisemaan omaa tahtoaan tulkkauksen avulla ja hänellä on käytössään jokin toimiva kommunikointikeino.

Tulkkauspalveluun kuuluu tulkkauksen järjestäminen ja siitä aiheutuvat välttämättömät oheiskustannukset. Tulkkauspalvelu on käyttäjälle maksutonta. Kela voi järjestää tulkkauspalvelun myös etätulkkauksena. Tällöin Kela järjestää etätulkkausta käyttävälle henkilölle tulkkauksessa tarvittavat välineet ja laitteet sekä vastaa etäyhteyden käytöstä aiheutuvista kustannuksista. Henkilön aloittaessa ensimmäistä kertaa tulkkauspalvelun käytön, tulkkauspalveluun sisältyy lyhyt ohjaus tulkkauspalvelun käyttöön. Muu tulkin käytön opetus kuin lyhyt perehdytys kuuluu sopeutumisvalmennuksena vammaispalvelulain perusteella järjestettäväksi.

HE 159/2018 vp

Puhevammaisten tulkkauspalveluun voi sisältyä vähäistä kommunikaatiomateriaalin valmistamista asiakkaalle silloin, kun se liittyy välittömästi tulkkaustilanteeseen. Muutoin kommunikointimateriaalin tuottaminen, päivittäminen, laajentaminen ja uusiminen ovat terveydenhuollon lääkinällisen kuntoutuksen vastuulla.

Kunnat vastaavat myös muiden vammaisuuden perusteella tarvittavien palvelujen ja tukitoimien sekä lääkinällisen kuntoutuksen palvelujen järjestämisestä tulkkauspalvelua saavalle henkilölle.

2.1.9 Hengityshalvauspotilaita koskeva sääntely

Hengityshalvauskäsite ja sen taustalla oleva lainsäädäntö ovat lähtöisin 1950-luvun polioepidemian aikakaudelta. Sääntelyn tarkoituksena oli turvata poliopotilaiden hyvä hoito. Hengityshalvauksen käsitteellä viitataan tilanteeseen, jossa potilaan hengitys on pysyvästi kokonaan tai lähes kokonaan hengityslaitehoidon varassa, ja hoito edellyttää toisen henkilön apua. Nykyisin hengityshalvauspotilaiden hoitoa koskeva erillissääntely sisältyy sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulakiin ja -asetukseen. Perussäännös on maksuttomia terveystalvija koskevassa asiakasmaksulain 5 §:ssä, jonka 3 kohdan mukaan hengityshalvauspotilaalle annettava hoito ja ylläpito sekä hoitoon liittyvät kuljetukset ovat maksuttomia. Asiakasmaksuasetuksen 22 §:n mukaan hengityshalvauspotilaan hoito tulee järjestää sairaalassa tai sairaalan kirjoista poistamatta kotihoidossa.

Suurin osa hengityshalvauspotilaista on nykyisin kotihoidossa, jolloin he kuitenkin ovat edelleen sairaalan kirjoilla. Sairaala vastaa myös muualla kuin sairaalassa olevien potilaiden hoidon ja ylläpidon kustannuksista. Sairaala maksaa lisäksi tällöin potilaalle ylläpitokorvausta saamatta jääneestä ylläpidosta eli tiloista, ruoasta, vaatteista, vuodevaatteista, siivouksesta, lämmöstä, valaistuksesta ja hoidossa tarvittavasta sähköstä aiheutuvista kustannuksista. Ylläpitokorvauksesta ei ole nimenomaisia säännöksiä asiakasmaksulaissa tai -asetuksessa, mutta sen maksaminen on perustunut asiakasmaksulainsäädännössä olleisiin säännöksiin hengityshalvauspotilaiden hoidon järjestämisestä sekä ylläpidon maksuttomuudesta. Ylläpitokorvauksen maksaminen perustuu myös korkeimman hallinto-oikeuden vuonna 2002 antamaan ennakkoratkaisuun (KHO 25.1.2002 T 179). KHO:n ratkaisu ylläpitokorvauksen maksamisesta on peräisin ajalta, jolloin kansaneläkettä maksettiin alennettuna laitoshoidossa oleville ja vammaisuuksia ei maksettu lainkaan laitoshoidossa oleville. Nykyisin kansaneläke maksetaan myös laitoshoidossa oleville ja henkilöllä on lisäksi oikeus vammaisuuksista annetun lain (570/2007) mukaisiin etuuksiin.

Potilaan hoitoa varten muodostetaan yleensä hoitotiimi, jossa on yleensä 4–5 hoitohenkilökuntaan kuuluvaa ja työ- tai virkasuhteessa terveydenhuollon yksikköön kuuluvaa henkilöä, jotka vastaavat potilaan hoitamisesta, hengityskoneen käytön ja toiminnan valvonnasta sekä muusta potilaan avustamisesta ympärivuorokautisesti. Hoitorinkiin kuuluvat terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat sairaalan potilasvakuutuksen piirissä.

Valtioneuvosto on vuonna 2017 antanut asetuksen erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä (582/2017). Asetuksella on säädetty niistä erikoissairaanhoidon tehtävistä, jotka kootaan ympärivuorokautisen yhteispäivystyksen yksiköihin, viiteen tai alle viiteen yliopistolliseen sairaalaan. Kullekin yliopistolliselle sairaanhoitopiirille on säädetty valtakunnallisia koordinaatiotehtäviä. Esimerkiksi hengitys-, uni- ja vireystilahäiriöitä koordinoi Turun yliopistollinen keskussairaala. Lisäksi kaikkien yliopistollisten sairaanhoitopiirien tehtäväksi on säädetty alueellisia koordinaatiotehtäviä.

HE 159/2018 vp

2.1.10 Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012), jäljempänä *vanhuspalvelulaki*, tuli voimaan 1.7.2013. Laki täydentää sosiaali- ja terveydenhuollon yleis- ja erityislainsäädäntöä. Lain tarkoituksena on tukea ikääntyneen väestön hyvinvointia sekä parantaa sen mahdollisuutta osallistua elinoloihinsa vaikuttavien päätösten valmisteluun ja palvelujen kehittämiseen kunnassa. Lisäksi lain tarkoituksena on parantaa iäkkään henkilön mahdollisuutta saada laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja sekä vahvistaa hänen mahdollisuuttaan vaikuttaa hänelle järjestettävien palvelujen sisältöön ja toteuttamistapaan. Ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevia. Iäkkäällä henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jonka toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta. Laissa asetetaan kunnalle velvollisuuksia huolehtia ikääntyneen väestönsä hyvinvoinnin tukemisen ja iäkkäiden henkilöiden sosiaali- ja terveyspalvelujen saannin edellytyksistä.

Laissa määritellään iäkkään henkilön palveluntarpeisiin vastaamisessa noudatettavat yleiset periaatteet sekä pitkäaikaisen hoidon toteuttamisen periaatteet. Iäkkään henkilön sosiaali- ja terveyspalvelujen on oltava laadukkaita sekä hänen tarpeisiinsa nähden oikea-aikaisia ja riittäviä. Palvelut on toteutettava niin, että ne tukevat hänen hyvinvointiaan, terveyttään, toimintakykyään, itsenäistä suoriutumistaan ja osallisuuttaan sekä ehkäisevät ennalta muuta palveluntarvetta. Hoito ja huolenpito toteutetaan ensisijaisesti iäkkään henkilön kotona. Pitkäaikainen hoito ja huolenpito voidaan toteuttaa pitkäaikaisena laitoshoitona vain lääketieteellisin perustein tai asiakas- tai potilasturvallisuuteen liittyvillä perusteilla. Lisäksi edellytetään, että kunta on selvittänyt mahdollisuudet vastata iäkkään henkilön palveluntarpeeseen kotiin annettavilla palveluilla tai muilla sosiaali- ja terveydenhuollon avopalveluilla ennen hoidon ja huolenpidon toteuttamista pitkäaikaisena laitoshoitona.

Laissa säädetään iäkkään henkilön palveluntarpeiden viivytyksettömästä ja monipuolisesta selvittämisestä sekä hänen yksilöllisiä tarpeitaan vastaavan palvelukokonaisuuden suunnittelusta. Vaihtoehdoista on neuvoteltava iäkkään henkilön kanssa ja hänen näkemyksensä on kirjattava. Kiireellisessä tapauksessa sosiaalipalvelut on järjestettävä viipymättä ja muissa tapauksissa viimeistään kolmen kuukauden kuluttua päätöksenteosta.

2.1.11 Laki omaishoidon tuesta

Laki omaishoidon tuesta (937/2005) tuli voimaan vuonna 2006. Laissa omaishoidolla tarkoitetaan vanhuksen, vammaisen tai sairaan henkilön hoidon ja huolenpidon järjestämistä kotioloissa omaisen tai muun hoidettavalle läheisen henkilön avulla. Omaishoidon tuki on kokonaisuus, joka muodostuu hoidettavalle annettavista tarvittavista palveluista sekä hoitajalle annettavasta hoitopalkkiosta, vapaasta ja omaishoitoa tukevista palveluista. Omaishoidon tuki kuuluu niihin sosiaalihuoltolain 14 §:n mukaisiin sosiaalipalveluihin, joiden järjestämisestä kunnan on huolehdittava tätä tarkoitusta varten varaamiensa määrärahojen rajoissa.

Omaishoidon tuen tarve ja tukimuodot selvitetään palvelutarpeen arvioinnin ja hoito- ja palvelusuunnitelman laatimisen yhteydessä. Suunnitelmassa määritellään omaishoitajan antaman hoidon määrä ja sisältö, hoidettavan muiden palvelujen tarve, hoitotehtävää tukevat palvelut sekä hoidon järjestäminen hoitajan vapaiden ja tilapäisen poissaolon aikana.

Omaishoidon tuki sisältää aina rahana suoritettavan hoitopalkkion. Hoitopalkkion taso määräytyy hoidon sitovuuden ja vaativuuden perusteella. Hoitopalkkio on 1. tammikuuta 2018 luekien vähintään 392,57 euroa kuukaudessa. Hoitopalkkio maksetaan omaishoitajalle. Hoito-

HE 159/2018 vp

palkkio on veronalaista tuloa, josta suoritetaan ennakonpidätys. Hoitopalkkiot tarkistetaan kalenterivuosittain työntekijän eläkelain (395/2006) 96 §:ssä tarkoitetulla palkkakertoimella.

Omaishoitajalla on oikeus pitää vapaata vähintään kaksi vuorokautta kalenterikuukautta kohti. Omaishoitajalla on oikeus pitää vapaata vähintään kolme vuorokautta kalenterikuukautta kohti, jos hän on yhtäjaksoisesti tai vähäisin keskeytyksin sidottu hoitoon ympärivuorokautisesti tai jatkuvasti päivittäin. Omaishoitajan vapaan tai muun poissaolon aikainen sijaishoito voidaan järjestää esimerkiksi lyhytaikaisena perhehoitona tai omaishoidon tuesta annetun lain 4 a §:n perusteella toimeksiantosopimuksella, jonka kunta tekee sijaishoitajan kanssa. Kunta päättää sijaishoidon hoitopalkkioiden suuruuden.

Kunnan on tarvittaessa järjestettävä omaishoitajalle valmennusta ja koulutusta hoitotehtävää varten. Kunnan on tarvittaessa järjestettävä omaishoitajalle hyvinvointi- ja terveystarkastuksia sekä hänen hyvinvointiaan ja hoitotehtäväänsä tukevia sosiaali- ja terveystalvuuja.

2.1.12 Perhehoitolaki

Perhehoitolaki (263/2015) tuli voimaan 1.4.2015. Perhehoitolakiin yhdistettiin aiemmin perhehoitajalaissa ja sosiaalihuoltolaissa olleet perhehoitoa koskeneet säännökset. Lain tarkoituksena on turvata hoidettavalle perheenomainen ja hoidettavan tarpeiden mukainen perhehoito. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalisia suhteitaan.

Perhehoitolakia sovelletaan henkilön hoidon tai muun osa- tai ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämiseen perhehoitajan yksityiskodissa tai hoidettavan kotona. Perhehoitolaissa säädetään perhehoidon järjestämiseen, sisältöön ja valvontaan liittyvistä asioista. Laissa on säännöksiä esimerkiksi perhekodin olosuhteista ja perhekodissa hoidettavien enimmäismäärästä sekä toimeksiantosuhteisen perhehoitajan palkkiosta ja kustannusten korvaamisesta, oikeudesta vapaaseen sekä muuhun tukeen. Perhehoitolain mukaisen hoitopalkkion vähimmäismäärä on 1.1.2018 alkaen 785,16 euroa kuukaudessa ja kulukorvauksen vähimmäismäärä 413,87 euroa kuukaudessa. Hoidon käynnistämisen käynnistämiskorvaus on enintään 2 939,26 euroa perhehoidossa olevaa henkilöä kohti. Lailla pyritään lisäksi selkeyttämään ammatillisen perhehoidon määritelmää ja vakiinnuttamaan käyttökielessä ollut käsite lakisääteiseksi käsitteeksi.

Perhehoidon järjestämisen on perustuttava hoidettavan tarpeisiin ja perhehoitoa on järjestettävä sellaisessa paikassa, mikä on hoidettavan edun mukainen. Perhehoitoa on mahdollista antaa perhehoitajan kodin lisäksi myös hoidettavan kotona. Perhehoidon monimuotoistaminen mahdollistaa perhehoidon räätälöinnin hoidettavan edun mukaisesti. Kyseeseen voivat tulla esimerkiksi tilanteet vammaisten lasten kohdalla, kun lapsilla on runsaasti apuvälineitä, jotka eivät mahdu perhehoitajan kotiin tai eivät ole siirrettävissä.

Kunta laatii yhdessä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa tai läheisensä kanssa asiakastai palvelusuunnitelman. Jos suunnitelmassa sovitaan perhehoidosta, kunta tekee asiakkaalle päätöksen palvelusta sekä sopimuksen perhehoidosta perhehoidon toteuttajan kanssa. Kunta tekee joko toimeksiantosopimuksen perhehoitajan kanssa tai sopimuksen perhehoidon järjestämisestä yksityisen perhehoidon tuottajan kanssa.

Lastensuojelun perhehoidon sijoitus tehdään lastensuojelulakiin (417/2007) perustuen. Sijoitus perhehoitoon voidaan tehdä myös sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain, kehitysvammalain tai vanhuspalvelulain perusteella.

HE 159/2018 vp

2.1.13 Varhaiskasvatusta ja opetusta koskeva lainsäädäntö

Varhaiskasvatuslaki ja -asetus

Uusi varhaiskasvatuslaki (540/2018) tuli voimaan 1.9.2018. Varhaiskasvatuslain säännöksiä täydentää varhaiskasvatusasetus (553/2018). Uudessa laissa on koottu varhaiskasvatuksessa sovelletut useisiin eri sosiaalihuollon järjestämistä koskeviin lakeihin ja asetuksiin sekä lasten päivähoidosta annettuun asetukseen kuuluneet säännökset.

Kunnan on järjestettävä varhaiskasvatusta siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Uuden varhaiskasvatuslain säännökset lapsen tuen järjestämisen osalta pohjautuvat pääosin ennen uutta lakia sovellettavaan aiempaan varhaiskasvatuslakiin (36/1973). Uusi laki korostaa lapsen edun ensisijaista huomioimista varhaiskasvatusta suunniteltaessa, järjestettäessä tai tuotettaessa ja siitä päätettäessä.

Varhaiskasvatuslain mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lapsi ennen perusopetuslaissa (628/1998) tarkoitetun oppivelvollisuuden alkamista saa varhaiskasvatusta 20 tuntia viikossa kunnan järjestämässä päiväkodissa tai perhepäiväkodissa sen ajan päätyttyä, jolta voidaan suoritaa sairausvakuutuslaissa (1224/2004) tarkoitettua äitiys- ja vanhempainrahaa tai osittaista vanhempainrahaa. Lapselle on järjestettävä varhaiskasvatusta kokopäiväisesti, jos se on tarpeen lapsen kehityksen, tuen tarpeen tai perheen olosuhteiden takia taikka se on muutoin lapsen edun mukaista.

Lain mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on muun muassa edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia, tukea lapsen oppimisen edellytyksiä ja edistää elinikäistä oppimista ja koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamista, toteuttaa lapsen leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön perustuvaa monipuolista pedagogista toimintaa ja mahdollistaa myönteiset oppimiskokemukset sekä antaa kaikille lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen, edistää yhdenvertaisuutta sekä tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää tarkoituksenmukaista tukea varhaiskasvatuksessa tarpeen ilmettyä tarvittaessa monialaisessa yhteistyössä. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on myös kehittää lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja, edistää lapsen toimimista vertaisryhmässä sekä ohjata eettisesti vastuulliseen ja kestävään toimintaan, toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen, varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin sekä toimia yhdessä lapsen sekä lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa lapsen tasapainoisen kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parhaaksi sekä tukea lapsen vanhempaa tai muuta huoltajaa kasvatustyössä. Varhaiskasvatuksen tavoitteisiin kuuluu myös varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö.

Varhaiskasvatuslaissa korostetaan useassa säännöksessä monialaisen yhteistyön ja toimivien yhteistyökäytäntöjen tärkeyttä. Lain mukaan kunnan on varhaiskasvatusta järjestäessään toimittava yhteistyössä opetuksesta, liikunnasta ja kulttuurista, lastensuojelusta ja muusta sosiaalihuollosta, neuvolatoiminnasta ja muusta terveydenhuollosta vastaavien sekä muiden tarvittavien tahojen kanssa. Lapsen oikeuteen saada kehityksensä ja hyvinvointinsa tueksi sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimia ja palveluja sovelletaan sosiaalihuoltolakia, vammaispalvelulakia, kehitysvammalakia ja terveydenhuoltolakia (1326/2010) sekä mitä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista muualla laissa säädetään. Varhaiskasvatuksen järjestäjän ja tuottajan on tarpeen mukaan toimittava yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollosta vastaavien tahojen kanssa lapsen tarvitseman tuen ja palvelujen kokonaisuuden arvioimiseksi, suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi. Yhteydenotosta sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi säädetään sosiaalihuoltolaissa.

Monialaista yhteistyötä korostetaan myös varhaiskasvatuksen ohjausasiakirjoissa. Opetushallitus toimii varhaiskasvatuksen asiantuntijavirastona ja määrää varhaiskasvatukseen perustuen varhaiskasvatussuunnitelman perusteista. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tarkoituksena on edistää varhaiskasvatuksen yhdenvertaista toteuttamista koko maassa, toteuttaa tässä laissa säädettyjä varhaiskasvatuksen tavoitteita sekä ohjata varhaiskasvatuksen laadun kehittämistä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määrätään varhaiskasvatuksen toteuttamisen keskeisistä sisällöistä, varhaiskasvatuksen järjestäjän ja lapsen vanhempien tai muiden huoltajien välisestä yhteistyöstä, monialaisesta yhteistyöstä sekä lapsen varhaiskasvatussuunnitelman sisällöstä.

Kunta, kuntayhtymä ja yksityinen palveluntuottaja laatii valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman. Paikallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa on otettava huomioon yhteistyö varhaiskasvatuksen, opetuksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisten ja muiden laissa tarkoitettujen yhteistyötahojen välillä sekä luotava tarvittavat yhteistyörakenteet.

Jokaiselle päiväkodissa tai perhepäivähoidossa olevalle lapselle laaditaan henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma. Suunnitelmaan on kirjattava tavoitteet lapsen varhaiskasvatuksen toteuttamiseksi lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia tukevalla tavalla sekä toimenpiteet tavoitteiden toteuttamiseksi. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan lapsen tarvitseman tuen tarve, tukitoimenpiteet ja niiden toteuttaminen. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan yhteistyössä henkilöstön ja lapsen vanhempien tai muun huoltajan kanssa. Sen laatimiseen osallistuvat lapsen opetuksesta, kasvatuksesta ja hoidosta vastaavat henkilöt. Päiväkodeissa sen laatimisesta vastaa varhaiskasvatuksen opettajaksi kelpoinen henkilö. Varhaiskasvatuksen erityisopettaja osallistuu lapsen tuen tarpeen, tukitoimenpiteiden tai niiden toteuttamisen arviointiin tarpeen mukaan. Varhaiskasvatuksen sosionomin osaamista voidaan hyödyntää erityisesti lasten ja perheiden palvelujärjestelmän tuntemuksen osalta. Lapsen mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon varhaiskasvatussuunnitelmaa laadittaessa. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseen voivat osallistua lapsen kehitystä ja oppimista tukevat muut viranomaiset, asiantuntijat ja muut tarvittavat tahot. Jos tuen tarpeen arviointi edellyttää sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten asiantuntemusta, on näiden osallistuttava arvioinnin tekemiseen varhaiskasvatuksen järjestäjän pyynnöstä. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman toteutumista ja tuen tarvetta, riittävyttä ja tarkoituksenmukaisuutta on arvioitava ja suunnitelma on tarkistettava vähintään kerran vuodessa, lapsen tarpeen sitä edellyttäessä useamminkin.

Varhaiskasvatusta laissa on myös säännökset muun muassa lapsiryhmän enimmäiskoosta, lapsen ja huoltajan osallisuudesta sekä varhaiskasvatuksen arvioinnista ja riittävästä henkilöstöstä. Kunnan, kuntayhtymän ja yksityisen palveluntuottajan on huolehdittava siitä, että varhaiskasvatuksessa on riittävä määrä säädettyä eri kelpoisuusvaatimukset täyttävää henkilöstöä, jotta varhaiskasvatukselle säädetty tavoitteet voidaan saavuttaa ja jotta myös vammaisten ja muiden lasten tuen tarpeisiin vastataan. Kunnan käytettävissä on oltava varhaiskasvatuksessa esiintyvää tarvetta vastaavasti varhaiskasvatuksen erityisopettajan palveluja. Laissa on lisäksi säännökset henkilöstön mitoituksesta ja rakenteesta sekä salassapidossa ja tietojen vaihdosta.

Toisin kuin esi- ja perusopetuksessa varhaiskasvatuksessa lapsilla ei ole varhaiskasvatustilain nojalla kuljetusetua eikä oikeutta oppilashuollon palveluihin.

Kehitysvammalain 1 §:n mukaiseen soveltamisalaan kuuluvien lasten varhaiskasvatus voidaan järjestää kehitysvammalain mukaisena erityishuoltona toteutettuna kuntouttavana varhaiskasvatuksena. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulain 4 §:n mukaan kehitysvammalain mukainen erityishuolto ja siihen liittyvät kuljetukset ovat maksuttomia.

HE 159/2018 vp

Varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista säädetään laissa varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista (1503/2016). Varhaiskasvatuslaissa tarkoitettu päiväkotij- ja perhepäivähoitona järjestettävästä varhaiskasvatuksesta voidaan määrätä kuukausimaksu.

Perusopetuslaki

Perusopetuslain 3 §:n mukaan opetus järjestetään oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä. Vuodesta 2011 lähtien perusopetuslaissa on määritelty niin sanottu kolmiportainen tuki oppilaan tarpeen mukaan. Oppilas voi saada tukiopetusta ja osa-aikaista erityisopetusta, tehostettua tukea tai erityistä tukea. Erityisen tuen antamista varten on tehtävä kirjallinen päätös. Erityistä tukea koskevan päätöksen toimeenpanemiseksi oppilaalle on laadittava henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma.

Perusopetuslain 31 §:n mukaan vammaisella ja muulla erityistä tukea tarvitsevilla oppilaalla on oikeus saada maksutta muun muassa opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut. Päätöksen avustajapalvelun myöntämisestä tekee opetuksen järjestäjä oppilaan tarpeen edellyttämällä tavalla. Avustajapalvelu voidaan järjestää esimerkiksi henkilökohtaisen tai useamman oppilaan yhteisen avustajan palveluna.

Esi- ja perusopetuksen oppilaan oikeus maksuttomaan kuljetukseen määräytyy perusopetuslain 32 §:n nojalla. Koulumatkaetuuden myöntämisestä päättää opetuksen järjestäjä.

Laissa säädetään myös erikoissairaanhoidossa olevan oppilaan opetuksesta. Erikoissairaanhoidossa olevalle oppilaalle annetaan opetusta, jolla on oppimista ja koulunkäyntiä ylläpitävä sekä oppilaan hoitotavoitteita tukeva kokonaiskuntoutuksellinen tavoite.

Lukiolaki

Lukiolain (629/1998) 29 §:n mukaan vammaisella tai muusta syystä erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin siten kuin siitä erikseen säädetään. Pykälässä tarkoitetuista palveluista ja tukitoimista säädetään muun muassa vammaispalvelulaissa. Lukiolain 29 a §:n mukaan opiskelijan oikeudesta opiskelijahuoltoon säädetään oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa (1287/2013). Lukiolainsäädäntöä ollaan parhaillaan uudistamassa (OKM046:00/2017, HE 41/2018 vp).

Laki ammatillisesta koulutuksesta

Laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017) tuli voimaan 1.1.2018. Lainsäädännön uudistamisen myötä kumoutuivat laki ammatillisesta peruskoulutuksesta (630/1998) ja laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta (631/1998). Ammatillisen koulutuksen lähtökohtana on asiakaslähtöisyys ja osaamisperusteisuus. Jokaiselle koulutuksen aloittavalle opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma, johon kirjataan yksilölliset osaamisen tunnistamista, tunnustamista, hankkimista, kehittämistä ja osoittamista sekä ohjaus- ja tukitoimia ja tarvittaessa erityistä tukea koskevat tiedot. Suunnitelman avulla tuetaan opiskelijoiden yksilöllisiä opintopolkuj- ja ammatillisia tutkintoja ovat ammatilliset perustutkinnot, ammattitutkinnot ja erikoisammattitutkinnot. Valmentavat koulutukset ovat ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus sekä työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus.

Lain 61 §:n mukaan opiskelijalla on oikeus saada eri oppimisympäristöissä sellaista opetusta ja ohjausta, joka mahdollistaa tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaisten ammattitaitovaatimusten ja osaamistavoitteiden saavuttamisen sekä tukee opiskelijoiden kehitystä hyväksi, tasapainoisiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi. Opiskelijalla on oikeus saada henkilökohtaista ja muuta tarpeellista opinto-ohjausta. Lain 63 §:n mukaan osana tutkin-

tokoulutusta voidaan tutkinnon perusteissa määrätyn lisäksi järjestää opiskeluvalmiuksia tukevia opintoja. Opiskeluvalmiuksia tukevien opintojen tarkoituksena on, että opiskelija hankkii sellaista yksilöllisiin tarpeisiinsa perustuvaa osaamista, joka antaa hänelle edellytykset osallistua tutkintokoulutukseen ja osoittaa osaamisensa näytössä tai muulla tavoin. Koulutuksen järjestäjä päättää opiskeluvalmiuksia tukevien opintojen järjestämisestä ja sisällöstä.

Opiskelijalla on lain 64 §:n mukaan oikeus erityiseen tukeen, jos hän oppimisvaikeuksien, vamman, sairauden tai muun syyn vuoksi tarvitsee pitkäaikaista tai säännöllistä erityistä oppimisen ja opiskelun tukea tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaisten ammattitaitovaatimusten tai osaamistavoitteiden saavuttamiseksi. Erityisellä tuella tarkoitetaan opiskelijan tavoitteisiin ja valmiuksiin perustuvaa suunnitelmallista pedagogista tukea sekä erityisiä opetus- ja opiskelijajärjestelyitä. Erityisen tuen antamisen tavoitteena on, että opiskelija saavuttaa tutkinnon tai koulutuksen perusteiden mukaisen ammattitaidon ja osaamisen. Erityistä tukea saavan opiskelijan osalta ammatillisen perustutkinnon perusteiden mukaista osaamisen arviointia voidaan mukauttaa laatimalla opiskelijalle yksilöllinen osaamisen arviointi. Osaamisen arviointia voidaan mukauttaa vain siinä määrin, kuin se on opiskelijan henkilökohtaiset tavoitteet ja valmiudet huomioon ottaen välttämätöntä. Erityisen tuen antamisen tavoitteena on lisäksi edistää opiskelijan kokonaiskuntoutusta yhteistyössä kuntoutuspalveluiden tuottajien kanssa.

Vaativasta erityisestä tuesta säädetään lain 65 §:ssä, jonka mukaan vaativan erityisen tuen tehtävän saaneen koulutuksen järjestäjän tehtävänä on järjestää koulutusta opiskelijoille, joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia taikka vaikea vamma tai sairaus, joiden vuoksi opiskelija tarvitsee yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista 64 §:ssä tarkoitettua erityistä tukea.

Lain 66 §:n mukaan ammatillisen perustutkinnon perusteiden mukaisista ammattitaitovaatimuksista tai osaamistavoitteista voidaan poiketa siten, että opiskelija ei osoita jotakin tutkinnon perusteiden edellyttämää osaamista, jos: 1) tutkinnon perusteiden mukaiset ammattitaitovaatimukset tai osaamistavoitteet ovat olosuhteet tai aiemmin hankittu osaaminen huomioiden joiltakin osin opiskelijalle kohtuuttomia tai 2) poikkeaminen on perusteltua opiskelijan vammaan tai terveydentilaan liittyvistä syistä. Poikkeamisen tavoitteena on, että opiskelija voi suorittaa tutkinnon, vaikka hän 1 momentissa tarkoitettujen syiden vuoksi ei voi joiltakin osin saavuttaa tutkinnon perusteiden mukaisia ammattitaitovaatimuksia tai osaamistavoitteita. Ammattitaitovaatimuksista ja osaamistavoitteista voidaan poiketa vain siinä määrin kuin se on 1 momentissa tarkoitettujen syiden vuoksi välttämätöntä.

Erityisestä tuesta ja poikkeamisesta päättämisestä säädetään lain 67 §:ssä. Koulutuksen järjestäjä päättää opiskelijalle annettavasta 64 ja 65 §:ssä tarkoitettua erityisestä tuesta ja osaamisen arvioinnin mukauttamisesta sekä 66 §:ssä tarkoitettua ammattitaitovaatimuksista tai osaamistavoitteista poikkeamisesta. Opiskelijaa ja tämän huoltajaa tai laillista edustajaa tulee kuulla ennen tässä momentissa tarkoitettujen päätösten tekemistä. Koulutuksen järjestäjän tulee kirjata henkilökohtaiseen osaamisen kehittämissuunnitelmaan opiskelijalle tarjottavan erityisen tuen sisältö, osaamisen arvioinnin mukauttaminen sekä ammattitaitovaatimuksista tai osaamistavoitteista poikkeaminen.

Lain 101 §:ssä säädetään erityistä tukea saavan opiskelijan opintososiaalisista etuuksista. Sen mukaan edellä 64 §:ssä tarkoitettua erityistä tukea saavalla opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin ja erityisiin apuvälineisiin. Lisäksi 65 §:ssä tarkoitettua vaativaa erityistä tukea saavalle opiskelijalle voidaan antaa maksutta oppikirjat, muut koulutarvikkeet ja henkilökohtaiset työvarusteet sekä tarjota majoituksessa olevalle opiskelijalle tarpeelliset viikoittaiset kotimatkat ja täysihoidon asuntolassa tai muussa majoituksessa. Vammaisuuden perusteella opiskelijoille järjestettävistä muista palveluista ja tukitoimista säädetään erikseen.

Laki oppilas- ja opiskelijahuollosta kattaa oppilas- ja opiskeluhuollon palvelut esiopetuksesta toisen asteen koulutukseen. Laki tuli voimaan 1.8.2014. Laki lisäsi kuntien velvollisuuksia erityisesti lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden palvelujen järjestämisessä.

Lain nojalla kunnalla on oltava tarjolla sen alueella sijaitsevien oppilaitosten opiskelijoille kuraattorin, vastaavan kuraattorin sekä opiskeluhuollon psykologipalvelut. Kunnan on järjestettävä lain mukaiset palvelut kaikille sen alueen oppilaitosten opiskelijoille riippumatta oppilaitoksen ylläpitäjästä. Koulu- ja opiskeluterveydenhuoltona järjestettävät palvelut järjestetään terveydenhuoltoa koskevan lainsäädännön nojalla. Kuraattorin ja psykologin palvelujen lisäksi kunnalla on velvollisuus järjestää kunnan omien koulujen käyttöön vastaavan kuraattorin palvelut. Perusopetuslain mukaisessa opetuksessa yksityiset ja valtion koulut vastaavat palvelujen järjestämisestä omille oppilailleen.

Kunnan on järjestettävä oppilaille ja opiskelijoille mahdollisuus päästä henkilökohtaisesti keskustelemaan opiskeluhuollon psykologin tai kuraattorin kanssa viimeistään seitsemäntenä koulun tai oppilaitoksen työpäivänä sen jälkeen, kun oppilas tai opiskelija on sitä pyytänyt. Kiireellisissä tapauksissa mahdollisuus keskusteluun on järjestettävä samana tai seuraavana työpäivänä. Edellä mainittuna määräaikana palvelu on järjestettävä myös muun henkilön yhteydenoton perusteella, jos kyse ei ole neuvonnasta tai ilmene, että keskustelun järjestäminen on muusta syystä ilmeisen tarpeeton. Terveystieteiden työntekijän työaika koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa on järjestettävä siten, että oppilas ja opiskelija voi tarvittaessa päästä terveydenhoitajan vastaanotolle myös ilman ajanvarausta.

Opiskeluterveydenhuoltoon kuuluu sairaanhoito ja tämän vuoksi säännökset hoitoon pääsystä koskevat myös opiskeluterveydenhuoltoa. Terveystieteiden ja oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaan opiskelijalle on järjestettävä mahdollisuus saada arkipäivisin virka-aikana välittömästi yhteys opiskeluterveydenhuoltoon. Hoidon tarpeen arviointi ja hoidon tarpeen arvioinnin yhteydessä lääketieteellisesti tai hammaslääketieteellisesti tarpeelliseksi todettu hoito on järjestettävä terveydenhuoltolain 51 §:n mukaisesti opiskeluterveydenhuollossa tai jos se ei ole mahdollista, niin muussa terveystieteiden toimipisteessä.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki lisäsi kunnan suunnitelmavelvollisuuksia, sillä sen mukaan lastensuojelulain 12 §:n mukaiseen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmaan on kirjattava laissa säädetyt oppilas- ja opiskelijahuollon asiat. Tämän lisäksi opetuksen ja koulutuksen järjestäjien on laadittava opiskeluhuoltosuunnitelma, johon on kirjattava laissa säädetyt asiat. Suunnitelmavelvollisuus sisältää myös omavalvonnan. Opetushallitus määrää opiskeluhuoltosuunnitelman laatimisesta opetussuunnitelman perusteissa tai muussa määräyksessä.

Laki edellyttää opetuksen ja koulutuksen järjestäjäkohtaista opiskeluhuollon yleisestä suunnittelusta, kehittämisestä, ohjauksesta ja arvioinnista vastaavan monialaisen opiskeluhuollon ohjausryhmän perustamista. Lisäksi olemassa on oltava koulun ja oppilaitoksen opiskeluhuollon suunnittelusta, kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista vastaava oppilaitoskohtainen opiskeluhuoltoryhmä sekä yksittäisen oppilaan tai opiskelijan taikka tietyn oppilas- tai opiskelijaryhmän tuen tarpeen selvittämiseen ja opiskeluhuollon palvelujen järjestämiseen liittyvien asioiden käsittelemistä varten tapauskohtaisesti koottava monialainen asiantuntijaryhmä.

2.1.14 Yhdenvertaisuuslaki

Uusi yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) tuli voimaan 1.1.2015. Lain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Uusi laki antaa aiempaa laajemman suojan syrjintää vastaan. Lakia sovelletaan kaikessa julkisessa ja yksityisessä toiminnassa lukuun ottamatta yksityis- ja perhe-elämän piiriin kuuluvia suhteita ja uskonnonharjoitusta.

Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän. Lain 8 §:n mukainen syrjintäsuoja on yhtäläinen riippumatta siitä, perustuuko syrjintä ikään, alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen, uskontoon, vammaukseen, mielipiteeseen, poliittiseen toimintaan, ammattiyhdistystoimintaan, perhesuhteisiin, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai joltakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi yhdenvertaisuuslaissa tarkoitettua syrjintää on häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä. Lain 11 §:n 1 momentin mukaan erilainen kohtelu ei kuitenkaan ole syrjintää, jos kohtelu perustuu lakiin ja sillä muutoin on hyväksyttävä tavoite, ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia.

Yhdenvertaisuuslain 5 §:n mukaan kaikilla viranomaisilla on velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta omassa toiminnassaan. Viranomaisen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava viranomaisen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia. Viranomaisella on myös oltava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Velvoite koskee kaikkia syrjintäperusteita.

Arviointi voi kohdistua esimerkiksi siihen, miten vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuusnäkökulma on otettu huomioon toimintojen järjestämisessä ja miten toiminta on tosiasiallisesti vaikuttanut vammaisten henkilöiden asemaan. Yhdenvertaisuuden toteutumista arvioidaan muun muassa asioiden valmistelussa, päätöksenteossa, hallintotoiminnassa ja -tavoissa, johtamisessa, tulossuunnittelussa ja tulosohjauksessa, taloussuunnittelussa, strategisessa suunnittelussa ja tiedotuksessa. Laajoissa tai muutoin tärkeissä hankkeissa olisi esimerkiksi arvioitava, vaikuttaako hanke vammaisten henkilöiden oikeuksiin, velvollisuuksiin tai asemaan. Arvioinnin perusteella ryhdytään toimenpiteisiin, joilla julkiset palvelut pyritään järjestämään vammaisten henkilöiden tarpeet paremmin huomioon ottavalla tavalla. Esimerkiksi kaavoituspäätöksiä tehtäessä tulisi kiinnittää erityistä huomiota esteettömyyteen. Edistämistoimet voivat myös olla toimenpiteitä syrjinnän havaitsemiseksi tai ennaltaehkäisemiseksi taikka positiivista erityiskohtelua.

Yhdenvertaisuuslain 6 ja 7 §:ssä säädetään koulutuksen järjestäjän ja työnantajan velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta ja laatia yhdenvertaisuussuunnitelma.

Yhdenvertaisuuslain 15 § velvoittaa viranomaiset, koulutuksen järjestäjät, työnantajat sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajat tekemään asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoritua työtehtävistä ja edetä työuralla.

Lain noudattamista valvovat yhdenvertaisuusvaltuutettu, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta sekä työsuojeluviranomaiset. Syrjinnästä voi vaatia hyvitystä käräjäoikeudessa.

2.1.15 Kuntalaki

Uusi kuntalaki (410/2015) tuli voimaan 1.5.2015. Osaa säännöksistä on sovellettu 1.7.2017 alkaen. Nämä koskevat muun muassa säännöksiä kunnan toimielimistä ja johtamisesta, asukkaiden osallistumisoikeuksista, luottamushenkilöistä sekä sähköisistä toimintatavoista kunnan päätöksenteossa ja tiedottamisessa. Kuntalaki sisältää keskeiset kunnan hallinnon ja talouden järjestämistä sekä asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia koskevat säännökset. Nämä koskevat myös kunnassa asuvien vammaisten asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteuttamista.

Kuntalain 1 §:n 2 momentin mukaan kunta edistää asukkaidensa hyvinvointia ja alueensa elinvoimaa sekä järjestää asukkailleen palvelut taloudellisesti, sosiaalisesti ja ympäristöllisesti kestäväällä tavalla. Kunnan on toiminnassaan arvioitava päätösten, toimenpiteiden ja ratkaisujen vaikutuksia taloudellisen jatkuvuuden, tulevien sukupolvien ja ympäristön näkökulmasta. Yhteiskunnan sosiaalista, kulttuurista, ekologista ja taloudellista kestävyyttä ja oikeudenmukaisuutta voidaan vahvistaa järjestämällä kunnan yleiset palvelut esteettömästi ja saavutettavasti siten, että ne soveltuvat myös vammaisille henkilöille. Näin voidaan vahvistaa lisäksi yhteiskunnan rakenteiden, toimintojen ja palveluiden esteettömyys, ja saavutettavuus edistää ongelmien ennaltaehkäisyä ja vähentää syrjäytymistä. Tavoitteena on monipuolisoin keinoin varmistaa palvelujen ja ympäristöjen kehittäminen ja toteutus niin, että kaikki ihmiset voivat käyttää niitä.

Kuntalain 22 §:n 1 momentin mukaan kunnan asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Näin ollen myös kunnassa asuvilla vammaisilla henkilöillä ja vammaispalvelujen käyttäjillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Lisäksi valtuuston on pidettävä huolta monipuolisista ja vaikuttavista osallistumisen mahdollisuuksista.

Kuntalain 22 §:n 2 momentin mukaan osallistumista ja vaikuttamista voidaan edistää erityisesti:

- 1) järjestämällä keskustelu- ja kuulemistilaisuuksia sekä kansalaisraateja;
- 2) selvittämällä asukkaiden mielipiteitä ennen päätöksentekoa;
- 3) valitsemalla palvelujen käyttäjien edustajia kunnan toimielimiin;
- 4) järjestämällä mahdollisuuksia osallistua kunnan talouden suunnitteluun;
- 5) suunnitteleamalla ja kehittämällä palveluja yhdessä palvelujen käyttäjien kanssa; sekä
- 6) tukemalla asukkaiden, järjestöjen ja muiden yhteisöjen oma-aloitteista asioiden suunnittelua ja valmistelua.

Luettelo ei ole tyhjentävä, vaan se antaa kuvan käytettävissä olevista keinoista. Kunta päättää momentissa mainittujen keinojen käytöstä ja voi edistää osallistumista ja vaikuttamista myös muilla keinoilla. Erityisesti kohdat 3 – 6 korostavat käyttäjälähtöistä osallistumista ja vaikuttamista. Kansalaisraati ja sitä vastaavat keinot soveltuvat menetelminä erityisesti tilanteisiin, joissa suunnittelun lähtökohtana on monimutkainen asiakysymys. Kansalaisraatia käyttämällä on mahdollista edistää kunnan asukkaiden ja palvelujen käyttäjien yhtäläisiä osallistumismahdollisuuksia sekä tuoda erityisryhmiä, esimerkiksi vammaisia henkilöitä tai eri vammaisryhmiä, vahvemmin mukaan päätöksenteon valmisteluun.

Uuden kuntalain 28 §:n säännös vammaisneuvostojen asettamisesta on velvoittava. Vammaisten henkilöiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien varmistamiseksi kunnanhallituksen on asetettava vammaisneuvosto, jossa vammaisilla henkilöillä sekä heidän omaisillaan ja järjestöillään tulisi olla riittävä edustus. Vammaisilla henkilöillä ja heitä edustavilla järjestöillä on arvokasta kokemus- ja muuta tietoa, jota kunnissa voidaan hyödyntää palvelujen ja muun toiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota vammaisten henkilöiden omaan osallistumiseen neuvostotyöhön.

Kunnanhallituksen on huolehdittava vammaisneuvoston toimintaedellytyksistä. Vammaisneuvoston kokoonpanosta ja valinnasta ei säädetä yksityiskohtaisemmin, vaan ne voidaan määrittellä paikallisten olosuhteiden mukaisesti. Kunnanhallitus voi hyväksyä vammaisneuvostolle toimintasäännön, jossa todetaan vammaisneuvoston lakisääteiset ja mahdolliset muut tehtävät, jäsenten lukumäärä, mitä tahoja jäsenet edustavat, neuvoston toimikausi, kokousten koollekutsuminen, puheenjohtajan valinta ja sihteerin tehtävien hoitaminen sekä toimintasuunnitelman laatiminen ja toimintakertomuksen antaminen. Vammaisneuvosto voi olla kunnan oma tai useamman kunnan yhteinen. Yhdistetty vanhus- ja vammaisneuvosto voidaan asettaa tilanteissa, jossa kunnassa tai alueella on vain vähän vammais- tai vanhusalan järjestötoimintaa.

Kuntalain 29 §:ssä säädetään kunnan velvollisuudesta tiedottaa toiminnastaan asukkaille, palvelujen käyttäjille, järjestöille ja muille yhteisöille. Kyseinen säännös koskee myös kunnassa asuvia vammaisia henkilöitä ja vammaisjärjestöjä. Pykälä sisältää velvoitteen antaa riittävästi tietoja kunnan järjestämisestä palveluista, taloudesta, kunnassa valmistelussa olevista asioista, niitä koskevista suunnitelmista, asioiden käsittelystä, tehdyistä päätöksistä ja päätösten vaikutuksista. Kunnan on tiedotettava, millä tavoin päätösten valmisteluun voi osallistua ja vaikuttaa. Lisäksi kunnan on huolehdittava, että toimielinten käsittelyyn tulevien asioiden valmistelusta annetaan esityslistan valmistuttua yleisen tiedonsaannin kannalta tarpeellisia tietoja yleisessä tietoverkossa. Kunnan on verkkoviestinnässään huolehdittava, että salassa pidettäviä tietoja ei viedä yleiseen tietoverkkoon ja että yksityisyyden suoja henkilötietojen käsittelyssä toteutuu. Viestinnässä on käytettävä selkeää ja ymmärrettävää kieltä ja otettava huomioon kunnan eri asukasryhmien tarpeet.

2.1.16 Kielilaki

Kielilaki (423/2003) toimii pohjana muun muassa sosiaalihuollon asiakkaiden kielellisten oikeuksien turvaamisessa ja toteuttamisessa.

Kielilain tarkoituksena on turvata perustuslaissa säädetty jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimissa ja muussa viranomaisessa omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia. Tavoitteena on, että jokaisen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta ja että yksilön kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota. Lain mukaan viranomaisen voi antaa myös parempaa kielellistä palvelua kuin laissa edellytetään.

Lakia sovelletaan tuomioistuimissa ja muissa valtion viranomaisissa, kunnallisissa viranomaisissa, itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa sekä eduskunnan virastoissa ja tasavallan presidentin kansliassa, jollei erikseen toisin säädetä. Eduskuntatyössä käytettävistä kielistä säädetään perustuslaissa ja eduskunnan työjärjestyksessä (40/2000). Jos muuta ei ole säädetty, lakia ei sovelleta yliopistoihin, joiden kielistä säädetään yliopistolaissa (645/1997), evankelis-luterilaiseen kirkkoon, jonka kielistä säädetään kirkkolaissa (1054/1993); eikä ortodoksisen kirkkokuntaan, jonka kielistä säädetään ortodoksisesta kirkkokunnasta annetussa laissa (521/1969). Lisäksi laissa on eräitä muita tahoja, joihin lain soveltamisesta on säädetty laissa erikseen.

Kielilain 25 §:ssä säädetään yksityisten tahojen kielellisestä palveluvelvollisuudesta. Jos julkinen hallintotehtävä on lailla tai lain nojalla säädetty yksityiselle, sitä koskee sen hoitaessa tätä tehtävää, mitä kielilaissa säädetään viranomaisesta. Jos tehtävän vastaanottaja määräytyy viranomaisen päätöksen tai muun toimenpiteen taikka viranomaisen ja vastaanottajan välisen sopimuksen perusteella, viranomaisen on varmistettava, että tehtävää hoidettaessa annetaan kielilain mukaista kielellistä palvelua. Tämä tulee myös varmistaa viranomaisen antaessa muun kuin julkisen hallinto-tehtävän yksityisen hoidettavaksi, jos kielilain edellyttämän palvelutason ylläpitäminen sitä vaatii.

2.1.17 Saamen kielilaki

Oikeudesta saamen kielen käyttöön viranomaisissa säädetään saamen kielilaissa (1086/2003). Oikeus koskee lähinnä saamelaisten kotiseutualuetta. Kotiseutualueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä osa Sodankylän alueesta. Nykyisin saamelaisilla on oikeus käyttää saamen kieltä sosiaali- ja terveydenhuollossa kotiseutualueen kunnissa ja Lapin sairaanhoitopiirissä. Kunnilla ei kuitenkaan ole lainsäädäntöön perustuvaa velvollisuutta järjestää saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja. Jos saamenkielisten palveluja ei pystytä järjestä-

HE 159/2018 vp

mään koulutetun ja saamenkieltä osaavan henkilöstön puuttumisen takia, saamenkielinen tulkkaus täyttää lain vaatimukset.

Laissa saamelaiskäräjistä (974/1995) on säädetty saamelaisten omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevasta itsehallinnosta saamelaisten kotiseutualueella. Sosiaali- ja terveydenhuollosta ei ole laissa erillistä mainintaa. Viranomaisilla on lain 9 §:n perusteella velvollisuus neuvotella saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualuetta. Laissa mainittu neuvotteluvaihtoehto koskee erityisesti sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistä.

Yleisten valtionosuuksien lisäksi valtion talousarviossa on vuodesta 2002 lähtien myönnetty budjettivuodeksi kerrallaan erillinen valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuden turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Valtionavustus kohdentuu kaikilla saamelaiskielillä tuotettavien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kustannuksiin. Valtionavustus saamenkielisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin on 480 000 euroa vuonna 2016.

2.1.18 Viittomakielilaki

Viittomakielilaki (359/2015) tuli voimaan 1.5.2015. Lain tavoitteena on edistää viittomakieltä käyttävien kielellisten oikeuksien toteutumista sekä lisätä viranomaisten ja viittomakieltä käyttävien tietoisuutta niistä. Viittomakielilaki on suppea yleislaki, joka selkiyttää viittomakielisten oikeuksiin liittyvän säätelyn kokonaisuutta. Viittomakielisten kielelliset oikeudet on turvattu perustuslaissa, mutta tarkemmat säännökset ovat eri hallinnonalojen lainsäädännössä. Viittomakielilaki kuitenkin vahvistaa viittomakielisten oikeuksien huomioimista ja kehittämistä eri hallinnonaloilla.

Viittomakielilaila lisätään viranomaisten tietoisuutta viittomakielistä sekä viittomakieltä käyttävistä kieli- ja kulttuuriryhmänä. Tarkoituksena on, että viranomaiset huomioivat viittomakieltä käyttävät säädösvalmistelussa ja käytännön ratkaisutoiminnassa aiempaa paremmin sekä edistävät viittomakieltä käyttävien mahdollisuuksia käyttää ja saada tietoa omalla kielellään.

Viittomakielilaisissa viittomakieltä käyttävän määritelmää ei ole sidottu henkilön kuulovammaisuuteen. Viittomakieltä käyttävien ydinryhmän muodostavat kuurot ja vaikeasti kuuloammaiset henkilöt, jotka käyttävät viittomakieltä äidinkielenään. Viittomakieltä voidaan kuitenkin pitää henkilön äidinkielenä myös silloin, kun ainakin toinen hänen vanhemmistaan tai joku hänen vanhemmista sisaruksistaan on viittomakielinen ja viittomakieltä on käytetty lapsen kanssa syntymästä lähtien.

Viittomakielilaki koskee Suomen kansallisia viittomakielisiä eli suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä. Suomessa on arviolta noin 4 000 – 5 000 viittomakieltä käyttävää kuuroa ja huonokuuloista henkilöä. Viittomakieltä käyttäviä kuulevia on arvioitu olevan noin 6 000 – 9 000. Suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjiä on noin 300, joista puolet on kuuroja. Suomenruotsalainen viittomakieli on erityisen uhanalainen.

2.1.19 Kuntoutusta koskeva lainsäädäntö

Terveydenhuoltolain 24 §:n nojalla kunnan on järjestettävä alueensa asukkaiden sairaanhoito- ja kuntoutuspalvelut, joihin sisältyy myös lääkinällinen kuntoutus. Lääkinälliseen kuntoutukseen kuuluvat kuntoutusneuvonta ja -ohjaus, potilaan toiminta- ja työkyvyn sekä kuntoutustarpeen arviointi, kuntoutustutkimus, toimintakyvyn parantamiseen ja ylläpitämiseen tähtäävät terapiat ja muut tarvittavat toimenpiteet, apuvälinepalvelut, sopeutumisvalmennus sekä kaikista edellä

HE 159/2018 vp

tarkoitetuista tarpeellisista toimenpiteistä koostuvat kuntoutusjaksot laitos- tai avohoidossa. Kunta vastaa myös potilaan lääkinällisen kuntoutuksen suunnittelusta ja kirjallisen yksilöllisen kuntoutussuunnitelman laatimisesta.

Sosiaalisen kuntoutuksen palveluista säädetään sosiaalihuoltolaissa. Sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluvat muun muassa sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittäminen, kuntoutusneuvonta ja -ohjaus sekä tarvittaessa kuntoutuspalvelujen yhteensovittaminen, valmennus arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan sekä ryhmätoiminta ja tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin. Osana sosiaalihuoltolain 21 §:n mukaisia asumispalveluja turvataan henkilön oikeus toimintakykyä ylläpitävään ja edistävään toimintaan ja osana sosiaalihuoltolain 22 §:n mukaisia laitospalvelu- ja yksilöllisten tarpeiden mukainen kuntoutus.

Kelan järjestämästä ja korvaamasta kuntoutuksesta säädetään Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetussa laissa (566/2005). Lain 3 §:n mukaan Kela järjestää ja korvaa ammatillista kuntoutusta, vaativaa lääkinällistä kuntoutusta, kuntoutuspsykoterapiaa sekä harkinnanvaraisena kuntoutuksena muuta kuin edellä tarkoitettua ammatillista tai lääkinällistä kuntoutusta.

Lain 9 §:n nojalla alle 65-vuotiaalla henkilöllä, joka ei ole julkisessa laitoshoidossa, on oikeus saada vaativaa lääkinällistä kuntoutusta työstä, opiskelusta tai muista arjen toiminnoista suoriutumista ja osallistumista varten, jos hänellä on sairaus tai vamma sekä tähän liittyvä suoriutus- ja osallistumisrajoite, josta aiheutuu vähintään vuoden kestävä kuntoutustarve. Lisäksi edellytetään, että rajoite on niin suuri, että henkilöllä on sen vuoksi huomattavia vaikeuksia arjen toiminnoista suoriutumisessa ja osallistumisessa kotona, opiskelussa, työelämässä tai muissa elämäntilanteissa julkisen laitoshoidon ulkopuolella ja vaativa lääkinällinen kuntoutus on perustellusti tarpeen mahdollistamaan henkilön arjen toiminnoista suoriutumista ja osallistumista.

Kela ei järjestä sairaanhoitoon välittömästi liittyvää lääkinällistä kuntoutusta eikä myöskään järjestä kuntoutuksena toimintaa, jonka tavoitteet ovat ainoastaan hoidollisia.

Lain 7 §:ssä säädetään ammatillisen kuntoutuksen sisällöstä. Lain 12 §:n nojalla Kela järjestää harkinnanvaraista kuntoutusta eduskunnan vuosittain myöntämällä määrärahalla. Harkinnanvaraisena kuntoutuksena järjestetään mm. kuntoutus- ja sopeutumisvalmennuskursseja, neuro psykologista kuntoutusta sekä moniammatillista yksilökuntoutusta.

Työeläkelaitokset järjestävät ammatillista kuntoutusta työelämään vakiintuneille työntekijöille ja yrittäjille. Ammatillisella kuntoutuksella autetaan työntekijää tai yrittäjää pysymään työelämässä tai edistetään työhön paluuta. Oikeudesta työeläkekuntoutukseen säädetään työeläkelaeissa, jotka on lueteltu työntekijän eläkelain (395/2006) 3 §:ssä.

Tapaturmavakuutuslaitokset korvaavat ammatillista ja lääkinällistä kuntoutusta silloin, kun kuntoutustarve johtuu työtapaturmasta tai ammattitaudista. Kuntoutuksen korvaamisen edellytyksistä ja korvattavan kuntoutuksen sisällöstä säädetään työntekijöitä ja yrittäjiä koskien työtapaturma- ja ammattitautilaissa (459/2015) ja maatalousyrittäjiä ja apurahansaajia koskien maatalousyrittäjän työtapaturma- ja ammattitautilaissa (873/2015). Lisäksi on tapaturmavakuutuslainsäädäntöä, joka koskee muun muassa varusmiesten, asepalveluksessa vammautuneiden henkilöiden ja urheilijoiden kuntoutusta.

Liikennevakuutuslaitokset korvaavat työ- ja ansiokykyyn sekä työ- ja toimintakykyyn liittyvää kuntoutusta silloin, kun kuntoutustarve johtuu liikennevahingosta. Kuntoutuksen korvaamisen edellytyksistä ja korvattavan kuntoutuksen sisällöstä säädetään liikennevakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta annetussa laissa (626/1991). Kuntoutuksen kustannuksina korvataan kuntoutustarvetta ja mahdollisuuksia selvittäviä tutkimuksia, kuntoutusjaksoja avo- tai laitoshoidossa, apuvälineitä, asunnon muutostöitä, sopeutumisvalmennusta, kuntoutuksen

HE 159/2018 vp

matkakustannuksia, vaikeasti vammaiselle palveluasumisesta aiheutuvia lisäkustannuksia, tulkkipalveluita sekä muita edellä mainittuihin rinnastettavia kuntoutuskustannuksia.

STM:n asettaman kuntoutuksen uudistamiskomitean ehdotukset luovutettiin ministeriölle marraskuussa 2017.

2.1.20 Laki vammaisetuuksista

Kansaneläkelaitoksen myöntämien vammaisetuuksien tarkoituksena on vammaisetuuksista annetun lain (570/2007) mukaan tukea vammaisen tai pitkäaikaisesti sairaan henkilön selviytymistä jokapäiväisessä elämässä, osallistumista työhön tai opiskeluun sekä hänen toimintakykynsä ylläpitämistä, hänen kotona asumistaan, kuntoutustaan ja hoitoaan. Vammaisetuuden saaminen perustuu Kansaneläkelaitokselle toimitettavaan hakijan terveydentilaselvitykseen.

Vammaisetuuksia ovat alle 16-vuotiaan vammaistuki, 16 vuotta täyttäneen vammaistuki, eläkettä saavan hoitotuki sekä hoitotuen osana maksettava veteraanilisä.

Vammaistuet ja hoitotuki myönnetään toistaiseksi tai määräajaksi. Vammaistuet ja hoitotuki on porrastettu henkilön tuen tarpeen mukaan perustukeen, korotettuun tukeen ja ylimpään tukeen.

Alle 16-vuotiaan vammaistuki

Oikeus vammaistukeen on alle 16-vuotiaalla lapsella, jonka sairauteen, vikaan tai vammaan liittyvästä hoidosta, huolenpidosta ja kuntoutuksesta aiheutuu vähintään kuuden kuukauden ajan tavanomaista suurempaa rasitusta ja sidonnaisuutta verrattuna vastaavanikäiseen terveeseen lapseen.

Vammaistukena myönnetään:

- 1) perusvammaistukea 92,14 euroa kuukaudessa, jos rasitus ja sidonnaisuus on vähintään viikkoittaista;
- 2) korotettua vammaistukea 215,00 euroa kuukaudessa, jos rasitus ja sidonnaisuus on vaativaa tai päivittäin huomattavasti aikaa vievää; taikka
- 3) ylintä vammaistukea 416,91 euroa kuukaudessa, jos rasitus ja sidonnaisuus on vaativaa ja ympärivuorokautista.

16 vuotta täyttäneen vammaistuki

Oikeus vammaistukeen on 16 vuotta täyttäneellä henkilöllä, jonka toimintakyvyn arvioidaan olevan sairauden, vian tai vamman vuoksi yhtäjaksoisesti heikentynyt vähintään vuoden ajan. Lisäksi edellytetään, että henkilön sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuu haittaa, avuntarvetta tai ohjauksen ja valvonnan tarvetta.

Vammaistukena myönnetään:

- 1) perusvammaistukea 92,14 euroa kuukaudessa, jos henkilön sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuu olennaista haittaa;

HE 159/2018 vp

2) korotettua vammaistukea 215,00 euroa kuukaudessa, jos henkilön sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuu huomattavaa haittaa tai jos hän tarvitsee henkilökohtaisissa toiminnoissaan, kotitaloustöissä ja asioinnissa kodin ulkopuolella säännöllisesti vähintään viikoittain toistuvaa toisen henkilön apua, ohjausta tai valvontaa; tai

3) ylintä vammaistukea 416,91 euroa kuukaudessa, jos henkilö on vaikeasti vammainen tai jos hän tarvitsee monissa henkilökohtaisissa toiminnoissa jokapäiväistä, aikaa vievää toisen henkilön apua tai jos sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuu huomattavassa määrin säännöllistä ohjauksen ja valvonnan tarvetta.

Sokealla, liikuntakyvyttömällä tai varhaiskuurolla on oikeus saada ylin vammaistuki.

Eläkettä saavan hoitotuki

Oikeus hoitotukeen on 16 vuotta täyttäneillä lain 9 §:ssä säädetyillä eläkettä saavilla henkilöillä. Lisäksi edellytetään, että henkilön toimintakyvyn voidaan arvioida olevan sairauden, vian tai vamman vuoksi yhtäjaksoisesti heikentynyt vähintään vuoden ajan ja että henkilön sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuu avuntarvetta tai ohjauksen ja valvonnan tarvetta. Hoitotukena myönnetään:

1) perushoitotukea 70,52 euroa kuukaudessa, jos henkilö tarvitsee henkilökohtaisissa toiminnoissaan, kotitaloustöissä ja asioinnissa kodin ulkopuolella säännöllisesti vähintään viikoittain toisen henkilön apua tai ohjausta ja valvontaa;

2) korotettua hoitotukea 153,63 euroa kuukaudessa, jos henkilö tarvitsee monissa henkilökohtaisissa toiminnoissa jokapäiväistä aikaa vievää toisen henkilön apua tai sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuu huomattavassa määrin säännöllistä ohjauksen ja valvonnan tarvetta; tai

3) ylintä hoitotukea 324,85 euroa kuukaudessa, jos henkilön hoidon ja valvonnan tarve on yhtämittaista.

Sokealla tai liikuntakyvyttömällä henkilöllä on oikeus vähintään perushoitotukeen.

Lain 9 a §:ssä säädetään veteraanilisästä.

Lain 10 § sisältää säännökset erityiskustannuksista. Kun perustuen edellytykset täyttyvät ja henkilön sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuvien erityiskustannusten voidaan arvioida nousevan vähintään korotetun tuen määrään, alle 16-vuotiaan vammaistuki, 16 vuotta täyttäneiden vammaistuki ja eläkkeensaajan hoitotuki voidaan myöntää korotettuna. Laissa luetellaan erityiskustannukset, jotka voidaan ottaa huomioon.

Lain 12 §:n mukaan vammaistuen ja hoitotuen määrässä otetaan huomioon saman sairauden, vian tai vamman perusteella henkilölle maksettavat laissa määritellyt etuudet.

Lain 27 § sisältää erityissäännökset alle 16-vuotiaan vammaistuen maksamisesta. Säännökset koskevat muun muassa tilannetta, jossa sosiaalilautakunta sijoittaa lapsen asumaan perhehoitoon tai asumisyksikköön.

Vammaisetuuksista Kansaneläkelaitokselle aiheutuvat kulut korvataan valtion varoista.

2.1.21 Laki liikenteen palveluista ja laki liikenteen palveluista annetun lain muuttamisesta

Marraskuussa 2015 käynnistetyllä liikennekaarihankkeella toteutetaan pääministeri Juha Sipilän hallituksen hallitusohjelman kärkihankkeita digitaalisen kasvuympäristön rakentamiseksi

HE 159/2018 vp

sekä säädösten sujuvoittamiseksi. Liikennekaarihanke päätettiin toteuttaa kolmessa vaiheessa sen sisällöllisen laaja-alaisuuden vuoksi. Hankkeen tavoitteena on purkaa voimassaolevaan sääntelyyn sisältyneet esteet digitalisaatiolle, automaatiolle ja uusien innovaatioiden käyttöön- otolle. Esityksen tavoitteena on tuottaa mahdollisimman kevyt, johdonmukainen ja teknolo- gianeutraali sääntely kumoamalla useampaan eri säädökseen jakautuneet tieliikenteen markki- noita koskevat säädökset ja kokoamalla niistä keskeiset elementit uuteen lakiin.

Valmistelussa on otettu huomioon YK:n vammaissopimuksen edellyttämä yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys sekä ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi (2015/0278/EU) tuotteiden ja palvelujen esteettömyysvaatimuksia koskevien jäsenvaltioiden lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten lähentämisestä (esteettömyysdirektiivi). Direk- tiivi tulisi koskemaan kaikkea liikennettä. Direktiivin mukaan muun muassa lento-, linja-auto-, rautatie- ja vesiliikenteen palveluista tiedotettaessa tietosisällön olisi oltava saatavissa use- amman aistikanavan kautta. Kaikkien liikennemuotojen osalta EU-asetuksissa on myös kiinni- tetty erityistä huomiota vammaisten ja liikuntarajoitteisten matkustajien oikeuteen matkustaa ja heidän oikeuteensa saada avustusta. Säännökset eroavat jonkin verran eri liikennemuodois- sa.

Uudistuksessa taksilupien enimmäismäärää koskevassa päätöksessä määrättäisiin siitä, kuinka moneen lupaan sisällytetään esteettömyyttä koskevia vaatimuksia. Taksilupiin voidaan tarvit- taessa sisällyttää kaluston esteettömyyttä koskevia ehtoja. Taksilupaa ei kuitenkaan myönnetä vain tietyn ryhmän kuljetuksiin, vaan kuljetusoikeus on aina yleinen. Esteettömyydellä tarkoi- tetaan tässä uudistuksessa sitä, että kalusto täyttää joko invataksia tai muuta esteetöntä taksia koskevat vaatimukset, joista on säädetty ajoneuvojen rakenteista ja varusteista annetussa ase- tuksessa (1256/1992) sekä liikenne- ja viestintäministeriön taksiliikenteessä käytettävän esteettömän kaluston laatuvaatimuksia koskevassa asetuksessa (723/2009). Lähtökohtana mo- lemmissa autotyypeissä on, että niitä voi käyttää pyörätuolissa istuen, tilat ovat riittävät mat- kustukseen, pääsy autoon on tehty helpoksi ja pyörätuolin kiinnitysjärjestelmä on turvallinen. Suurin ero invataksin ja muun esteettömän taksiauton välillä on, että invataksi on tarkoitettu vähintään kahden pyörätuolia käyttävän asiakkaan kuljetukseen.

Hankkeen ensimmäisessä vaiheessa liikenteen palveluista annettuun lakiin (320/2017) sisälly- tettiin maaliikenteen liikennemarkkinoita ja -palveluja koskevat säädökset. Laki on tullut pää- osin voimaan 1.7.2018. Hankkeen toisessa vaiheessa lakiin tuodaan tieliikenteen lisäksi lento-, meri- ja raideliikenteen markkinoita koskevat säännökset siten, että ne muodostavat johdon- mukaisen kokonaisuuden tieliikennettä koskevien säädösten kanssa. Laki liikenteen palveluis- ta annetun lain muuttamisesta on tullut voimaan 1.7.2018 (301/2018). Hankkeen kolmannessa vaiheessa arvioidaan liikennejärjestelmän toimintavarmuutta toimialan palveluntarjoajien va- rautumisvelvoitteiden ja laatuvaatimusten kautta. Lisäksi saatetaan täydentää aikaisempaa sääntelyä joidenkin yksityiskohtien, kuten ammattipätevyysvaatimusten osalta. Hanke on ase- tettu helmikuussa 2018 ja sen toimiaika on vuoden 2018 loppuun.

2.1.22 Vammaispalvelujen asiakasprosessi

Vammaispalvelujen asiakasprosessin keskeiset osat ovat asian vireille tulo, palvelutarpeen ar- viointi, palvelusuunnitelman laatiminen, asiakaskohtaisten päätösten tekeminen, palveluiden toteuttaminen sekä palvelujen seuranta ja vaikutusten arviointi. Joissain tapauksissa asiakas- prosessin sisältyy myös palvelun asiakkuuden päättymisen. Asiakasprosessin eri osissa toteut- tamisvastuu voi vaihdella, mutta koko prosessin vastuuhenkilön olisi kuitenkin oltava saumat- tomassa yhteistyössä asiakkaan ja prosessiin osallistuvien ammattilaisten kanssa.

Vammaispalvelujen asiakasprosessista ja siihen liittyvistä toimenpiteistä on säädetty sosiaali- huollon yleis- ja erityislainsäädännössä. Toimintaa ohjaavat vammaispalvelulain lisäksi muun muassa sosiaalihuoltolaki, sosiaalihuollon asiakaslaki ja hallintolaki (434/2003). Kaikissa

edellä mainituissa säädöksissä on asiakasprosessiin liittyviä säännöksiä, jotka poikkeavat josain määrin toisistaan.

Vammaispalvelujen asiakasprosessi käynnistyy asian vireille tulosta. Sosiaalihuoltolain 34 §:n mukaan sosiaalihuoltoasia tulee vireille hakemuksesta tai kun kunnan sosiaalihuollon työntekijä on muutoin tehtävissään saanut tietää mahdollisesti sosiaalipalvelujen tarpeesta olevasta henkilöstä. Asian vireille tulon tarkka määrittäminen on tärkeää, koska vireille tulosta lasketaan aika sosiaalihuoltolaisissa ja vammaispalvelulaisissa säädettyjen määräaikojen noudattamiseen. Sosiaalihuollon asiakkuus alkaa hakemuksesta tai kun muulla tavoin vireille tullutta asiaa ryhdytään käsittelemään tai henkilölle annetaan sosiaalipalveluja.

Palvelutarpeen arvioinnista säädetään sosiaalihuoltolain 36 §:ssä. Sen mukaan jokaisella on oikeus kiireellisessä tapauksessa päästä sosiaalipalvelujen tarpeen arviointiin. Palvelutarpeen arviointi on tehtävä ja saatettava loppuun ilman aiheetonta viipymistä. Vammaispalvelulain 3 a §:n mukaan henkilön palvelutarpeen selvittäminen on käynnistettävä viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä sen jälkeen, kun yhteydenotto sosiaalipalveluista vastaavaan kunnan viranomaiseen on tapahtunut. Lisäksi sosiaalihuoltolaisissa on säännökset palvelutarpeen arvioinnista ei-kiireellisissä tapauksissa tilanteissa, joissa arviointi koskee 75 vuotta täyttäneitä, Kelan maksamaa ylintä hoitotukea saavia ja erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Ei-kiireellisessä tapauksessa kunta on velvollinen järjestämään 75 vuotta täyttäneelle ja ylintä hoitotukea saavalle pääsyn sosiaalipalvelujen tarpeen arviointiin viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun hän taikka hänen laillinen edustajansa, omaisensa tai läheisensä on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan kunnan viranomaiseen palvelujen saamiseksi. Vastaava säännös koskee myös erityistä tukea tarvitsevia lapsia, joiden asian käsittelylle on lisäksi säädetty enintään kolmen kuukauden käsittelyaika asian vireille tulosta.

Palvelutarpeen arviointi on aina yksilöllinen prosessi. Palvelutarpeen arvioinnista vastaa palvelutarpeen arvioimisen kannalta tarkoituksenmukainen sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) 3 §:ssä tarkoitettu sosiaalihuollon ammattihenkilö, vammaispalveluissa yleensä sosiaalityöntekijä. Erityistä tukea tarvitsevien lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. Palvelutarpeen arviointiin sisältyy sosiaalihuoltolain 37 §:n mukaan

- 1) yhteenveto asiakkaan tilanteesta sekä sosiaalipalvelujen ja erityisen tuen tarpeesta
- 2) sosiaalihuollon ammattihenkilön arvio asiakkuuden edellytyksistä
- 3) asiakkaan mielipide ja näkemys palvelutarpeestaan, ellei palvelutarpeen arvioimiseen yhteistyössä asiakkaan kanssa ole ilmeistä estettä
- 4) asiakkaan ja ammattihenkilön arvio sosiaalihuoltolain 42 §:n mukaisen omatyöntekijän tarpeesta

Vammaispalvelulaki ja -asetus edellyttävät henkilön vammaisuuden tai vaikeavammaisuuden arvioimista palvelukohtaisesti ja suhteessa henkilön elinympäristöön. Vammaisuuden ja vaikeavammaisuuden määrittely tapahtuu yksilöllisesti. Arvioinnin on tarkoitus painottaa toiminnallisten rajoitusten selvittämiseen sekä toisaalta vammaispalvelulain edellyttämän vaman tai sairauden pitkäaikaisuuden arviointiin.

Palvelutarpeen arvioinnin ja päätöksenteon apuna arvioidaan myös asiakkaan toimintakykyä. Kunnat päättävät, mitä menetelmiä toimintakyvyn arviointiin käytetään. Valitun menetelmän olisi oltava käyttökelpoinen juuri sille asiakkaalle, siinä ympäristössä ja siihen käyttötarkoitukseen, johon sitä on tarkoitus käyttää. Asiakkaiden toimintakyvyn yksilölliset arvioinnit tuottavat myös kunnan tasolla hyödynnettävää tietoa esimerkiksi palvelurakenteen kehittämiseen.

Palvelutarpeen arviointia täydennetään asiakkaalle laadittavalla suunnitelmalla. Asiakas- tai palvelusuunnitelma toimii myönnettävien palvelujen pohjana ja perusteluna. Asiakassuunnitelman tarkoituksena on myös osaltaan edistää palvelujen suunnitelmallisuutta, tavoitteellisuutta ja vaikuttavuuden arviointia suhteessa asiakkaan ja hänen perheensä tarpeisiin.

Sosiaalityöntekijä käynnistää asiakaskohtaisen palvelusuunnitelman laatimisen ja koordinoi sen tekemistä. Suunnitelma laaditaan usein moniammatillisessa tiimissä yhdessä asiakkaan kanssa. Vammaispalvelulain 3 a §:ssä säädetään palvelusuunnitelmasta viitaten sosiaalihuollon asiakaslain 7 §:än. Pykälässä todetaan lisäksi, että suunnitelma on tehtävä viivytyksettä ja että sitä on tarkistettava, jos vammaisen henkilön palveluntarpeessa tai olosuhteissa tapahtuu muutoksia sekä muutoinakin tarpeen mukaan. Sosiaalihuollon asiakaslain 7 §:n mukaan asiakkaalle on laadittava palvelu- tai muu vastaava suunnitelma yhteistyössä asiakkaan ja hänen läheistensä kanssa, jollei kyseessä ole ainoastaan ohjaus ja neuvonta tai se on muuten ilmeisen tarpeetonta. Vastaava asiakassuunnitelmaa koskeva säännös on sosiaalihuoltolaissa, jossa myös säädetään tarkemmin asiakassuunnitelman sisällöstä (39 §).

Osa kehitysvammaisen henkilön tarvitsemista palveluista järjestetään kehitysvammaisten erityishuoltona. Myös tämä kirjataan palvelusuunnitelmaan. Erityishuolto-ohjelmaan kirjataan kaikki ne palvelut, joita henkilölle myönnetään kehitysvammalain nojalla riippumatta siitä, milloin, missä ja kuka palvelut todellisuudessa järjestää. Kehitysvammalain 34 §:n mukaan erityishuolto-ohjelma, joka on tarpeen mukaan tarkistettava, on mahdollisuuksien mukaan laadittava yhteistyössä asianomaisen henkilön itsensä ja hänen holhoojansa tai muun huoltajansa sekä sosiaalihuollosta vastavan toimielimen kanssa.

Sosiaalihuoltolain 45 §:n mukaan asiakkaalla on oikeus saada kirjallinen päätös sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Kiireellisiä toimenpiteitä koskeva asia on käsiteltävä ja päätös tehtävä käytettävissä olevien tietojen perusteella viipymättä siten, ettei asiakkaan oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Muissa kuin kiireellisissä asioissa päätös on tehtävä ilman aiheutonta viivytystä sen jälkeen, kun asia on tullut vireille. Vammaispalvelulain 3 a §:ssä on sosiaalihuoltolain säännöstä tarkempi erityissäännös, jonka mukaan vammaispalveluja ja tukitoimia koskevat päätökset on tehtävä ilman aiheutonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluessa hakemuksen jättämisestä, jollei asia selvittäminen erityisestä syystä vaadi pidempää käsittelyaikaa. Palvelusuunnitelmaan liittyviä palveluja myönnettäessä sosiaalityöntekijä tekee päätökset, mikäli päätöksenteosta ei ole vastuussa muu viranomainen.

Sosiaalihuoltolain 45 § sisältää päätöksen toimeenpanoa koskevat säännökset, jotka koskevat myös vammaispalvelulain ja kehitysvammalain mukaisia palveluja. Päätös on toimeenpantava kiireellisissä tapauksissa viipymättä ja muissa kuin kiireellisissä tapauksissa ilman aiheutonta viivytystä. Päätös on kuitenkin toimeenpantava viimeistään 3 kuukaudessa asian vireille tulosta. Aika voi olla tätä pidempi, jos asian selvittäminen erityisestä syystä vaatii pidempää käsittelyaikaa tai toimeenpanon viivästykselle on muu asiakkaan tarpeeseen liittyvä erityinen peruste. Päätöksenteosta hallintoasiassa säädetään lisäksi hallintolain 7 luvussa.

Kunnissa erityishuolto-ohjelman laadinnasta vastaa kunnan asianomainen toimielin, joka on voinut delegoida erityishuolto-ohjelmien laadinnan joko erityishuollon johtoryhmälle tai yksittäisen viranhaltijan tehtäväksi. Kuntayhtymissä erityishuolto-ohjelman hyväksyy erityishuollon johtoryhmä. Sen jäsenenä on vähintään kolme kuntayhtymän johtavaa viranhaltijaa siten, että edustettuna on lääketieteellinen, kasvatustieteellinen ja sosiaalihuollollinen asiantuntemus. Erityishuolto-ohjelmasta on annettava muutoksenhakukelpoinen päätös. Aluehallintovirasto voi määrätä erityishuolto-ohjelmaa oikaistavaksi tarpeellisiksi katsomiltaan osin.

Vammaispalvelut ovat useimmiten pitkäkestoisia palveluja. Henkilöille, joiden tuen tarve on pysyvä tai pitkäaikainen, tuki on sosiaalihuoltolain 38 §:n mukaan pyrittävä järjestämään siten, että turvataan palvelujen jatkuvuus, ellei palvelujen muuttaminen ole asiakkaan edun mu-

kaista. Asiakkaalle laadittujen suunnitelmien tavoitteiden toteutumista ja vaikutusta asiakkaan elämään tulisi seurata ja arvioida jatkuvasti. Arvioinnilla saadaan näkyviksi muutokset asiakkaan tilanteessa ja mahdollisesti muuttuneet palvelun tarpeet. Palvelujen arviointiin voivat asiakkaan lisäksi osallistua kaikki asiakkaan kanssa toimivat tai hänen asioihinsa vaikuttavat tahot.

Sosiaalihuoltolain 34 §:n mukaan asiakkuus päättyy, kun sosiaalihuollon asiakasasiakirjaan merkitään tiedoksi, että sosiaalihuollon järjestämiselle ei ole perustetta. Vammaispalvelujen asiakkuuden päättymisestä ei ole laissa erityissäännöksiä.

2.2 Vammaispalvelujen ja erityishuollon asiakkaat

2.2.1 Yleistä

Tilastokeskus kerää vuosittain tietoja vammaisten henkilöiden sosiaalipalveluista Kuntien ja kuntayhtymien talous- ja toimintatilastoon. Saatavissa on esimerkiksi tilastotietoja keskeisimpien vammaispalvelulain mukaisten palvelujen asiakkaiden määristä, laitoshoidon ja kehitysvammaisten asumispalvelujen asiakkaiden määristä sekä joidenkin palvelujen kustannustietoja. Lisäksi Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL) on kerännyt kolmen vuoden välein toimintatilastoa täydentävää tietoa kuntien vammaispalveluista. Kuudesta suurimmasta kunnasta eli niin sanotuista Kuusikkokunnista saadaan vuosittain vammais- ja kehitysvammopalveluja koskevia yksityiskohtaisempia tietoja, joiden avulla voidaan jossakin määrin arvioida myös valtakunnallista tilannetta.

Vammaisen henkilö voi saada sosiaalipalveluja sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain ja kehitysvammalain nojalla. Osa vammaisten ja vanhusten sosiaalipalveluista on yhdistetty kuntien talous- ja toimintatilastossa samaan menoluokkaan. Kokonaisarvion tuottaminen vammaisten henkilöiden sosiaalipalvelujen käytöstä ja kustannuksista ei ole mahdollista nykyisten valtakunnallisten tilastojen pohjalta.

2.2.2 Vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien sekä erityishuollon kokonaiskustannukset

Vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien kokonaiskustannukset ja subjektiivisten oikeuksien piirissä olevien palvelujen ja tukitoimien asiakasmäärät ovat kasvaneet jatkuvasti 1990-luvun alusta lähtien. Vuonna 2016 vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien kokonaiskustannukset olivat 644,0 miljoonaa euroa. Kustannukset kasvoivat 9,8 – 13,7 prosenttia vuodessa vuosina 2010–2013. Vuonna 2015 kasvu oli 10,0 prosenttia ja 4,0 prosenttia vuonna 2016. Kuusikkokunnissa 98,8 prosenttia vammaispalvelulain mukaisten palvelujen kustannuksista oli subjektiivisten oikeuksien piirissä olevien palvelujen kustannuksia vuonna 2016.

Kehitysvammaisten erityishuollon kokonaiskustannuksia ei ole saatavissa suoraan valtakunnallisista tilastoista. Viimeisin kokonaisarvio kehitysvammaisten erityishuollon kustannuksista koskee vuotta 2004, jolloin erityishuollon kokonaiskustannuksiksi arvioitiin kyseessä olevan vuoden rahassa 480 miljoonaa euroa (Kumpulainen 2007). Kuudessa suurimmassa kaupungissa kehitysvammahuollon kokonaiskustannukset olivat yhteensä 242,8 miljoonaa euroa vuonna 2016. Kustannukset kasvoivat reaalisesti 17,9 prosenttia vuosina 2012–2016 ja 3,2 prosenttia vuonna 2016. Kuusikkokunnissa asui 31,7 prosenttia Suomen väestöstä vuonna 2016.

2.2.3 Vammaisten henkilöiden sosiaalihuollon erityispalveluja saavat asiakkaat ja palvelukohdattaiset kustannukset

HE 159/2018 vp

THL:n vuonna 2012 tekemän erillisselvityksen mukaan vammaispalvelulain mukaisten palveluiden ja kehitysvammalain mukaisten erityishuollon palvelujen asiakkaita on noin 2 prosenttia väestöstä eli noin 110 000 – 120 000 henkilöä. Heistä kehitysvammaisia henkilöitä on 23 000 – 25 000. Kehitysvammaisista henkilöistä entistä useammat saavat sekä kehitysvammalain että vammaispalvelulain mukaisia palveluita. (Nurmi-Koikkalainen 2013, THL:n kuntakysely 2014.)

Erytispalveluja saavien osuus väestöstä ja erityispalvelujen tarve vaihtelevat kunnittain. Erytispalvelujen tarpeeseen vaikuttaa esimerkiksi palvelujen ja elinympäristöjen esteettömyys sekä lähipalvelujen saatavuus ja laatu.

Kuljetuspalvelut

Vammaispalvelulain mukaisia kuljetuspalveluja ja niihin liittyviä saattajapalveluja järjestettäessä vaikeavammaisena pidetään henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa ja joka ei voi vammansa tai sairautensa vuoksi käyttää julkisia liikennevälineitä ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia. Kuljetuspalveluja ei järjestetä henkilölle, joka saa niitä palveluja muun lain nojalla.

Kuljetuspalvelu on asiakasmäärältään suurin vammaispalvelulain mukainen palvelu. Kuljetuspalvelujen saajia oli vuoden 2016 aikana 98103. Heistä 65 prosenttia oli 65 vuotta täyttäneitä. Vuonna 2016 kuljetuspalvelujen kustannukset olivat 151,1 milj. euroa, mikä oli noin neljäsosa (23,5 %) vammaispalvelulain mukaisten palvelujen kustannuksista. Kustannukset kasvoivat vuosina 2010–2012 runsaat 7 prosenttia vuodessa ja vuonna 2013 runsaat 3 prosenttia. Vuonna 2014 kasvu oli 5,3 prosenttia, mutta vuosina 2015 ja 2016 kustannukset vähenivät 0,2 – 0,7 prosenttia vuodessa.

Henkilökohtainen apu

Vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaista apua järjestettäessä vaikeavammaisena pidetään henkilöä, joka tarvitsee pitkäaikaisen tai etenevän vamman tai sairauden johdosta välttämättä ja toistuvasti toisen henkilön apua suoriutuakseen tavanomaisen elämän toiminnoista kotona ja kodin ulkopuolella. Henkilökohtaisen avun ulkopuolelle on rajattu ne, joiden tarve johtuu pääasiassa ikääntymiseen liittyvistä sairauksista ja toimintarajoitteista. Kunnalla ei myöskään ole erityistä velvollisuutta henkilökohtaisen avun järjestämiseen, jos vaikeavammaisen henkilön riittävää huolenpitoa ei voida turvata avohuollon toimenpitein.

Henkilökohtainen apu tuli subjektiivisten oikeuksien piiriin 1.syyskuuta 2009 alkaen. Henkilökohtainen apu on asiakasmäärillä mitattuna viime vuosina eniten kasvanut vammaispalvelu. Vuoden 2016 aikana henkilökohtaisen avun saajia oli 21 079. Edelliseen vuoteen verrattuna henkilökohtaisen avun saajien määrän kasvu on ollut vuosittain: vuonna 2010 36,2 prosenttia, vuonna 2011 25,8 prosenttia, vuonna 2012 19 prosenttia, vuonna 2013 13,1 prosenttia, vuonna 2014 14,1 prosenttia, vuonna 2015 9,5 prosenttia ja vuonna 2016 10,9 prosenttia. Suurin henkilökohtaisen avun käyttäjäryhmä ovat työikäiset (62 %). Viime vuosina eniten on kasvanut yli 65-vuotiaiden henkilökohtaisen avun saajien määrä, vuodesta 2015 vuoteen 2016 heidän määränsä kasvoi 15,3 prosenttia. Puolet (49 %) kunnista arvioi, että kehitysvammaisille henkilöille on tarjolla riittävästi henkilökohtaista apua tarpeeseen nähden (Nurmi-Koikkalainen 2013).

THL:n kuntakyselyyn (2016) vastanneissa kunnissa asiakkaille myönnettyt henkilökohtaisen avun tuntimäärät painottuivat pieniin tuntimääriin. Henkilökohtaista apua saaneista asiakkaista 52,5 prosenttia sai apua keskimäärin alle 10 tuntia viikossa ja 24,4 prosenttia 10–24 tuntia viikossa. Avun yleisin järjestämistapa oli avustajamalli, jossa asiakas toimii henkilökohtaisen avustajan työnantajana. Henkilökohtainen apu oli järjestetty työnantajamallilla 57,1 prosentille

HE 159/2018 vp

asiakkaista ja ostopalveluna joka neljännelle (24,4 %) asiakkaalle. Kunta järjesti palvelun itse tai yhteistyössä muiden kuntien kanssa 3,7 prosentille asiakkaista. Palvelusetelillä järjestettyä palvelua annettiin 9,8 prosentille asiakkaista. Useamman järjestämistavan yhdistelmänä henkilökohtainen apu järjestettiin 5,0 prosentille asiakkaista. Suurimmat muutokset vuoteen 2013 verrattuna olivat työnantajamallin käytön väheneminen ja palvelusetelin käytön yleistyminen.

Vuodesta 2015 alkaen on kerätty henkilökohtaisen avun kustannukset erikseen Kuntien ja kuntayhtymien taloustilastoissa. Vuoden 2015 henkilökohtaisen avun kustannukset olivat 197,7 miljoonaa euroa. Vuonna 2016 kustannukset kasvoivat 221,1 miljoonaan euroon, mikä oli 34,3 prosenttia vammaispalvelulain mukaisista kustannuksista.

Palveluasuminen

Vammaispalvelulain mukaista palveluasumista järjestettäessä vaikeavammaisena pidetään henkilöä, joka vammansa tai sairautensa vuoksi tarvitsee toisen henkilön apua päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa jatkuvaluonteisesti, vuorokauden eri aikoina tai muutoin erityisen runsaasti. Kunnalla ei kuitenkaan ole erityistä velvollisuutta palveluasumisen järjestämiseen, jos vaikeavammaisen henkilön riittävää huolenpitoa ei voida turvata avohuollon toimenpitein.

Vuonna 2016 vaikeavammaisten henkilöiden palveluasumisen piirissä oli 6 214 henkilöä. Asiakasmäärä on viime vuosina kasvanut eri vuosina 2,2–8,3 prosenttia vuodessa. Palveluasumisen piirissä vajaan kolme neljäsosaa (67,1 %) oli työikäisiä vuonna 2016. Yli 65-vuotiaiden palveluasumisen asiakkaiden määrä kasvoi 11,2 prosenttia vuonna 2016.

Palveluasumisen kustannukset kattavat arviolta noin neljänneksen vammaispalvelulain mukaisten palvelujen kustannuksista. Vammaispalvelulain mukaisen palveluasumisen kustannukset olivat vuonna 2015 Kuusikkokunnissa noin 50,1 miljoonaa euroa.

Asunnon muutostyöt ja asuntoon kuuluvat välineet ja laitteet

Vammaispalvelulain mukaiseen asunnon muutostöistä ja asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden kustannusten korvaamiseen on oikeutettu vaikeavammaisen henkilö, jonka liikkuminen tai muu omatoiminen suoriutuminen vakituisessa asunnossa tuottaa vamman tai sairauden vuoksi erityisiä vaikeuksia. Kunnalla ei kuitenkaan ole erityistä velvollisuutta asunnon muutostöiden ja asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden järjestämiseen, jos vaikeavammaisen henkilön riittävää huolenpitoa ei voida turvata avohuollon toimenpitein.

Vuonna 2016 tukea asunnon muutostöihin ja asuntoon kuuluviin laitteisiin ja välineisiin sai 10 728 henkilöä. Tukea saaneista runsas puolet (55,2 %) oli 65 vuotta täyttäneitä. Asunnon muutostöiden ja asuntoon kuuluvien laitteiden osuus oli Kuusikkokunnissa 1,1 prosenttia vammaispalvelulain mukaisten palvelujen kokonaiskustannuksista.

Kehitysvammaisten henkilöiden laitos- ja asumispalvelut

Kehitysvammaisia henkilöitä arvioidaan olevan Suomessa noin 40 000. Kehitysvammaliiton arvion mukaan heistä asuu itsenäisesti noin 9 000 ja omaisten luona noin 17 000. Asumispalveluissa asuu noin 13 000 henkilöä ja laitoshoidossa on vajaan 1 000 henkilöä.

Palvelurakenteen muutos kehitysvammaisten laitoshoidosta pääasiassa ympärivuorokautisiin asumispalveluihin eli niin sanottuun autettuun asumiseen on jatkunut koko 2000-luvun. Kehitysvammalaitoksissa oli hoidossa vuoden 2016 lopussa yhteensä 920 asiakasta, joista 795 oli pitkäaikaisessa hoidossa. Kehitysvammaisten autetun asumisen (henkilökunta paikalla ympä-

HE 159/2018 vp

rivuorokautisesti) pitkäaikaisasiakkaiden määrä kasvoi 7,3 prosenttia ja oli vuoden 2016 lopussa 7 628 henkilöä. Kehitysvammaisten ns. ohjatun asumisen asiakkaiden määrässä ei ole tapahtunut suuria muutoksia viime vuosina, vuoden 2016 lopussa heitä oli 1 954. Tuetun asumisen asiakkaiden määrä on ollut viime vuosina kasvussa, vuoden 2016 sen piirissä oli 1 684 henkilöä.

Kuusikkokunnissa kehitysvammalain mukaisten asumispalvelujen kustannukset olivat 137,8 miljoonaa euroa vuonna 2016. Kustannukset kasvoivat 6,8 prosenttia vuodesta 2015.

Vammaisten laitospalvelujen kustannukset kasvoivat 2000-luvulla jatkuvasti vuoteen 2009 asti. Toistaiseksi suurin kustannusten väheneminen tapahtui vuonna 2016, jolloin kustannukset olivat 150,1 miljoonaa euroa.

Päivätoiminta

Vammaispalvelulain mukaista päivätoimintaa sai vuonna 2016 THL:n kuntakyselyyn vastanneissa kunnissa yhteensä 1 729 asiakasta. Vajaa kolmasosa (34,9 %) heistä oli 18–44-vuotiaita. Kuusikkokunnissa vammaispalvelulain mukaisen päivätoiminnan osuus kaikista vammaispalvelulain mukaisten palvelujen kustannuksista oli 2,2 prosenttia vuonna 2016.

Kehitysvammalain mukaista päivätoimintaa sai vuonna 2016 THL:n kuntakyselyyn vastanneista kunnissa yhteensä 9 844 henkilöä. Hieman yli puolet (57,6 %) oli 18–44-vuotiaita.

Perhehoito ja omaishoidon tuki

Perhehoidossa oli vuonna 2016 yhteensä 1 403 vammaista henkilöä. Omaishoidon tuen saajien määrä ja omaishoidon hoitopalkkioiden menot ovat kasvaneet vuosittain. Vuonna 2016 omaishoidon tuella hoidetuista 46 101:stä henkilöstä vajaa viidesosa (16,6 %) oli 18–64-vuotiaita ja lähes yhtä moni (16,2 %) alle 18-vuotias. Valtaosa (67,2 %) hoidetuista oli 65 vuotta täyttäneitä. Omaishoidon tuen hoitopalkkioita kunnat maksoivat vuonna 2015 yhteensä 206,9 miljoonaa euroa. Omaishoidon tukeen sisältyvien palvelujen arvioidaan olevan arvoltaan samaa luokkaa kuin hoitopalkkioiden määrä. Omaisten luona asuvista vammaisista henkilöistä noin 42 prosenttia sai omaishoidon tukea vuonna 2012 (Nurmi-Koikkalainen 2013).

Hengityshalvauspotilaiden hoito

Hengityshalvauspotilaita oli viimeisintä tilastaselvitystä tehtäessä vuonna 2009 yhteensä 106 ja hengitysvajauspotilaita 1 161. Viimeisin tieto kustannuksista on vuodelta 2004, jolloin hengityshalvauspäätöksen saaneita potilaita oli 135. Heidän hoitokustannuksensa olivat tuolloin 27 miljoonaa euroa vuodessa.

Taulukko 1. Vammaisten laitoshuollon ja vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien kustannukset 2010–2016, milj. euroa

Vuosi	Vammaisten laitoshuolto	VpL:n mukaiset kuletuspalvelut	Muut VpL:n mukaiset palvelut ja tukitoimet
2010	197,4	121,8	251,1
2011	191,6	130,5	280,4
2012	187,9	140,0	327,4
2013	184,9	144,8	368,6
2014	177,9	152,5	410,2
2015	167,3	152,2	467,0
2016	150,1	151,1	492,9

HE 159/2018 vp

HE 159/2018 vp

Taulukko 2. Eräiden vammaispalvelulain mukaisten palvelujen asiakkaat vuosien 2010–2016 aikana

Vuosi	Henkilökohtainen apu	Kuljetuspalvelut	Asunnon muutostyöt ja asuntoon kuuluvat välineet ja laitteet	Palveluasuminen	Päivätoiminta*
2010	9 000	94 800	9 600	4 300	1 200
2011	11 300	97 600	9 700	4 600	
2012	13 500	101 200	9 800	4 800	
2013	15 200	102 000	10 300	5 300	1 500
2014	17 356	101 911	10 361	5 390	
2015	19 000	100 428	9 598	5 737	
2016	21 079	98 103	10 728	6 214	1 700

*Tieto perustuu THL:n kuntakyselyihin v. 2010, 2013 ja 2016, joissa päivätoimintaa koskevaan kysymykseen vastasi v. 2010 189 kuntaa, v. 2013 238 kuntaa ja vuonna 2016 269 kuntaa. Vastanneissa kunnissa asui em. vuosina 70,4 – 90,1 prosenttia väestöstä.

Lähteet: SOTKANet, Vammaisten palvelut 2016 - kuntakyselyn osaraportti. THL Tilastoraportti 34/2017

Taulukko 3. Kehitysvammalain mukaisen laitoshoidon ja asumispalvelujen asiakkaat 2010–2016 (31.12.)

Vuosi	Kehitysvammaisten laitoshuolto	Autettu asuminen	Ohjattu asuminen	Tuettu asuminen
2010	1 934	5 880	2 170	970
2011	1 728	6 260	2 160	1 100
2012	1 612	6 600	2 040	1 160
2013	1 464	7 040	2 080	1 310
2014	1 241	7 145	1 987	1 274
2015	1 093	7 728	2 006	1 548
2016	920	8 265	1 954	1 684

Lähde: SOTKANet

2.3 Kansainvälinen kehitys sekä ulkomaiden ja EU:n lainsäädäntö

2.3.1 Ihmisoikeussopimukset ja muut vastaavat kansainväliset velvoitteet

Vammaisten henkilöiden yhdenvertaiset oikeudet ja mahdollisuudet oikeuksiensa toteuttamiseen ovat kansainvälisten ihmisoikeussopimusten keskeisiä tavoitteita. Keinoja yhdenvertaisuuden saavuttamiselle ovat vammaisten henkilöiden ihmisoikeusnäkökulman valtavirtaistaminen, esteettömyys, syrjinnän kieltäminen, kohtuullinen mukauttaminen sekä tarvittavat tukitoimet ja apuvälineet. Kansainvälisen toiminnan vaikutus kanavoituu Suomeen muun muassa direktiivien, päätöslauselmien, suositusten ja erilaisten yhteistyöprosessien kautta. Suomalaisen vammaispolitiikan ja lainsäädännön kannalta keskeisiä kansainvälisiä toimijoita ovat Yhdistyneet kansakunnat, Euroopan neuvosto, Euroopan unioni ja muut Pohjoismaat.

Perustuslain perusoikeusnormistolla on monia yhtäläisyyksiä Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Ihmisoikeuksilla on lainsäädännön velvoittavuuden lisäksi merkitystä

HE 159/2018 vp

perusoikeusmyönteistä tulkintaa vastaavana tulkinnan ohjaajana yksilökohtaisessa päätöksenteossa. Sosiaalihuollon järjestämisen näkökulmasta ihmisoikeudet määrittävät erityisesti ihmisten kohtelua ja palvelujen vähimmäistaso.

Keskeisiä kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ovat Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976, jäljempänä TSS-sopimus), kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 7 ja 8/1976, jäljempänä KP-sopimus), kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (SopS 67 ja 68/1986, jäljempänä Cedaw-sopimus), yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59 ja 60/1991, jäljempänä lapsen oikeuksien sopimus), yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 26 ja 27/2016, jäljempänä vammaissopimus) sekä Euroopan neuvoston piirissä syntyneet ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehty yleissopimus (SopS 18 ja 19/1990; sellaisena kuin se on myöhemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja 51/2010; jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) ja uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (SopS 78-80/2002) sekä Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjunnasta (SopS 52 ja 53/2015).

2.3.2 Yhdistyneet kansakunnat

TSS-sopimus ja KP-sopimus

TSS-sopimuksen 9 artiklan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle oikeuden sosiaaliturvaan sosiaalivakuutus mukaan luettuna. Sopimuksen 11 artiklan perusteella sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle oikeuden saada itselleen ja perheelleen tyydyttävä elintaso perustuslain 19 §:n 1 momentin tarkoittamaa välttämätöntä huolenpitoa ja toimeentuloa vastaavasti. Tyydyttävä elintaso käsittää riittävän ravinnon, vaatetuksen ja sopivan asunnon sekä oikeuden elinehtojen jatkuvaan parantamiseen. Sopimuksen 12 artiklan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle oikeuden nauttia korkeimmasta saavutettavissa olevasta ruumiin- ja mielenterveydestä, minkä turvaamiseksi sopimusosapuolten on ryhdyttävä sopimuksen edellyttämiin toimenpiteisiin. Sopimuksen 10 artikla kattaa perheen suojelun ja avun yhteiskunnan luonnollisena ja perustavaa laatua olevana yhteisönä, äidin erityisen suojelun kohtuullisena aikana ennen ja jälkeen lapsen synnytyksen sekä erityiset suojelu- ja avustustoimenpiteet lasten ja nuorten turvaksi.

KP-sopimuksen 9 artikla takaa jokaisen oikeuden vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Sopimuksen 17 artikla edellyttää perustuslain 10 §:n kaltaisesti lakiin perustuvaa oikeutusta yksityis- ja perhe-elämään sekä kotiin ja kirjeenvaihtoon kohdistuvalta puuttumiselta. Yksityis- ja perhe-elämään liittyvää perheen asemaa yhteiskunnan luonnollisena ja perustavaa laatua olevana yhteisönä suojaa 23 artikla, jonka mukaan perhe on yhteiskunnan luonnollinen ja perustavaa laatua oleva yhteisö ja sillä on oikeus yhteiskunnan ja valtion suojeluun.

Sekä TSS-sopimuksen että KP-sopimuksen osalta Suomi on ratifioinut valinnaiset pöytäkirjat, joilla mahdollistetaan yksilövalitusten tekeminen kyseisten sopimusten täytäntöönpanoa valvoville komiteoille.

Cedaw-sopimus

Sopimuksen tavoitteena on edistää ihmisoikeuksien tasa-arvoista toteutumista naisten osalta. Sopimusvaltiot tuomitsevat naisten syrjinnän kaikki muodot ja sopivat siitä, että ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin keinoin poistamaan naisiin kohdistuvaa syrjintää. Sopimus velvoittaa myös sopimusvaltioita ryhtymään kaikkiin asianmukaisiin toimiin kaikilla, erityisesti poliittisella, sosiaalisella, taloudellisella ja sivistyksellisellä alalla, varmistaakseen naisten täyden kehityk-

HE 159/2018 vp

sen ja etenemisen. Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea valvoo sopimuksen täytäntöönpanoa.

Suomi on ratifioinut kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (SopS 20 ja 21/2002), jolla mahdollistetaan yksilövalitusten tekeminen naisten syrjinnän poistamista käsittelevälle komitealle yleissopimuksella tunnustettujen oikeuksien väitetyistä loukkauksesta.

Lapsen oikeuksien sopimus

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa sopijavaltioita edistämään aktiivisesti sopimuksessa turvattujen oikeuksien toteutumista. Tämä sitoo myös sopijavaltioiden lainsäätäjiä. Lapsen oikeuksien sopimus on sisällöllisesti laaja turvaten kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia sekä erityisiä lapsen suojelua koskevia oikeuksia. Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteita ovat lapsen oikeus kehitykseen, lapsen edun ensisijaisuus, syrjimättömyys, lapsen näkemysten kunnioittaminen ja oikeus osallisuuteen. Sopimus velvoittaa ottamaan huomioon ensisijaisesti lapsen edun kaikissa lapsia koskevissa toimissa. Lapsen edun toteutuminen edellyttää sopimuksessa turvattujen kaikkien oikeuksien mahdollisimman täysimääräistä toteutumista.

Lapsen oikeuksien sopimus turvaa myös nimenomaisesti vammaisen lapsen oikeuden täysipainoiseen ja hyvään elämään sekä erikoishoitoon. Tämä sisältää vammaisen lapsen mahdollisuuden koulunkäyntiin, koulutukseen, terveydenhoito- ja kuntoutuspalveluihin, ammattikoulutukseen ja virkistystoimintaan. Sopimus ottaa huomioon vammaisen lapsen ja hänen hoidostaan vastaavan henkilön oikeuden tarvitsemaansa apuun.

YK:n lapsen oikeuksien komitea valvoo yleissopimuksen täytäntöönpanoa. Sopimusvaltioiden on viiden vuoden määräajoin raportoitava komitealle niistä lainsäädännöllisistä ja hallinnollisista toimista, joilla yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia on pantu täytäntöön. Lasten tasa-arvoinen pääsy palveluihin ja palveluiden laatu asuinkunnasta riippumatta ovat olleet lapsen oikeuksien komitean huolenaiheena vuodesta 1996 alkaen Suomelle annetuissa päätelmissä. Komitea on viimeisimmässä Suomelle antamissaan päätelmissä (2011) muun muassa suositellut, että Suomi lisää resurssiaan ja tehostaa sosiaalihuollon palveluja, joilla annetaan perheneuvontaa ja vanhempainkasvatusta sekä vahvistaa ennalta ehkäiseviä palveluja ja varhaista tukea.

Lapsen oikeuksien sopimukseen on tehty kolme valinnaista pöytäkirjaa, jotka ovat voimassa Suomessa. Ne ovat lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja lasten osallistumisesta aseellisiin selkkauksiin (SopS 30 ja 31/2002), lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (SopS 40 ja 41/2012) sekä lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä (SopS 4 ja 5/2016). Valitusmenettelyä koskeva valinnainen pöytäkirja tuo yksittäisille lapsille ja lapsiryhmille mahdollisuuden valittaa oikeuksiensa väitetyistä loukkaamisesta suoraan YK:n lapsen oikeuksien komitealle.

Vammaissopimus

Vammaissopimus tuli kansainvälisesti voimaan vuonna 2008. Suomessa eduskunta hyväksyi vammaissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan maaliskuussa 2015. Suomi ratifioi vammaissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan 11.5.2016, ja ne tulivat Suomessa voimaan 10.6.2016. Tämän jälkeen Suomeen on perustettu sopimuksen 33 artiklan mukaisesti sopimuksen kansallista täytäntöönpanoa ja seuranta varten sopimuksen edellyttämät yhteystahot (ulkoasiainministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö), valtion koordinaatiojärjestelmä (vammainen henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta) ja riippumaton mekanismi (eduskunnan oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja ihmisoikeusvaltuuskunta). Suomi raportoi sopimuksen

HE 159/2018 vp

täytäntöönpanosta sopimuksen täytäntöönpanoa valvovalle vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle ensimmäisen kerran vuonna 2018. Myös EU on liittynyt sopimukseen.

Sopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet. Tämän toteutumiseksi sopimusvaltiot ovat sitoutuneet muun muassa toteuttamaan kaikki asianmukaiset lainsäädännölliset, hallinnolliset ja muut toimet yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täytäntöönpanemiseksi ja toteuttamaan kaikki asianmukaiset, myös lainsäädännölliset, toimet vammaisia henkilöitä syrjivien säädösten, määräysten, tapojen ja käytäntöjen muuttamiseksi tai poistamiseksi.

Vammaissopimus koostuu 50 artiklasta ja sen valinnainen pöytäkirja 18 artiklasta. Vammaissopimuksen 1–9 artiklat sisältävät määräykset sopimuksen tarkoituksesta, yleisistä periaatteista ja velvoitteista, tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta, vammaisista naisista ja lapsista, tietoisuuden lisäämisestä ja esteettömyydestä sekä sopimusta koskevien käsitteiden määritelmät. Nämä artiklat on huomioitava läpileikkaavasti kaikkia muita artikloja sovellettaessa. Muut yleissopimuksen artiklat sisältävät tarkempia määräyksiä yleissopimuksen edellyttämistä kansallisista toimenpiteistä sekä määräyksiä kansainvälisestä yhteistyöstä, kansallisesta valvontajärjestelmästä, yleissopimuksen kansainvälisestä valvontajärjestelmästä ja sopimuspuolten kokouksesta.

Vammaissopimuksen tarkoituksena on kattaa vammaisuuden käsite mahdollisimman laajalti sekä ottaa huomioon mahdolliset yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset. Tarkoituksena ei ole rajata minkäänlaista vammaisuutta yleissopimuksen soveltamisen ulkopuolelle. Vammaisuuden kuvaamisen lähtökohtana on oltava henkilön suhde ympäröivään yhteiskuntaan, ei lääketieteellinen diagnoosipohjainen määrittely. Vammaissopimuksen 1 artiklan 2 kohdan mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne henkilöt, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka voi vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Osallisuus, syrjäntäkielto, esteettömyys ja saavutettavuus ovat vammaissopimuksen johtavia periaatteita. Yleissopimuksen 4 artikla korostaa vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen osallistamista ja osallistumista kaikkeen heitä koskevaan päätöksentekoon. Yhdenvertaisuutta koskeva 5 artikla on tärkeä sopimuksen määräysten toteutumiseksi erityisesti kohutuillisten mukautusten ja muiden positiivisten erityistoimien toteuttamisessa. Vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi tehtäviä tarpeellisia erityistoimia ei pidetä syrjäntänä eikä syrjivinä.

Vammaissopimuksen 19 artikla (eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä) korostaa vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta, valinnanvapautta ja osallisuutta sekä riittävien palvelujen, erityisesti henkilökohtaisen avun, merkitystä oikeuksien toteutumisessa. Lisäksi sosiaalihuoltoon ja vammaispalveluihin liittyviä artikloita ovat muun muassa 12 artikla (yhdenvertaisuus lain edessä), 20 artikla (henkilökohtainen liikkuminen), 24 artikla (koulutus), 26 artikla (kuntoutus) ja 27 artikla (työ ja työllistyminen) sekä 28 artikla (riittävä elintaso ja sosiaaliturva).

Vammaissopimuksen täytäntöönpanoa valvotaan kansainvälisesti. Raportoinnin kautta tapahtuvaa valvontaa täydentää valinnainen pöytäkirja (SopS 26-27/2016), jonka kautta yksittäinen henkilö tai ryhmä voi tehdä valituksen vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle kokemastaan yleissopimuksella tunnustettujen oikeuksiensa loukkauksesta.

Vammaissopimus määrittelee vammaispolitiikan kansainvälisessä yhteisössä hyväksytyt lähtökohdat ja tarjoaa eri toimijoille yhteisen arvopohjan ja käsitteistön. Se määrittelee myös ne kriteerit, joita vasten suomalaisia vammaispalveluja arvioidaan kansallisesti ja kansainvälises-

HE 159/2018 vp

ti. Vammaissopimus määrittää perusoikeussäätelyn ohella lähtökohdat erityisesti vammaispalveluja koskevan lainsäädännön uudistamiselle.

Julistus alkuperäiskansojen oikeuksista

YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 2007 julistuksen alkuperäiskansojen oikeuksista (Suomi osallistui julistuksen laatimiseen ja hyväksyi sen samana vuonna. YK:n ihmisoikeustoimikunnan (nykyisin ihmisoikeusneuvosto) alkuperäiskansatyöryhmä aloitti luonnoksen laatimisen vuonna 1985 ja sai luonnoksen valmiiksi vuonna 1993. Varsinaiset neuvottelut julistuksen sisällöstä käytiin vuosina 1995–2006. Vaikeimmiksi kysymyksiksi muodostuivat alkuperäiskansojen kollektiiviset oikeudet, itsemääräämisoikeus sekä maa-oikeudet ja oikeudet luonnonvaroihin. Vuonna 2014 hyväksyttiin YK:n alkuperäiskansojen maailmankonferenssin loppuasiakirja, joka liittyy keskeisesti julistuksen toimeenpanoon.

Julistuksen tarkoituksena on suojella ja edistää alkuperäiskansojen oikeuksia ja turvata heidän itsemääräämisoikeutensa. Julistus korostaa alkuperäiskansojen oikeutta määrätä vapaasti poliittisesta asemastaan ja turvaa heille mahdollisuuden kehittää taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä olojaan. Julistus korostaa erityisesti alkuperäiskansojen oikeutta kulttuurinsa, perinteidensä ja historiansa arvostukseen. Sen 21 ja 22 artiklojen mukaan erityistä huomiota on kiinnitettävä alkuperäiskansoihin kuuluvien vanhusten, naisten, nuorten, lasten ja vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja erityistarpeisiin.

Julistus ei ole oikeudellisesti sitova sopimus eikä sillä luoda alkuperäiskansoihin kuuluville ihmisille uusia oikeuksia. Se kuitenkin kokoaa yhteen jo muissa kansainvälisissä asiakirjoissa olevia oikeuksia ja periaatteita, ja on siksi merkittävä.

2.3.3 Euroopan neuvosto

Euroopan ihmisoikeussopimus, uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja, yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjunnasta, vammaispoliittinen strategia

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla takaa jokaisen oikeuden vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Lisäksi ihmisoikeussopimuksen 8 artikla suojaa yksilön koskemattomuutta yksityisyyden suojan kautta. Perustuslain 7 §:stä poiketen Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kappaleessa on rajattu tilanteet, joissa vapauden rajoittaminen on mahdollista. Alaikäiseltä on esimerkiksi mahdollista riistää vapaus lain nojalla hänen kasvatuksensa valvomiseksi (kohta d). Lisäksi henkilöltä voidaan riistää vapaus lain nojalla tartuntataudin leviämisen estämiseksi tai hänen heikon mielenterveytensä, alkoholisminsa, huumeidenkäyttönensä tai irtolaisuutensa vuoksi (kohta e). Koska perusoikeuksien hyväksyttävillä rajoituksilla ei voida loukata ihmisoikeusvelvoitteita, nämä kriteerit rajoittavat myös perustuslain 7 §:n tulkintaa.

Sopimuksen 8 artikla edellyttää perustuslain 10 §:n kaltaisesti lakiin perustuvaa oikeutusta yksityis- ja perhe-elämään sekä kotiin ja kirjeenvaihtoon kohdistuvalta puuttumiselta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan yksityiselämä on laaja ilmaisu, joka ei ole määriteltävissä tyhjentävästi. Se käsittää henkilön fyysisen ja henkisen koskemattomuuden sekä henkilön fyysisen ja sosiaaliseen identiteettiin liittyvät seikat. Artiklan on katsottu useissa tapauksissa edellyttävän valtiolta myös positiivisia toimenpiteitä oikeuksien turvaamiseksi. Positiivisen toimintavelvoitteen ja yksityiselämän suojan välillä tulee olla tällaisissa tilanteissa suora ja välitön yhteys.

Uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan 11 artiklan mukaan sopimuspuolet sitoutuvat ryhtymään asianmukaisiin toimiin varmistamaan terveyden suojelun muun muassa poista-

malla terveyttä heikentävät syyt mahdollisuuksien mukaan, järjestämällä neuvontapalveluja ja valistusta terveyden edistämiseksi, ehkäisemällä tartuntatauteja, kansantauteja ja muita sairauksia sekä onnettomuuksia mahdollisuuksien mukaan. Sopimuksen 12 artikla turvaa oikeuden sosiaaliturvaan ja 13 artikla oikeuden sosiaaliavustukseen ja lääkinnälliseen apuun. 14 artiklan mukaan sopijapuolet sitoutuvat edistämään ja järjestämään palveluja, jotka sosiaalityön menetelmiä käyttäen osaltaan edistävät yhteiskunnassa sekä yksilöiden että ryhmien hyvinvointia ja kehitystä sekä näiden sopeutumista sosiaaliseen ympäristöönsä. Saman artiklan perusteella sopijapuolet myös sitoutuvat rohkaisemaan yksilöiden ja vapaaehtois- tai muiden järjestöjen osallistumista tällaisten palvelujen järjestämiseen ja ylläpitämiseen. Sopimuksen 15 artikla turvaa vammaisten kuntoutusta ja yhteiskuntaan sopeutumista ja 16 artikla perheen, äitien ja lasten oikeutta sosiaaliseen, oikeudelliseen ja taloudelliseen suojeluun.

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjunnasta (SopS 52 ja 53/2015) tuli Suomen osalta voimaan 1.8.2015. Sopimuksen tarkoituksena on luoda kattava oikeudellinen kehys naisten suojelemiseksi väkivallan kaikilta muodoilta. Sopimuksen 4 artikla velvoittaa sopimusosapuolet varmistamaan sopimusmääräysten täytäntöönpanon syrjimättä ketään muun muassa vamman perusteella.

Euroopan neuvoston vammaispoliittinen strategia ”Human Rights: A Reality for All. Council of Europe Disability Strategy 2017–2023” on lähtökohdiltaan yhtenevä YK:n vammais-sopimuksen kanssa. Ohjelma ilmentää Euroopan neuvoston jäsenmaiden poliittista tahtoa vammaispolitiikassa ja sen kehittämisessä. Sen keskeisiä teemoja ovat yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys, tietoisuuden lisääminen, esteettömyys, yhdenvertaisuus lain edessä sekä vapaus hyväksikäytöstä ja väkivallasta. Lisäksi Euroopan neuvosto on antanut useita suosituksia, päätöslauselmia ja julistuksia, jotka koskevat vammaisia henkilöitä ja heidän asemaansa.

2.3.4 Euroopan unioni

Euroopan unionin perussopimukseen sisältyy vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia määräyksiä. Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 2 artiklassa mainitaan vähemmistöihin kuuluvien oikeudet unionin perustana olevina arvoina. Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 10 artiklassa todetaan unionin pyrkivän politiikkojensa ja toimiensa määrittelyssä ja toteuttamisessa torjumaan kaiken muun muassa vammaisuuteen perustuvan syrjinnän. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 21 artiklassa kielletään vammaisuuteen perustuva syrjintä ja 26 artiklassa unioni tunnustaa vammaisten oikeuden päästä osallisiksi toimenpiteistä, joilla edistetään heidän itsenäistä elämäänsä, yhteiskunnallista ja ammatillista sopeutumistaan sekä osallistumistaan yhteiskuntaelämään, ja kunnioittaa tätä oikeutta. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklan mukaan lapsella on oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon, lapsen on saatava ilmaista vapaasti mielipiteensä, lapsen mielipide on otettava huomioon häntä koskevissa asioissa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti ja kaikissa lasta koskevissa viranomaisten tai yksityisten laitosten toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Saman sopimuksen 25 artiklassa unioni tunnustaa ikääntyneiden henkilöiden oikeuden ihmisarvoiseen ja itsenäiseen elämään sekä oikeuden osallistua yhteiskunnalliseen elämään.

Euroopan unioni pyrkii vammaisstrategiassaan 2010–2020 edistämään vammaisten henkilöiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja osallistumista sekä ylläpitämään syrjimättömyyden näkökulmaa kaikessa unionin toiminnassa. Keskeiset direktiivit vammaispolitiikan kannalta ovat neuvoston direktiivi 2000/78/EY yhdenvertaisesta kohtelusta työssä ja ammatissa (työsyrjintädirektiivi), neuvoston direktiivi 2000/43/EY rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta (syrjintädirektiivi) ja Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/2102 julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta (saavutettavuusdirektiivi). Lisäksi komissio on antanut 2.12.2015 ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi tuotteiden ja palve-

luiden esteettömyysvaatimuksia koskevien jäsenvaltioiden lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten lähentämisestä (COM/2015/0615 final - 2015/0278 (COD)).

Työsyrintädirektiivin mukaan syrjintä on kielletty uskonnon tai vakaumuksen, vammaisuuden, iän tai seksuaalisen suuntautumisen perusteella työssä, ammatissa ja ammatillisessa koulutuksessa. Syrjintädirektiivissä kielletään syrjintä rodun ja etnisen alkuperän perusteella paitsi työelämässä myös työelämän ulkopuolella, esimerkiksi sosiaaliturvassa, terveydenhoidossa ja koulutuksessa sekä tavaroiden ja palveluiden tarjonnassa ja saatavuudessa. Suomessa molempia direktiivejä toteuttaa yhdenvertaisuuslaki.

Saavutettavuusdirektiivi tuli voimaan 22.12.2016. Direktiivin tavoitteena on yhdenmukaistaa julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuusvaatimuksia ja parantaa näin julkisen sektorin elinten ja mobiilisovellusten saavutettavuutta käyttäjien, erityisesti vammaisten henkilöiden kannalta. Direktiivi on saatettava kansallisesti voimaan 23.9.2018 mennessä.

Ehdotetun esteettömyysdirektiivin tavoitteena on parantaa sisämarkkinoiden toimintaa ehkäisemällä ja poistamalla esteettömien tuotteiden ja palvelujen vapaan liikkuvuuden esteitä ja parantaa vammaisille henkilöille ja ikääntyville ihmisille tarjottavien esteettömien tuotteiden saatavuutta. Tämä toteutetaan määrittelemällä yhtenäiset toiminnalliset esteettömyysvaatimukset valikoiduille tuotteille ja palveluille ja soveltamalla niitä EU:n lainsäädännössä. Ehdotetulla direktiivillä myös autetaan jäsenvaltioita täyttämään esteettömyysveloitteita, joihin ne ovat sitoutuneet kansallisella tasolla ja YK:n vammaissopimuksessa.

2.3.5 Pohjoismaiden ja eräiden muiden maiden lainsäädäntö

Pohjoismainen sosiaalipalvelusopimus

Pohjoismaiden kesken on solmittu pohjoismainen sosiaalipalvelusopimus (SopS 69/1996). Sopimusta sovelletaan sosiaalipalveluihin, toimeentulotukeen ja niihin sosiaalietuuksiin, joihin ei sovelleta pohjoismaista sosiaaliturvasopimusta (SopS 136/2004). Jollei yksittäisissä määräyksissä muuta todeta, sopimuksen henkilöpiiriin kuuluvat Pohjoismaiden kansalaiset ja muut henkilöt, joilla on laillinen asuinpaikka jossakin Pohjoismaassa. Sopimuksen 4 artiklan mukaan sovellettaessa jonkin Pohjoismaan sopimuksen piirissä olevaa lainsäädäntöä rinnastetaan laillisesti tilapäisesti maassa oleskelevat tai laillisesti asuvat toisen Pohjoismaan kansalaiset maan omiin kansalaisiin.

Sopimuksen 9 artikla sisältää määräykset koskien pidempiaikaisen ympärivuorokautisen hoidon tai huolenpidon tarpeessa olevien henkilöiden muuttoa toiseen Pohjoismaahan. Jos sopimuksen soveltamisen piirissä olevan henkilö on pitempiaikaisen ympärivuorokautisen hoidon tai huolenpidon tarpeessa ja hän toivoo voivansa muuttaa Pohjoismaasta toiseen Pohjoismaahan, johon hänellä on erityisiä siteitä, kahden maan vastuussa olevien viranomaisten tulee edistää muuttoa, jos se parantaa asianomaisen henkilön elämäntilannetta.

Pohjoismainen sosiaali- ja terveystieteellinen virkamieskomitea nimesi vuonna 2014 selvityshenkilön, jonka tehtävänä oli analysoida sopimuksen säännöksiä suhteessa EU-oikeuksiin ja pohjoismaiden kansalliseen lainsäädäntöön sekä tehdä ehdotuksia sopimuksen uudistamisesta. Selvityshenkilö jätti raporttinsa Pohjoismaiselle ministerineuvostolle tammikuussa 2015. Pohjoismainen sosiaali- ja terveystieteellinen virkamieskomitea asetti marraskuussa 2015 työryhmän, jonka tehtävänä oli laatia luonnos uudeksi sosiaalipalvelusopimukseksi. Työryhmä luovutti ehdotuksensa ministerineuvostolle marraskuussa 2017. Vuonna 2018 edellä mainittu virkamieskomitea vie ehdotusta eteenpäin.

Ruotsi

Sosiaalihuollon järjestämisessä perussäädökset ovat Ruotsin sosiaalipalvelulaki (socialtjänstlag 2001:453) ja sosiaalipalveluasetus (socialtjänstförordning 2001:937). Kunnat (kuntia 290) vastaavat sosiaalipalveluista kuten kotipalveluista, kotisairaanhoidosta sekä vanhusten ja vammaisten palvelujen järjestämisestä ja rahoituksesta. Palvelut rahoitetaan lähes täysin verovaroin. Kuntien laaja itsehallinto mahdollistaa kunnille vapauden palveluiden tuottamisessa, järjestämisessä ja järjestämistavoissa. Ruotsissa on meneillään vammaispalvelujen uudistus, jossa selvitetään uusia keinoja ja vaihtoehtoja muun muassa henkilökohtaisen avun järjestämiseen liittyen. YK:n vammaissopimus ratifioitiin Ruotsissa yhdessä valinnaisen pöytäkirjan kanssa 14. tammikuuta 2009.

Lain lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (jäljempänä *LSS*) tarkoituksena on taata laajasti ja pitkäaikaisesti toimintarajoitteisille henkilöille hyvät elinehdot, jokapäiväisessä elämässä tarvittava apu sekä mahdollisuus vaikuttaa siihen, mitä tukea ja mitä palveluja ihmiset saavat. *LSS* jakaa siinä määriteltyihin palveluihin oikeutetut henkilöt vammaisryhmään (personkrets). *LSS*:n nojalla järjestetään tukipalveluja kuten esim. neuvontaa ja tukea, henkilökohtaista apua, saattajapalveluja, tukihenkilöitä, lyhytaikaisoleskelua/sijoitusta (*korttidsvistelse*), lyhytaikaisvalvontaa, asumispalveluja ja päivätoimintaa. *LSS*:n perusteella myönnetty palvelut ovat maksuttomia, mutta asumispalvelujen käyttäjä maksaa vuokran ja ruuan. Kun palvelut myönnetään sosiaalipalvelulain perusteella, palveluiden käytöstä voidaan periä maksu. Tältä osin kuntien käytännöt vaihtelevat.

LSS sisältää oikeuden yksilölliseen suunnitelmaan (*individuell plan*). Suunnitelma tulee laatia yksilön itsemääräämisoikeutta ja yksityisyyttä kunnioittaen. Henkilöllä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa niin palveluiden suunnitteluun kuin muotoutumiseen. Kunnalla on velvollisuus tiedottaa oikeudesta saada yksilöllinen suunnitelma, miten yksilöllinen suunnitelma laaditaan sekä mitä tällaisen suunnitelman laatiminen merkitsee. Kunnalla on suunnitelman koottujen palveluiden koordinoimisvelvollisuus. Asiakkaalla on ratkaiseva asema vaikuttaa suunnitelman sisältöön ja siihen, ketkä ovat mukana suunnitelmaa laatimassa. Vammaisella henkilöllä voi olla suunnitelma useaan eri tarkoitukseen. Suunnitelma kokoaa päätetyt ja suunnitellut palvelut ja se laaditaan yhdessä palvelunkäyttäjän kanssa. Suunnitelman tulee sisältää myös muiden kuin kunnan tai maakäräjien järjestämät tukitoimet ja se tulee tarkistaa vähintään kerran vuodessa. Maakäräjien ja kuntien tulee tiedottaa toisilleen laadituista suunnitelmista.

Edellytyksenä henkilökohtaisen avun saamiselle on, että henkilö tarvitsee vammansa vuoksi avustamista perustarpeissaan. Tämä käsittää avustamisen peseytymisessä, pukeutumisessa, syömisessä sekä ulospäin kommunikoinnissa tai muun avun, joka edellyttää henkilön toimintarajoitteen perusteellista tuntemista (*ingående kunskaper om den enskilde*). Jos henkilö tarvitsee keskimäärin enemmän kuin 20 viikkotuntia avustamista perustarpeissa, hän voi olla oikeutettu avustajatunteihin myös muussa jokapäiväisessä elämässä tarvittavan avustamisen osalta. Vammaisen henkilö päättää itse avun järjestämistavasta. Hän voi toimia itse työnantajana ja palkata yhden tai useampia avustajia, hankkia palvelun yritykseltä tai yhteisöltä, jolla on sosiaalihuollon tai valvontaviranomaisen antama lupa harjoittaa henkilökohtaista avustajatoimintaa, hankkia palvelun kunnalta tai käyttää näiden tapojen yhdistelmää. Henkilökohtainen avustaja ei sulje pois muiden palvelujen käyttöä, mutta henkilöllä ei ole oikeutta muihin sellaisiin palveluihin, jotka sisältyvät avustajan työhön, kuten esimerkiksi saattaja-apu tai kotipalvelu. Kotisairaanhoidon palvelut voivat sisältyä palvelukokonaisuuteen, koska niiden suorittamiseen tarvitaan terveydenhuollollinen koulutus. Yli 65-vuotiaat on rajattu henkilökohtaisen avun ulkopuolelle, paitsi jos henkilökohtaisen avun tarve on ilmennyt vuotta ennen kuin henkilö täyttää 65 vuotta.

Kuljetuspalvelut järjestetään osana julkisen liikenteen palveluja ja matkoja tehdään yhdessä toisten matkustajien kanssa. Kuljetuspalvelua järjestetään kahden lain nojalla, joista kuljetuspalvelulain nojalla järjestetään paikallisliikenteen matkat ja valtakunnallinen kuljetuspalvelulain nojalla matkat pidemmälle, yli kuntarajojen. Valtakunnallinen kuljetuspalvelu (*Riksfärd-*

HE 159/2018 vp

tjänst) koskee vapaa-ajan matkoja, pidempien välimatkojen liikkumista esimerkiksi toiselle paikkakunnalle sukulaisten luokse tai kyläilemään. Kuljetuspalvelujen organisointi vaihtelee kunnittain.

Autoavustus (*bilstöd*) sisältyy sosiaalivakuutuskaareen (*socialförsäkringsbalken*) ja siihen liittyvät hakemukset ratkaistaan Vakuutuskassan (Försäkringskassan) toimesta. Vakuutuskassa ohjeistaa hakijoita myöntämiskriteereihin ja autoavustuksen sisältöön liittyen. Autoavustus voi olla tukea auton hankintaan, tukea auton muutostöihin ja/tai tukea ajokortin hankintaan. Oikeus autoavustukseen määräytyy oman tai perheeseen kuuluvan lapsen liikuntavamman perusteella. Yli 65-vuotiaat on rajattu auton hankinta-avustuksen ulkopuolelle.

Norja

Terveys- ja sosiaalihuollon palveluiden piiriin kuuluvien vammaispalveluiden järjestämisestä vastaa Norjassa kunta. Sairaanhoidon palveluiden, terapioiden ja kuntoutuksen osalta järjestämisvastuussa on maakunta. Palvelusuunnittelussa tulee toimia aloitteellisesti sen tahon, kenen palveluiden piirissä yksilöllisen palvelusuunnittelun tarve havaitaan. Norja on ratifioinut 3. kesäkuuta 2013 YK:n vammaissopimuksen, mutta ei sen valinnaista pöytäkirjaa.

Kaikkiin vammasta aiheutuviin palvelutarpeisiin vastataan lähtökohtaisesti yleislakeihin sisältyvin palveluin. Kunnalla on vastuu välttämättömien terveys- ja sosiaalihuollon palvelujen järjestämisestä kuntalaisille. Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ei peritä maksuja.

Lapsille suunnatut palvelut nivoutuvat lapsen eri kehitysvaiheisiin ja niissä ilmeneviin erityistarpeisiin. Kunnan terveys- ja sosiaalipalveluina järjestettävä tuki ja palvelut yhdistetään tilanteen ja tarpeiden mukaan muihin palveluihin. Muita palveluita voidaan järjestää päivähoidon, koulun, neuvolan sekä terveydenhuollon ja kuntoutustahojen toimesta.

Terveys- ja sosiaalihuollon palveluita koskevassa laissa ei ole ikärajoja. Laki ei kuitenkaan takaa subjektiivista oikeutta kaikkiin palveluihin, vaan kunnalla on velvollisuus järjestää henkilölle hänen tarvitsemansa palvelut. Vammasta tai sairaudesta aiheutuvina erityismenona ei huomioida 70 vuotta täyttäneen kuljetuksista aiheutuvia lisäkustannuksia. Muilta osin etuuden hakemiselle ei ole asetettu ikärajaa.

Kehitysvammaisten asumisen ja palvelujen järjestäminen laitospainotteisesti on lakkautettu. Ryhmämuotoisissa asumisyksiköissä asuvien määrä on kuitenkin lisääntynyt ja asukkaiden määrä yksikköä kohden on kasvanut. Laitosasumisesta säädetään erityispykälällä terveys- ja sosiaalihuoltolaissa. Pykälän nojalla laitoksessa asuvalle tulee taata mahdollisuus vaikuttaa kaikissa itseään koskevissa päätöksissä.

Henkilöllä, joka tarvitsee pitkäaikaisesti koordinoituja palveluita, on sekä terveyden- ja sosiaalihuoltolain että sosiaalipalveluita työ- ja hyvinvointihallinnossa koskevan lain nojalla oikeus yksilölliseen suunnitelmaan (*individuell plan*). Kunnan tulee laatia suunnitelma, toimia yhdessä muiden palvelunjärjestäjien kanssa ja siten varmistaa yksilön kannalta toimiva palvelukonaisuus (*helhetlig tilbud for den enkelte*). Mikäli potilas tai palvelunkäyttäjä tarvitsee palveluita sekä terveyden- ja sosiaalihuoltolain että erikoissairaanhoidon (*spesialisthelsetjenesteloven*) tai mielenterveyslain (*psykisk helsevernloven*) nojalla, tulee kunnan varmistaa yksilöllisen suunnitelman laadinta ja suunnittelutyön koordinointi.

Vuodesta 2000 lähtien kunnilla on velvollisuus tarjota asiakasjohtoisen henkilökohtaisen avun mallin (*brukarstyrd personlig assistans*, BPA) mukaisia palveluja. Henkilökohtaisen avun saaminen edellytti työnjohtajana (*arbetsledare*) toimimista vuoteen 2006 saakka, jonka jälkeen myös henkilöt jotka eivät itse pysty toimimaan työnjohtajana pääsevät palvelun piiriin. Tämä mahdollistaa henkilökohtaisen avun myös kehitysvammaisille ihmisille sekä lapsille.

HE 159/2018 vp

Palveluun sisältyy käytännön tuki, perehdytys ja tukikontakti. Vuonna 2011 henkilökohtaisen avun saajien määrä oli lähes 3000 henkilöä ja keskimäärin palvelun käyttäjälle on myönnetty 32 viikkotuntia henkilökohtaista apua. Palvelunkäyttäjälle myönnetään tarvittaessa lisäpalveluita, kuten esimerkiksi 0–18-vuotiaiden lasten osalta lomitukset, omaishoitajan palkka, turvapuhelin, muu käytännöllinen apu (*annen praktisk bistand*) ja kotihoito.

Vuoden 2015 alusta Norjassa on vahvempi oikeus henkilökohtaiseen avustajaan, jos avuntarve johtuu pitkäaikaisesta tai pysyvästä toimintarajoitteesta ja ylittää 32 viikkotuntia. Pitkäaikaisuudella tarkoitetaan laissa vähintään kahta vuotta. Avustaja voidaan tietyin edellytyksin myöntää myös yöajaksi tai kaksoismiehityksellä. Oikeuden piirissä ovat myös lapset ja kehitysvammaiset henkilöt. Laissa on 67 vuoden ikäraja, jonka jälkeen kunnalla ei ole vastaavaa velvoitetta järjestää henkilökohtaista avustajaa. Uusi laki tulee lisäämään avustettavan henkilön mahdollisuuksia käyttää avustajaa yhteiskuntaan osallistumiseen liittyvissä asioissa. Laki sisältää myös mahdollisuuden käyttää henkilökohtaista avustajaa tilapäishoitajana. Lakimuutoksen odotetaan lisäävän henkilökohtaisen avustaja-järjestelyä käyttävien määrän nykyisestä 3000 henkilöstä noin 14000 palvelunkäyttäjään.

Norjassa on mahdollisuus *kuljetuspalvelun* käyttöön silloin, kun julkisen liikenteen käyttö on toimintarajoitteen tai liikuntavamman vuoksi mahdotonta. Tämä vammaisille henkilöille tarkoitettu kuljetuspalvelu (*transportordningen for funksjonshemmede, tt-ordningen*) kattaa henkilöiden vapaa-ajan ja asiointimatkoja. Kuljetuspalvelu on kunnan järjestämistä vastuulla oleva hyvinvointipalvelu, joka sektorivastuun idean mukaisesti kuuluu liikenneviraston (*samferdseldepartementet*) hallinnonalalle. Vuonna 2012 Norjassa oli myönnetty kuljetuspalvelu 114 000 henkilölle. Työssäkäyntiä ja opiskelua koskevat säännölliset matkat järjestetään toisesta järjestelmästä (*ordningen med arbeids- og utdanningsreiser for funksjonshemmede, AU-reiser*). Näiden järjestäminen on NAV-konttoreiden (lähinnä paikallinen Kela) vastuulla, jolloin rahoitus on valtiolta. AU-reiser järjestely käynnistyi kymmenvuotisella kokeilulla, jonka päättyessä palvelun piirissä oli vajaat 500 palvelun käyttäjää. Kokeilun tuloksena palvelua päätettiin jatkaa, koska se oli voitu osoittaa kansantaloudellisesti kannattavaksi ihmisten päästessä sujuvammin työ- ja opiskelupaikoilleen.

Julkisen liikenteen matkojen järjestämisen lähtökohtana on *universal design* ja yleisten, julkisten liikennepalveluiden soveltuvuus kaikille. Taustalla on yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö. Mikäli vammasta aiheutuu erityisiä matkakustannuksia, voi henkilöllä olla oikeus vammasta aiheutuvien lisäkustannusten perusteella maksettavaan tukeen NAV-konttorista. Liikkumisesta aiheutuvat kustannukset huomioidaan siltä osin mitä niitä pystyy vuositasolla ennakkoon arvioimaan ja toteennäyttämään. Kunnat myös järjestävät vaihtelevasti esim. julkisen liikenteen palvelulinjoja, joissa on käytettävissä ovelta - ovelle kutsupalvelu. Auton hankinta-avustusta haetaan myös NAV-konttoreista. Avustus on tulosidonnainen ja perustuu määräykseen tuesta moottoriajoneuvon tai muun kulkuneuvon hankinnasta.

Tanska

Tanskalaisen sosiaaliturvajärjestelmän keskeisiä periaatteita ovat universalismi, verorahoitus, valinnanvapaus, aktiiviset toimintatavat, työmarkkinoille osallistumisen mahdollistaminen sekä kunnille ja alueille hajautettu sosiaalihuolto. Syrjintälaki suojaa vammaisia ihmisiä syrjinnältä työelämässä. Tanska on ratifioinut YK:n vammaissopimuksen 24. heinäkuuta 2009, mutta ei sen valinnaista pöytäkirjaa. Tanskassa on ihmisoikeusinstituutti, joka muun muassa seuraa vammaissopimuksen implementointia Tanskassa.

Kunnilla on pääasiallinen vastuu vammaispalvelujen järjestämisestä. Palveluilla kompensoidaan vammasta aiheutuvaa haittaa. Tanskassa maksetaan palvelulainsäädännön nojalla korvauksia vammaisuuden tai toimintarajoitteisuuden perusteella. Palveluja ja tukea järjestetään riip-

pumatta henkilön tai hänen perheensä tuloista. Kompensaation periaatteen nojalla halutaan varmistaa yhtäläiset mahdollisuudet sosiaalisesta asemasta ja varallisuudesta riippumatta.

Vammaisuuden tai toimintarajoitteen perusteella aiheutuvan tarpeen mukaan järjestettäviä palveluja Tanskan sosiaalipalvelulaissa ovat omaishoidon tuki, ansionmenetykskorvaus vammaisen tai pitkäaikaisesti sairaan lapsen hoidon vuoksi, vammasta aiheutuvat lisäkustannukset aikuiselle, vammasta aiheutuvat lisäkustannukset lapsen osalta ja avustus auton hankintaan. Tiettyjä sosiaalipalvelulain mukaisia palveluja on kohdistettu erityisesti lapsille ja nuorille. Näitä palveluja ovat kerhotoiminta ja muu sosiaalipedagoginen vapaa-ajantoiminta isommille lapsille ja nuorille, erityinen tuki lapsille ja nuorille ja nuorten 18–22-vuotiaiden toiminta.

Sosiaalipalvelulain mukaan järjestetään palveluja ilman ikärajaa. Erityisesti vammaisille aikuisille tarkoitetut erityispalvelut on kuitenkin rajattu 18–65-vuotiaille ja lasten palvelut alle 18-vuotiaille (nuorten toimintoja on 18–22-vuotiaille). Ikääntyneiden tarvitsemat palvelut järjestetään vanhuspalveluina.

Laitosten lakkauttaminen on johtanut erityyppisten asumispalvelujen kehittämiseen. Vuodelta 2008 olevan tiedon mukaan asumisyksiköiden ryhmäkoko oli keskimäärin 19,6 henkilöä. Sosiaalipalvelulain nojalla järjestettyjä asumispalveluja pidetään usein laitosmaisina. Pitkäaikainen asuminen palveluasumisyksiköissä on vähentynyt 2000 henkilöllä vuodesta 2008 vuoteen 2012 lukien. Samaan aikaan lyhytaikaisen palveluasumisen käyttö on kasvanut ja palvelun piiriin on tullut noin 500 henkilöä lisää. Lyhytaikaisen palveluasumisen tavoitteena on siirtymisen palveluasumisesta ns. normaalin asumisen piiriin, esim. tukipalveluiden turvin. Palveluja tarvitsevia aikuisia vammaisia henkilöitä varten oli huhtikuussa 2012 Tanskassa käytettävissä 988 palveluasumisyksikköä (ts. laitosta, *institutioner*). Näistä 899 oli kuntien ylläpitämiä tai hyväksymiä ja 89 alueiden. Kunnat vastaavat palvelun järjestämisestä ja alueilla on valvontavastuu. Aikuisten asumispalveluiden järjestämisestä säädetään sosiaalipalvelulaissa.

Palvelusuunnitelman, tai sosiaalipalvelujen järjestämiseen liittyvän toimintasuunnitelman järjestämisestä säädetään sosiaalipalvelulaissa.

Tanskan sosiaalipalveluita koskevan lain mukaan henkilökohtaiseen apuun on oikeutettu aikuinen henkilö, jolla merkittävän ja pysyvän fyysisen tai psyykkisen toimintarajoitteen vuoksi on tarve henkilökohtaiseen apuun. Palvelun piiriin luetaan henkilö, joka suuressa määrin on riippuvainen avusta yleisten, jokapäiväisten toimien suorittamiseen ja jolla on laaja tarve hoivon, valvontaan ja saattamiseen tai käytännön toimista suoriutumiseen. Avustettava toimii avustajan työnantajana, mutta työnantajatehtävän voi siirtää omaiselle, yhdistykselle tai yksityiselle toimijalle. Oikeus henkilökohtaiseen apuun on, jos apua tarvitsee yli 20 tuntia viikossa kotiinsa. Laissa on myös pykälä, joka käsittelee apua muissa yhteyksissä (kodin ulkopuolella). Palvelun ulkopuolelle jäävät pääsääntöisesti henkilöt, jotka asuvat esim. palveluasumisyksikössä tai ryhmämuotoisessa palveluasunnossa, jossa henkilökohtainen apu, hoito/huolenpito järjestyy asumispalvelun henkilökunnan toimesta. Oikeus henkilökohtaiseen apuun arvioidaan aina yksilöllisen tilanteen ja tarpeiden mukaisesti.

Kuljetuspalvelua järjestetään sosiaalipalveluita koskevan lain nojalla. Tavat kuljetuspalvelun järjestämiselle vaihtelevat kuntakohtaisesti eikä päätöksestä ole valitusoikeutta. Kuljetuspalvelu on palvelumuotona olemassa rinnan muiden liikkumista tukevien palveluiden kanssa. Pääasiassa kuntien julkista liikennepalvelua järjestävät tahot ovat organisoineet erilaisia yhteiskuljetuksen tai kutsuliikenteen muotoja. Liikkumisesta aiheutuvia erityiskustannuksia sekä työ-, opiskelu- ja vapaa-ajan matkoja huomioidaan vammasta aiheutuvien lisäkustannusten määrää arvioitaessa.

Avustusta vammaisauton hankintaan myönnetään sosiaalipalvelulain nojalla. Edellytyksinä avustuksen myöntämiselle on vaikea liikuntavamma sekä osoitettavissa oleva tarve käyttää omaa autoa liikkumiseen. Vammaisen lapsen vanhemmat tai sijaisvanhemmat voivat hakea

avustusta auton hankintaan, kun se on vammaisen lapsen välttämättömän kuljettamisen kannalta perusteltua. Eniten avustusta hakevat työikäiset ja heille myös useimmin myönnetään avustus. Yli 65-vuotiaissa ensikertaa avustusta hakevissa korostuu miesten osuus.

Pohjoismaiden käytännöt hengityslaittehoidon järjestämisessä

Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa lähtökohtana pidetään hengityslaittehoidon järjestämistä vammaisen henkilön kotiin aina, kun se on mahdollista. Kotiin järjestetty hoito on yleistynyt viimeisten kymmenen vuoden aikana. Tämä on edellyttänyt sekä kansallisten osaamiskeskusten perustamista että kotona tarvittavan avun ja hoitotoimenpiteiden vastuista sopimista ja avun järjestämistä hengityslaitetta käyttävien henkilöiden kotiin.

Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa on olemassa hengityslaittehoitoon erikoistuneet osaamiskeskukset sekä nimetyt, hoidosta ja sen seurannasta vastaavat terveydenhuollon yksiköt. Ruotsissa kehitykseen ja seurantaan on merkittävästi vaikuttanut hengityslaittehoidon tietokanta SweDevox, johon on kerätty rekisteritietoa sairaaloista vuodesta 1996 lähtien. Norjassa rekisteritietoa alettiin kerätä kansallisen osaamiskeskuksen perustamisen myötä vuodesta 2002 lähtien. Osaamiskeskus toimii sijaintipaikkakuntansa (Bergen) lisäksi verkostomaisesti, jotta on mahdollista varmistaa tiedon leviäminen ja asiantuntijoiden saavutettavuus eri puolilla maata. Tanskassa hoidosta sekä sen seurannasta ja osaamisen kehittämisestä vastaa kolme alueellista osaamiskeskusta. Keskuksiin saa tarvittaessa yhteyden vuorokauden ympäri.

Kaikissa kolmessa maassa avustamispalvelut on mahdollista järjestää ympärivuorokautista hengityslaittehoitoa tarvitsevalle henkilölle henkilökohtainen avustaja -järjestelmällä asiakkaan tarpeen mukaan. Ruotsissa on vuonna 2009 tarkennettu ohjeistusta itsehoidollisista tehtävistä henkilökohtaista apua järjestettäessä. Ruotsissa terveydenhuolto vastaa avustajien koulutuksesta kunkin hengityslaitetta käyttävän asiakkaan kohdalla. Asiakkaiden ja heitä edustavien järjestöjen mukaan mahdollisuus järjestää hengityslaittehoito kotona on tämän myötä entisestään parantunut. Käytännössä avustajapäätöksen tekee Vakuutuskassa (*Försäkringskassan*). Päätös henkilökohtaisesta avusta tehdään sosiaalivakuuskaareen sisältyvän vammaisuuksia koskevan säätelyn nojalla.

Norjassa kotikunta vastaa palvelujen järjestämisestä ja sopii asiakkaan kanssa, minkälaiset avustamisjärjestelyt parhaiten vastaavat hänen tarpeisiinsa. Vaihtoehtona henkilökohtaiselle avustajalle tai sen rinnalla myös kotihoito, kotipalvelu sekä omaiset voivat olla mukana avustamisjärjestelyissä.

Tanskassa Sosiaalivaltio on pisimmälle viety ohjeistus siitä, miten sairaala kustantaa hengityslaitteen käytöstä aiheutuvan osuuden henkilökohtaisesta avusta. Kunnan vammaispalveluita vastaava taho rahoittaa muuhun päivittäiseen toimintaan tarvittavan avun. Päällekkäisiltä tunneilta kustannukset jaetaan.

Yhteistä Ruotsin, Norjan ja Tanskan järjestämistavoille on tahtotila, jonka mukaisesti mahdollistetaan hengityslaitteen kotikäyttö tarvittavin avustamisjärjestelyin sekä turvataan hengityslaitetta käyttävien henkilöiden hyvä hoito ja turvallisuus ja normaalisuuseriaa mukainen kotona asuminen.

Hollanti

HE 159/2018 vp

Hollanti ratifioi YK:n vammaissopimuksen 13. kesäkuuta 2016, mutta ei sen valinnaista pöytäkirjaa. Hollannin sosiaalihuoltolain (*Wet maatschappelijke ondersteuning, lyhenne WMO*) perusteella tukea ja apua voivat saada muun muassa vanhukset, vammaiset ja psyykkisiä ongelmia sairastavat sekä vapaaehtoiset ja omaisistaan huolehtivat henkilöt. Sosiaalihuollon perustana ovat asiakaskohtaiset budjetit, asiakkaan kykyjen tunnistaminen ja aktiivinen palveluntarjonta.

Vammaisia ihmisiä koskeva palvelulainsäädäntö perustuu pääasiassa vammaisten, vanhusten ja kroonisesti sairaiden ihmisten hoidosta säättävän lakiin (*Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten, AWBZ, 2006*), johon liittyy myös hoivan laatua koskeva laki (*Kwaliteitswet zorginstellingen, KZI*) sekä sosiaalista toimintakykyä, elämänhallinnan taitoja ja sosiaalista osallisuutta tukevaan lakiin (*Wet maatschappelijke ondersteuning, WMO, 2007*). Tarvearvioinnin toimisto (CIZ) arvioi tarpeen arvioinnin yhteydessä henkilön saamat tulot. AWBZ tai WMO -laeissa ei ole ikärajoja.

Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden yhdenvertaista kohtelua koskevassa laissa kielletään vammaisten ihmisten syrjintä talojen myynnissä ja vuokraamisessa sekä todetaan, että vammaista ihmistä ei voida pakottaa asumaan laitoksessa. Henkilökohtainen apu järjestetään WMO- tai AWBZ-lain perusteella. Käytännössä palvelun järjestämistapana on usein omaishoito.

Sekä AWBZ ja WMO -palvelut voidaan järjestää henkilökohtaisen budjetin kautta. AWBZ-lain mukaiset henkilökohtaiset budjetit on kohdennettu keskiasteisesti ja vaikeasti vammaisille henkilöille. Tavallisesti niillä rahoitetaan heidän hoivaansa laitoksissa tai ryhmäkodeissa. WMO-lain mukaiset henkilökohtaiset budjetit on tarkoitettu lievemmin vammaisille henkilöille, esimerkiksi tukemaan kodinhoidollisissa tehtävissä tai asunnonmuutostöissä. Henkilökohtaisen budjetin suuruus on 75 % vastaavan hoidon kustannuksista laitoksessa/asumisyksikössä. CIZ-toimisto maksaa summan suoraan henkilön pankkitilille ja rahoilla voi ostaa hoitoa ja palveluita. Budjetista voidaan maksaa myös omaishoitajalle palkkiota. CIZ-toimiston työntekijä tarkistaa säännöllisesti, että ostoista on tositteet. Jos henkilön katsotaan CIZ-arvioinnin perusteella olevan oikeutettu WMO-palveluihin, hänen tulee hakea palveluita kunnastaan. Henkilökohtainen budjetti lasketaan tarvearvioinnin pohjalta, jossa hyödynnetään standardisoituja palvelujen kustannuksia, jotka perustuvat ryhmäasumisen palveluiden kustannuksiin. Suoran palvelun valinneella on vaihtoehtoja palvelun tuottajiksi listan mukaan.

Kunnilla on vapaus päättää kuljetuspalveluiden järjestämistavasta. Joissain kaupungeissa on käytössä kutsupalvelu kulkemiseen asemille ja asemilta (*Collectief Vraagafhankelijk Vervoer, Collective Transport on Demand*). Lisäksi maassa on käytössä kuusi kansallista ohjelmaa, jotka tarjoavat kuljetuspalveluita kouluun, sosiaalitoimeen ja vapaa-ajan harrastuksiin. Valys-taksipalvelu on tarkoitettu oman alueen ulkopuolelle liikkumiseen henkilöille, joilla on liikkumisen vaikuttava toimintarajoite. Matkat maksetaan kilometribudjetista, joka on vuoden 2014 alusta min 600 km – max 2 250 km.

Skotlanti

Skotlannissa on lainsäädäntövaltaa omaava parlamentti, joka vastaa pääosasta Skotlannin julkisista palveluista (koulutus, asuminen, sosiaalityö, terveydenhuolto). Ministereillä on valta tehdä säännöksiä, ohjeistuksia ja suuntauksia paikallishallinnoille sosiaalipalveluihin liittyen. Paikallishallinnoilla on vastuu palvelujen järjestämistavasta, palvelujen painotuksista sekä laaja harkintavalta päättää palvelujen järjestämistavoista. Sosiaalitoimi (*Social Work Services*) on vastuussa palvelujen ja tuen tarpeiden arvioinnista, palvelujen järjestämisestä sekä rahoituksesta. Palveluiden tuotannossa suuri rooli on järjestöillä.

Kunnallisista sosiaalipalveluista peritään tulosidonnaisia asiakasmaksuja. Yli 65-vuotiaat sekä kaiken ikäiset henkilöt, joiden on arvioitu tarvitsevan huolenpidon palveluita, saavat maksutta

HE 159/2018 vp

henkilökohtaiseen huolenpitoon liittyvät palvelut. Lasten palveluita koskee oma lainsäädäntö. Ikärajat vammaisia ihmisiä koskevassa lainsäädännössä ovat: *Self-Directed Support* -laki on yli 16-vuotiaille, yli 60-vuotiaille on oikeus matkustaa ilmaiseksi minne tahansa Skotlannissa, jos henkilö on esimerkiksi oikeutettu johonkin vammaistukeen tai henkilöltä on evätty ajokortti terveydellisistä syistä ja 65-vuotiaat ovat oikeutettuja omaishoidontukeen (*Attendance Allowance*), mikäli heillä on vakava fyysinen tai psyykinen vamma, jonka johdosta he tarvitsevat toisen ihmisen apua huolenpitoonsa.

Community Care and Health (Scotland) Act -lain perusteella voidaan myöntää kotiin palveluita kuten kotipalvelu (home care, joka voi sisältää kotipalvelutyöntekijän käyntejä, henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtiminen, ostoksilla käynti, ruoanvalmistus, talouden hoito ja lääkehoito), ateriapalvelu, asunnon muutostyöt, turvallisuus- ja hälytyspalvelut ja päivätoiminta, korjauspalvelu (handyperson) ja tuettu asuminen.

Self-Directed Support -lain perusteella voidaan järjestää asumisen tukea. Tämä voi sisältää tuettua asumista, jossa koti ja sinne tuotavat palvelut on erotettu toisistaan, ryhmämuotoista asumista, jossa tyypillisiä ovat 2–4 hengen asumisratkaisut ja hoivakodin, jossa palvelut/hoito ja asuminen on yhdistetty. SDS-lain nojalla sovitulla budjetilla voidaan ostaa mitä tahansa palvelua tai tukea, joka vastaa arvioitua palvelutarpeeseen (esim. lyhytaikaishoito, päivätoiminta, päivähoito, hoito kotona, henkilökohtainen apu, apuvälineitä, muutostöitä, ruokapalvelua, kodinhoitoa). Paikallishallinto päättää suoramaksujen suuruuden, jonka tulisi vastata julkiselta taholta ostetun palvelun kustannuksia. Henkilökohtainen apu järjestetään itse ohjattun tuen kautta.

The Children (Scotland) Act -lain mukaan viranomaisilla on yleinen velvollisuus suojella ja edistää tuen tarpeessa olevien lasten tilannetta alueellaan ja tukea vanhempia kasvatustehtävässään. Tuen tarpeella käsitetään vaikeuksia ylläpitää kohtuullista terveyden tasoa ilman palveluita tai lapsen kehityksen vaarantumista ilman palveluita, vammaisuutta tai lapsen perheenjäsenen vammaisuudesta johtuva tuen tarve. Vammaiselle lapselle suunnattujen palvelujen tulee olla suunniteltu sellaisiksi, että ne minimoivat vammaisuuden haitallisia vaikutuksia ja mahdollistavat vammaisille lapsille mahdollisimman normaalin elämän. Palvelut tulee järjestää arviotuihin tarpeisiin vastaaviksi. Tuki ja palvelut tulee huomioida erityisesti siirtymävaiheissa. Tuen muotoja voivat olla esimerkiksi rahallinen avustus, sosiaalipalvelut, vammaisuuteen liittyvä neuvonta, asumisen tukeminen, lyhytaikaishoito, perhehoito, tukihenkilö, ryhmätoiminta, lääkäripalvelut, terapia, päivähoito, erityistarpeisiin vastaaminen opetuksessa, teknologiapalvelu, ja erityisopetus.

Palvelutarpeiden arviointi tapahtuu sosiaalityöntekijän toimesta. Arvioinnin pohjalta kirjoitetaan yksilöllinen palvelusuunnitelma. Lapsen kohdalla suositus on, että tarpeiden arviointi suoritetaan yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa. Lapsen palvelusuunnitelma on tiivis, yhdessä vanhempien kanssa tehty kirjallinen sopimus palveluista ja tuesta, niiden kestosta, tavoitteista, rooleista, vastuista ja toimista (ml. muut viranomaiset ja perhe). Suunnitelmalla ei voida kuitenkaan velvoittaa muita viranomaisia toimiin.

Yhdenvertaisuuslaki sisältää veloitteen kulkuneuvojen esteettömyydestä. Heille tulee myös tarvittaessa tarjota matkustamiseen liittyviä palveluja. Yhdenvertaisuuslaki koskee busseja, takseja, vuokrattavia autoja, junia sekä raitiovaunuja. *Dial-a-Bus*, *Dial-a-Ride* ja *MyBus* -palvelut on tarkoitettu henkilöille, joilla on vaikeuksia tavallisten bussien käytössä. Bussi noutaa matkustajan läheltä kotia ja kuljettaa lähelle määränpäättä. *TaxiCard* -palvelu on tarkoitettu fyysisesti vaikeavammaisille ja vaikeasti näkövammaisille ihmisille. Kortilla henkilö saa matkustaa taksilla alennettuun hintaan. Vammaisilla henkilöillä, joilla on liikkumisen vaikeuksia, on mahdollisuus vaihtaa saamansa rahallinen liikkumisen tuki auton, sähköpyörätuolin tai skootterin vuokraan. Tuen voi saada myös, vaikka itse voisi ajaa. Tukea voi saada myös auton muutostöihin sekä ajokouluun. Palvelu sisältää kulkuvälineen, joka uusitaan kolmen vuoden välein, vakuutuksen, huollon, korjauspalvelun sekä tarvittavat muutostyöt.

2.4 Nykytilan arviointi

2.4.1 Lainsäädännön uudistaminen

Kehitysvammalain ja vammaispalvelulain yhdistäminen on ollut tavoitteena neljän viimeisimmän hallituksen ohjelmassa. Lakien yhdistämisen ja lainsäädännön kokonaisuudistuksen tarpeet nousevat kahden rinnakkaisen vammaispalveluja koskevan lain soveltamisen haasteista, epäyhtenäisestä ja osittain vanhentuneesta säädöspohjasta sekä tarpeesta purkaa palvelujärjestelmien erillisyyttä. Erilliset lait vaikeuttavat soveltamista ja vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteutumista myös siitä syystä, että ne sisältävät saman tyyppisiä palveluja, mutta niiden asiakasryhmien rajauksissa tai maksuperusteissa on eroja.

Selvimmän eriaikainen ja erilainen sääntely ja sen pohjalta muodostunut soveltamiskäytäntö tulee esiin vammaisten lasten palveluissa sekä työ- ja päivätoiminnan matkojen järjestämisessä ja niiden maksukäytännöissä. Myös asumispalvelujen järjestämisessä ja maksuissa on eroja vamman laadusta riippuen. Osa erilaisista toimintarajoitteisista ja henkilöistä on myös voinut jäädä väliinpuotoajiksi. Muun muassa sellaiset aikuisiällä aivovamman saaneet henkilöt, joilla on vastaavia kognitiivisia ongelmia kuin kehitysvammaisilla henkilöillä, eivät aina ole saaneet tarvitsemiaan palveluita. Myös autismin kirjon kuuluvilla henkilöillä ja neuropsykiatrista oireyhtymistä kärsivillä henkilöillä on vaikeuksia saada tarvitsemiaan palveluja vammaispalveluja koskevien erityislakien perusteella.

Vuonna 2010 toteutetun terveydenhuollon lainsäädännön uudistuksen tarkoituksena oli, että kaikki henkilöt saisivat terveydenhuollon palvelut yhtenäisesti terveydenhuoltolain perusteella. Tämä ei kuitenkaan ole toteutunut kehitysvammaisten henkilöiden osalta kuin osittain. Kehitysvammalain olevan terveydenhuoltoa koskevan säännöksen perusteella terveydenhuoltoa toteutetaan edelleen osin erityishuoltona. Se on toisaalta turvannut terveystieteiden saamista maksuttomana mutta ei kuitenkaan ole taannut kaikkien tarpeellisten terveystieteiden saamista. Selvitysten mukaan erityisesti mielenterveyspalvelujen ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon saatavuus vaihtelee.

Vammaispalvelulain 1.9.2009 voimaan tullut säännös vammaispalvelulain ensisijaisuudesta suhteessa kehitysvammalakiin on osaltaan edistänyt tavoitetta lakien yhdistämisestä, mutta käytännössä lainvalinnassa on edelleen haasteita. Vammaispalvelulain ensisijaisuus suhteessa kehitysvammalakiin edellyttää järjestämään palvelut vammaispalvelulain mukaisesti silloin, kun ne ovat kehitysvammaisen henkilön palveluntarpeeseen vastaamiseksi riittäviä ja sopivia ja muutoinkin hänen etunsa mukaisia. Kehitysvammaisuus johtaa kuitenkin edelleen usein kehitysvammalain kokonaisvaltaiseen soveltamiseen, ja palveluja koskevasta päätöksenteosta vastaavat osassa kuntia edelleen eri työntekijät. Tilanne liittyy eriytyneeseen palvelurakenteeseen ja toisaalta vammaisen henkilön kokonaisedun mukaiseen harkintaan. Etenkin taloudellinen edullisuus asiakkaan kannalta ohjaa käytännössä järjestämään palvelut useimmiten kehitysvammalain nojalla.

Kehitysvammaisten henkilöiden palvelujen tarve vaihtelee pienestä mutta usein tavanomaisen elämässä suoriutumisen kannalta merkittävästä monialaiseen ja runsaaseen palvelujen tarpeeseen. Kehitysvammaisten erityishuollon kokonaisuuden tavoitteena on vastata yksilöllisesti kehitysvammaisen henkilön avun ja tuen tarpeisiin.

Kuten vammaispalvelulain myös kehitysvammalain alkuperäisenä tarkoituksena on vahvistaa osallisuutta ja itsenäistä suoriutumista. Tämä ei kuitenkaan ole täysin toteutunut lakien soveltamiskäytännössä. Vaikka erillinen lainsäädäntö ja sen pohjalta toteutetut erityishuollon palvelut ovat turvanneet kokonaisvaltaisen palvelukokonaisuuden sekä palveluissa tarvittavaa osaamista, ne ovat samalla vaikuttaneet siihen, että kehitysvammaisten henkilöiden palvelut ovat eriytyneet muista palveluista. Laitoksissa tai ryhmämuotoisesti toteutetut palvelut ja pal-

velujärjestelmä eivät palvelujen sisällön ja toteuttamistavan osalta kaikilta osin vastaa nykyisiä sosiaalihuollon ja vammaispolitiikan tavoitteita. Vaikka palveluja on alettu järjestää entistä yksilöllisemmin, olemassa oleva palvelurakenne määrittelee edelleen pitkälle, millaisia palveluja kehitysvammaiset henkilöt saavat.

2.4.2 Lakien soveltamisala

Nykyiset erityislait eivät ole vastanneet riittävästi eri tavoin vammaisten henkilöiden tarpeisiin. Henkilöt, joilla on esimerkiksi kognitiivinen, neurologinen tai kommunikaatioon liittyvä toimintarajoite ovat jääneet väliinputoajiksi. Yhtenä syynä on voinut olla ajatus siitä, että on olemassa helposti erotettavissa oleva, tiettyihin diagnooseihin tai vammaisryhmiin perustuva erityisryhmä, jolla on oikeus säädettyihin erityispalveluihin. Vammaispalvelulain soveltamista ovat pitkälti ohjanneet laissa määritellyt palvelut ja tukitoimet. Tämä on osaltaan johtanut siihen, että laissa olevat palvelut on nähty pääosin vaikeasti liikuntavammaisia sekä aistivammaisia henkilöitä koskevinä. Muun muassa neurologisista ja psyykkisistä sairauksista johtuva palvelutarve on usein sivuutettu vammaispalvelulain soveltamisessa. Laissa oleva vammaisen henkilön määritelmä vamman tai sairauden pitkäaikaisesti aiheuttamista erityisistä vaikeuksista suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista voi kuitenkin tulla sovellettavaksi laajasti erilaisten toimintarajoitteiden perusteella.

Vammaispalvelulaissa olevat subjektiiviset oikeudet kuuluvat vain laissa määritellyille vaikeavammaisille henkilöille. Vaikeavammaisuuden sisältö on määritelty erikseen jokaisen palvelun kohdalla ja oikeus palveluun ratkaistaan yksilöllisen tarpeen perusteella. Osa palveluista on kuitenkin määritelty melko tarkoin määrällisin kriteerein. Fyysisen, kognitiivisen tai aisteihin liittyvän vamman lääketieteellisesti määritelty vaikeusaste ei yksin kuvaa toimintarajoitteen aiheuttamaa avun ja tuen tarvetta eri elämän toiminnoissa. Kehitysvammalain perusteella myönnetään erityishuoltoon kuuluvia palveluja kehitysvammaisille henkilöille jaottelemtta heitä vamman vaikeusasteen mukaan. Käytännössä erityishuollon piiriin pääsemisen edellytyksenä on usein pidetty kehitysvammadiagnoosia. Lain soveltamisala ei kuitenkaan sitä nimenomaisesti edellytä. Lain soveltamisen taustalla vaikuttaa kuitenkin edelleen osin kehitysvammaisuuden eri asteiden lääketieteellinen määrittely.

Nykyinen osin diagnooseihin ja vamman vaikeusasteeseen perustuva lainsäädäntö ei täysin turvaa sitä, että palvelut järjestetään ottaen huomioon vammaisen henkilön yksilölliset tarpeet, joihin vaikuttavat muun muassa henkilön elämäntilanne ja elinympäristö. Perustuslaki ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset edellyttävät, että vammaisille henkilöille on tarjolla heidän tarvitsemaansa apua ja tukea vamman laadusta tai syntyperusteesta riippumatta.

2.4.3 Ikääntymisestä johtuvat toimintarajoitteet

Vammaispalveluissa ei ole ikään perustuvia rajauksia. Poikkeuksen tästä muodostaa vuonna 2009 vammaispalvelulakiin säädetty rajaus henkilökohtaisen avun kohdalla. Sen mukaan henkilökohtaisen avun ulkopuolelle rajautuvat tilanteet, joissa avuntarve on seurausta pääasiassa ikääntymiseen liittyvistä sairauksista tai toimintarajoitteista.

Kysymys vammaisuuden ja toisaalta iän mukanaan tuomien sairauksien ja niistä seuraavien hoivan ja palvelun tarpeiden välisen rajan määrittelystä oli esillä jo nykyistä vammaispalvelulakia valmisteltaessa 1980-luvulla. Silloisesta valmisteluaineistosta ilmenee, että lain mukaiset subjektiiviset oikeudet oli tarkoitus rajata suppealle piirille (Kansainvälisen vammaisten vuoden 1981 Suomen komitean mietintö 1982:35). Vammaisuus määriteltiin tuolloin käyttäen vertailuryhmänä henkilön oman ikäryhmän tavanomaista toimintakykyä. Käytännössä vammaispalvelulakia on sovellettu laajasti myös iäkkäisiin henkilöihin erityisesti kuljetus-

palveluissa, koska monilla kunnilla ei ole ollut tarjota heille palveluja yleisen lainsäädännön nojalla.

Iäkkäiden henkilöiden tarvitsemat sosiaalipalvelut järjestetään pääosin sosiaalihuoltolain nojalla. Iäkkäiden henkilöiden palvelutarpeet ovat lisääntyneet ja lisääntyvät tulevaisuudessa. Ratkaisuna kasvaviin ikääntyneen väestön palvelutarpeisiin vastaamisessa ei kuitenkaan voi olla erityislainsäädännön soveltamisen laajentaminen edelleen.

Vammaispalveluilla mahdollistetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja nämä palvelut ovat edellytys yhdenvertaisuuden saavuttamiseen. Vammaisuudessa on usein kyse koko elämän ajan kestävästä toimintarajoitteesta. Tämä on otettava huomioon arvioitaessa palvelujen ja tukitoimien järjestämistapaa ja riittävyttä suhteessa vammaisen henkilön elämäntilanteeseen. Pääasiassa ikääntymisestä johtuvaan avun ja tuen tarpeeseen tulee normaalisuuspäätteen mukaisesti vastata sosiaali- ja terveydenhuollon yleis- ja erityislainsäädännön nojalla. Vuonna 2013 voimaan tullut vanhuspalvelulaki sekä uusi sosiaalihuoltolaki ovat vahvistaneet iäkkäiden henkilöiden oikeutta palvelutarpeen arviointiin sekä sen perusteella järjestettäviin tarpeen mukaisiin palveluihin, muun muassa liikkumista tukeviin palveluihin ja kotihoitoon.

Vuonna 2016 käynnistyi hallituksen kärkihanke, jossa kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaiken ikäisten omaishoitoa. Kärkihankkeen tavoitteena on kehittää ikäihmisille sekä omais- ja perhehoitajille nykyistä yhdenvertaisemmat, paremmin koordinoitut ja kustannusten kasvua hillitsevät palvelut. Kärkihankkeen toteuttamiseen on käytettävissä yhteensä noin 30 miljoonaa euroa vuosille 2016–2018. Iäkkäiden palveluja uudistetaan vanhuspalvelulain toimeenpanoa vahvistaen sekä tutkimusten esiin nostamia laatuun parantavia korjauksia.

2.4.4 Lapset ja perheet

Vammaispalvelulaki on turvannut parhaiten aikuisten vammaisten henkilöiden palvelut, vaikka laissa olevat palvelut ja tukitoimet soveltuvat myös lapsille. Erityishuollon palvelut on lueteltu kehitysvammalain 2 §:ssä. Lakia koskevan hallituksen esityksen (HE 102/1976) mukaan lakiin on erityishuollon sisällöstä otettu vain yleiset suuntaviivat. Monet kehitysvammaisten erityishuollon palvelut ovatkin muotoutuneet käytännön tarpeista käsin, ilman että niitä on laissa erityisesti mainittuna. Kehitysvammalain perusteella kehitysvammaiset lapset voivat saada muun muassa aamu- ja iltapäivätoimintaa, tilapäishoitoa ja loma-ajan toimintaa, jotka ovat tärkeitä perheen jaksamisen, vanhempien työssä käymisen ja kehitysvammaisen lapsen itsenäistymisen kannalta. Erityishuollon palvelut ovat asettaneet kehitysvammaiset lapset ja heidän perheensä joiltain osin parempaan asemaan suhteessa muihin vammaisiin lapsiin ja heidän perheisiinsä. Toisaalta erityishuollon keskitetty palvelujärjestelmä on johtanut siihen, että joissain tapauksissa kehitysvammaiset lapset joutuvat puutteellisten lähipalveluiden vuoksi muuttamaan hyvinkin pieninä pois kotoa.

Palvelujen riittämättömyys voi johtaa siihen, että osa vammaisista lapsista ja heidän perheistään siirtyy lastensuojelun asiakkaiksi silloinkin, kun varsinaista lastensuojelun tarvetta ei ole. Toisaalta vammaista lasta ja hänen perhettään saatetaan pallotella erityispalveluissa vammaispalvelujen ja lastensuojelun välillä ilman, että kenelläkään on kokonaisvastuuta tilanteesta. Muiden kuin erityishuollon piirissä olevien vammaisten lasten tilapäistä tai pysyvämpää asumista kodin ulkopuolella ei yleensä ole voitu järjestää muutoin kuin lastensuojelulain (471/2007) mukaisena avohuollon lyhytaikaisena sijoituksena tai huostaanottona.

Kehitysvammalain 1 §:n soveltamisalaan kuuluvien lasten varhaiskasvatus voidaan järjestää erityishuoltona toteutettuna kuntouttavana varhaiskasvatuksena, jolloin varhaiskasvatus on perheelle maksutonta. Edellytyksenä tälle on ollut se, että varhaiskasvatus on erityishuolto-ohjelmassa katsottu ensisijaisesti lapsen erityisen yksilöllisen hoidon ja huolenpidon turvaamiseksi lapselle kuntouttavaksi. Kehitysvammalain soveltamisalaan kuuluvat lapset saavat

varhaiskasvatuksessa mahdollisuuden ohjattuun vuorovaikutukseen ikäistensä lasten kanssa, mikä tukee heidän kommunikaatiotaan ja auttaa oppimaan asioita yhdessä muiden lasten kanssa. Muut vammaisten lasten perheet maksavat varhaiskasvatuksesta tulosisällön maksun. Yleisimmin päivähoiton tarve johtuu kuitenkin siitä, että vammaisen lapsi tarvitsee hoitoa vanhempien työssäkäynnin ajan kuten muutkin lapset.

Selvitysten perusteella (muun muassa Kehitysvammaliitto, Pietiläinen 2014) vammaisten lasten ja nuorten ja heidän perheidensä suurin haaste on vanhempien jaksaminen ja perheen arjen sujuminen. Perheiden tuen tarve vaihtelee kunkin perheen yksilöllisen tilanteen sekä lapsen vamman tai sairauden tilan mukaan. Oma merkityksensä on lapsen vammaisuudella ja sen vaikutuksilla sekä lapsen että perheen elämään. Työ- ja perhe-elämän yhteen sovittaminen siten, että perhe voi elää perheenä haluamallaan tavalla itse asettamiensa tavoitteiden ja toiveiden mukaan, on haasteellista. Osa vanhemmista kokee tilanteensa taisteluksi lapsen ja perheen puolesta ja toivoo palveluilta apua lapsen ja perheen hyvinvoinnin edistämiseen.

Vanhemmat kokevat palveluja koskevan lainsäädännön vaikeaselkoisena ja palvelujärjestelmän monimutkaisena sekä monessa kohdin joustamattomana palveluja suunniteltaessa ja järjestettäessä. Vammaisen lapsen tilanteeseen liittyy useita terveydenhuollon, kuntoutuksen, sosiaalitoimen ja Kelan toimijoita sekä varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen toimijoita. Kokonaisvastuu vammaisen lapsen palvelujen ja tuen kokonaisuudesta puuttuu usein. Tuen ja palvelujen saaminen ja lakien tulkintakäytännöt vaihtelevat eri puolilla maata. Palveluja koskevat päätökset koetaan usein lyhytkestoisiksi ja joustamattomiksi elämän muutostilanteissa. Erityisesti lapset, joilla on neurologisia tai neuropsykiatrisia oireyhtymiä tai sairauksia tai muita kognitiivisia tai käyttäytymiseen liittyviä haasteita, jäävät usein vammaispalveluiden ulkopuolelle.

Uudessa sosiaalihuoltolaissa kiinnitetään erityistä huomiota lapsen asemaan ja etuun sekä lapsen mielipiteiden ja toiveiden selvittämiseen ja huomioon ottamiseen erityisesti silloin, kun kyseessä on erityistä tukea tarvitseva lapsi. Laki edellyttää monialaista yhteistyötä sosiaalitoimen ja tarvittavien muiden viranomaisten ja toimijoiden kesken. Tämän lisäksi pitää varmistaa vammaisten lasten ja perheidensä yhdenvertainen mahdollisuus saada tarvitsemansa palvelut joko sosiaalihuoltolain tai erityislainsäädännön perusteella. Kokemukset siitä, kuinka uuden sosiaalihuoltolain säännökset vaikuttavat vammaisten lasten ja heidän perheidensä asemaan, ovat vielä vähäisiä.

Myös vammaisilla vanhemmilla voi olla sekä vammattomia että vammaisia lapsia. Vanhemman vammaisuus asettaa tuen tarpeet toisenlaiseen tarkasteluun. Tarpeet määrittyvät vanhemman ja toisaalta lapsen tarpeiden ja edun mukaan. Vanhemman vammaisuus voi aiheuttaa vanhemman henkilökohtaisten tarpeiden lisäksi avun tarvetta jokapäiväisen elämän toiminnoissa kuten kodinhoito, lapsen hoito ja kasvattaminen, ulkoilu ja ruuanlaitto. Perheitä, joissa vanhemmilla tai toisella heistä on kehitysvamma, ei aina tunnusteta riittävästi.

Hallituksen Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma -kärkihankkeessa (LAPE) tavoitteena ovat nykyistä lapsi- ja perhelähtoisemmät, vaikuttavammat, kustannustehokkaammat ja paremmin yhteen sovitut palvelut sekä toimintakulttuurin uudistaminen. LAPE-muutosohjelmassa lapsen etu ja vanhemmuuden tuki ovat ensisijaisia. Peruspalveluja vahvistetaan ja siirretään painopistettä ehkäiseviin palveluihin ja varhaiseen tukeen. Myös koulua ja varhaiskasvatusta kehitetään tukemaan lapsen hyvinvointia. Tavoitteena on, että kaikki lasten palvelut ovat myös vammaisten lasten ja heidän perheidensä käytössä.

Osana LAPE-muutosohjelmaa valmistellaan maakuntien yhteistyöalueille perustettavia, yhteensä viittä osaamis- ja tukikeskusta (OT-keskusta), jotka yhteistoiminnassa alueensa maakuntien kanssa vastaisivat kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevien lasten, nuorten ja perheiden tarpeisiin. Tarkoituksena on varmistaa ne vaativaa erityisosaamista sekä monialaiset ja integraatiota edellyttävät sosiaali- ja terveystyöpalvelut, joita tarvitaan harvoin ja joita jokaisen

maakunnan ei ole toiminnallisesti ja taloudellisesti järkevää itse järjestää ja tuottaa. OT-keskuksissa tehtäisiin tämän mahdollistavaa koordinointi-, tutkimus- ja kehittämistoimintaa ja sieltä olisi mahdollista saada konsultoivaa tukea suoraan kaikista vaativimpiin asiakas-/potilastilanteisiin.

Vammaisten lasten omaishoidon järjestämiseen tarvitaan lasten ja perheen tarpeista lähteviä tukimuotoja. Tällä hetkellä palvelut ovat osin riittämättömiä, yksipuolisia, hajallaan ja vaikeasti löydettävissä. Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaikenikäisten omaishoitoa (I&O) on yksi hallituksen kärkihankkeista. Hankkeessa uudistetaan koti- ja omaishoidon sisältöjä, rakennetta ja toimintamalleja. Tavoitteena ovat nykyistä yhdenvertaisemmat, paremmin koordinoituidet ja kustannuksia hillitsevät palvelut. Hankkeen yhtenä osana kehitetään valtakunnallisesti hyödynnettävä malli omais- ja perhehoidon osaamiskeskuksiin, joista tukea tarvitseva omaishoitoperhe saa tarvitsemansa neuvot ja tuen. Hankkeeseen sisältyy myös Erinomainen hanke, jossa luodaan toimintamalli erityislasten omaishoidon tukemiseen. Hankkeessa hyödynnetään digitalisointia asiainnin työvälineenä sekä juurrutetaan erityislapsiperheille suunnattu alueellinen työparimalli, jolla pystytään vastaamaan laaja-alaisesti erityislapsiperheiden haasteisiin ja tukemaan perheitä ennaltaehkäisevästi, matalan kynnyksen periaatteella. Hankkeessa toimii kehittäjä asiakasryhmiä, joiden kautta asiakkaan ääni saadaan kuuluviin.

2.4.5 Palvelutarpeen arviointi, palvelusuunnitelma ja päätökset

Vammaispalvelulain vuonna 2009 toteutetussa uudistuksessa korostettiin palvelutarpeen arvioinnin ja palvelusuunnittelun merkitystä palveluja myönnettäessä. Säännösten toimeenpano on osassa maata edennyt hyvin mutta palvelutarpeen arvioinnissa ja palvelusuunnitelmien tekemisessä on kuitenkin edelleen puutteita. Edelleenkin ei riittävästi arvioida kokonaisvaltaisesti vammaisen henkilön tarpeita ja palvelujen kokonaisuutta, vaan lakia sovelletaan keskittyen yksittäisiä palveluja koskeviin päätöksiin. Erityisen tärkeää olisi arvioida palvelutarve kokonaisuutena silloin, kun vammaisella henkilöllä on vaativia ja monialaisia tuen ja avun tarpeita tai kun kyseessä on vammaisen lapsi, jolloin koko perheen tarvitsema tuki on muodostettava kokonaisvaltaisesti yleisen ja tarvittaessa erityislainsäädännön mukaisesti.

Kehitysvammalain mukaisena erityishuoltona erityishuolto-ohjelman mukaisesti järjestettävien palvelujen tarvetta on parhaimmillaan arvioitu kokonaisvaltaisesti, mutta edelleen myös erityishuolto-ohjelmien tekemisessä on puutteita.

Vammaisen henkilön kuuleminen ja osallistuminen palvelujensa arviointiin ja suunnitteluun sekä toteuttamiseen ja toteutumisen seurantaan ei aina toteudu riittävästi. Erityisesti silloin, kun henkilö ei kommunikoi puheella tai kun hänellä on vaikeuksia ymmärtää ja seurata asioita, henkilön osallistuminen toteutuu usein vain muodollisesti, joskus ei lainkaan. Myös vammaisen henkilön omien näkemysten ja esille nostamien tarpeiden huomioon ottamisessa on puutteita.

2.4.6 Ohjaus, kuntoutus ja valmennus

Sosiaalihuoltolain 17 §:n mukaiseen sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluu sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittämistä, kuntoutusneuvontaa ja -ohjausta, valmennusta arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan, ryhmätoimintaa ja tukea sosiaaliin vuorovaikutussuhteisiin sekä muita tarvittavia sosiaalista kuntoutumista edistäviä toimenpiteitä. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat ovat kuitenkin useimmiten työikäisiä aikuissosiaalityön sekä päihde- ja mielenterveyspalvelujen asiakkaita, jotka ohjautuvat sosiaaliseen kuntoutukseen erilaisia reittejä pitkin. Vammaiset henkilöt ovat käytännössä jääneet palvelun ulkopuolelle.

Kehitysvammalain 2 §:n perusteella voidaan järjestää monimuotoista ohjausta, kuntoutusta, toiminnallista valmennusta ja työhön liittyvää valmennusta. Vammaispalvelulain 8 §:n 1 momentin perusteella voidaan järjestää kuntoutusohjausta ja sopeutumisvalmennusta. Vammaiset henkilöt ja tarvittaessa myös heidän läheisensä ovat voineet saada tukea elämän muutostilanteissa osana asumispalveluja tai muuna vammaispalvelulain toteuttamiseksi tarpeellisenä palveluna.

Nykyiset palvelut vastaavat osin itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden edistämisen tavoitteisiin. Esimerkiksi henkilökohtainen apu voi parhaimmillaan turvata vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumisen erittäin hyvin, mutta se ei sovellu kaikkiin tilanteisiin tai tarpeisiin. Vammaiset henkilöt saavat eri säännösten perusteella ohjausta yksittäisten asioiden opetteluun, mutta yhdenvertainen oikeus tarvittavaan tukeen sen sisällöstä riippumatta puuttuu. On tarpeen vahvistaa palvelua, jolla voitaisiin paremmin tukea vammaisen henkilön toiminnallisia, tiedollisia tai sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tarvittavia taitoja ja edistää osallisuutta.

Itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumisen edellytyksenä on toimiva vuorovaikutus vammaisen henkilön ja hänen läheistensä sekä muiden hänelle tärkeiden henkilöiden välillä. Palvelut eivät aina riittävästi tue vammaisen henkilön mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään ja kommunikointikeinoaan siten kuin myös vammaissopimuksen 2 artiklan määritelmät edellyttävät.

Vammaissopimus edellyttää päätöksenteon tuen saatavilla oloa niille henkilöille, joilla on vaikeuksia tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. Esimerkiksi vaikeiden asioiden selvittämisessä sekä toimintavaihtoehtojen ja niiden seurausten selvittämisessä tarvitaan tukea. Tukea päätöksentekoon on mahdollista antaa osana muita palveluja, mutta nykyisin tukea ei ole ollut riittävästi tarjolla.

2.4.7 Henkilökohtainen apu

Vuonna 2009 toteutetun vammaispalvelulain osauudistuksen yhteydessä henkilökohtaisesta avusta säädettiin subjektiivinen oikeus vaikeavammaisille henkilöille. Henkilökohtaisen avun katsottiin turvaavan perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaista välttämätöntä huolenpitoa ja kuuluvan siksi kunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin. Vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden ja oikeuksien turvaamisen kannalta uudistus oli merkittävin vuosikymmeniin. Tarkoituksena oli edistää vaikeavammaisen henkilön osallisuutta ja mahdollisuutta tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja. Uudistus on toteutunut tavoitteidensa osalta hyvin, mitä kuvaa muun muassa henkilökohtaisen avun saajien määrän yli kaksinkertaistuminen (146 %) vuosina 2010–2016.

Osauudistuksessa henkilökohtaisen avun saamisen edellytykseksi asetettiin se, että henkilöllä on voimavaroja määritellä avun sisältö ja toteutustapa. Oikeuskäytännössä henkilökohtaisen avun niin kutsuttu voimavaraedellytys on asetettu melko matalalle. Kuitenkin osa henkilöistä, joilla on esimerkiksi vaikeita kognitiivisia tai autismin kirjon toimintarajoitteita, on jäänyt ilman osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta turvaavaa palvelua. Heille asumisen palvelujen eri vaihtoehtojen on usein katsottu olevan sopivampia ja paremmin yksilöllisiin tarpeisiin vastavia palveluja.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuonna 2013 tekemän kuntakyselyn mukaan 47 prosenttia kunnista ilmoitti kokevansa jonkin verran vaikeuksia henkilökohtaisen avun järjestämisessä. Kunnat ilmoittivat pääsyyksi vaikeudet avustajan löytämisessä, ja erityisen vaikeaa oli saada avustajia tekemään pieniä tuntimääriä ja sijaisuuksia. Yhdeksi ongelmaksi kyselyn perusteella koettiin henkilökohtaisen avun järjestelmän monimutkaisuus, ja työnantajana toimimisen koettiin tuottavan osalle asiakkaita vaikeuksia. Lisäksi muutamissa vastauksissa

palvelun järjestämistä oli vaikeuttanut ostopalvelujen puute tai ostopalvelujen käytön heijastuminen nousevina kustannuksina.

Henkilökohtaisen avun valtakunnallinen verkosto Assistentti.info toimii yhteistyöverkostona kuntien, palvelun tuottajien, avustajakeskusten ja asiakasjärjestöjen kesken. Assistentti.info antaa neuvontaa, järjestää koulutusta sekä tuottaa aineistoa henkilökohtaisesta avusta. Pääasiassa kuntien ja kuntayhtymien ylläpitämiä avustajakeskuksia on tällä hetkellä noin parikymmentä, ja niiden tarjoamat palvelut vaihtelevat esimerkiksi työsuhteeseen liittyvästä ohjauksesta ja neuvonnasta rekrytointiapuun ja koulutukseen. Avustajakeskusten voimavarat ovat rajalliset käyttäjämääriin nähden eikä koko maa ole kattavasti avustajakeskustoiminnan piirissä.

Henkilökohtainen apu on useimmiten järjestetty työnantajamallilla eikä muita järjestämistapoja ole otettu riittävästi käyttöön. Työnantajaksi on päätynyt sellaisia vammaisia henkilöitä, jotka eivät ole halunneet toimia tai kyenneet toimimaan työnantajina tai jotka eivät ole ymmärtäneet työnantajaksi ryhtymisen oikeudellista velvoittavuutta. Tästä on aiheutunut työoikeudellisia ja muita oikeudellisia ongelmia. Myös työnantajamallin toimeenpanoa tukevaan kunnan ohjaus- ja auttamisvelvoitteeseen on liittynyt epäselvyyttä.

Yhtenä henkilökohtaisen avun ongelmakohtana voidaan pitää hoitotoimenpiteiden suhdetta henkilökohtaiseen apuun. On katsottu, että hoitotoimenpiteet rajautuvat henkilökohtaisen avun ulkopuolelle. Osalla henkilökohtaisen avun käyttäjistä itsenäistä suoriutumista edistäisi mahdollisuus saada tällaiset toimenpiteet osaksi avustajan antamaa apua. Tämä edellyttäisi myös, että hoitotoimenpiteisiin olisi saatavilla niissä tarvittava neuvonta ja ohjaus. Esimerkiksi hengityslaitetta käyttävien ja katetrointia tarvitsevien henkilöiden kohdalla mahdollisuus saada avustajalta apua näihin toimenpiteisiin helpottaisi itsenäistä asumista ja muuta elämää.

Henkilökohtaista apua on kehitetty useissa vammaisjärjestöjen sekä kuntien ja kuntayhtymien hankkeissa. Vuoden 2009 jälkeen henkilökohtaisesta avusta on syntynyt valtakunnallisesti tunnustettu ammatti, ja vuodesta 2018 lähtien on voinut suorittaa henkilökohtaisen avustajan tutkintonimikkeen antavan ammattitutkinnon. Työmarkkinoiden kehittymistä on edesauttanut vaikeavammaisten työnantajien järjestäytyminen ja työehtosopimuksen saaminen henkilökohtaisille avustajille Heta – Henkilökohtaisten Avustajien Työnantaja liitto ry:n ja JHL – Julkisten ja Hyvinvointialojen Liiton kesken. Työehtosopimus ei ole yleissitova, mutta jotkut kunnat noudattavat sen mukaisia työehtoja myös järjestäytymättömien työnantajien kohdalla.

2.4.8 Asuminen ja palvelut – asumispalvelut

Vammaisten henkilöiden asumisen yhdenvertaisuudessa muiden kanssa on edistytty. Asumisen ja palvelujen ratkaisut ovat monipuolistuneet. Kotikuntalain (201/1994) ja siihen liittyvän sosiaalihuollon lainsäädännön muutoksilla helpotettiin 1.1.2011 alkaen sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköissä ja perhehoidossa olevien vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia vaihtaa kotikuntansa.

Vammaisten henkilöiden oikeus valita asuinpaikkansa ja se, kenen kanssa he asuvat, toteutuu kuitenkin edelleen puutteellisesti. Oikeuden toteutuminen edellyttäisi lisää valinnan mahdollisuuksia sekä vammaisten henkilöiden parempaa osallisuutta heidän elämäänsä koskeviin ratkaisuihin ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Vammaisen henkilö joutuu usein tekemään valintoja sen perusteella, mistä löytyy esteetön ja hänelle toimiva asunto, johon voi saada tarvittavan avun ja tuen. Maamme nykyinen asuinrakennuskanta on vielä varsin esteellistä. Arviolta 10 prosenttia nykyisistä asunnoista on esteettömiä. Esteettömiä asuntoja tarvitaan lisää uudisrakentamisen lisäksi myös asuntokantaa korjaamalla.

Asumiseen liittyvä oikeus yksityisyyteen, turvallisuuteen ja kotirauhaan on vammaisten henkilöiden kohdalla usein toisten henkilöiden antaman avun ja tuen varassa sekä riippuvainen heidän toimintatavastaan. Joissakin tilanteissa vammaisen henkilön itsemääräämisoikeudelle, yksityisyyden suojalle ja henkilökohtaiselle koskemattomuudelle jää vain vähäinen merkitys heidän elämässään.

Vammaisten ihmisten asumisesta ja palveluista puhuttaessa saattaa hämärtyä ajatus asumisen tavanomaisuudesta osana jokaisen ihmisen elämää. Vammaisia henkilöitä on haluttu sekä suojata että samalla turvata heidän elämäänsä erillisissä palveluissa, mikä on voinut johtaa eristämiseen ja yhteiskunnasta pois sulkemiseen. Vammaisen henkilön tarpeita asumisessa ja palveluissa olisi arvioitava nykyistä yksilöllisemmin.

Ensimmäiset vaikeasti vammaisille henkilöille tarkoitetut palvelutalot rakennettiin 1970-luvulla. Palvelutalot tarjosivat tällöin vaikeasti vammaisille henkilöille mahdollisuuden asua sairaaloiden ja hoitolaitosten sijaan omissa kodeissaan. Vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen on laajentunut ryhmämuotoisesta palvelutaloasumisesta yksittäisissä asunnoissa toteutettavaan asumisen ja palvelujen yhdistelmään. Palvelutaloissa alkoi kehittyä myös asumiskokeilu ja -valmennus. Itsenäisen elämän ja omatoimisuuden tavoitteet ja niitä tukevat käytännön ratkaisut ovat vaikuttaneet siihen, että nykyisin yhä useammat runsaasti ja jatkuvasti apua tarvitsevat vammaiset henkilöt voivat asua tavallisissa asunnoissa palvelujen ja asunon esteettömyyttä tukevien muutostöiden avulla.

Laitosasumisen lakkauttaminen on ollut Suomessa pitkäaikainen vammaispoliittinen tavoite. Kehitystä vauhdittaakseen valtioneuvosto teki 21.1.2010 periaatepäätöksen ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi. Kehitysvammaisten asumisen ohjelma (Kehas-ohjelma) toteutettiin vuosina 2010–2015 sosiaali- ja terveysministeriön ja ympäristöministeriön koordinoimana. Ohjelman tavoitteena oli yksilöllisen asumisen mahdollistaminen kehitysvammaisille henkilöille. Valtioneuvoston 8.11.2012 tekemässä periaatepäätöksessä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palveluiden turvaamisesta linjattiin vammaisten henkilöiden laitosasumisen asteittaisen lakkauttamisen sekä yksilöllisen asumisen tukemiseksi tarvittavien palvelujen kehittämistoimenpiteet. Päämääräksi asetettiin, että vuoden 2020 jälkeen vammaisia henkilöitä ei asu laitoksessa. Valtioneuvoston vuonna 2012 tekemä periaatepäätös on edelleen voimassa.

Kehas-ohjelman aikana Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA) ja Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) tuella tuotettiin yhteensä noin 3 600 asuntoa kehitysvammaisille henkilölle. Kaikki erityishuoltopiirit laativat yhteistyössä alueen kuntien kanssa ohjelman toimeenpanoa koskevan alueellisen suunnitelman, joita päivitettiin viimeksi vuonna 2015.

Etenkin kehitysvammaisten ja osan autismin kirjon henkilöistä nähdään kuitenkin edelleen tarvitsevan ryhmämuotoista asumista. Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toimeenpanon seurantaryhmä arvio loppuraportissaan, että kehitysvammaisten laitosasumista on vähennetty merkittävästi, mutta liian yksipuolisilla asumisen ratkaisuilla. Asuntojen lisääminen on toteutettu pääasiassa rakentamalla 15-paikkaisia tai isompia ryhmäkoteja. Seurantaryhmän mielestä asunoratkaisuihin tarvitaan monipuolistamista ja lisää yksilöllisyyttä ja valinnanvapautta. Ryhmäkotien tarvetta voidaan vähentää tarjoamalla osalle nykyisistä asukkaista itsenäisempiä, kevyempiä asunoratkaisuja. Tavallinen asuntokanta ja yksittäiset vuokra-asunnot olisi otettava käyttöön nykyistä laajemmin. Kehas-ohjelman aikana kehitettiin asumiseen ja palveluihin liittyviä ratkaisuja. Esimerkkejä näistä ovat yksittäisistä asunnoista muodostetut asuntojen verkostot, joiden asukkaita tuetaan palvelujen ja muun tuen avulla, tai asumisyksiköistä vammaisen henkilön luo jalkautuva tuki. (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:17). Asumisen uudistaminen vaatii palvelujen uudistamista ja henkilöstön toiminnan ja työkäytäntöjen uudelleen organisointia, jotta palvelut ja tuki vastaavat joustavasti yksilöllisiin tarpeisiin.

Yksilöllisempiä ratkaisuja tarvitaan laajemminkin, jotta myös muut laaja-alaista ja runsasta tukea tarvitsevat vammaiset henkilöt saavat heille sopivia asumisvaihtoehtoja ja tarvitsemansa palvelut. Myös laitosten tehtävät yleisesti ovat nopeassa muutoksessa. Esimerkiksi sairaaloissa viivytään yleensä vain lyhyt aika ja yhä suurempi osa palveluista annetaan poliklinikkakäynneillä ja etäpalveluin. Laitokset keskittyvät lyhytkestoiisiin, kohdennettuihin interventiopalveluihin. Yhä vaativampia palveluja voidaan antaa kotona erilaisin teknologioin tuettuna, asuimuodosta riippumatta.

2.4.9 Lasten asuminen

Nykyisessä vammaispalveluja koskevassa lainsäädännössä ei ole erikseen säädetty lasten asumisesta. Kehitysvammalain nojalla on järjestetty kehitysvammaisten lasten yksilöllistä hoitoa ja huolenpitoa kodin ulkopuolella pääosin laitoksissa ja jonkin verran perhehoidossa. Vammaisten lasten asuminen kodin ulkopuolella on voitu järjestää myös lastensuojelulain toimenpitein laitoshoidona. Vammaispalvelulain mukaista palveluasumista voidaan järjestää myös muualla kuin omassa kodissa.

Lastensuojelulaki ei aina pysty riittävästi vastaamaan vammaisen lapsen yksilöllisiin avun ja tuen tarpeisiin, jotka ovat pitkäaikaisia. Lastensuojelun tukitoimien tarkoituksena on aikaansaada muutos lapsen kehityksen ja terveyden kannalta negatiivissa kasvuolosuhteissa. Niillä ei pystytä vaikuttamaan lapsen vamman tai sairauden aiheuttamaan toimintarajoitteeseen ja siitä aiheutuvaan tuen tarpeeseen, eikä niitä ole myöskään tarkoitettu ylläpitäväksi tueksi.

Vammaisen lapsen vanhempien jaksaminen on ensiarvoisen tärkeää ja heitä tulisi voida riittävästi tukea vammaisen lapsen hoidon ja huolenpidon turvaamisessa. Nykyisin lainsäädännöstä puuttuvat säännökset siitä, miten eri vammaisryhmiin kuuluvien lasten asuminen muualla kuin oman perheen kanssa järjestetään tilanteessa, jossa ei ole lastensuojelullista tarvetta lapsen sijoittamiseen kodin ulkopuolelle mutta perhe ei kuitenkaan vahvasti tuettunakaan pysty vastaamaan lapsen edun mukaisesta huolenpidosta lapsen vammaisuudesta johtuvista syistä.

2.4.10 Hengityshalvauspotilaiden asema

Hengityshalvauspotilaiden asema ja oikeudet eroavat muun muassa yhdenvertaisuuden, itsemääräämisoikeuden, asuinpaikan valinnan oikeuden, yksityisyyden ja perheyhteyden suojan sekä eräiden muiden perusoikeuksien toteutumisen osalta merkittävästi muista vaikeasti vammaisista ja pitkäaikaissairaista henkilöistä. Hengityshalvauspotilaiden kohdalla pitkäaikaisen laitoshoidon päätöksestä eli niin sanotusta sairaalan kirjoilla olemisesta seuraava muihin vammaisiin henkilöihin nähden erilainen oikeusasema sekä terveydenhuollon päätöksistä puuttuva tehokas oikeusturva aiheuttavat yhdenvertaisuuden ja itsemääräämisoikeuden sekä muiden perusoikeuksien toteutumisen ongelmia. Erilaista kohtelua ja oikeudellista asemaa on osin perusteltu hengityslaittehoitoa tarvitsevien henkilöiden välttämättömän hoidon turvaamisella henkeä uhkaavissa tilanteissa. Tämä ajattelu ei kuitenkaan ole yhdenvertaisuuden ja perus- ja ihmisoikeuslähtöisen ajattelun näkökulmasta kestävä.

Kun hoitorinki muodostuu pääasiassa terveydenhuollon ammattihenkilöistä, voi avun saaminen muihin kuin lääketieteellisiin tarpeisiin kuten asumisessa ja liikkumisessa kodin ulkopuolella tarvittavaan apuun käytännössä tarkoittaa sitä, että henkilö joutuu hakemaan näihin tarpeisiin erikseen henkilökohtaista apua. Tällöin henkilöllä on esimerkiksi kodin ulkopuolella liikkueensa kaksi avustajaa mukana, joista hoitorinkiin kuuluva vastaa hengityslaitteen toiminnasta ja toinen huolehtii muusta avuntarpeesta.

Hengityshalvauspotilaita koskevan erillissääntelyn purkamista ja heidän tarvitsemiensa sosiaalihuollon palvelujen sisällyttämistä vammaispalvelulakiin ja muihin sosiaali- ja terveyden-

huollon lakeihin on useiden vuosien ajan esitetty usealta taholta. Hengityshalvauspotilaiden hoitoa selvittänyt valtakunnallinen asiantuntijatyöryhmä ehdotti sitä vuonna 2006 (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:61). Työryhmän kannan mukaan hengityshalvauskäsitteestä tulisi luopua ja hengityshalvauspotilaita koskevat asiakasmaksulain ja -asetuksen säännökset kumota. Työryhmä esitti kyseessä olevien vaikeavammaisen henkilöiden tavanomaisessa elämässään tarvitsemien palvelujen ja riittävän toimeentulon turvaamista muuhun lainsäädäntöön tehtävillä muutoksilla.

Myös eduskunnan oikeusasiamies sekä sosiaali- ja terveysvaliokunta ovat kiinnittäneet hengityshalvauspotilaiden aseman kehittämisen ja heitä koskevan lainsäädännön yhdenmukaistamisen tarpeeseen huomiota useissa kannanotoissaan (muun muassa StVM 32/2008 vp, StVM 43/2009 vp). Oikeusasiamies edellytti yhtenäisten valtakunnallisten hengityshalvauspotilaiden lääketieteellisten hoitosuositusten ja asiakkaiden tarvitsemien palveluiden laatusuositusten tekemistä. Yliopistolliset sairaanhoitopiirit laativat vuonna 2009 sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta suunnitelman erityisen vaativaa hengitysvajepotilaiden hoitoa koskevan osaamisen keskittämisestä harvempaan kuin viiteen yliopistosairaalaan sekä yhtenäisten valtakunnallisten hoito- ja laatusuositusten laatimisesta kroonista hengitysvajetta sairastaville potilaille.

Sosiaali- ja terveysministeriön vuoden 2006 työryhmän ehdotusten perusteella valmistui syksyllä 2009 hengityslaittepotilaiden hoito- ja laatusuositus (Neuromuskulaaristen vaikeiden hengitysvajepotilaiden hoito- ja laatusuositus, työryhmän raportti 6.11.2009). Suosituksen laatinut lääketieteen asiantuntijoista koostunut työryhmä päätyi vastaaviin ehdotuksiin kuin edellä mainittu sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä.

Hengityshalvauspotilaita koskevaa erillissäätelyä ei voitu purkaa vammaispalvelulain henkilökohtaista apua koskeneen muutoksen yhteydessä 2009, koska palvelujen rahoituksen uudelleen järjestely ei samanaikaisesti ollut toteutettavissa. Hengityshalvauspotilaiden tarvitsemat palvelut järjestetään asiakasmaksulain ja -asetuksen edellyttämällä tavalla sairaalassa tai hoitoringin avulla kotona. Etenkin lasten kohdalla on käytetty myös kotisairaalahoitoa.

Korkein hallinto-oikeus on katsonut, että myös kotihoidossa oleva hengityshalvauspotilas voi olla oikeutettu vammaispalvelulain mukaisiin korvauksiin ja muihin palveluihin (KHO 27.9.2006 T 2470). Jos hengityshalvauspotilasta hoidetaan kotona, kotisairaanhoidon järjestämisestä ja niihin liittyvistä kustannuksista vastaa ensisijaisesti järjestämis- ja kustannusvastuussa oleva taho eli sairaala. Jos henkilö tarvitsee lisäksi kotona selviytymisessä tai muussa kodin ulkopuolisessa toiminnassa vammaispalvelulain tai sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja, näiden järjestämis- ja kustannusvastuu on vammaispalvelulain tai sosiaalihuoltolain perusteella sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä.

Helsingin hallinto-oikeuden 22.9.2016 antamassa päätöksessä (Dnro 04566/16/6108) oli kyse viranhaltijan ratkaisusta lakkauttaa hengityslaitetta käyttävän henkilön henkilökohtaisen avun päätös. Viranhaltija oli katsonut, että henkilön tarvitsema apu oli pääasiassa hoivaa, hoitoa ja valvontaa. Hallinto-oikeus katsoi, että hengityshalvauspäätös ei sulje pois mahdollisuutta saada henkilökohtaista apua sellaisiin päivittäisiin toimiin, jotka eivät ole hoitoa ja jotka eivät edellytä sairaanhoidollista osaamista. Kunnan aikaisemmin tekemää päätöstä ei tullut lakkauttaa kokonaan ottamatta kantaa avun tarpeeseen muutoin kuin hoidon osalta.

Jo nykyään osa hoito- ja avustajatiimeistä on rakentunut siten, että vammaisen henkilö itse vastaa työntekijöiden palkkaamisesta ja ohjaamisesta rahoituksen ja erilaisten hoidossa tarvittavien välineiden tullessa hoitovastuussa olevalta sairaalalta. Hoitoringissä voi olla mukana myös muita kuin terveydenhuollon ammattihenkilöitä ja myös omainen voi toimia hoitoringissä. Käytäntö on lähellä Ruotsin käytäntöä, jossa henkilö saa valita asumisyksikön tai sairaalan perehdyttämien henkilökohtaisten avustajien avulla toteutetun palvelun. Käytännöt vaihtelevat eri sairaanhoitopiireissä (THL, julkaisematon selvitys 2016).

Hengityshalvauspotilaiden erityisaseman purkautuessa laitoshoidosta avopalveluihin tuleviin hengitystukihoidon prosesseihin tarvitaan yhtenäisiä käytäntöjä ja ohjeistusta, jotta hoidon sujuvuus ja avohuollossa tarvittava yhteys terveydenhuollosta vastaavaan tahoon on mahdollista varmistaa.

2.4.11 Kuljetuspalvelut ja auton hankinnan tuki

Vammaisten henkilöiden mahdollisuus liikkua ja osallistua yhteiskuntaan on parantunut huomattavasti viime vuosikymmeninä. Useat tutkimukset kertovat kuljetuspalveluita käyttävien arvostavan tätä mahdollisuutta ja pitävän vammaispalvelulain mukaisia kuljetuspalveluja erittäin tärkeinä (Puumalainen, 2003, Loppi 2013). Samanaikaisesti huolena on esitetty julkisen liikenteen esteellisyys ja liikkumisen koko ketjun toimimattomuus. Esteettömän julkisen liikenteen tarve lisääntyy entisestään väestön ikääntyessä ja laitoshoidon vähentyessä. Esteettömän julkisen liikenteen tarjonnassa olevien puutteiden ja alueellisten erojen takia sen ulkopuolelle jää kuitenkin edelleen ihmisiä, joiden tavanomaiseen elämään kuuluvan liikkumisen kannalta yhteiskunnan järjestämät liikkumista tukevat yksilölliset palvelut ja tukitoimet ovat välttämättömiä. THL:n 2014 tekemässä kuntakyselyssä 65 prosenttia vastaajista ilmoitti, että heidän alueellaan ei ole riittävästi liikkumisrajoitteisille soveltuvaa joukkoliikennettä.

Vammaispalvelulain mukaiset kuljetuspalvelut kohdentuvat nykyisin suurelta osin iäkkäille henkilöille, mikä ei ole ollut tarkoitus vammaispalvelulakia säädettäessä. Viime vuosina 65 - 66 prosenttia kuljetuspalvelujen kaikkiaan noin 100 000 asiakkaista on ollut 65 vuotta täyttäneitä. Kuljetuspalvelun kustannukset kasvoivat vuoteen 2015 asti, mikä johtuu iäkkäiden henkilöiden suuresta määrästä palvelun asiakkaina ja palvelun toteuttamistavoista. Kunnissa ei ole riittävästi paneuduttu niihin mahdollisuuksiin, joita hyödyntämällä etenkin iäkkäiden henkilöiden liikkumisen tuki voitaisiin hoitaa heidän tarpeensa huomioiden sujuvasti ja kohtuullisin kustannuksin. Näitä keinoja ovat esimerkiksi esteettömän julkisen liikenteen kehittäminen, kuljetusten yhdistäminen ja sosiaalihuoltolain mukaisten liikkumista tukevien palvelujen käyttö.

Vammaispalvelulain mukaisten matkojen kustannusskenaariossa (Ramboll 2012) matkakustannusten on arvioitu jopa kaksinkertaistuvan vuoden 2011 tasosta vuoteen 2030 mennessä, ellei toiminnan muutoksia tapahdu. Suurin lisäkustannusten aiheuttaja on erilliskuljetusten käytön lisääntyminen julkisen liikenteen puuttumisen tai soveltumattomuuden vuoksi. Ikärakenteen muutoksella ei ole läheskään yhtä suurta vaikutusta matkakustannusten kasvuun.

Kuljetuspalveluja on voitu myöntää pääasiassa asuinkunnan ja lähikunnan alueella. Tämä on rajoittanut vammaisen henkilön liikkumismahdollisuuksia suhteessa vammattomiin henkilöihin.

Kuljetuspalvelujen lisäksi vammaisten henkilöiden liikkumista tuetaan eri viranomaisten hallinnoimilla auton hankinnan tukimuodoilla. Keskeisimmät tuen muodot ovat vammaispalvelulain 9 §:n 1 momentin mukainen tuki auton hankintaan, auton muutostöihin ja välineisiin sekä autoverolain (1482/1994) mukainen autoveronpalautus ja -huojennus. Lisäksi vakuutuslaitokset voivat myöntää muun muassa tapaturma- ja liikennevakuutuslainsäädännön nojalla työssä käyvälle vammautuneelle henkilölle tukea auton hankintaan ja apuvälineisiin. Valtiokonttori myöntää sotainvalideille sotilasvammalain mukaista (404/1948) korvausta auton hankintakuluihin. Myös Kela voi myöntää vammaiselle henkilölle harkinnanvaraista autoavustusta, jos auton käyttö on välttämätöntä henkilön yritystoiminnassa.

Tilanteissa, joissa vammaisen henkilö käyttää runsaasti kuljetuspalveluja, voisi olla kokonaistaloudellisesti edullisempaa antaa henkilön käyttöön auto kuljetuspalvelujen sijaan. Tämä parantaisi myös vammaisen henkilön liikkumismahdollisuuksia. Asiaa koskeva kokeilu on meillä Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystoiminnassa.

2.4.12 Kunnan takautumisoikeus vakuutuslaitosta kohtaan

Koska vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestetään niihin oikeutetuille vammaisille henkilöille tyypillisesti useita vuosikymmeniä, kuntien vammaispalvelulain 15 §:än perustuviin takaisinsaanteihin varautuminen nostaa vakuutusyhtiöiden korvausvastuuta ja lisää vastuun arviointiin vaikuttavaa epävarmuutta. Erityisen merkittävä tämä vaikutus on potilasvakuutuksessa, jossa vakuutusyhtiöiden maksutulo on työtapaturma- ja ammattitautivakuutukseen ja liikennevakuutukseen verrattuna pieni. Tämä epävarmuus voi vähentää vakuutusyhtiöiden halukkuutta harjoittaa potilasvakuutusta. Koska kunta on vastuussa sekä julkisen terveyden- ja sairaanhoidon että vammaispalvelujen järjestämisestä, edellä mainitusta kunnan takautumisoikeudesta aiheutuvat kustannukset kohdistuvat pääosin kuntatalouteen, mutta valtionosuuksien kautta myös valtiontalouteen. Koska kustannusvastuu siirtyy kunnan eri toimijoiden eli sairaanhoitopiiriin ja sosiaalitoimen välillä potilasvakuutuksen kautta, takautumisvaateet lisäävät vakuutusyhtiöiden vastuuelan ohella myös kuntien kirjanpidollisia vastuita merkittävästi. Yksittäisen kunnan talouteen takaisinsaantioikeudella voi kuitenkin olla jonkin verran vaikutusta. Takautumisoikeus aikaistaa potilasvahingoista julkiselle taloudelle aiheutuvaa rasitusta.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskevan uudistuksen tullessa voimaan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuu siirtyy kunnilta maakunnille. Laki maakuntalain, sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain ja pelastustoimen järjestämisestä annetun lain voimaansaattamisesta (/) siirtää sairaanhoitopiirien ja kuntayhtymien vastuut maakunnille. Koska maakunta vastaa jatkossa myös vammaispalveluiden järjestämisestä aiheutuvista kustannuksista, maakunnille siirtyviin vastuisiin perustuvat takaisinsaantivaateiden kustannukset kohdistuvat viime kädessä maakunnille ja sitä kautta valtiolle. Uudistuksen myötä yksittäisen kunnan rahoitusvastuun poistaminen vähentää takautumisoikeuden merkitystä julkisen talouden kustannusten uudelleen kohdistamisessa. Vammaispalvelulain mukaisen takautumisoikeuden säilyttämisestä potilasvakuutukseen on sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen voimaan tultua potilasvakuutuksen osalta enemmän haittaa kuin hyötyä julkiselle taloudelle. Edellä mainittujen syiden vuoksi ei voida pitää perusteltuna, että vammaispalvelulain mukainen nyt kunnilla oleva takautumisoikeus annettaisiin potilasvakuutuksen osalta maakunnille. Työtapaturma- ja ammattitautivakuutuksen ja liikennevakuutuksen osalta vastaavaa muutostarvetta ei ole.

3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

3.1 Tavoitteet

Esityksen päätavoitteena on toteuttaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa sekä tukea vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista. Samalla tavoitteena on toteuttaa vammaisten henkilöiden perustuslain mukaista oikeutta riittäviin sosiaalipalveluihin ja välttämättömään huolenpitoon. Esitys konkretisoi suomalaisen vammaispolitiikan lähtökohtia, joita ovat vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus, oikeus osallisuuteen sekä oikeus tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin. Esitys täydentää sosiaalihuollon yleislainsäädäntöä vammaisten henkilöiden erityistarpeet huomioivalla erityislaila.

Esityksen tavoitteena on vammaisten henkilöiden keskinäisen yhdenvertaisuuden ja yhtäläisten oikeuksien edistäminen vamman laadusta ja henkilön asuinpaikasta riippumatta. Tavoitteena on myös vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden edistäminen suhteessa vammattomiin henkilöihin, jotta vammaisten henkilöiden oikeus osallistua ja tehdä samanlaisia valintoja kuin muut toteutuisi nykyistä paremmin. Esityksen tavoitteena on myös edistää vammaisten henkilöiden oikeutta itsenäiseen asumiseen sekä siinä tarvittavaan apuun ja tukeen. Tämä tarkoittaa laitoshoidon minimoimista ja vammaisten henkilöiden omissa lähiympäristöissä saata-

vien, arjen sujumista tukevien palvelujen saatavuutta, kuten kotona asumista tukevia palveluja, valmennusta ja muuta henkilön omia voimavaroja vahvistavaa tukea.

Esityksen tavoitteena on vahvistaa vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta muun muassa täydentämällä ehdotettujen palvelujen toteuttamista koskevia menettelytapasäännöksiä siten, että ne edistävät asiakaslähtöisyyttä ja kokonaisvaltaista asiakkaan tarpeisiin vastaamista. Vammaisen henkilön oma mielipide ja toivomukset sekä yksilöllinen avuntarve ja elämäntilanne olisi sosiaalihuollon yleisen lainsäädännön mukaan otettava entistä vahvemmin huomioon palvelutarvetta arvioitaessa, palveluja suunniteltaessa, niistä päätettäessä sekä niitä toteutettaessa. Ehdotetun lain asiakasprosessia koskevien säännösten ja sosiaalihuoltolakiin ehdotettujen muutosten tavoitteena olisi varmistaa eri elämänvaiheissa vammaisen henkilön yksilöllinen ja tarpeen mukaan jatkuva palvelujen kokonaisuus. Asiakasprosessia koskevilla säännöksillä varmistettaisiin vammaisten henkilöiden yksilöllisen palvelutarpeen laaja-alainen arviointi sekä siinä tarvittava monialainen yhteistyö ja osaaminen sosiaalihuoltolain mukaisesti.

Esitys liittyy hallituksen päättämän kuntien, maakuntien ja koko julkisen sektorin kustannusten karsinnan reformiin. Esitys sisältää sekä maakuntien kustannuksia lisääviä, kustannusneutraaleja että kustannuksia vähentäviä säännöksiä. Hallitus asetti alun perin vammaispalvelujen uudistukselle noin 61 miljoonan euron säästötavoitteen. Hallituksen kehysriihessä keväällä 2018 ja budjettiriihessä 2018 päätettiin, että säästötavoitetta pienennetään karsimalla osa esillä olleista säästoehdotuksista. Lakiesityksen aiheuttamat lisäkustannukset maakunnille ovat arviolta 21,1 miljoonaa euroa. Lakiesityksen säästövaikutukset maakuntien sosiaali- ja terveystalouden osalta vuonna 2021 ovat arviolta 14,6 miljoonaa euroa. Lisäksi esityksen valmistelussa otettaisiin huomioon sosiaali- ja terveydenhuoltouudistuksen yhteydessä toteutettava tuloverolain (1535/1992) muutos, jonka myötä verotuksen invalidivähennyksestä luovutaan. Verotuen poistamisesta säästyvät noin 26 miljoonaa euroa kohdennetaan suoralla tukimuodolla vammaispalvelujen kehittämiseen.

Säästöjä kohdennettaessa tavoitteena on ollut, että mahdollisimman suuri osa säästöistä saavutettaisiin uudistamalla toimintakäytäntöjä sekä kehittämällä palveluja, jotka pidemmällä aikavälillä parantavat vammaisten henkilöiden toimintakykyä ja vähentävät siten palvelujen tarvetta.

3.2 Toteuttamisvaihtoehdot

Kuntien tehtävien ja velvoitteiden vähentämisen toimenpideohjelman toteuttamiseksi hallitus asetti alkuvuodesta 2016 uudistukselle säästötavoitteen, jonka aikaansaamiseksi esillä oli vaihtoehto toteuttaa uudistus nytkin vain osittaisena. Tämä olisi toteutettu esimerkiksi rajaamalla merkittävästi lakiin sisältyviä vammaisten henkilöiden subjektiivisia oikeuksia muun muassa kuljetuspalveluihin ja asunnon muutostöihin myönnettävään taloudelliseen tukeen.

Vain joihinkin palveluihin kohdistuvana ja niiden järjestämisvelvollisuutta ja saatavuutta merkittävästi kaventavana uudistuksen lähtökohdat ja sille asetetut tavoitteet olisivat muuttuneet merkittävästi. Myös riski vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja osallisuuden vaarantumiseen olisi kasvanut. Valmistelussa päädyttiin tämän vuoksi siihen, että keskeiset vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta turvaavat vahvat oikeudet säästötavoitteista huolimatta pyritään säilyttämään.

Arvioidessaan uudistuksen toteuttamisen jatkoa hallitus arvioi, että uudistukselle asetettujen vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja osallisuuden sekä palvelujen kehittämisen tavoitteiden toteutuminen edellyttää säästötavoitteista huolimatta lainsäädännön kokonaisuudistusta vammaislainsäädännön uudistamistyöryhmän (Valas-työryhmä) vuonna 2015 esittämältä pohjalta. Myös eri toimijat toivat esiin tarpeen ja tuen kokonaisuudistukselle.

Tavoitteeksi asetettiin lainsäädännön kokonaisuudistus, jossa nykyiset vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevat lait sovitetaan yhteen vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevaksi laiksi, joka turvaa tarveperusteisesti eri vammairyhmien yhdenvertaiset palvelut. Uudistuksessa arvioidaan myös asiakasprosessin yhtenäistämistä ja uudistamistarpeita sekä palvelujen sisällöllisiä kehittämistarpeita. Kehitysvammalain säännökset tahdosta riippumattomasta erityishuollosta sekä erityishuollossa toteutettavista rajoitustoimenpiteistä siirretään valmisteltavana olevaan asiakkaan ja potilaan oikeuksia koskevaan lakiin, jonka on tarkoitus tulla voimaan yhtä aikaa uuden vammaispalveluja koskevan erityislain kanssa.

Sosiaali- ja terveystieteiden palvelujen järjestämistä sekä asiakkaan valinnanvapautta koskevat hallituksen esitykset otetaan huomioon vammaispalveluja koskevassa valmistelussa.

Hallitus päätti keväällä 2018 uudistukselle asetetun säästötavoitteen merkittävästä pienentämisestä. Tämän perusteella uudistus voidaan toteuttaa ilman asiakkaiden oikeuksiin vaikuttavia heikennyksiä. Säästövaikutukset saadaan palvelujen toimintakäytäntöjä uudistavilla toimenpiteillä, jotka tukevat samanaikaisesti uudistuksen tavoitteita.

3.3 Keskeiset ehdotukset

3.3.1 Soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi vammaispalvelulaki, joka sisältäisi säännökset vammaisille henkilöille järjestettävistä sosiaalihuollon erityispalveluista. Laki täydentäisi sosiaalihuollon yleislakina sovellettavaa sosiaalihuoltolakia tai muuta lakia. Vammaisten henkilöiden tarvitsemaan terveydenhuoltoon sovellettaisiin terveydenhuoltolakia. Lisäksi vammaisille henkilöille järjestettäisiin muun sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön mukaisia palveluja ja tukea heidän tarpeidensa mukaisesti.

Ehdotettua lakia sovellettaisiin henkilöön, joka tarvitsee vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen johdosta välttämättä ja toistuvasti apua tai tukea suoriutuakseen tavanomaisessa elämässä. Soveltamisalan piiriin kuuluvia henkilöitä kuvattaisiin laissa käsitteellä vammaisen henkilö. Maakunnan olisi järjestettävä esityksessä tarkoitettuja erityispalveluja, jos henkilö ei saisi muun lain nojalla riittäviä ja sopivia palveluja, joita hän tarvitsee voidakseen toimia yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vammaisen henkilön etu hänen tarpeensa mukaisia ehdotetun lain mukaisia palveluja järjestettäessä määriteltäisiin sosiaalihuoltolain asiakkaan etua koskevien säännösten mukaisesti. Esitetyt vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen johdosta myönnettävät välttämättömät palvelut olisivat pääosin maksuttomia. Joistakin palveluista voitaisiin periä asiakasmaksuja siten kuin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulainsäädännössä säädetään.

Palveluja järjestettäisiin henkilön pitkäaikaisesta toimintarajoitteesta seuraavan välttämättömän ja toistuvan avun tai tuen tarpeen perusteella. Avulla ja tuella vastattaisiin henkilön fyysisestä, psyykkisestä, sosiaalisesta ja kognitiivisesta toimintarajoitteesta johtuviin tarpeisiin. Välttämättömyyden käsite kuvaisi avun tai tuen välttämättömyyttä henkilön suoriutumisessa tavanomaisen elämän eri toiminnoista. Välttämättömyydellä ei tarkoitettaisi vain elämisen perusedellytysten täyttymistä, vaan ihmisarvoisen elämän edellytysten täyttymistä muuttuvana ja kehittyvänä kulttuurisidonnaisena käsitteenä.

Ehdotetun lain mukaisten palvelujen saaminen edellyttäisi jatkossakin vamman tai sairauden aiheuttamasta pitkäaikaisesta toimintarajoitteesta seuraavaa välttämättömää ja toistuvaa avun tai tuen tarvetta. Tarve voi olla joko monialaista ja runsasta tai määrältään vähäisempää tai vain jollakin elämän alueella esiintyvää, mutta henkilön toimintakyvyn ja tavanomaisessa elämässä suoriutumisen kannalta merkittävää eli siten välttämättömää. Avun tai tuen välttämättömyys

merkittävän toimintarajoitteen takia kuvaisi samoja ilmiöitä, joiden kuvaamiseen vaikeavammaisuuden käsitettä nykyisin on käytetty.

Palvelujen järjestämisen lähtökohtana on nimenomaisesti kyseisten erityispalvelujen tarve. Tietty vamma tai diagnoosi taikka ikä ei määrittäisi oikeutta palveluun eikä rajaisi henkilöä kategorisesti pois erityispalvelujen piiristä. Koko valmistelun ajan on tavoitteena ollut erityislaissa säädettyjen palvelujen kohdentaminen vammaisuudesta aiheutuviin toimintarajoitteisiin.

Iäkkäiden henkilöiden kohdalla tulisi myös ottaa huomioon vanhuspalvelulaissa olevat säännökset iäkkään henkilön palvelutarpeista ja niihin vastaamisesta sekä iäkkäiden henkilön hoidon ja huolenpidon toteuttamista sekä palvelujen laadun varmistamista ohjaavat periaatteet. Ikä ei olisi peruste ehdotetun lain mukaisten palvelujen järjestämiselle tai epäämiselle, vaan arvioinnin tulisi henkilön iästä riippumatta perustua siihen, miten ja millä tavoin järjestettyinä henkilön edun parhaiten arvioitaisiin toteutuvan. Etua arvioitaisiin sosiaalihuoltolaissa olevien asiakkaan edun arvioinnissa huomioon otettavien seikkojen perusteella sekä ehdotetun erityislain tavoitteiden toteutumisen näkökulmasta. Iäkkään vammaisen henkilön palvelutarpeita olisi ensisijaisesti käsiteltävä samoin kuin hänen ikäryhmäänsä kuuluvien henkilöiden tarpeita muutenkin käsitellään. Ehdotetun lain mukaiset palvelut ovat sellaisia, joita muut ihmiset eivät tarvitse. Tarve vammaispalveluihin on yleensä pysyvää ja jatkuvaa, usein elämänmittaista sekä runsasta. Nämä ovat perusteita myös asiakasmaksulaissa olevalle vammaispalvelujen maksuttomuutta koskevalle sääntelylle.

3.3.2 Palvelutarpeen arviointi, asiakassuunnitelma ja palvelujen toteuttaminen

Lakiesitys sisältäisi säännökset vammaisen henkilön osallistumisesta ja osallisuudesta palvelutarpeen arviointiin, palvelujen suunnitteluun, toteuttamiseen ja toteutumisen seurantaan sekä siinä tarvittavasta tuesta. Säännökset sosiaalihuollon toteuttamisen asiakasprosessin eri vaiheista ja niissä huomioon otettavista seikoista sisältyvät kaikkia asiakasryhmiä koskevana sosiaalihuoltolakiin. Lisäksi iäkkäiden henkilöiden asiakasprosessissa olisi otettava huomioon vanhuspalvelulain tätä koskevat säännökset.

Ehdotettujen yleislakia täydentävien säännösten perusteena olisivat muun muassa lainsäätäjään vammaissopimuksesta kohdistuvat velvoitteet vammaisten henkilöiden osallisuuden ja osallistumisen edistämisestä. Vammaisen henkilön osallistuminen asiakasprosessin eri vaiheisiin on edellytys sille, että ehdotetun lain tavoite henkilön osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden edistämisestä voi toteutua. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä vammaisen lapsen ja nuoren osallistumisen toteutumiseen ja siinä tarvittavaan yksilölliseen tukeen. Lisäksi ehdotetun lain säännöksillä sekä sosiaalihuoltolakiin ehdotetuilla muutoksilla korostettaisiin monialaisen yhteistyön ja osaamisen merkitystä erityispalvelujen tarvetta arvioitaessa, palveluja suunniteltaessa sekä niitä toteutettaessa.

Esitykseen sisältyisivät viittaussäännökset sosiaalihuoltolakiin palvelutarpeen arvioinnista ja asiakassuunnitelman laatimisesta. Kehitysvammalain mukainen erityishuolto-ohjelma sekä nykyisen vammaispalvelulain palvelutarpeen selvittämistä, palvelusuunnitelman tekemistä sekä päätöksentekoa koskevat säännökset korvautuisivat ehdotetun lain ja sosiaalihuoltolain säännösten mukaisella palvelutarpeen arviointia, asiakassuunnittelua ja päätöksentekoa koskevalla sääntelyllä.

Laissa asetettaisiin maakunnalle velvollisuus varmistaa, että palvelut toteutetaan sisällöltään ja laajuudeltaan vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaisina. Sääntelyllä korostettaisiin palvelujen laadun merkitystä riippumatta palvelujen toteuttajasta ja toteuttamistavasta. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamiseen.

3.3.3 Erityispalvelut

Yleistä erityispalveluista

Laissa säädettäisiin keskeisistä vammaisten henkilöiden osallisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä välttämätöntä huolenpitoa turvaavista palveluista. Palvelut kattaisivat nykyisen vammaispalvelulain ja kehitysvammalain perusteella järjestetyt palvelut lukuun ottamatta erityishuoltona järjestettyä terveydenhuoltoa ja työtoimintaa. Ehdotetun lain mukaisia palveluja olisivat muun muassa valmennus ja tuki, henkilökohtainen apu, asumisen tuki sekä tuki esteettömään asumiseen, lyhytaikainen huolenpito ja päiväaikainen toiminta sekä liikkumisen tuki. Kehitysvammaisten erityishuoltoon nykyisin sisältyvä terveydenhuolto ja lääkinällinen kuntoutus järjestettäisiin terveydenhuoltolain nojalla. Kehitysvammaisten henkilöiden työtoimintaa ja työhönvalmennusta koskeva sääntely siirtyisi osaksi sosiaalihuollon työllistymistä tukevan toiminnan ja työtoiminnan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistusta. Tätä kokonaisuutta koskevan lainsäädännön, on tarkoitus tulla voimaan 1.1.2021.

Ehdotetuilla erityispalveluilla toteutettaisiin vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta sekä suhteessa vammattomiin henkilöihin että muihin vammaisiin henkilöihin sekä ehkäistäisiin ja poistettaisiin esteitä, jotka rajoittavat yhdenvertaisuuden saavuttamista. Palvelut turvaisivat myös vammaisen henkilön osallistumisen yhdenvertaisesti muiden kanssa riippumatta vamman tai sairauden aiheuttamasta toimintarajoitteesta ja siitä seuraavasta avun tai tuen tarpeesta.

Vammaisten henkilöiden perusoikeuksia turvaavat palvelut ehdotetaan säädettäväksi maakunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuuluvina, määrärahoista riippumattomina palveluina. Tällä tavoin vammaiselle henkilölle voitaisiin turvata yhdenvertaiset palvelut siitä riippumatta, minkälaista apua tai tukea hän tarvitsee ja missä hän asuu. Erityinen järjestämisvelvollisuus tarkoittaisi vammaisen henkilön subjektiivista oikeutta saada palvelu laissa säädettyjen edellytysten täytyessä. Palvelujen järjestämisvelvollisuutta vahvistettaisiin niiden ehdotettavaan lakiin sisältyvien palvelujen kohdalla, joilla toteutettaisiin nykyisin kehitysvammalain mukaiseen erityishuoltoon kuuluneita palveluja ja jotka olisivat välttämättömiä turvaamaan ehdotetun lain tavoitteita vammaisten henkilöiden osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteuttamisesta vamman laadusta riippumatta. Näitä palveluja olisivat valmennus ja tuki sekä lyhytaikainen huolenpito.

Osa ehdotetun lain mukaisista palveluista olisi maakunnan yleisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuuluvia määrärahasidonnaisia palveluja tai määrärahasidonnaista taloudellista tukea. Näitä palveluja olisivat valmennus ja tuki vammaisen henkilön perheenjäsenille tai muille hänelle läheisille henkilöille eräitä poikkeustilanteita lukuun ottamatta sekä taloudellinen tuki ja muut lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeelliset palvelut. Maakunta järjestäisi näitä palveluja ja tukea niihin varattujen määrärahojen puitteissa. Niiden myöntäminen perustuisi kuitenkin aina yksilölliseen palvelutarpeen arviointiin.

Valmennus ja tuki

Lakiin ehdotetaan säännöstä vammaisen henkilön omia voimavaroja vahvistavasta valmennuksesta ja tuesta sekä niihin liittyvistä tarpeen mukaisista kuljetuksista. Säännöksen tavoitteena olisi edistää vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja itsenäistä suoriutumista siitä riippumatta, millaista apua ja tukea henkilö tarvitsee. Valmennusta ja tukea voitaisiin antaa myös vammaisen henkilön perheelle ja muille hänelle läheisille henkilöille.

Valmennuksella ja tuella turvattaisiin osin vammaissopimuksen 12 artiklan edellyttämä vammaisen henkilön oikeustoimikelpoisuutta vahvistava tuki päätöksentekoon, johon liittyy kiinteästi myös kommunikaatiossa tarvittava tuki sekä mahdollisuus käyttää omaa kieltään ja

kommunikaatiokeinoaan. Muilta osin säännöksellä vastattaisiin niihin tarpeisiin, joihin on vastattu kehitysvammalain mukaista ohjausta, kuntoutusta ja toiminnallista valmennusta sekä vammaispalvelulain mukaista kuntoutusohjausta ja sopeutumisvalmennusta sekä muita lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia palveluja koskevilla säännöksillä. Valmennus ja tuki antaisi muun ohella mahdollisuuden järjestää soveltuvia palveluja niille vammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat välttämättä apua tai tukea jokapäiväisessä elämässään mutta joille henkilökohtainen apu ei ole sopiva palvelu. Valmennus ja tuki sisältäisi palvelun toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset silloin, jos vammaisella henkilöllä olisi erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voisi ilman kohtuuttomia vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

Henkilökohtainen apu

Laissa säädettäisiin vammaiselle henkilölle järjestettävästä henkilökohtaisesta avusta. Palvelun tarkoitus olisi nykyisen lainsäädännön tavoin auttaa vammaista henkilöä toteuttamaan omia valintojaan yhdenvertaisesti muiden kanssa tavanomaisessa elämässä. Tavoitteena olisi edistää vammaisen henkilön itsenäistä suoriutumista sekä mahdollistaa itsemääräämisoikeuden, osallisuuden ja valinnanvapauden toteutuminen. Henkilökohtaisen avun järjestäminen edellyttäisi, että vammaisella henkilöllä on voimavaroja määritellä avun sisältö.

Henkilökohtainen apu ei tulisi sovellettavaksi tilanteissa, joissa henkilön avun tarpeeseen vastaaminen edellyttää pääasiassa hoivaa, hoitoa tai vammaisen henkilön tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamista. Henkilökohtaisella avulla ei olisi tarkoitus korvata esimerkiksi kotihoiton tai kotisairaanhoidon tai terveydenhuollon järjestämistä vastuulle kuuluvia palveluja. Kuitenkin henkilökohtaiseen apuun voisi osana palvelua kuulua sellaisia omahoitoon rinnastettavia hoitotoimenpiteitä, joita henkilö itse toteuttaisi ilman toimintarajoitteitaan. Hoitotoimenpiteiden kohdalla sekä vammaisen henkilön että avustajan olisi saatava niihin riittävä perehdytys ja ohjaus maakunnan liikelaitokselta.

Henkilökohtaista apua voitaisiin työnantajamallin lisäksi toteuttaa maakuntalaissa säädetyin tavoin vastaavasti kuin nykyisinkin. Lisäksi voitaisiin käyttää valinnanvapauslakiin sisältyvää asiakasseteliä ja henkilökohtaista budjettia.

Henkilökohtaisen avun työnantajamalliin liittyvien työsuhteesta johtuvien työoikeudellisten vastuiden ja velvollisuuksien selkeyttämiseksi ehdotetaan säädettäväksi niistä edellytyksistä, joilla henkilökohtainen apu voitaisiin järjestää työnantajamallilla. Tämä järjestämistapa olisi mahdollinen vain, jos vammaisen henkilö pystyy ja suostuu toimimaan työnantajana saatuaan kunnalta riittävän informaation työnantajamalliin liittyvistä työoikeudellisista vastuista ja velvollisuuksista.

Asumisen tuki

Ehdotetun vammaisen henkilön asumisen tuen tarkoituksena olisi turvata ne asumiseen liittyvät palvelut, jotka ovat välttämättömiä henkilön tavanomaisessa elämässä suoriutumisessa. Asumisen tuen kokonaisuuden tarkoituksena olisi mahdollistaa se, että myös vaativaa ja monialaista apua ja tukea tarvitsevat vammaiset henkilöt voisivat asua mahdollisimman itsenäisesti omassa kodissaan vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen estämättä. Asumisen tukeen voisi sisältyä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen ja ylläpitämiseen liittyviä palveluja nykyistä lainsäädäntöä vastaavasti.

Useimpien vammaisten henkilöiden toiveena on oma koti ja mahdollisimman itsenäinen elämä. Lähtökohtana olisi, että henkilöä tuettaisiin ensisijaisesti asumaan tavallisessa asunnossa ja asuinympäristössä yksilöllisen tarpeen mukaisesti järjestettyjen palvelujen turvin. Asumisen tuen sisältö, määrä ja toteutustapa määriteltäisiin vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen

mukaisesti. Säännöksessä tarkoitettu asumisen tuen kokonaisuus voitaisiin järjestää eri tavoin ottaen huomioon vammaisen henkilön yksilölliset tarpeet ja etu.

Lakiesitys mahdollistaisi uudenlaisia tapoja vastata asiakkaiden tarpeisiin. Lisäksi olisi varmistettava palvelujen jatkuvuus, pysyvyys, turvallisuus ja toimintavarmuus.

Asunnon ja palvelujen olisi mahdollistettava vammaiselle henkilölle asuminen tavallisessa asuinympäristössä yhdenvertaisesti muiden kanssa. Jos asuminen itsenäisesti yksittäisessä asunnossa sinne tuotujen palvelujen turvin ei olisi mahdollista, asuminen ja palvelut voitaisiin järjestää vammaisille henkilöille tarkoitettussa asumispalveluyksikössä.

Monialaiset, vaativat ja runsaat avun ja tuen tarpeet tai vuorokauden eri aikoina tarvittava apu ja tuki eivät olisi peruste pitkäaikaiselle laitotasumiselle. Myös tilanteissa, joissa henkilö ei voi vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen johdosta turvallisesti olla ilman toisen henkilön apua tai valvontaa kuin hyvin lyhyen ajan, ehdotettu säännös mahdollistaisi tavanomaisen asumisen ja muun osallisuuden. Asumisen tuen olisi turvattava myös perhesuhteet ja niiden säilyminen, yksityisyys ja kotirauha. Tämä koskisi myös ryhmämuotoista asumista.

Lapsen asumisen tuki

Vammaisten lasten kohdalla olisi ensisijaista turvata lapsen asuminen riittävin tukitoimin oman perheensä kanssa.

Jos tämä ei ole mahdollista vahvankaan tuen turvin, asumisen tuki olisi järjestettävä ehdotetun lain mukaisesti silloin, kun tarve ei ole lastensuojelullinen. Vammaisen lapsen yksilöllisen kohtelun vaatimus edellyttää, että lapsen yksilölliset ominaisuudet ja niistä johtuvat erityistarpeet otetaan huomioon palvelujen järjestämisessä ja että lapsen osallisuus turvataan. Tilanteissa, joissa vammaisen lapsen asuminen oman perheen kanssa ei olisi lapsen etu huomioon ottaen mahdollista, järjestettäisiin lapsen asuminen ja tarvittavat palvelut perhehoidossa tai pienessä lasten ryhmäkodissa.

Jos vammaisen lapsen palvelujen ja tuen tarve on lastensuojelullista, olisi hänellä oikeus lastensuojelulain mukaisiin palveluihin.

Hengityshalvauspotilaiden aseman muuttuminen

Asiakasmaksulainsäädännön uudistuksen yhteydessä on tarkoitus kumota hengityshalvauspotilaita koskeva sääntely asiakasmaksulaista ja -asetuksesta. Järjestämällä nykyisten hengityshalvauspotilaiden tarvitsemat sosiaalipalvelut ehdotetun lain perusteella turvattaisiin heidän tarvitsemansa palvelut sekä yhdenvertaiset oikeudet muiden vammaisten henkilöiden kanssa ottaen huomioon myös muut kuin lääketieteelliseen hoitoon liittyvät tarpeet.

Nykyisten hengityshalvauspotilaiden hoitoringin ammattirakennetta ehdotetaan muutettavaksi osalla asiakkaista terveydenhuoltopainotteisesta mallista osin henkilökohtaisella avulla toteutettavaksi. Arviolta vajaa puolet hengityshalvauspotilaista voisi siirtyä työnantajamallilla järjestetyn henkilökohtaisen avun piiriin.

Jos hengityslaitetta jatkuvaluonteisesti käyttävien ja siihen toisen henkilön apua tarvitsevien henkilöiden sosiaalipalveluihin osana palvelua sisältyisi hoitotoimenpiteitä, niissä tarvittava osaaminen olisi varmistettava terveydenhuollon järjestämällä ohjauksella ja tukiverkostolla.

Lyhytaikainen huolenpito

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi vammaisen henkilön lyhytaikaisesta huolenpidosta niissä tilanteissa, joissa vammaisen henkilö asuu vanhempiensa tai muiden läheistensä kanssa ja heillä on päävastuu vammaisen henkilön huolenpidosta. Perheen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää huolehtia siitä, että vammaisen henkilö saa välttämättä tarvitsemansa avun ja tuen myös silloin, kun läheiset eivät voi sitä eri syistä antaa tai he tarvitsevat lepoa huolenpitotehtävässään. Palvelu turvaisi lapsen ja nuoren oikeutta asua yhdessä oman perheensä kanssa. Se olisi myös tärkeä osa huolenpitovastuussa oleville läheisille annettavaa tukea. Palvelulla voitaisiin mahdollistaa muiden perheenjäsenten yhdessäolo siten, ettei perheenjäsenten tarvitse jatkuvasti olla huolenpitovastuussa vammaisesta perheenjäsenestä.

Lyhytaikaisella huolenpidolla täydennettäisiin sosiaalihuoltolain ja omaishoitolain säännöksiä, jotta lyhytaikaisen huolenpidon tarpeisiin voidaan vastata riittävästi ja vammaisen henkilön edun mukaisesti. Säännös asettaisi välttämättä kyseistä palvelua tarvitsevat vammaiset henkilöt keskenään yhdenvertaiseen asemaan. Nykyisin kehitysvammaiset henkilöt ovat saaneet lyhytaikaista hoitoa (tilapäishoitoa) kuljetuksineen osana maksutonta erityishuoltoa. Muille vammaisille henkilöille on vammaispalvelulain nojalla voitu järjestää vastaavaa palvelua. Lyhytaikainen huolenpito sisältäisi palvelun toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset silloin, jos vammaisella henkilöllä olisi erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voisi ilman kohtuuttomia vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

Päiväaikainen toiminta

Laisa säädettäisiin päiväaikaisen toiminnan järjestämisestä niille vammaisille henkilöille, joiden osallisuutta ja sosiaalista vuorovaikutusta ei voitaisi tukea vuoden 1982 sosiaalihuoltolain 27 d ja 27 e §:n mukaisilla palveluilla (vammainen henkilöiden työllistymistä edistävä toiminta ja vammaisten työtoiminta). Näillä palveluilla ei ole mahdollisuuksia ottaa huomioon kaikkia niitä monialaisia avun ja osallistumisen tuen tarpeita, joihin ehdotetulla päiväaikaisen toiminnan palvelulla vastattaisiin.

Päiväaikainen toiminta tukisi lain tarkoitusta toteuttaa yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa myös vaativinta tukea tarvitseville vammaisille henkilöille. Palvelu rinnastuisi heidän kohdallaan työssä käynnin tai edellä mainittujen työtoimintojen tuomaan osallisuuteen. Palvelun avulla voitaisiin vahvistaa osallisuutta ja sosiaalista vuorovaikutusta, mikä edellyttäisi työntekijöiltä vahvaa vuorovaikutus- ja kommunikaatio-osaamista.

Palvelun nimi päiväaikainen toiminta olisi terminä uusi. Palvelu korvaisi osaltaan vammaispalvelulain 8 b §:n mukaista vammaisten henkilöiden päivätoimintaa sekä kehitysvammalain nojalla erityishuoltona järjestettyä vaativinta tukea tarvitsevien kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllistä hoitoa ja muuta huolenpitoa. Päiväaikainen toiminta sisältäisi palvelun toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset silloin, kun vammaisella henkilöllä olisi erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voisi ilman kohtuuttomia vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

Liikkumisen tuki

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi nykyisiä vammaispalvelulain mukaisia kuljetuspalveluja laajemmin liikkumisen tuesta. Lähtökohtana lain soveltamisalasäännöksen mukaisesti olisi, että myös vammaisten henkilöiden liikkuminen toteutetaan ensisijaisesti osana esteetöntä julkista liikennettä, mukaan lukien kutsu- ja palveluliikenne.

Sosiaalihuoltolain mukaisia liikkumisen tuen toteuttamistapoja ovat julkisen liikenteen käytön ohjaus ja ohjattu harjoittelu, saattajapalvelu ja ryhmäkuljetukset. Vammaisen henkilö saattaa kyetä käyttämään julkista liikennettä edellyttäen, että saa sen käyttöön riittävän ohjauksen ja mahdollisuuden harjoitella liikennevälineiden käyttämistä toisen henkilön tukemana.

Ehdotetun lain mukaisena erityispalveluna järjestettäisiin kuljetuspalveluja vammaiselle henkilölle soveltuvalla, esteettömällä ajoneuvolla silloin, kun henkilöllä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä. Kuljetuspalvelujen myöntämisessä merkitystä ei olisi sillä, onko vammaisen henkilön tuen tarve liikkumisessa fyysisistä, psyykkisistä vai kognitiivisista syistä johtuvaa. Liikkumisen tuella mahdollistettaisiin vammaiselle henkilölle tavanomaiseen elämään kuuluva liikkuminen.

Vammaiselle henkilölle voitaisiin myöntää myös taloudellista tukea auton hankintaan edellyttäen, että toimintarajoitteesta aiheutuva auton tarve tavanomaisen elämän toiminnoissa on runsasta ja jatkuvaluonteista. Maakunta voisi samoin edellytyksin myös antaa auton korvauksetta vammaisen henkilön käytettäväksi.

Laissa säädettäisiin kuljetuspalvelujen määrästä ja määrän arvioinnista sekä matkojen alueellisesta ulottuvuudesta ja mahdollisuudesta matkojen yhdistelyyn. Vaihtoehtoisena kuljetuspalvelujen järjestämisen tapana olisi mahdollisuus asiakkaan suostumuksella vaihtaa tietynä määränä matkoja myönnetty kuljetuspalvelut niitä vastaavaan kilometrimäärään. Esityksessä ehdotettaisiin myös säännöstä matkojen joustavammasta jaksotusmahdollisuudesta.

Vakuutuslaitosten korvaukset

Nykyiseen vammaispalvelulakiin perustuva takautumisoikeus poistettaisiin ehdotetussa laissa potilasvahinkolain (585/1986) mukaisten korvausten osalta. Muutos tehtäisiin potilasvakuutuksen erityispiirteiden vuoksi, eikä sillä siten olisi vaikutusta vastaavaan takautumisoikeuteen liikennevakuutuslain tai työ- ja ammattitautilain mukaisiin vakuutuksiin. Muutos ehdotetaan tehtäväksi siten, että se koskisi myös ennen lain voimaantuloa sattuneiden vahinkojen perusteella annettuja vammaispalveluja, jos takautumisvaadetta ei ole tehty ennen lain voimaantuloa.

Vastaavaa muutosta vammaispalvelulakiin on esittänyt myös Potilasvakuutustyöryhmä mietinnössään (STM raportteja ja muistioita 2017:1).

4 Esityksen vaikutukset

4.1 Taloudelliset vaikutukset

4.1.1 Yleistä taloudellisista vaikutuksista

Vaikutus maakuntien sosiaali- ja terveydenhuollon rahoitukseen

Lakiehdotus vammaisten henkilöiden erityispalveluista sisältää sekä maakuntien kustannuksia lisääviä että vähentäviä säännöksiä. Vammaispalvelujen nykyiset asiakkaat saisivat yleensä uuden lain nojalla samoja palveluja kuin aiempien erityislakien nojalla, joten uusi laki ei muuttaisi heidän palvelujensa kustannuksia. Palvelujen piiriin tulisi jonkin verran myös asiakkaita, jotka ovat jääneet nykyisten lakien mukaisten palvelujen ulkopuolelle. Uudessa lainsäädännössä kuitenkin sovitettaisiin yhteen kahden erityislain mukaiset oikeudet ja määriteltäisiin rajanveto yleislakien ja erityislain mukaisten palvelujen välillä. Tämän arvioidaan pidemmällä

HE 159/2018 vp

aikavälillä hillitsevän vammaispalvelujen kustannusten kasvua. Kustannusarvioissa on huomioitu nykyisten palvelujen ja uuden lain mukaisten palvelujen kustannusten erotus.

Esitykseen sisältyy myös pääosin nykyistä lainsäädäntöä vastaavia säännöksiä ja lainsäädäntöä selkeyttäviä, toimintakäytäntöjä yhtenäistäviä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon välistä kustannustenjakoa muuttavia uudistuksia, joilla ei arvioida olevan merkittäviä taloudellisia vaikutuksia. Näitä ovat esimerkiksi vammaispalvelulakiin ehdotettu säännös tuesta esteettömään asumiseen (13 §) ja säännös taloudellisesta tuesta (18 §) sekä sosiaalihuoltolakiin ehdotetut muutokset. Vammaisten henkilöiden terveystalouksista, joita on osalle vammaisista henkilöistä järjestetty erityishuoltona, vastaisi jatkossa kokonaisuudessaan terveydenhuolto.

Esitys lisää maakuntien sosiaali- ja terveydenhuollon kustannuksia momentin 28.89.30 kohdalla arviolta 6,5 miljoonaa euroa vuodesta 2021 lähtien. Arviossa on otettu huomioon vammaispalvelujen 14,6 miljoonan euron säästöt sekä palvelujen kehittämiseen kohdistuvat lisämenot, jotka ovat 21,1 miljoonaa euroa.

Esityksen säästötavoite ja invalidivähennyksen poistaminen

Esityksen valmistelussa on otettu huomioon hallitusohjelman linjaus, joka edellyttää vammaispalvelulainsäädännön uudistamista siten, että julkisen talouden menot eivät kasva. Valmistelua on ohjannut myös hallituksen toimenpideohjelma kuntien tehtävien ja velvoitteiden vähentämiseksi, joka laajeni sittemmin koskemaan koko julkisen sektorin kustannusten karsintaa. Hallitus asetti alun perin helmikuussa 2016 vammaispalvelujen uudistukselle noin 61 miljoonan euron säästötavoitteen. Hallituksen kehysriihessä huhtikuussa 2018 säästötavoitetta pienennettiin merkittävästi, 18,1 miljoonaa euroon. Syksyn 2018 budjettiriihen päätös laajentaa vammaisten lasten oikeutta maksuttomaan varhaiskasvatukseen pienensi uudistuksen säästötavoitetta 15,3 miljoonaa euroon.

Palveluihin kohdistettavien säästöjen tarvetta vähentää verotuksen invalidivähennyksen poistaminen ja verotuoton uudelleenkohdentaminen. Hallitus on esittänyt osana sote-uudistukseen liittyviä verolakien muutoksia, että verotuksen invalidivähennyksestä luovuttaisiin ja tästä säästyvät varat kohdennettaisiin suoralla tukimuodolla vammaispalvelujen kehittämiseen. Vammaispalveluihin kohdistettavalla lisärahoituksella osaltaan varmistettaisiin palveluja tarvitsevien vammaisten henkilöiden palvelujen turvaamista ja vähennettäisiin olemassa oleviin vammaispalveluihin kohdistuvia säästötarpeita.

Sosiaali- ja terveydenhuollon rahoitusta koskevan uudistuksen yhteydessä valtion verotuloja kasvatetaan ja kuntien verotuloja pienennetään. Henkilöt alkavat maksaa valtion tuloveroa nykyistä alemmalla tulotasolla, jolloin huomattavasti nykyistä useammat alkavat maksaa valtion tuloveroa. Erityisesti valtionverotuksen invalidivähennyksen säilyttäminen vähentäisi verotuloja merkittävästi nykyistä enemmän.

Valtionverotuksen invalidivähennyksestä hyötyy vuonna 2021 arviolta 154 000 henkilöä ja kunnallisverotuksen invalidivähennyksestä 200 000 henkilöä. Invalidivähennyksen poistaminen lisäisi verotuottoa valtiovarainministeriön arvion mukaan 28 miljoonaa euroa vuonna 2021. Tästä 13 miljoonaa olisi valtion, 13 miljoonaa kuntien, 1 miljoonaa Kelan ja 1 miljoonaa euroa seurakuntien verotuloja. Uudistuksen taloudellisia vaikutuksia koskevissa laskelmissa on otettu huomioon valtion ja kuntien osuus invalidivähennyksestä.

Invalidivähennyksen ongelmana on valtakunnallisissa vammaispoliittisissa linjauksissa ja selvitysmies Kalle Könkkölän raportissa nähty yhteiskunnan tuen epätarkoituksenmukainen kohdentuminen ja verotuen läpinäkymättömyys. Tuki kohdentuu suurelle joukolle ihmisiä ja on tasoltaan suhteellisen matala saajaa kohti. Pienten tulojen tai muiden kuin eläketulojen puut-

tumisen takia läheskään kaikki vammaiset henkilöt eivät hyödy verovähennyksen kautta myönnettävästä tuesta.

Kustannusarvion laskentaperusteet

Vammaispalvelujen osalta puutteellinen tietopohja on vaikeuttanut kustannusvaikutuslaskelmien tekemistä. Koko maata edustavaa kustannustietoa ei ole saatavissa läheskään kaikista palveluista ja tuista. Esimerkiksi eri asiakasryhmiin kuuluvien henkilöiden määrästä ja palvelujen yksikkökustannuksista ei ole ollut riittävästi tietoa. Kustannusarvioiden pohjana on käytetty Sotkanet-tietokannan valtakunnallisia tilastoja, joidenkin yksittäisten kuntien ja kuntayhtymien tietoja, Tilastokeskuksen palkkatilastoja sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, kuntien ja järjestöjen asiantuntijoilta saatuja arvioita.

Usean palvelun kohdalla laskelmissa on hyödynnetty kuuden suurimman kunnan (Kuusikkokuntien) kustannustietoja. Kuusikkokuntien väestöpohja on noin 30 prosenttia Suomen väestöstä. Siihen, kuinka paljon kustannukset vaihtelevat eri alueiden välillä, toisin sanoen poikkeavatko suurimpien kuntien keskimääräiset kustannukset muiden kuntien kustannuksista ja minkä verran, ei ole otettu kantaa.

Kustannusarvioita varten on myös pitänyt tehdä oletuksia palvelujen järjestäjien ja asiakkaiden nykyisistä palveluista ja tulevista käyttäytymismuutoksista. Laajalla vammaislainsäädännön uudistamistyöryhmän työskentelyn aikana ja jatkovalmistelun yhteydessä tehdyllä asiantuntijayhteistyöllä arvioiden pohjaksi on pyritty saamaan mahdollisimman perustellut oletukset todennäköisestä kustannuskehityksestä.

Viime vuosina korkeimpaan hallinto-oikeuteen saapuvien vammaispalveluja koskevien asioiden määrä on ollut kasvussa. Korkeimmalta hallinto-oikeudelta pyydettiin arviota lakiehdotukseen sisältyvän vammaispalvelujen valituslupajärjestelmän muutoksen kustannusvaikutuksista. Tuomioistuimen mukaan käytettävissä ei ole sellaista tilastoaineistoa, jonka perusteella kustannusvaikutuksia olisi mahdollista arvioida täsmällisesti.

Lakiesityksen lisäkustannuksia ja säästöpotentiaalia koskevat laskelmat oletuksineen koottiin Excel-työkirjaan, joka oli julkisesti nähtävillä lausuntokierrokselle lähteneessä materiaalissa kesällä 2017. Kustannus- ja säästöarvioita on tarkistettu lausuntokierroksella saadun palautteen, uusimman tilastotiedon, lausuntokierroksen jälkeen toteutettujen asiantuntijakuulemisten ja lopullisen lakiehdotuksen pohjalta.

4.1.2 Lisäkustannukset

Maakuntien kustannukset

Lakiehdotuksen arvioidaan aiheuttavan maakunnille lisäkustannuksia vammaisten henkilöiden valmennuksessa ja tuessa, asumisen tuessa, henkilökohtaisessa avussa, lyhytaikaisessa huolenpidossa, päiväaikaisessa toiminnassa ja liikkumisen tuessa.

Valmennus ja tuki

Vammaisten henkilöiden muutto-, asumis- ja muuta valmennusta on annettu nykyisen lainsäädännön nojalla osana kehitysvammaisten erityishuoltoa kuntoutuksena ja valmennuksena sekä vammaispalvelulain nojalla määrärahasidonnaisena sopeutumisvalmennuksena. Lakiehdotus muuttaisi vammaisen henkilön valmennuksen ja tuen pääosin subjektiiviseksi oikeudeksi.

Valmennusta ja tukea annettaisiin entistä kattavammin ja systemaattisemmin kehitysvammaisille henkilöille, autismin kirjon henkilöille, aivovammaisille ja muille valmennusta ja tukea tarvitseville vammaisille henkilöille ja tarvittaessa heidän läheisilleen. Valmennuksen ja tuen kesto ja sisältö vaihtelisivat henkilön tarpeen mukaan. Valmennuksen ja tuen avulla voitaisiin muun muassa parantaa vammaisten henkilöiden valmiuksia käyttää julkista liikennettä ja siten vähentää liikkumisen tuen tarvetta sekä tukea vammaista henkilöä osallistumaan hänen mielekkääksi kokemaansa toimintaan.

Nykyistä kehitysvammalain mukaisena erityishuoltona järjestettyä maksutonta kuntouttavaa varhaiskasvatusta vastaavan palvelun järjestäminen osana valmennusta ja tukea ei aiheuttaisi kehitysvammaisten lasten osalta lisäkustannuksia. Koska palvelua voisivat saada myös muut vammaiset lapset yksilöllisen tarpeen perusteella, esityksestä syntyisi myös uusia kustannuksia vuositason arviolta 2,8 miljoonaa euroa. Arviossa on otettu huomioon saamatta jäävät varhaiskasvatuksen asiakasmaksut, kuljetuskustannukset sekä lisääntyvät hallinnolliset kustannukset. Kustannusarvion lähtökohtana on käytetty olettamaa, että 80 prosenttia Kansaneläkelaitoksen myöntämän alle 16-vuotiaan vammaistuen kahden ylimmän tason 0-6 –vuotiaista saajista olisi sellaisia, että he tarvitsisivat lain tarkoittamalla tavalla varhaiskasvatusta. Tästä joukosta arviolta noin 50 prosenttia eli noin 1 300 lasta saisi päätöksen varhaiskasvatuksen järjestämisestä osana lain tarkoittamaa valmennusta ja tukea. Ehdotetun lain sekä esitykseen sisältyvän varhaiskasvatuksen asiakasmaksulain muutoksen vuoksi kunnan on jätettävä perimättä maksu lapsesta, joka saa varhaiskasvatusta osana ehdotetun lain mukaista valmennusta ja tukea. Maakunnat korvaisivat kunnille saamatta jäävät asiakasmaksutulot, joiden määrä kasvaa nykyisen arviolta 0,7 miljoonan euron lisäksi arviolta 1,6 miljoonaa euroa. Maakunnan järjestämää kuljetusta arvioidaan tarvitsevan noin 20 prosenttia palvelun saajista. Tämä lisäisi kustannuksia arviolta 1,2 miljoonaa euroa.

Muita vammaisia henkilöitä, joiden valmennuksesta ja tuesta aiheutuisi jossain määrin lisäkustannuksia, olisi arviolta yhteensä 1 300 asiakasta. Heidän valmennuksensa ja tukensa järjestäminen edellyttäisi noin 58 työntekijän (lähihoitajan) lisäystä. Heidän valmennuksensa ja tukensa lisäämisestä ja uudistamisesta aiheutuvat lisäkustannukset olisivat tarpeelliset asiakkaiden kuljetukset mukaan lukien arviolta 2,7 miljoonaa euroa. Pidemmällä aikavälillä valmennuksen ja tuen lisääminen voisi vähentää vammaispalvelujen kustannuksia.

Henkilökohtainen apu

Esityksen mukaan henkilökohtaisen avun työnantajamallissa maakunnan liikelaitoksen olisi korvattava vammaiselle henkilölle kohtuullinen avustajan palkka, työnantajan lakisääteiset maksut ja korvaukset sekä muut työnantajana toimimisesta aiheutuvat välttämättömät ja kohtuulliset kulut mukaan lukien palkkahallinnon kulut. Vastuuvakuutus sisältyisi korvattaviin kuluihin. Työnantajamallia käyttävien henkilöiden määrän arvioidaan vähenevän siten, että vuonna 2021 heitä on noin puolet henkilökohtaisen avun saajista eli noin 10 000 henkilöä. Vastuuvakuutuksen kustannusten korvaamisesta aiheutuisi arviolta 1,5 miljoonan euron lisäkustannukset.

Tarkoituksena on määritellä kokopäiväinen, pitkäaikainen opiskelu erityiskansanopistossa sellaiseksi opiskeluksi, jossa opiskelijalla olisi oikeus saada henkilökohtaista apua opiskelussa, jos henkilökohtaisen avun muut myöntämisedellytykset täyttyisivät. Opiskelu erityiskansanopistossa rinnastettaisiin ammatillisesta peruskoulutuksesta annetun lain mukaiseen työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaan koulutukseen, jossa opiskeleville on voitu nykyisen lain soveltamiskäytännön mukaan myöntää henkilökohtaista apua. Tällä hetkellä Lehtimäen erityiskansanopistossa opiskelevista 83 opiskelijasta runsaat 30 prosenttia tarvitsee henkilökohtaista apua 1–12 tuntia vuorokaudessa. Henkilökohtaisen avun lisäkustannukset noin 30 opiskelijalle olisivat arviolta 0,8 miljoonaa euroa.

Asumisen tuki ja lasten asuminen

Vammaisten henkilöiden laitoshoidon vähenemisen jatkuminen on laskettu uuden lain vaikutukseksi, koska lakiehdotus korostaa kotona asumisen ensisijaisuutta ja vammaisten lasten oikeutta asua vanhempiensa kanssa, tai mikäli se ei ole mahdollista, muualla kuin laitoksessa. Kustannusten arvioimiseksi on tehty arvio siitä, miten ja millä kustannuksilla palvelut järjestettäisiin, jos esitetyjä uudistuksia ei tehtäisi ja toisaalta arvio uuden lain nojalla järjestettyjen palvelujen kustannuksista. Kustannusten lisäys on saatu näiden erotuksena.

Kehitysvammalaitoksissa oli vuoden 2016 lopussa pitkäaikaisessa hoidossa 131 alle 18-vuotiasta lasta. Heistä noin 30 oli alle 7-vuotiaita. Uudistuksen tavoitteena on tukea lasten laitoshoidon lakkauttamista ja korvata se vahvalla tuella ja palveluilla, jotka mahdollistavat oman perheen kanssa asumisen. Mikäli oman perheen kanssa asuminen ei ole mahdollista vahvasti tuettunakaan, vammaisen lapsen asuminen järjestettäisiin lakiehdotuksen mukaan avohoitona perhehoidossa tai pienryhmäkodissa.

Pienryhmäkotiapaikkoja tarvitaan laitoshoidon sijaan arviolta noin 50 vammaiselle lapselle. Kehitysvammaisten lasten laitoshoidon vuorokausikustannukset vaihtelevat merkittävästi lapsen iän ja sairauksien mukaan ja ne voivat käytännössä olla suuremmatkin kuin kustannusarviossa käytetyt kustannukset (375 euroa ja 500 euroa/vuorokausi). Pienryhmäkotihoitoon järjestämisen arvioidaan olevan korkeamman henkilöstömitoituksen ja erilaiset avohuollon sosiaali- ja terveyspalvelujen kustannukset huomioon ottaen keskimäärin 20 prosenttia laitoshoidon kalliimpaa. Yhteensä 50 lapsen pienryhmäkotihoitoon järjestäminen laitoshoidon sijaan lisäisi maakuntien kustannuksia arviolta 1,6 miljoonaa euroa.

Tavoitteena on lisätä tukea lasten oman perheen kanssa asumiseen, jotta tarve laitoshoidon ja pienryhmäkotihoitoon vähenisi. Lakiehdotuksen vaikutuksia on arvioitu tekemällä oletuksia lasten ja heidän perheidensä nykyisin tyypillisistä palvelukokonaisuuksista ja niiden kustannuksista ja vertaamalla näitä kustannuksia lapsia ja perheitä riittävästi tukevan palvelukokonaisuuden kustannuksiin. Tällainen arviointi voi olla vain suuntaa-antavaa, koska todellisuudessa lasten ja heidän perheidensä tarpeet, palvelut ja tuki ovat hyvin erilaisia sisällöltään ja kustannuksiltaan.

Kustannusarviossa oletetaan, että esitys lisää yhteensä 700 vammaisen lapsen ja heidän perheidensä kotiin saamaa tukea. Aiemman tuen kustannusten on arvioitu olevan 64 – 126 euroa vuorokaudessa ja lakiesityksen mukaisen tuen 95 – 145 euroa vuorokautta kohti. Lisäkustannukset maakunnille ovat yhteensä arviolta 5,7 miljoonaa euroa. On huomioitava, että tämän lisäksi merkittävä osa lyhytaikaisen huolenpidon lisävoimavaroista kohdistuu lasten ja heidän perheidensä tukemiseen.

Kehitysvammalaitoksissa asui vuoden 2016 lopussa 664 yli 18-vuotiasta henkilöä. Heistä 81 oli yli 65-vuotiaita. Vuoteen 2020 mennessä kehitysvammalaitoksissa asuvien aikuisten määrän arvioidaan vähenevän 200 – 300 henkilöön. Heidän avohoitoon siirtymisensä ei oleteta aiheuttavan merkittäviä lisäkustannuksia maakunnille, koska heidän sosiaali- ja terveydenhuollon palvelunsa voidaan arvion mukaan järjestää avohoidossa keskimäärin vastaavilla kustannuksilla kuin heidän laitoshoidonsa.

Myös terveyskeskusten vuodeosastoilla pitkäaikaishoidossa olevien määrä on vähentynyt viime vuosina jatkuvasti, vuoden 2016 lopussa heitä oli 143 henkilöä. Lakiuudistuksen johdosta sairaaloista avohoitoon siirtyviä vammaisia tai pitkäaikaissairaita aikuisia, esimerkiksi aivo-

HE 159/2018 vp

vammaisia henkilöitä, on arviolta noin 50 vuonna 2021. Terveyskeskusten vuodeosastohoidon yksikkökustannukset ovat keskimäärin huomattavasti pienemmät kuin kehitysvammalaitoshoidon, joten avohoitoon siirtyminen lisää kustannuksia noin 20 prosenttia eli yhteensä 0,7 miljoonaa euroa.

Lyhytaikainen huolenpito

Nykyisin lyhytaikaista huolenpitoa on järjestetty osana erityishuoltoa niin sanottuna tilapäishoitona tai lyhytaikaishoitona sekä harkinnanvaraisena vammaispalvelulain nojalla annettavana palveluna. Lakiehdotuksen mukaan lyhytaikainen huolenpito olisi subjektiivinen oikeus.

Oikeus lyhytaikaiseen huolenpitoon tukisi niiden vanhempien jaksamista, joiden hoidettava ei ole omaishoidon tuen piirissä tai joille omaishoidon tuen vapaat eivät ole riittäviä, sekä auttaisi perheitä kriisitilanteissa. Huolenpito toteutettaisiin esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukaisena kotipalveluna, perhehoitona, tukihenkilön avulla tai asumispalveluna. Uusien lyhytaikaisen huolenpidon saajien määrän arvioinnissa on hyödynnetty tietoa niiden vuoden 1987 kohorttiin kuuluvien henkilöiden määrästä ja diagnooseista, joille on myönnetty lapsesta alkaen Kelan korotettu tai ylin vammaisetuus. Uusien palvelun saajien on oletettu olevan pääasiassa muita kuin kehitysvammaisia, sokeita tai kuuroja henkilöitä. Lyhytaikaisen huolenpidon asiakkaiden määrä kasvaisi arviolta 300 henkilöllä, mistä aiheutuisi tarpeelliset kuljetuskustannukset mukaan lukien arviolta 2,9 miljoonan euron lisäkustannukset.

Päiväaikainen toiminta

Uudet päiväaikaisen toiminnan asiakkaat olisivat pääasiassa henkilöitä, jotka ovat aiemmin olleet sairaalahoitossa. Uusien asiakkaiden päiväaikaisen toiminnan kustannusten arvioidaan olevan 12 000 euroa vuodessa. Arvio perustuu Kuusikkokuntien päivätoiminnan suurimpiin kunnan keskimääräisiin kustannuksiin vuonna 2016. Päiväaikainen toiminta sisältäisi jatkossa myös kuljetukset niitä tarvitseville henkilöille. Uudet päiväaikaisen toiminnan kuljetusten piiriin tulevat henkilöt olisivat lähinnä muita kuin kehitysvammaisia henkilöitä, jotka ovat aiemmin saaneet kuljetukset erityishuoltona kehitysvammalain nojalla. Päiväaikaisen toiminnan lisäkustannukset kuljetukset (0,7 milj. euroa) mukaan lukien olisivat arviolta 1,3 miljoonaa euroa.

Kuljetuspalvelujen toteuttaminen

Lakiehdotuksen mukaan matkojen tai myönnettävien matkakilometrien jaksotusta muutettaisiin yhteen vuoteen nykyisen kuukauden sijaan. Arviolta noin 30 000 asiakasta hyödyntäisi pidempää jaksotusta. Tehtyjen yhdensuuntaisten matkojen lisäys on arviolta keskimäärin 0,1 matkaa kuukautta kohti. Matkan keskimääräiseksi hinnaksi on arvioitu 29 euroa. Jaksotuksen pidentämisestä aiheutuu arviolta yhteensä 1,0 miljoonan euron lisäkustannukset.

Lakiesityksen aiheuttamat kustannuslisäykset maakunnille ovat kaikkiaan arviolta 21,1 miljoonaa euroa (taulukko 4).

HE 159/2018 vp

Taulukko 4. Maakuntien järjestämien palvelujen kustannusten lisäykset 2021, miljoonaa euroa

	Milj. euroa
Valmennus ja tuki	+5,5
- Maksuton varhaiskasvatus, mukana kuljetukset	2,8
- Muu valmennus ja tuki	2,7
Asumisen tuki	
- Lasten laitoshoidon vähentäminen ja pienryhmä- kotihoitoon lisääminen	+1,6
- Lasten tukeminen asumaan oman perheen kanssa	+5,7
- Terveydenhuollon pitkäaikaishoidon vähentäminen	+0,8
Henkilökohtainen apu	
- Vastuuvakuutuksen korvaaminen	+1,5
- Apu opiskeluun	+0,8
Lyhytaikainen huolenpito	+2,9
Päiväaikainen toiminta	+1,3
Kuljetuspalvelujen toteuttaminen, jaksotusmahdolli- suus	+1,0
Yhteensä	+21,1

Kelan etuuksien ja palvelujen kustannukset

Vammaisten henkilöiden avohoidon yleistyminen ja pitkäaikaisen laitoshoidon lakkauttaminen kasvattavat Kelan myöntämien etuuksien ja palvelujen kustannuksia. Koska pitkäaikainen laitoshoido on viime vuosina vähentynyt huomattavasti ja tämän kehityksen odotetaan jatkuvan lähivuosina, Kelan kustannukset kasvaisivat suhteellisen vähän lakiuudistuksen voimaan tullessa.

Laitoshoidon lakkauttamisen vaikutusta asumistukimenoihin on arvioitu olettaen, että muuttajat ovat pääsääntöisesti takuueläkkeellä olevia henkilöitä. Oletuksena on lisäksi, että he muuttavat vuokra-asuntoihin, joiden vuokrat ovat lähellä hyväksytyjä maksimivuokria ja että laitoksista muuttavat jakautuvat eri kuntaryhmiin samalla tavoin kuin muutkin eläkkeensaajan asumistuen saajat. Noin 500 kehitysvammalaitoksissa ja sairaaloissa asuvan vammaisen henkilön siirtyminen avohoitoon lisäisi asumistuen kustannuksia arviolta enintään 2,7 miljoonaa euroa.

Kelan järjestämän vaativan kuntoutuksen kustannuksia uusille laitoksista avohoidon piiriin siirtyville henkilöille on vaikea arvioida tarkasti, koska käytettävissä ei ole tarkkaa tietoa näiden asiakkaiden terveydentilasta ja kuntoutustarpeesta. Todennäköisesti vain osa asiakkaista siirtyisi Kelan kuntoutuksen piiriin. Heikkokuntoisimmat asiakkaat siirtyisivät suoraan terveydenhuollon järjestämän kuntoutuksen piiriin. Kelan vaativan lääkinnällisen kuntoutuksen piiriin siirtyisi arviolta 50 – 60 % avohoitoon siirtävistä alle 65-vuotiaista kehitysvammaisista asiakkaista. Vaativan lääkinnällisen kuntoutuksen piiriin siirtyvän kehitysvammaisen kuntoutujan kustannusten voidaan arvioida olevan noin 4700 – 5300 euroa vuodessa. Kustannukset olisivat yhteensä noin 1 miljoonaa euroa.

Sairausvakuutuksen matka- ja lääkekorvausmenot sekä yksityisen terveydenhuollon korvausmenot kasvavat vammaisten henkilöiden avohoitoon siirtymisen johdosta vuosina 2021 ja 2022 arviolta 0,8 miljoonaa euroa vuodessa. Yksityisen terveydenhuollon korvaukset on tarkoitus lakkauttaa vuoden 2023 alusta lukien.

HE 159/2018 vp

Sairausvakuutuksen sairaanhoitovakuutuksessa valtion rahoitusosuus on 67 prosenttia ja vakuutettujen 33 prosenttia.

4.1.3 Kustannussäästöt

Vammaispalvelulainsäädännön uudistus esitetään toteutettavaksi siten, että julkisen talouden säästöjä kertyy 15,3 miljoonaa euroa. Säästöjä palvelujen kustannuksissa saadaan aikaan erityislakien yhdistämisellä, lain soveltamisalan nojalla tehostamalla kansallista ohjausta sekä lakiuudistuksen myötä toimeenpantavilla toimintatapojen muutoksilla. Lain soveltamisalan täsmentäminen hillitsee kustannusten kasvupaineita etenkin pidemmällä aikavälillä.

Säästöpotentiaalin realisoituminen on osaltaan riippuvaista lakiuudistuksen käyttäytymisvaikutuksista eli maakuntien ja vammaisten henkilöiden ja heidän omaistensa ja läheistensä tekemistä vammaispalveluja koskevista päätöksistä. Myös esimerkiksi kuntien ja maakuntien asunto-, kaavoitus- ja liikennepoliittikka vaikuttavat vammaispalvelujen kustannuskehitykseen.

Erityishuolto-ohjelman poistaminen laista

Kehitysvammalain nojalla jokaiselle erityishuoltoa saaneelle noin 25000 henkilölle on pitänyt tehdä erityishuolto-ohjelma, jota on ollut tarkistettava tarpeen mukaan. Lisäksi erityishuolto-piirit ovat tehneet omat päätöksensä erityishuoltopiirien järjestämistä palveluista. Vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin on liittynyt omat palvelutarpeen arviointia, suunnittelua ja päätöksentekoa koskevat säännöksensä.

Erityishuolto-ohjelman poistaminen laista vähentää päällekkäistä työtä ja koordinoinnin tarvetta vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arvioinnissa, suunnittelussa ja päätöksenteossa. Lasten, nuorten ja iäkkäiden erityishuolto-ohjelmia on yleensä tarkistettu vuosittain, muiden jonkin verran harvemmin, joten erityishuolto-ohjelmia ja niiden tarkistuksia on tehty arviolta 15 000 henkilölle vuodessa. Arviolta 1,9 miljoonan euron säästöihin on laskettu puolet (4 tuntia) sosiaalityöntekijöiden vuotuisesta työajasta, joka asiantuntija-arvion mukaan keskimäärin tarvitaan erityishuolto-ohjelman laatimiseen tai tarkistamiseen.

Valmennus ja tuki

Vammaisen henkilön valmennus ja tuki voivat tuoda merkittäviä säästöjä, kun niille asetetaan lain mukaisesti konkreettiset tavoitteet, joiden toteutumista seurataan. Osana valmennusta voitaisiin antaa nykyistä suuremmalle osalle vammaisista henkilöistä liikkumistaidon ohjausta. Ohjaus voitaisiin järjestää yksilö- tai ryhmäohjauksena. Ammattihenkilön antamaa ohjausta voitaisiin täydentää vertaisohjauksella, josta ei syntyisi maakunnille kustannuksia. Oletuksena on, että ammattihenkilön antamaa liikkumistaidon ohjausta lisätään 2000:lle pääasiassa nuorelle henkilölle laskennallisesti keskimäärin 5 tuntia henkilöä kohti. Ohjaus vähentäisi heidän kuljetuspalvelujen käyttöönsä puoleen keskimääräisestä kuljetuspalvelujen käytöstä, joka on Kuusikkokuntien tietojen mukaan 6,1 matkaa kuukaudessa. Matkan hinnan oletetaan olevan keskimäärin 29 euroa. Liikkumistaidon ohjauksen lisäämisellä säästettäisiin arviolta 2,0 miljoonaa euroa.

Auton antaminen vammaisen henkilön käyttöön

Auton antaminen vammaisen henkilön käyttöön olisi maakuntien liikelaitoksille yksi harkinnanvarainen tapa vammaisen henkilön liikkumisen tuen järjestämiseen. Säästölaskelmat perustuvat oletukseen, että auton saamisesta käyttöön ei tarvitsisi maksaa veroa.

HE 159/2018 vp

Tarkoituksena on, että auto voitaisiin luovuttaa sellaisten vammaisten henkilöiden käyttöön, jotka tarvitsisivat vapaa-ajan matkojen lisäksi työ- tai opiskelumatkoja. Auton käyttöönsä saavia henkilöitä olisi uudistuksen alkuvaiheessa yhteensä arviolta 150 vuodessa. Lisäksi jo aiemmin auton hankintaan verotukea tai kunnan myöntämää hankintatukea saaneista 50 henkilön oletetaan siirtyvän maakunnan liikelaitoksen käyttöön antamaan autoon, mistä syntyisi säästöjen sijaan lisäkustannuksia. Auton käyttöön saaneiden kuljetuspalvelujen käyttömahdollisuuksia rajattaisiin. Auton kustannuksen (muutostöineen) maakuntien liikelaitoksille oletetaan olevan keskimäärin 900 euroa kuukaudessa. Säästöinä on huomioitu kuljetuspalveluista auton käyttäjiksi siirtyvillä keskimäärin 60 taksimatkaa kuukaudessa sekä omasta autosta maakunnan käyttöön antamaan autoon siirtyvillä autoverotuki ja auton hankintatuki, jotka ovat keskimäärin arviolta 1 861 euroa vuodessa. Arviossa on hyödynnetty THL:n Kuljetuksesta liikkumisen -selvityksen (Työpäpaperi 24/2014) tietoja autoavustuksen määrästä. Kun otetaan huomioon sekä säästöt että lisäkustannukset, kokonaisuutena autojen luovuttamisella vammaisten henkilöiden käyttöön säästettäisiin arviolta 1,0 miljoonaa euroa.

Asumisen tuki

Perhehoidossa oli vuoden 2016 lopussa noin 1 400 vammaista henkilöä, joista osa oli lyhytaikaisessa hoidossa. Perhehoito voisi olla laitoshoidon ja pienryhmäkotihoiton vaihtoehto esimerkiksi joillekin autistisille lapsille tai muille vammaisille henkilöille, joille ryhmäkotiäsuminen ei sovellu. Perhehoitajien rekrytointia ja tukemista edistetään parhaillaan muun muassa hallituksen kärkihankkeessa, jossa kokeillaan omais- ja perhehoitokeskustoimintaa ja toimeenpannaan perhehoitolakiin 1.7.2016 alkaen tehtyjä muutoksia.

Vammaisten henkilöiden perhehoidon kustannukset olivat Kuusikkokunnissa vuonna 2016 keskimäärin 85 euroa vuorokautta kohti, kun kehitysvammalaitoshoidon kustannukset olivat koko maassa keskimäärin 400 euroa hoitovuorokautta kohti. Laskelmassa on huomioitu, että vammaisten henkilöiden perhehoidon lisääminen edellyttäisi maakunnilta nykyistä enemmän tukea vammaisten henkilöiden perhehoitoon. Vammaisten henkilöiden perhehoidon kustannuksiksi oletetaan kuitenkin lisävoimavaratkin huomioon ottaen noin kolmasosa kehitysvammaisten laitoshoidon kustannuksista. Säästö 30 vammaisen henkilön hoitamisesta laitoshoidon sijaan perhehoidossa olisi arviolta 3,0 miljoonaa euroa. Joissakin tapauksissa vaikeasti vammaisen lapsen sijoittaminen oman perheen ulkopuoliseen hoitoon voitaisiin välttää lisäämällä perheen tukea järjestämällä omaishoidon tuen lisäksi lapselle hoitaja kotiin. Kustannussäästön laitoshoidon verrattuna arvioidaan olevan 173500 euroa vuodessa lasta kohti olettaen, että laitoshoidon kustannus olisi 700 euroa vuorokaudelta. Säästö 30 lapsen omais- ja kotihoitosta laitoshoidon sijaan olisi arviolta 5,2 miljoonaa euroa.

Hengityshalvauspotilaiden aseman muuttuminen

Suomessa on noin 120 hengityshalvauspotilaan aseman omaavaa henkilöä. He ovat sairaalan kirjoilla, vaikka osa heistä asuukin omassa kodissaan sairaalan palkkaaman hoitoringin avulla. Arviolta 40 hengityshalvauspotilasta siirtyisi henkilökohtaisen avun työnantajamalliin, jossa hoito- ja avustajaringin ammattirakenne muuttuisi terveydenhuoltopainotteisesta mallista avustajapainotteiseen malliin. Laskelmassa oletetaan, että avustajaringin kokoonpano muuttuisi sairaalan järjestämästä mallista, jossa on kolme sairaanhoitajaa ja kaksi lähihoitajaa rinkiin, jossa on yksi sairaanhoitaja ja neljä henkilökohtaista avustajaa. Henkilökohtaisten avustajien tehtävän edellyttämän osaamisen takia heidän palkkauskustannuksensa oletetaan olevan 10 prosenttia keskimääräistä avustajan palkkauskustannusta korkeampi. Työntekijärakenteen muutos säästäisi arviolta 1,6 miljoonaa euroa.

Muiden nykyisten hengityshalvauspotilaiden palvelujen kustannuksiin uudistuksella ei ole oletettu olevan olennaisia vaikutuksia.

HE 159/2018 vp

Yhteenvedo palveluja koskevista säästöistä

Lakiesityksen säästövaikutukset maakuntien järjestämien palvelujen kustannuksiin ovat arviolta 14,6 miljoonaa euroa vuonna 2021 (taulukko 5).

Taulukko 5. Maakuntien järjestämien palvelujen kustannusten säästöt 2021, miljoonaa euroa

	Milj. euroa
Lain soveltamisala	
- Erityishuolto-ohjelman poistuminen	-1,9
Valmennus ja tuki	
-Liikkumistaidon ohjauksen lisääminen	-1,9
Liikkumisen tuki ja palvelut	
- Auton antaminen vammaisen henkilön käyttöön	-1,0
Asumisen tuki	
- Pitkäaikaista laitoshoidon korvaava perhehoito	-3,0
- Lapsen oman perheen kanssa asumisen tukeminen laitoshoidon sijaan	-5,2
Hengityshalvauspotilaiden aseman muuttuminen	-1,6
Säästöt yhteensä	-14,6

Maakunnan takautumisoikeus vakuutuslaitosta kohtaan

Maakunnan takautumisoikeuden poistaminen potilasvakuutuksen osalta pienentäisi sairaanhoitopiireiltä sote-uudistuksen yhteydessä maakunnille ennen lain voimaantuloa sattuneista potilasvahingoista aiheutuvaa kustannusvastuuta. Tämä maakunnan arviolta 485 miljoonan euron vastuu Potilasvakuutuskeskusta kohtaan pienentäisi arviolta 145 miljoonaa euroa. Koska maakunnat vastaavat jatkossa sekä vammaispalvelujen että terveyden- ja sairaanhoidon kustannuksista, muutokselle ei olisi vaikutusta maakuntien talouteen muilta osin. Maakunnan takautumisoikeuden poistaminen pienentäisi vakuutusyhtiöiden korvausvastuuta potilasvakuutuksessa arviolta 145 miljoonalla eurolla. Muutos parantaisi vakuutusriskien ennustettavuutta ja vakuutusjärjestelmän yleistä vakautta. Korvausvastuusta noin 7 miljoonaa euroa kohdistuu yksityiseen terveydenhuoltoon. Muutos liittyy myös hallituksen esitykseen uudeksi potilasvakuutuslaiksi.

4.1.4 Vaikutukset kotitalouksien asemaan

Asiakasmaksujen ja asiakkaiden kustannusten muutokset

Lähtökohtana on, että vammaisten henkilöiden erityispalvelut säilyisivät maksuttomina. Uudistettavaan asiakasmaksulainsäädäntöön esitetään sisällytettäväksi tämän periaatteen mukaiset säännökset. Lisäksi varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annettuun lakiin lisättäisiin uusi 13 §:n 2 momentti, jonka mukaan maksu on jätettävä perimättä lapselta, joka saa varhaiskasvatusta osana vammaispalvelulain 7 §:ssä tarkoitettua valmennusta ja tukea. Tämän arvioidaan tuovan kotitalouksille noin 1,6 miljoonan euron säästön varhaiskasvatuksen asiakasmaksuissa.

Laitoshoidossa asiakkaalta peritään maksuna enintään 85 prosenttia nettotuloista, kun taas avohoidossa vammaisuuden perusteella saatavat erityispalvelut ovat pääosin maksuttomia. Näin ollen laitoshoidosta avohoitoon siirtyvien noin 300 - 500 henkilön asiakasmaksut ja samalla myös maakuntien asiakasmaksutulot vähenisivät laitoshoidon vähenemisen johdosta. Avopalveluissa myös vammaiset asiakkaat maksavat nykyisin erikseen tavanomaiseen elä-

mään liittyvät kulut (muun muassa ruokailuun, asumiseen, lääkkeisiin ja muuhun terveydenhuoltoon liittyvät kustannukset), jotka sisältyvät pitkäaikaisen laitoshoidon maksuun. Kelan asumistuen ja lääkekorvausten jälkeen asiakkaille jää avopalveluissa kuitenkin yleensä kaikkiaan vähemmän maksettavaksi asiakasmaksuina ja asumismenojen ja terveydenhuollon omavastuuosuuksina kuin laitoshoidossa. Poikkeuksia tästä voi syntyä lähinnä tilanteissa, jossa henkilön asumismenot ja terveydenhuoltomenot ovat keskimääräistä selvästi suuremmat.

Erityishuolto-ohjelmiin on voitu sisällyttää terveydenhuollon palveluja, jolloin ne ovat olleet maksuttomia. Lisäksi erityishuollon palveluihin liittyvät kuljetukset ovat olleet maksuttomia. Myös hengityshalvauspotilaiden hoito ja kuljetukset ovat olleet maksuttomia. Jatkossa terveydenhuollon palvelut annettaisiin kaikille osana yleisiä terveydenhuollon palveluja, joista peritään asiakasmaksulainsäädännössä säädettävät maksut. Tämä lisää jonkin verran terveydenhuollon asiakasmaksuja ja asiakasmaksutuloja. Päiväaikaiseen toimintaan, lyhytaikaiseen huolenpitoon sekä valmennukseen ja tukeen liittyvät tarpeelliset kuljetukset säädettäisiin maksuttomiksi kaikille niistä tarvitseville diagnoosista riippumatta.

Kaikkien vammaisten henkilöiden käyttämien palvelujen asiakasmaksukertymiin vaikuttaisi jatkossakin vähentävästi ja asiakkaiden asemaa turvaavasti asiakasmaksulainsäädännön säännös, joka edellyttää maksujen alentamista ja perimättä jättämistä laissa määritellyissä tilanteissa.

Hallituksen esitys laiksi sosiaali- ja terveystalouden asiakasmaksuista on tarkoitus antaa syksyllä 2018.

Maakunnan takautumisoikeuden poistamisessa Potilasvakuutuskeskusta kohtaan on kysymys kustannusten kohdentamisesta sen jälkeen, kun palveluun oikeutettu on saanut hänelle lain mukaan kuuluvat etuudet. Ehdotettu muutos ei siten vaikuttaisi potilasvahinkoa kärsineiden oikeuksiin saada maakunnan järjestämävastuulla olevia vammaispalveluja tai näiden palvelujen yksityiskohtaiseen sisältöön. Muutoksella ei myöskään olisi vaikutusta potilasvakuutuksesta vahinkoa kärsineille maksettaviin korvauksiin.

4.1.5 Investoinnit

Koska uudistus nivoutuu muuhun sosiaali- ja terveydenhuollon uudistukseen ja vammaispoliittisiin suunnitelmiin, sen ei arvioida aiheuttavan lisäkustannuksia tila-, kaluste- ja välineratkaisujen osalta.

Kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rahoitus on toteutettu osin kuntien rahoittamana ja osin ARA:n ja STEA:n investointiavustusten tuella. Laitoshoidon lakkauttamisesta aiheutuva investointitarve uudisrakentamiseen vähenee jatkossa. Jos osa nykyisin ryhmämuotoisissa asumispalveluissa olevista vammaisista henkilöistä voi siirtyä yksilöllisempään asumiseen normaalissa asuntokannassa oleviin tai perusparannettaviin vuokra- ja omistusasuntoihin, vapautuu asuntoja asumispalveluyksiköistä muun muassa laitoshoidosta avohoitoon siirtyville. Mikäli esteetön asuntokanta lisääntyy, myös se vähentää erillisten asumispalveluyksiköiden tarvetta jatkossa.

Uudistuksesta ei arvioida aiheutuvan merkittäviä tietojärjestelmiin liittyviä lisäkustannuksia. Uudistuksesta aiheutuvat muutostarpeet liittyvät pääasiassa tilastointiin ja seurantaan. Tietojärjestelmäkustannuksia voidaan vähentää merkittävästi koordinoimalla ja toteuttamalla muutokset osana muuta maakunta- ja sote-uudistuksen ICT-muutosten suunnittelua ja toimeenpanoa.

4.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan

Uudistus vahvistaa vammaisen henkilön palvelujen kokonaisuutta ja toimivuutta. Tavoitteena on, että vammaispalvelut muodostavat vammaisen henkilön avun ja tuen tarpeen kannalta taroituksenmukaisen kokonaisuuden yhdessä muiden lakien perusteella järjestettävien palvelujen kanssa. Tämä lisää viranomaisten yhteistyön tarvetta sekä moniammatillisuuden vahvistamisen tarvetta. Myös tietojärjestelmien yhtenäistäminen (Kanta ja Kansa) on tärkeässä roolissa tiedonvaihdon kannalta. Vammaisuuteen liittyvät palvelut ovat yleensä pitkäkestoisia ja niitä järjestetään useammalta hallinnonalalta, joten tietojärjestelmien on tuettava asiakastyötä ja asiakkaiden osallisuutta omissa asioissaan. Palvelujen saavutettavuus ja vaihtoehtoisten kommunikaatiovälineiden saatavilla olo on otettava huomioon palvelujärjestelmää kehitettäessä.

Uudistuksesta aiheutuva henkilöstön lisätarve liittyy pääosin siihen, että uudistus tuo vammaispalvelujen piiriin jonkin verran uusia asiakasryhmiä. Suurin henkilöstön lisätarve koskee vammaisten lasten asumisen tukea, lyhytaikaista huolenpitoa sekä valmennusta ja tukea. Uudistus lisää henkilöstön tarvetta koko maassa arviolta noin 100 henkilötyövuodella.

Uudistuksen toimeenpano edellyttää sosiaali- ja terveysministeriöltä sekä THL:ltä, Valviralta ja aluehallintovirastoilta panostusta uudistuksen toimeenpanoon, tiedottamiseen, kouluttamiseen ja ohjaukseen. Info- ja koulutustilaisuuksia on tarpeen järjestää samaan tapaan kuin on toimittu muun muassa sosiaalihuoltolain ja vanhuspalvelulain sekä kehitysvammalain vuonna 2016 voimaan tulleiden muutosten toimeenpanon yhteydessä. Tarkoitus on, että uudistusta koskeva ohjeistus ja muu toimeenpanoa tukeva aineisto laaditaan yhteistyössä eri toimijoiden kanssa ja levitetään kentälle käyttäen hyväksi muun muassa THL:n ylläpitämää sähköistä Vammaispalvelujen käsikirjaa. Näin edistettäisiin käytännön asiakastyössä tehtävien ratkaisujen muodostumista yhdenmukaisesti sisällöltään lain mukaisiksi. Lisäksi tarvitaan käytännön työvälineitä asiakkaille ja ammattilaisille uudistuksessa vahvistuvan tarvelähtöisen ajattelun käytännön toteutuksen tueksi. Muutosten toimeenpano edellyttää myös systemaattista seuranta, jotta palvelujen toteutuminen tapahtuu mahdollisimman yhdenvertaisesti eri puolilla maata. Myös muiden maiden hyviä käytäntöjä vammaispalvelujen järjestämisessä on tarpeen hyödyntää.

Valituslupajärjestelmään siirtyminen vähentäisi korkeimpaan hallinto-oikeuteen tulevan asian vaatimaa työmäärää, koska valituslupa-asia ratkaistaan useimmiten kuulemisia suorittamatta. Kuulemisiin tarvittava työmäärä vapautuisi muihin tehtäviin, ja asian käsittelyaika lyhenisi kuulemisten vaatiman ajan verran. Lisäselvitysten vastaanottamista, asiakirjoja ja puhelin-tiedusteluihin vastaamista olisi vastaavasti vähemmän. Lisäksi valituslupa-asia voitaisiin ratkaista pienemmässä kokoonpanossa (yleensä kolme jäsentä) kuin valitusasia (viisi jäsentä). Valituslupa-asiassa harkinta kohdistuisi valitusluvan myöntämisen perusteisiin ja olisi siten suppeampaa kuin valitusasiassa. Koska kielteistä valituslupapäätöstä ei perusteltaisi, päätöksen perustelujen vaatima suuri työmäärä jäisi pois. Päätöksen yksinkertainen rakenne vähentäisi korkeimmasta hallinto-oikeudesta lähetettävien asiakirjojen vaatimaa teknistä työmäärää (tekstinkäsittely, kopiointi, postitus, arkistointi jne.).

4.3 Sukupuolivaikutukset

Vammasta tai sairaudesta aiheutuvat pitkäaikaiset toimintarajoitteet koskettavat melko tasaisesti sekä miehiä että naisia. Uudessa vammaispalvelulaissa korostuu palvelujen suunnittelu ja toteuttaminen henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaan sekä asiakkaan osallistuminen asiakasprosessiin. Tämä tukee sitä, että naisten ja miesten erilaiset tarpeet voidaan ottaa paremmin huomioon palveluja myönnettäessä ja toteutettaessa.

Vuonna 2016 vammaispalvelulain nojalla järjestetyssä päivätoiminnassa 43 prosenttia ja kehitysvammalain nojalla järjestetyssä päivätoiminnassa 45 prosenttia oli naisia. Henkilökohtaisen avun saajista 54 prosenttia oli naisia. Näin ollen päivätoiminnan palvelut kohdistuvat hieman enemmän miehiin. Henkilökohtaisen avun osalta sukupuolten väliset erot ovat pieniä.

Kehitysvammalaitoksissa on pitkäaikaisessa hoidossa selvästi enemmän miehiä kuin naisia. Kehitysvammalaitosten asukkaista 66 prosenttia oli miehiä vuonna 2016. Pojilla ja miehillä on tyttöjä ja naisia useammin useita tai monimuotoisia haasteita ja tuen tarpeita, joiden diagnosointi, tunnistaminen ja avun saaminen saattaa jäädä toteutumatta tai se jää liian myöhäiseen vaiheeseen, jolloin miehet saattavat joutua naisia useammin laitoshoidon. Laitosasumisen lakkauttamisen johdosta avohuollon palvelujen merkitys kasvaa. Avopalvelujen ja niihin liittyvän ohjauksen ja neuvonnan uusista asiakkaista enemmistö on miehiä, mikä luo edellytykset sukupuolten välisten hyvinvointierojen pienemiselle.

Vuonna 2016 yhteensä 44 152 omaishoitajaa oli tehnyt omaishoidon sopimuksen kunnan kanssa ja hoidettavia oli noin 46 000 henkilöä. Näistä hoidettavista 16,2 prosenttia eli 7 468 oli alle 18-vuotiaita. Vuonna 2012 tehdyn selvityksen mukaan noin 70 prosenttia omaishoitajista oli naisia ja hoidettavista 56 prosenttia oli miehiä. Vammaisten henkilöiden palvelujen vahvistaminen tukee alaikäistä tai täysi-ikäistä vammaista lastaan tai puolisoaan hoitavia omaishoitajia, jotka ovat suurimmalta osin naisia.

Lyhytaikainen huolenpito, henkilökohtainen apu ja liikkumista tukevat palvelut tukevat vammaisen henkilön lisäksi erityisesti naisten ja äitien työssä käymistä, jaksamista sekä työn ja perhe-elämän yhteensovittamista.

Esityksellä on vaikutuksia myös henkilöstön näkökulmasta erityisesti sosiaalihuollon palveluissa, joissa valtaosa työntekijöistä on naisia. Esimerkiksi vuonna 2014 sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöstä 88 prosenttia oli naisia. Henkilöstö tarvitsee lisäkoulutusta lain toimeenpanossa, joten koulutustarve kohdistuu suurimmalta osin naisiin. Myös henkilöstön työtehtävät ja työympäristöt voivat muuttua, kun palveluja uudistetaan, ja myös nämä muutokset kohdistuvat pääosin naisiin.

4.4 Yhteiskunnalliset vaikutukset

Kaikki ehdotetun lain mukaiset palvelut toteuttavat perustuslaissa ja kansainvälisissä sopimuksissa säädettyjä vammaisten henkilöiden oikeuksia. Keskeisimpiä perusoikeuksia tässä yhteydessä ovat perustuslain 6 §:n oikeus yhdenvertaisuuteen, 19 §:n oikeus välttämättömään huolenpitoon sekä riittäviin sosiaali- ja terveystalouteihin, 7 §:n oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä 10 §:n oikeus yksityiselämän suojaan. YK:n vammaissopimus sisältää periaatteet osallisuudesta, esteettömyydestä, syrjäintäkiellosta ja saavutettavuudesta. Tämän esityksen lapsivaikutuksia käsittelevässä luvussa 4.5 on esitelty lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteita. Uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan 15 artiklassa säädetään vammaisten henkilöiden oikeudesta itsenäisyyteen, yhteiskuntaan sopeutumiseen ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumiseen. Euroopan unionin perussopimukseen sisältyy vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia määräyksiä.

Oikeudenmukaisuuden toteutuminen on riippuvainen sekä normeista että käytännöstä. Useamman lain yhtäaikaista soveltamista on joissain tilanteissa aiheuttanut väliinpuotoamista, epäselvyyttä sovellettavasta laista sekä asiakkaiden yhdenvertaisuuden vaarantumista. Vammaisten henkilöiden oikeudenmukainen kohtelu ja heidän yhdenvertaisten mahdollisuuksiensa turvaaminen vahvistavat yhteiskunnan yleistä oikeudenmukaisuutta, luottamusta ja myönteisyyttä sekä ehkäisevät syrjintää.

Vammaispalvelulain ja kehitysvammalain yhteensovittaminen vahvistaa vammaisten henkilöiden keskinäistä yhdenvertaisuutta vammasta riippumatta. Ehdotetun lain lähtökohtana on vamman tai sairauden aiheuttamasta pitkäaikaisesta toimintarajoitteesta johtuva avun ja tuen tarve. Esityksessä korostuva tarveperusteisuus diagnosiperusteisuuden sijaan luo mahdollisuudet siihen, että vammaisilla henkilöillä on käytännössä aidosti mahdollisuus saada vammaispalveluja tarpeidensa mukaan eikä esimerkiksi johonkin vammaryhmään kuulumisen tai

diagnoosin perusteella. Lisäksi laki vahvistaa vammaisten ja vammattomien henkilöiden keskinäistä yhdenvertaisuutta turvaamalla vammaisille henkilöille palvelut, joilla ehkäistään ja poistetaan toimintarajoitteen aiheuttamia esteitä, edistetään itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta sekä turvataan yksilölliset, riittävät ja laadukkaat palvelut.

Nykyisten kahden lain kumoaminen ja yhden vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevan lain säätäminen vahvistaisi myös sitä kehitystä, jota tavoiteltiin jo vuoden 2009 osauudistuksessa. Tällöin kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla siirryttiin ensisijaisesti vammaispalvelulain piiriin tavoitteena vahvistaa kehitysvammaisten henkilöiden oikeudellista yhdenvertaisuutta ja vähentää vanhentunutta jakoa kehitysvammaisten ja muiden vammaisten henkilöiden välillä. Ehdotuksella jatketaan tämän tavoitteen toteuttamista.

Tavoitteena on turvata apu ja tuki muun muassa kognitiivisista, neurologisista ja psyykkisistä toimintarajoitteista johtuviin tarpeisiin nykyistä paremmin. Tällä hetkellä muun muassa kyseiset ryhmät ovat voineet jäädä ilman riittäviä palveluja ja väliinputoajiksi palvelujärjestelmässä. Vamman tai pitkäaikaissairauden diagnoosilla ei ole ratkaisevaa merkitystä, vaan sillä millaisia toimintarajoitteita vamma tai sairaus aiheuttaa. Myös yksittäinen toimintarajoite voi edellyttää tukea tai palveluja, jotta henkilö voi toimia yhdenvertaisesti muiden henkilöiden kanssa.

Yhteiskunnan antaman tuen on vastattava yksilölliseen tarpeeseen oikealla tavalla oikeaan aikaan. Sen lisäksi, että palveluiden oikea-aikainen kohdentuminen turvaa riittäviä sosiaali- ja terveyspalveluja ja lisää yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja saavutettavuutta yhteiskunnassa, se toteuttaa myös oikeutta elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen.

Yksilölliseen tarpeeseen vastaavat palvelut myös lisäävät vammaisten henkilöiden työllistymismahdollisuuksia ja työllistymistä. Erityisesti henkilökohtainen apu ja liikkumisen tuki tukevat vammaisen henkilön työllistymistä. Henkilökohtaisen avun käytöllä on myös yhteiskuntaan välillinen työllistävä vaikutus, sillä henkilökohtaisina avustajina toimii suuri joukko ihmisiä, jotka muuten eivät välttämättä työllistyisi. Työllistyminen edesauttaa yhteiskunnan toimivuutta, jossa vammaisten henkilöiden on voitava olla mukana.

Vammaissopimuksen johtavat periaatteet osallisuudesta, esteettömyydestä, syrjintäkiellosta ja saavutettavuudesta ovat myös ehdotetun lain ja siihen sisältyvien palvelujen lähtökohtana ja niitä toteutetaan ehdotuksessa vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisilla palvelukonaisuuksilla.

4.5 Lapsivaikutukset

Vammaisten lasten edun turvaaminen on ehdotetun lain palvelujen ja niiden arvioinnin lähtökohta. Ehdotetun lain palvelut vaikuttavat suoraan siihen, että lapsen edun mukainen huolenpito toteutuu. Esimerkiksi valmennus ja tuki, asumisen tuki sekä lyhytaikainen huolenpito vaikuttavat kokonaisvaltaisesti lapsen ja koko perheen elämään, ja vahvistavat siten perustulossa ja vammaissopimuksessa sekä lapsen oikeuksien sopimuksessa säädettyjä oikeuksia.

Ehdotetulla lailla vahvistetaan vammaisten lasten sekä niiden perheiden, joissa on vammaisen lapsi tai vanhempi, hyvinvointia, asemaa ja perusoikeuksien toteutumista. Lailla parannetaan mahdollisuuksia turvata lasten ja perheiden palvelujen saatavuus, laatu ja yhdenvertaisuus nykyistä paremmin. Lasten kasvun ja kehityksen tukemisella sekä lasten perusoikeuksien toteutumisella on erityisen suuri vaikutus haavoittuvassa asemassa olevien vammaisten lasten hyvinvointiin. Vammaisen lapsen hyvinvoinnin tukeminen edellyttää lisäksi lapsen perheen ja lähipiirin riittävää tukemista. Vammaisten lasten ja heidän perheidensä sekä vammaisten vanhempien ja heidän perheidensä varhaisella tukemisella ehkäistään vaikeuksien kasaantumista ja syrjäytymistä.

Uudistus parantaa ja vahvistaa vammaisten lasten avun ja tuen saantia sekä lapsen perusoikeuksien toteutumista lapsen ja lähipiirin omassa kasvu-, elin- ja toimintaympäristössä. Palvelujen järjestäminen perheen toimintaympäristössä tukee perheenjäsenten hyvinvointia, vammaisen lapsen yhdenvertaisuutta ikätovereihinsa verrattuna sekä perheen yhdenvertaisuutta muihin lapsiperheisiin nähden.

Ehdotettu laki vahvistaa vammaisten lasten kuulemista. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen peruseriaatteen sisältävät lapsen näkemysten kunnioittamisen sekä oikeuden osallisuuteen. Lailla turvataan lapsen osallistumisen ja kuulemisen toteutuminen palveluntarpeen arvioinnissa, palvelujen suunnittelussa sekä toteuttamisessa ja toteuttamisen seurannassa. Lapsen kuulemisessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen iän ja kehitystason sekä vuorovaikutustaitojen sekä kielen ja kommunikointikeinojen edellyttämään tuen tarpeeseen. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Artiklaa tulkitaan vakiintuneesti siten, että jo pienilläkin lapsilla on oikeus tulla kuulluksi kaikissa häneen vaikuttavissa asioissa. Sen vuoksi lapsen oikeuksien komitea on edellyttänyt myös muiden kuin kielellisten viestintätapojen tunnustamista ja kunnioittamista. Ehdotetun lain mukaiset palvelut vastaavat näihin oikeuksiin esimerkiksi siten, että lapsen vuorovaikutusta ja kommunikointia, kielellistä ja kulttuurista taustaa sekä osallisuutta ja yhteisön jäsenenä olemista tuetaan muun muassa asiakasprosessia koskevien säännösten sekä valmennuksen ja tuen palvelujen avulla.

Laissa esitetään säädettäväksi lyhytaikaisesta huolenpidosta, joka on tarkoitettu sekä vammaisille lapsille että aikuisille. Lyhytaikainen huolenpito tukee vammaisten lasten asumista oman perheensä kanssa. Tällä edistetään lapsen oikeuksien sopimuksen ja vammaissopimuksen mukaista lapsen oikeutta elää oman perheensä kanssa. Lyhytaikainen huolenpito mahdollistaa vanhempien levon ja sen avulla voidaan tukea vanhempaa hänen kasvatus- ja hoitotehtävissään. Tällä ehkäistään ongelmien kasaantumista ja vähennetään raskaampien palvelujen, kuten lastensuojelun tai laitoshoidon, tarvetta. Palvelulla turvataan myös perusoikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen sekä yksityiselämän suojaan. Lyhytaikainen huolenpito kodin ulkopuolella tukee myös vammaisen nuoren itsenäistymistä ikätovereidensa tavoin sekä aikuisen vammaisen henkilön kodin ulkopuolisen sosiaalisen kanssakäymistä.

Laissa esitetään säädettäväksi vammaisen lapsen asumisesta tilanteissa, joissa hänen etunsa mukaista ei ole toimintarajoitteesta johtuvista syistä asua oman perheensä kanssa. Mahdollisuus lapsen asumisen järjestämiseen muualla kuin oman perheen kanssa turvaisi lapsen ja perheen hyvinvointia tilanteissa, joissa vahvakaan kotiin annettava tuki ei riitä. Tämä turvaisi lapsen perusoikeutta elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen, turvallisuuteen sekä yksityiselämän suojaan. Lapsen asuinpaikan valintaa näissä tilanteissa koskevat säännökset ja lakiin ehdotettu säännös pienryhmäkodin lapsimäärästä tukevat tavoitetta tavallisessa asunnossa ja asuinympäristössä asumisesta. Lasten asuminen pienissä lapsille tarkoitetuissa ryhmäkodeissa laitoshoidon sijaan edistäisi vammaisten lasten kasvua ja kehitystä sekä parantaisi heidän yhdenvertaisuuttaan vammattomiin lapsiin nähden. Hoidettavien lasten enimmäismäärän säätämällä oman perheen ulkopuolisessa asumisessa asetettaisiin vammaiset lapset yhdenvertaiseen asemaan lastensuojelutoimenpiteiden johdosta kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sekä perhehoidossa asuvien vammattomien lasten kanssa. Ehdotettuun säännökseen sisältyisi riski siihen, että kynnys vammaisen lapsen ehdotetun lain tarkoituksen vastaiselle kodin ulkopuoliselle asumiselle voisi joissain tilanteissa madaltua. Tämän ehkäisemiseksi lain toimeenpanossa olisi kiinnitettävä erityistä huomiota säännöksen tarkoitettun moniammatillisen arvion tekemiseen.

Vammaisten lasten yhdenvertaista osallistumista muihin ikätovereihin nähden tuetaan riittäväillä ja sopivilla palveluilla. Riittävät ja oikea-aikaiset palvelut mahdollistavat lapsen elämään kuuluvan sosiaalisen vuorovaikutuksen muidenkin kuin omien perheenjäsenten kanssa. Lasten palveluilla voidaan tukea esimerkiksi harrastustoimintaan osallistumista, sosiaalisten suhteiden

den luomista ja ylläpitämistä sekä tavanomaiseen perhe-elämään osallistumista silloinkin, kun vammaainen lapsi tarvitsee ikäistään enemmän ohjausta ja huolenpitoa. Perhe-elämään kuuluu perheen eri toimintoihin osallistuminen ja vapaa-ajan vietto perheen yhdessä valitsemalla tavalla. Palvelujen avulla vammaainen lapsi ja nuori oppii itsenäistymään ja kantamaan vastuuta omasta elämästään ja myös muista perheenjäsenistään ikätovereidensa tavoin. Alaikäisen asemaa turvaa myös ehdotettu henkilökohtaisen avun työnantajamallin säännös, joka edellyttää työnantajalta oikeustoimikelpoisuutta.

Varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen osallistumista voitaisiin tukea ehdotetuilla erityispalveluilla silloin, jos niitä koskevan ensisijaisen lainsäädännön perusteella järjestettävät palvelut eivät olisi vammaisen lapsen toimintarajoitteen edellyttämällä tavalla riittäviä ja sopivia.

Uudistuksen yleisenä tarkoituksena on vammaisen henkilön palvelujen turvaaminen, jolloin myös vammaisen vanhemman saamalla tuella ja palvelulla on vaikutus perheen kaikkien lasten hyvinvointiin.

Uudistuksessa oikeus saada nykyisin kehitysvammalain perusteella annettua maksutonta kuntouttavaa varhaiskasvatusta vastaavaa palvelua osana valmennusta ja tukea laajenisi niille vammaisille lapsille, joilla arvioitaisiin olevan välttämätön tarve varhaiskasvatukseen osallisuutta tukevana toimintana. Palvelu sisältäisi myös sen toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset säännöksessä mainituin edellytyksin. Osallistuminen varhaiskasvatukseen tarjoaisi näille lapsille malli- ja vertaisoppimista, sosiaalisten taitojen kehittymistä ryhmässä, ohjausta arjen toiminnoissa sekä vähentäisi konfliktiherkkyttä. Varhaiskasvatukseen pääsy ja siihen osallistuminen antaisi heille paremmat lähtökohdat myös perusopetukseen ja muuhun toimintaan yhteiskunnassa. Arvio palvelun tarpeesta tehtäisiin lapsikohtaisesti. Laajenevan osallisuutta tukevan varhaiskasvatuksen vaikutuksena voisi olla se, että yhä useampi vammaainen lapsi pääsee yhteisön jäseneksi.

Varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annettuun lakiin lisättäisiin uusi 13 §:n 2 momentti, jonka mukaan maksu on jätettävä perimättä lapselta, joka saa varhaiskasvatusta osana vammaispalvelulain 7 §:ssä tarkoitettua valmennusta ja tukea. Muiden varhaiskasvatuksen asiakkaiden osalta sovellettaisiin varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annettua lakia, jonka 13 §:n 1 momentin mukaan varhaiskasvatuksesta määrätty maksu on jätettävä perimättä tai sitä on alennettava siltä osin kuin maksun periminen vaarantaa palvelun käyttäjän tai perheen toimeentulon edellytyksiä tai lapsen vanhemman tai huoltajan lakisääteisen elatusvelvollisuuden toteuttamista.

Sopeutusvalmennus on palvelu, joka tukee vammaisen henkilön ja hänen läheistensä elämänhallintaa ja selviytymistä. Uudistuksella mahdollistettaisiin edelleen sopeutusvalmennuksena annetun palvelun toteuttaminen sekä vammaiselle lapselle, hänen vanhemmilleen ja sisaruksilleen syventyminen toimintarajoitteen mukanaan tuomiin asioihin, kokemuksiin ja tunteisiin. Valmennus ja tuki tukisi monin tavoin vammaisten lasten perheiden toimintaedellytyksiä sekä lasten ja nuorten omaa identiteettiä, itsenäistymistä ja valtaistumista. Valmennusta ja tukea annettaisiin muun muassa erilaisissa elämään liittyvissä muutostilanteissa. Tavanomainen muutostilanne nuorten elämässä on muutto lapsuudenkodista. Vammaisten nuorten kohdalla muutto voi edellyttää valmennusta ja monialaistakin tukea. Siten edistetään osaltaan myös yksityisyyden suojaa sekä mahdollisuutta nauttia vapaudesta ja turvallisuudesta.

Kommunikaatio-ohjaus ja -opetus mahdollistavat vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin onnistumisen perheenjäsenten ja muiden läheisten henkilöiden kanssa. Puhevammaisen, kuuron, kuulovammaisen sekä kuulonäkövammaisen lapsen mahdollisuudet tulla kuulluksi ja ymmärretyksi vahvistuvat. Laki vahvistaisi viittomakieltä käyttävien ja tarvitsevien henkilöiden oikeutta oman kielen käyttämiseen. Perheenjäsenten ja muiden läheisten henkilöiden kommunikaatio-ohjaus ja -opetus vahvistaa heidän taitojaan tukea ja olla osaavia vuorovaikutuskump-

paneita, mikä vahvistaa vammaisen lapsen osallisuutta ja yhdenvertaisuutta yhteisössä sekä turvallisuutta ja henkilökohtaista vapautta.

Valmennus ja tuki kokonaisuudessaan vahvistaisi vammaisen lapsen mahdollisuuksia kasvaa tasavertaiseksi ja osallistuvaksi nuoreksi sekä aikuiseksi. Lyhytaikaisen huolenpidon järjestäminen turvaisi läheisten jaksamista myös tilanteissa, joissa lapsi tarvitsee jatkuvaluonteisesti ja runsaasti hoivaa ja huolenpitoa, ja tällä tavoin voidaan myös turvata henkilön oikeutta turvallisuuteen.

4.6 Vaikutukset maakunnan asukkaisiin ja asiakkaisiin

Vammaisten henkilöiden toimintamahdollisuuksia ja yhdenvertaisuutta vammattomiin maakunnan asukkaisiin verrattuna turvaisi se, että lakiin kirjattaisiin jatkossakin ne palvelut, joita maakunnan on järjestettävä määrärahoista riippumatta. Subjektivisten oikeuksien säilyminen ja joiltain osin laajeneminen vahvistaisi yksittäisten palvelujen lisäksi vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta. Esimerkiksi liikkumisen tuella vaikutetaan yhdenvertaisuuden ja liikkumisen vapauden toteutumiseen sekä myös välillisesti osallisuuden, turvallisuuden ja henkilökohtaisen vapauden toteutumiseen.

Henkilökohtaisen avun työnantajamallin käytön edellytysten tarkempi sääntely turvaisi vammaisten henkilöiden mahdollisuutta saada sopivalla tavalla toteutettua henkilökohtaista apua. Työnantajamallin käyttö edellyttäisi vammaisen henkilön tietoista suostumusta, jolloin riski joutua vasten tahtoaan työnantajan rooliin poistuisi. Henkilökohtaisella avulla turvataan henkilön itsemääräämisoikeutta, osallisuutta, turvallisuutta sekä yksityiselämän suojaa. Työnantajamallin lisäksi käytössä olevat muut henkilökohtaisen avun toteuttamistavat mahdollistavat vammaisen henkilön yksilöllisiä tarpeita vastaavan palvelun toteuttamisen ja edellä mainittujen oikeuksien huomioon ottamisen.

Ehdotettu laki vahvistaisi vammaisten henkilöiden oikeutta valita asuinpaikkansa sekä asua ja elää itsenäisesti, mikä sisältäisi myös vastuun ottamista omista valinnoista. Erityisesti nykyisin sairaalan kirjoissa eli laitoshoidossa myös sairaalan ulkopuolella asuessaan olevien hengityshalvauspotilaiden yhdenvertaisuus sekä muut keskeiset perusoikeudet vahvistuisivat ehdotettujen muutosten perusteella, kun heidän palvelunsa järjestetään ja toteutetaan samoista lähtökohdista kuin muiden vammaisten henkilöiden. Ehdotettava uusi potilasvakuutuslaki kattaisi työnantajamallissakin henkilökohtaiset avustajat siltä osin, kuin nämä ovat terveydenhuollon ammattihenkilöitä. Vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden ja henkilökohtaisen vapauden toteutumiseksi on kuitenkin tärkeää, että hän voi valita avustajansa riippumatta siitä, onko avustajalla terveydenhuollon ammattipätevyyttä tai muuta koulutusta. Toisaalta on turvattava myös avustajan oikeuksia muun muassa huolehtimalla erityisesti muiden kuin terveydenhuollon ammattihenkilöiden informoinnista ja perehdyttämisestä.

Henkilökohtaisen avun palvelun saamisen edellytyksiä on kuvattu esityksessä voimassa olevaa lainsäädäntöä tarkemmin. Yhtenä järjestämisen edellytyksenä on se, että vammaisella henkilöllä on voimavaroja määritellä avun sisältö, sekä se, että henkilökohtaisella avulla vastataan tarpeisiin, jotka edellyttävät pääasiassa muuta kuin hoivaa, hoitoa tai vammaisen henkilön taikka toisen henkilön turvallisuuden varmistamista. Henkilökohtaisen avun luonne aidosti omia valintoja mahdollistavana palveluna edellyttää, että vammaisen henkilö on itse valintojensa takana. Koska vammaisella henkilöllä on oikeus saada tukea itsenäisten valintojen tekemiseksi ja tahtonsa ilmaisemiseksi, on esityksessä omaksuttu jo voimassa olevan lain soveltamiskäytännön mukainen linja, jonka mukaan henkilökohtaisen avun sisältö tulisi voida määritellä itse, viime kädessä toisen henkilön tuen avulla.

Asumisen tuen kokonaisuus, jonka moniulotteisuus on otettu huomioon ja kuvattu ehdotetussa laissa voimassa olevaa lakia tarkemmin, korostaisi henkilön oikeutta elää itsenäisesti ja saada

tähän tarvittava apu ja tuki ensisijaisesti henkilön itse valitsemaan kotiin tuotavin yksilöllisin palveluin huomioon ottaen kuitenkin julkisen vallan vastuu turvata henkilön välttämätön huolenpito ja riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Tämä toteuttaisi oikeutta elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä yksityiselämän suojaan ja kotipaikan valintaan.

Liikkumisen tuen ehdotettujen uusien toteuttamisvaihtoehtojen, niin sanotun kilometrikukkaron sekä kuljetuspalvelujen jaksottamisen arvioidaan lisäävän joustavuutta ja sitä, että vammaispalveluilla pystytään entistä paremmin ottamaan huomioon asiakkaiden yksilölliset tarpeet ja elämäntilanteet. Näin toteutetaan käytännössä muun muassa liikkumisen vapautta sitä kautta laajemmin yhdenvertaisuutta ja osallisuutta.

Uudistuksen toimeenpanossa olisi otettava huomioon ihmisten erilainen kyky ja halu arvioida omia palvelutarpeitaan. Tarpeen mukaisten palvelukokonaisuuksien suunnittelu edellyttäisi asiakkaan ja työntekijän välistä luottamusta ja yhteistyötä sekä riittävää tukea asiakkaalle. Jos oikeudenmukaisuuden ja luottamuksen kokemusta ei synny, riskinä olisi, etteivät vammaiset henkilöt koe voivansa aidosti osallistua itseään koskevaan tarpeen arviointiin ja päätöksentekoon. Päätöksentekoa voidaan tukea muun yleisen sosiaalihuollon ja muun lainsäädännön ohella muun muassa valmennuksen ja tuen avulla ja siten edistää vammaisen henkilön osallisuutta ja osallistumista.

Osana kehitysvammaisten maksutonta erityishuoltoa on järjestetty terveyspalveluja erityisesti laitoshoidossa oleville henkilöille. Jatkossa kaikki kehitysvammaisten henkilöiden terveyspalvelut järjestettäisiin osana yleistä terveydenhuoltoa ja niistä perittäisiin asiakasmaksulainsäädännön mukaiset maksut. Avohuollossa oleville kehitysvammaisille henkilöille maksuttomia terveyspalveluja on myönnetty erityishuoltona vähemmän, joten muut terveyspalveluja koskevat asiakasmaksuvaikutukset olisivat melko vähäisiä. Järjestämällä vammaisten henkilöiden terveyspalvelut samoista lähtökohdista kuin vammattomien henkilöiden edistetään vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteiskuntaan ja yhdenvertaisuutta niin suhteessa vammattomiin kuin vammaisten henkilöiden kesken sekä turvataan perusoikeutta elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä yksityiselämän suojaan.

Iäkkäiden henkilöiden palvelutarpeisiin vastataan ensisijaisesti sosiaalihuoltolakiin ja vanhuspalvelulakiin perustuvilla palveluilla. Esityksessä kiinnitettäisiin huomiota vanhuspalvelulain huomioon ottamiseen iäkkäiden henkilöiden palvelujen järjestämisessä. Sosiaalihuoltolain, vanhuspalvelulain ja ehdotetun lain välinen rajanveto edellyttää laadukasta ja ammattitaitoista sosiaalityötä. Vammaissosiaalityön laatua tukevat myös ehdotetun lain säännökset vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukemisesta, palvelutarpeen arvioinnista ja asiakassuunnitelmasta sekä päätöksenteosta ja palvelujen toteuttamisesta. Näin toteutetaan vammais-sopimuksen periaatteita osallisuudesta ja saavutettavuudesta.

Asiakkaan oikeus hakea muutosta vammaispalveluja koskeviin päätöksiin muuttuisi siten, että valittaminen hallinto-oikeuden päätöksestä edellyttäisi aina, myös subjektiivisten oikeuksien piirissä olevien palvelujen ollessa kyseessä, valituslupaa korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Korkeimman hallinto-oikeuden käsittelyyn päätyisi todennäköisesti entistä vähemmän asioita, mikä nopeuttaisi tai ei ainakaan entisestään pidentäisi ratkaistavana olevien asioiden käsittely-aikaa. Se, että korkein hallinto-oikeus kuitenkin aina arvioi valituslupahakemuksen alaisen asian, turvaa, että edellytysten täytyessä asiakas saa asiansa korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi. Yhtenäisen lain soveltamiskäytännön ja asiakkaiden yhdenvertaisuuden turvaaminen edellyttävät riittävää lain toimeenpanon ohjausta. Sekä tällä muutoksella että hallinto-oikeuksien päätösten nykyistä laajemmalla julkaisukäytännöllä voitaisiin edistää hallinto-oikeuksien päätösten yhdenmukaisuutta.

4.7 Kielelliset vaikutukset

Esityksellä ei lähtökohtaisesti olisi merkittäviä vaikutuksia kielellisten oikeuksien toteutumiseen kansalliskielten osalta. Esityksellä ei muutettaisi palvelujen käyttäjien oikeutta saada palveluja omalla kielellään. Lisäksi muita kieliä puhuvien asema otettaisiin huomioon lainsäädännössä, samoin viittomakieltä käyttävien ja ylipäättänsä henkilöiden, joilla on jokin aisteihin liittyvä toimintarajoite. Maakuntien asukkaiden ja palvelujen käyttäjien kielelliset oikeudet turvataan kansalliskielten osalta järjestämislain 6 §:ssä olevalla palvelun kieltä koskevalla säännöksellä. Palveluja on oikeus saada kaksikielisessä maakunnassa valitsemallaan kielellä, suomeksi tai ruotsiksi. Yksikielisessä maakunnassa palvelut järjestetään maakunnan kielellä.

Maakunnan kieli määräytyy kielilain 6 §:n perusteella. Sen mukaan maakunta on yksikielinen, jos siihen kuuluu vain yksikielisiä kuntia ja kaksikielinen, jos siihen kuuluu yksikin kaksikielinen kunta. Lisäksi saamen kielilaissa säädetään saamenkielisen oikeudesta käyttää omaa kieltään sekä viittomakielilaissa viranomaisen edistämisvelvoitteesta suhteessa suomalaiseen ja suomenruotsalaiseen viittomakieleen. Sosiaalihuollon asiakaslaissa olevat säännökset tämentävät velvollisuutta järjestää sosiaalipalveluja. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkielenensä ja kulttuuritaustansa. Ehdotettuun lakiin sisältyvät sosiaalihuollon ja vammaispalveluiden asiakasprosessiin liittyvät säännökset sisältävät myös kielellisen ja kulttuurisen taustan huomioon ottamiseen liittyvät seikat.

Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta tukevan sääntelyn yhtenä lähtökohtana on tukea näitä oikeuksia henkilön elämäntilanteen edellyttämällä tavalla. Tähän katsotaan kuuluvan myös kielellisen ja kulttuurisen taustan huomioon ottaminen. Tällä on merkitystä muun muassa ruotsinkielisten, saamelaisten ja viittomakielisten vammaisten henkilöiden osallistumisen ja osallisuuden tukemisessa. Vammaisten lasten palveluihin liittyvän päätöksenteon ja toteuttamisen yhtenä lähtökohtana on lapsen tai nuoren perhesuhteiden sekä osallisuuden ja omassa toimintaympäristössä olevien toimintamahdollisuuden huomioon ottaminen. Viimeksi mainittuun osa-alueeseen liittyvät kielellinen ja kulttuurinen tausta. Ruotsinkielisten, saamelaisten ja viittomakielisten vammaisten lasten ja nuorten kohdalla palvelujen toteuttamisessa olisi otettava huomioon heidän oikeutensa kasvaa oman kulttuurinsa ja yhteisönsä jäseniksi vammaisuuden sitä estämättä. Näillä tässä esityksessä mainituilla seikoilla voi olla käytännössä edistävä vaikutus kohti entistä laadukkaampaa sosiaalihuoltoa. Lopulta lainsäädännöllä lieenee käytännössä vähän vaikutusta esimerkiksi saamenkielisten palvelujen tosiasialliseen saantiin, koska ongelmana on puute saamenkielentaitoisista ammattihenkilöistä.

Valmennuksena ja tukena annettava kommunikaatio-ohjaus ja -opetus sekä kommunikoinnin tuki vahvistaisivat puhevammaisten, viittomakielisten sekä kuulonäkövammaisten henkilöiden kielellisiä oikeuksia ja ilmaisunvapauden toteutumista. Lisäksi laki velvoittaisi viranomaiset tukemaan vammaisen henkilön osallistumista palvelutarpeen arviointiin, suunnitteluun ja toteutukseen kielestä tai kommunikointitavasta riippumatta.

Kommunikaatio-ohjaus ja opetus tai kommunikoinnin tuki parantaisivat vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään ja kommunikoida lähiyhteisössään yhdenvertaisesti muiden kanssa. Kommunikaatio-opetus ja -ohjaus vammaisen henkilön läheisille henkilöille parantaisi esimerkiksi vaikeasti puhevammaisten henkilöiden mahdollisuuksia kommunikoida heidän tuellaan.

Esityksellä selkiytettäisiin aikaisemman viittomakielen opetuksen ja kommunikaatio-ohjauksen soveltamiskäytännön epävarmuutta aiheuttaneita kohtia esimerkiksi viittomakielen kotiopetuksen määrän tai pitkäaikaisuuden osalta. Esityksellä vastattaisiin myös lapsen oikeuksien komitean lapsen oikeuksien sopimuksen 23 artiklaan liittyvään yleiskommenttiin. Yleiskommentissa korostetaan viittomakielisten lasten oikeuksia omaan kieleen, jotta lapset kykenisivät sekä ilmaisemaan itseään että saamaan tietoa lasten oikeuksien sopimuksen 13 artiklan (lapsen oikeus sananvapauteen) ja 17 artiklan (lapsen oikeus saada asianmukaista tietoa) edellyttämällä tavoilla.

Esitys parantaisi erityisesti kuurojen ja eriasteisesti kuulovammaisten sekä puhevammaisten lasten kielellisten oikeuksien tosiasiallista toteutumista varhaislapsuudesta lähtien. Samalla se vahvistaisi perheiden mahdollisuuksia tukea lapsen kielellistä kehitystä ja kommunikoinnin perustaa. Kommunikoinnin perusvalmiudet, kielelliset taidot ja mahdollisuus ilmaista itseään ovat edellytyksiä kirjoitetun kielen oppimiselle, joka on keskeinen osallisuutta lisäävä tekijä niin varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa, jatko-opiskelussa ja työssä sekä vapaa-ajalla kuin muutoinkin yhteiskunnassa. Esitys voisi tuoda palvelun piiriin esimerkiksi sellaisia syrjäytymisuhan kohteena olevia lapsia ja nuoria, joille on aiemmin myönnetty liian vähän viittomakielen opetusta tai joilla sisäkorvaistutteen tai muun kuulon apuvälineen tuoma hyöty puhekielen oppimiselle on jäänyt heikoksi. Näillä lapsilla ei välttämättä ole toimivaa kielitaitoa puhutussa eikä viitotussa kielessä. Heille esitetyn lain mukaiset valmennus ja tuki kommunikoinnissa turvaisivat kielellisten oikeuksien toteutumista.

Kieleen, kommunikointiin ja vuorovaikutukseen liittyvässä olosuhteissa voidaan joissain tilanteissa puhua moniperustaisen syrjinnän riskistä, jolloin toimintarajoitteesta johtuvan haavoittuvamman aseman lisäksi henkilön asemaan liittyy lisäksi jokin muu syrjinnälle altistava tekijä, kuten äidinkieli, kulttuuritausta tai sukupuoli. Ehdotettu laki korostaa vammaispalvelujen asiakasprosessissa kielen ja kulttuurisen taustan huomioon ottamista. Siten voidaan torjua moniperusteisen syrjinnän riskiä.

THL:n ylläpitämään sähköiseen Vammaispalvelujen käsikirjaan kootaan lainsäädännön ja oikeuskäytännön lisäksi ajankohtaista, hyödyllistä tietoa näiden kysymysten parissa toimivien tahojen tueksi. Käsikirjaa ylläpidetään suomeksi ja ruotsiksi. Tulevaisuudessa käsikirjaan voitaisiin lisätä materiaalia eri erityisryhmistä, kuten saamelaisiin vammaisiin henkilöihin liittyen. Ehdotetun lain toimeenpanon yhtenä osana olisi käsikirjan kehittäminen, joka tukisi myös kielellisten oikeuksien toteutumista.

4.8 Uudistuksen vaikutusten seuranta

Uudistuksen seurannassa ja uudistuksen voimaantulon jälkeen tehtävässä uudistuksen vaikutusten arvioinnissa keskeisessä roolissa on THL:n asiantuntija-arvio, joka on tarkoitus toteuttaa vuosina 2019 – 2022. Seurannassa käytetään olemassa olevaa tilasto- ja rekisteri-aineistoa sekä väestötutkimuksia ja kerätään uutta kysely- ja haastatteluaineistoa. Tarkoituksena on, että THL:n omarahoituksen lisäksi STM varaa THL:lle osoitettavan erillismäärärahan uudistuksen seurantaan varten seuraavassa kehyspäätöksessä.

Vuosina 2019-2020 koottavat tiedot muodostavat seurannan lähtötilanteen kuvauksen. Seurannan ja arvioinnin tavoitteena on saada tietoa uudistuksen keskeisten tavoitteiden, kuten eri vammaisryhmien palvelujen yhdenvertaisen saatavuuden, asiakas- ja tarvelähtöisyyden, toimintatapojen muutosten, vammaisten henkilöiden hyvinvointierojen kaventumisen ja vammaispalvelujen kustannusten kasvun hillinnän, toteutumisesta ja uudistuksen vaikutuksista kansallisella tasolla ja maakunnissa. Asiakasnäkökulma, kuten palvelujen yhdenvertainen saatavuus, vaikutusmahdollisuudet palveluihin ja palvelujen tarpeenmukaisuus, on keskeinen seurannassa huomioitava asia.

Kansallisen seurannan järjestäminen mahdollistaa uudistuksen vaikutusten seurannan ja eri maakuntien välisen vertailun. Seurannassa saatuja tietoja käytetään kansallisessa ohjauksessa ja valvonnassa sekä maakuntien omassa seurannassa ja suunnittelussa. Tarkoituksena on myös, että THL selvittää mahdollisuudet lisätä jatkossa uudistusta koskevia tietoja ja indikaattoreita säännöllisesti toteutettaviin väestökyselyihin ja vuosittain tai määräajoin kerättäviin kansallisiin tilastoihin.

5 Asian valmistelu

5.1 Valmisteluvaiheet ja -aineisto

Sosiaali- ja terveysministeriö on aloittanut vammaislainsäädännön uudistamisen valmistelun 2000-luvun alkupuolella. Tavoite vammaislainsäädännön uudistamisesta on ollut useiden hallitusten ohjelmassa 2000-luvun alusta lähtien, mutta tähänastiset uudistukset ovat olleet osauudistuksia. Vammaispalvelulakiin tehtiin tulkkipalvelua ja päivätoimintaa koskeva osauudistus vuonna 2007. Uudistusta jatkettiin seuraavalla hallituskaudella, jolloin vammaispalvelulakia muutettiin lisäämällä lakiin 1. syyskuuta 2009 alkaen säännökset palvelutarpeen selvittämisestä, palvelusuunnitelman laatimisesta sekä päätöksen tekemisestä määräajassa. Henkilökohtainen apu säädettiin kunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuuluvaksi palveluksi ja sen järjestämistapoja monipuolistettiin. Lisäksi vammaispalvelulaki säädettiin ensisijaiseksi suhteessa kehitysvammalakiin lakien keskinäisessä suhteessa. Vammaisten henkilöiden tulkkipalvelut siirrettiin kunnilta Kelan järjestettäväksi 1. syyskuuta 2010 voimaan tulleella vammaisten henkilöiden tulkkauksipalvelulla.

Vuoden 2009 vammaispalvelulain uudistuksessa asetettiin tavoitteeksi jatkaa lainsäädännön yhdistämistä. Tuolloin todettiin, että kehitysvamman hallinnollisten ratkaisujen sekä hengityshalvauspotilaiden aseman muuttamisen osalta uudistuksessa voidaan edetä sen jälkeen, kun palvelujen järjestämistä ja rahoitusta koskevan lainsäädännön sisältö on selvillä.

Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamista selvittänyt työryhmä esitti loppuraportissaan syyskuussa 2012, että vammaisia henkilöitä koskevassa erityislainsäädännössä sovitettaisiin yhteen eri vammaryhmien yhdenvertaisten palvelujen turvaamiseksi nykyinen vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 3. toukokuuta 2013 vammaisia henkilöitä koskevan sosiaalihuollon erityislainsäädännön uudistamista selvittävän työryhmän (Valas-työryhmä). Sen tehtävänä oli sovittaa yhteen nykyinen vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki uudeksi vammaispalveluja koskevaksi erityislaiksi eri vammaryhmien yhdenvertaisten palvelujen turvaamiseksi sekä selvittää muut vammaispalveluja koskevan lainsäädännön uudistamistarpeet. Työryhmän toimeksiantona oli tehdä hallituksen esityksen muotoon laadittu ehdotus uudeksi vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevaksi laiksi ja arvioida uudistuksen kustannusvaikutukset vuoden 2014 loppuun mennessä. Työn tavoitteena oli myös selkiyttää sosiaalihuollon yleisen lainsäädännön sekä vammaisia henkilöitä koskevan erityislainsäädännön välistä suhdetta. Työryhmän toimikautta jatkettiin 31. maaliskuuta 2015 saakka.

Valas-työryhmän ehdotuksesta saadussa lausuntopalautteessa kesällä 2015 lakien yhdistämistä ja uudistuksen jatkamista kokonaisuutena kannatettiin. Kuluvalle hallituskaudelle valmistelua on jatkettu virkatyönä Valas-työryhmän ehdotusten, niistä saadun lausuntopalautteen sekä hallitusohjelman asettamien reunaehtojen mukaisesti. Valmistelussa on otettu huomioon hallituksen päättämästä kuntien tehtävien ja velvoitteiden vähentämisen toimenpideohjelmasta seuraavat säästötavoitteet sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen ja maakuntauudistuksen valmistelu.

Sosiaali- ja terveysministeriö järjesti vammaislainsäädännön uudistamisen toisen vaiheen käynnistystilaisuuden huhtikuussa 2016. Kutsuseminaariin osallistui noin 50 vammaisalan toimijaa järjestöistä, kunnista, sosiaali- ja terveysministeriöstä, Kelasta, Valvirasta ja yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistosta. Tilaisuudessa keskusteltiin lainsäädännön valmistelun etenemissuunnitelmasta sekä kuultiin asiantuntijoiden näkemyksiä uuden lainsäädännön sisällöstä. Jatkovalmistelun aikana on järjestetty useita teemakohtaisia seminaareja, työpajoja ja keskustelutilaisuuksia eri sidosryhmille. Tilaisuuksien teemoina ovat olleet vammaisten lasten ja nuorten palvelut, vammaisten henkilöiden asumiseen ja liikkumiseen liittyvät kehittämistarpeet sekä itsenäisen suoriutumisen tukeminen. Työn etenemistä ja sisältöä on esitelty useissa eri tilaisuuksissa ja kuntien, erityishuoltopiirien ja järjestöjen verkostoissa.

Lisäksi valmistelussa on hyödynnetty selvitysmies Kalle Könkkölän lokakuussa 2016 julkistettuja ehdotuksia vaihtoehtoisista säästöjen toteuttamistavoista sekä lain soveltamisalasta.

Selvitysmiehen ehdotuksista kerättiin palautetta otakantaa.fi -sivuston kautta ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön järjestämässä kuulemistilaisuudessa.

Hallituksen esitysluonnos vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista ja sosiaalihuoltolain muuttamisesta lähetettiin lausunnolle toukokuussa 2017. Valmistelua on jatkettu sen jälkeen virkavalmisteluna. Kevään 2018 aikana on järjestetty ministerin pyöreän pöydän kuulemistilaisuus, johon osallistui noin 30 vammaisjärjestöä. Myös kuntia, valvontaviranomaisia, erityishuoltopiirejä ja muita toimijoita on kuultu. Esitysehdotuksesta on neuvoteltu saamelaiskäräjien kanssa saamelaiskäräjistä annetun lain 9 §:n mukaisesti ja esityksen perusteisiin on tehty neuvottelun perusteella eräitä tarkennuksia.

Hallituksen kehysriihessä huhtikuussa 2018 uudistuksen säästötavoitteita pienennettiin merkittävästi poistamalla esityksestä ne säästötoimenpiteet, jotka ovat asiakkaiden näkökulmasta niin sanottuja puhtaita säästötoimenpiteitä ja jättämällä esityksen säästötoimenpiteet, joissa on kysymys toimintakäytäntöjen muutoksista. Esitykseen on tämän jälkeen tehty kehyspäätöksen sekä syksyn 2018 budjettiriihen edellyttämät muutokset.

5.2 Lausunnot ja niiden huomioon ottaminen

Esitysluonnoksesta saatiin lausuntoja yhteensä 162 toimijalta. Lausujista 17 edusti kuntia, 9 erityishuollon kuntayhtymiä, 9 muita kuntayhtymiä, 8 ministeriötä, 17 valtion viranomaisia tai valtionhallinnon toimijoita, 66 järjestöjä, 8 vammaispalveluja käyttäviä yksityishenkilöitä, 6 muita yksityishenkilöitä ja 22 ryhmää muut vastaajat.

Valtaosa lausunnonantajista piti vammaispalveluja koskevan lainsäädännön kokonaisuudistusta sekä vammaispalvelulain ja kehitysvammalain yhteensovittamista tärkeänä ja tarpeellisena. Uudistuksen nähtiin yleisesti vahvistavan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden toteutumista sekä vammaisten lasten ja nuorten asemaa. Subjekttiivisten oikeuksien säilymistä ja tarvelähtöisyyden korostumista pidettiin tärkeänä. Lausunnonantajat olivat pääosin tyytyväisiä YK:n vammaissopimuksen huomioon ottamiseen esityksessä.

Ehdotetun lain soveltamisalaan ja sen rajaukseen liittyvät kysymykset nousivat esiin valtaosassa lausuntoja. Noin puolet lausunnonantajista toivoi selvennystä ehdotetun lain ja sosiaalihuoltolain keskinäiseen soveltamisalaan. Lainvalintaan toivottiin selvennystä erityisesti asumisen ja liikkumisen palveluissa sekä viittauksia yleislakiin poistettavaksi kyseisistä pykälistä. Suurin osa lausunnonantajista piti ehdotetun lain soveltamisalan rajausta tarpeellisena, jotta palvelut kohdentuisivat lain tarkoituksen mukaisesti vammaisiin henkilöihin. Rajausta pidettiin kuitenkin varsin ongelmallisena perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta. Samalla ilmaistiin huoli ikääntyvien vammaisten henkilöiden asemasta.

Useat lausunnonantajat pitivät viittaussäännöksiin laadittuja palvelutarpeen arviointia ja muita palveluprosessia koskevia säännöksiä vaikeaselkoisina ja ehdottivat tältä osin vammaislainsäädännön uudistamistyöryhmän ehdotusten palauttamista esitykseen. Osa lausunnonantajista katsoi kuitenkin, että vammaispalvelujen tarpeen arvioinnista ja asiakassuunnitelman laatimisesta on riittävät säännökset sosiaalihuoltolaissa eikä samoista asioista tarvita sääntelyä erityislaissa.

Valmennus ja tuki nähtiin tarpeellisena joustavat tarvelähtöiset palvelut ja palvelukokonaisuudet mahdollistavana palvelumuotona. Osassa lausuntoja palvelun katsottiin olevan vaihtoehto henkilökohtaiselle avulle silloin, kun voimavaraedellytys ei täyty. Eräiden erityishuollona järjestettyjen palvelujen, kuten niin sanotun psykososiaalisen kuntoutuksen palvelujen, järjestämisestä valmennuksena ja tukena pidettiin tärkeänä.

Henkilökohtaista apua koskevaa sääntelyä pidettiin pääosin tarkoituksenmukaisena. Keskeisenä nähtiin se, että henkilökohtainen apu säilyy vammaisen henkilön itsensä määrittelemänä. Sijaisjärjestelyjen kirjaamista pidettiin hyvänä uudistuksena. Osa lausunnonantajista katsoi nykyiseen lakiin sisältyvän voimavaraedellytyksen säilyttämisen heikentävän vammaisten henkilöiden keskinäistä yhdenvertaisuutta. Kuitenkin osa lausujista piti voimavaraedellytystä tarpeellisena, jotta henkilökohtainen apu säilyy vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta turvaavana palveluna.

Useissa lausunnoissa pidettiin positiivisena, että henkilökohtaiseen apuun voi liittyä myös terveydenhoidollisia tehtäviä. Kysymyksiä herättivät kuitenkin rajanveto avustajien ja terveydenhuollon toimijoiden välillä sekä riittävän perehdytyksen tai koulutuksen varmistaminen henkilökohtaisille avustajille terveydenhoidollisiin tehtäviin sekä avustamiseen kyseisissä tilanteissa liittyvät vastuukysymykset. Henkilökohtaisen avun työnantajamallin käyttämisen edellytyksiin oltiin pääosin tyytyväisiä mutta maakunnan neuvonta- ja auttamisvelvoitteen, erityisesti palkkahallintoon liittyvien kysymysten, katsottiin vaativan selvennystä. Työnantajamallin toivottiin useissa lausunnoissa olevan aina yksi henkilökohtaisen avun toteuttamistavoista, minkä kirjaamista lakiin kannatettiin useissa lausunnoissa.

Asumisen tuen ja palvelujen sääntelyyn toivottiin selkeytystä erityisesti suhteessa sosiaalihuoltolain nojalla järjestettäviin asumispalveluihin. Jotkut lausunnonantajat pitivät epäselvänä ehdotetun lain sääntelyä siitä, onko oikeus asumisen palveluihin subjektiivinen oikeus ja ovatko asumispalvelut maksuttomia. Useiden lausunnonantajien mukaan asumisen palvelut tulisi ensisijaisesti järjestää vammaisen henkilön vakituudessa kodissa.

Osa lausunnonantajista katsoi, että vammaisen lapsen asuminen kodin ulkopuolella olisi järjestettävä lastensuojelulain nojalla ja osa katsoi, että vammaisen lapsen asumisesta kodin ulkopuolella tulisi säätää ehdotetun lain mukaisena palveluna. Ehdotetun lain ja lastensuojelulain välistä suhdetta toivottiin selkeytettäväksi. Hyvänä pidettiin sitä, että vammaisen lapsen asuminen järjestettäisiin ensisijaisesti oman perheen kanssa.

Osassa lausunnoista kiinnitettiin huomiota siihen, että vammaisten henkilöiden mahdollisuus käyttää julkista liikennettä vaikuttaa liikkumista tukevien palvelujen tarpeeseen. Matkojen määrän arviointiin toivottiin enemmän yksilöllistä harkintaa ja valinnanvapauden parempaa toteutumista liikkumisessa. Lausunnonantajilla oli erisuuntaisia näkemyksiä siitä, miten vammaisen henkilön käyttöön annettavan auton tai auton, jonka hankintaan hän on saanut tukea, tulisi vaikuttaa myönnettäviin kuljetuspalveluihin.

Useissa lausunnoissa katsottiin, että vireillä oleva sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskeva uudistus ja valinnanvapauslainsäädäntö sekä siihen liittyvä henkilökohtainen budjetti tulisi huomioida esityksessä. Itsemääräämisoikeuslainsäädännön ja ehdotetun vammaispalveluja koskevan lain suhde tulisi myös ottaa huomioon. Lausunnonantajat pitivät tärkeänä myös ehdotetun lain toimeenpanoon liittyvää koulutusta ja yhtenäistä ohjausta toimeenpanon tueksi.

Jatkovalmistelu

Jatkovalmistelussa lain soveltamisalaa ja suhdetta muuhun lainsäädäntöön on selvennetty. Esityksessä tuodaan vahvemmin esiin vammaispalvelujen tarvelähtöisyyttä sekä erityislain palvelujen kohdentumista ehdotetun lain tarkoituksen mukaisesti niihin tilanteisiin, joissa yleislakiin perustuvat palvelut eivät ole henkilön palvelutarpeeseen nähden sopivia ja riittäviä. Lausunnolla olleen lakiluonnoksen soveltamisalan rajausta on poistettu esityksestä sen perusoikeuksiin ja vammaissopimukseen liittyvän ongelmallisuuden takia.

Palvelutarpeen arviointia ja muuta asiakasprosessia koskevissa kohdissa viittaussäännökset sosiaalihuoltolakiin on päällekkäisen sääntelyn välttämiseksi arvioitu tarkoituksenmukaiseksi ja lainvalmisteluohjeiden mukaiseksi sääntelytavaksi.

Valmennuksen ja tuen kokonaisuutta sekä sen suhdetta henkilökohtaisen avun kokonaisuuteen on selvennetty täsmentämällä yksityiskohtaisia perusteluja.

Henkilökohtaisen avun voimavaraedellytystä on täsmennetty vastaamaan paremmin säännöksen tarkoitusta. Säännöksellä arvioidaan olevan tärkeä merkitys vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden turvaamisessa. Henkilökohtaiseen apuun liittyvien hoitotoimenpiteiden suorittamisen osalta säännöstä on täydennetty edellyttämällä, että vammaisen henkilö ja hänen avustajansa ovat saaneet niihin riittävän perehdytyksen ja ohjauksen maakunnan liikelaitokselta. Vastuukysymyksiä sekä mahdollisia vakuutuksia ja potilasvakuutuksen soveltuvuutta kyseisissä tilanteissa on selvitetty sekä vakuutusyhtiöistä että Potilasvakuutuskeskuksesta. Valmisteltavana olevassa potilasvakuutuslaki-uudistuksessa vakuuttamisvelvollisuutta koskevaa sääntelyä esitetään koskemaan henkilökohtaisten avustajien työnantajia tilanteissa, joissa heidän palveluksessaan on terveydenhuollon ammattihenkilöitä, jotka työssään antavat terveyden- tai sairaanhoitoa.

Laissa edellytetään työnantajamallin saatavilla oloa kaikissa maakunnissa. Myös työnantajamallin täytäntöönpanoa koskevaa, neuvontaan ja ohjaukseen liittyvää säännöstä on tarkennettu. Sijaisjärjestelyjen toteuttamistavat on säädetty kirjattavaksi asiakassuunnitelman lisäksi päätökseen.

Asumisen tuen kokonaisuutta erityisesti suhteessa sosiaalihuoltolakiin on selkeytetty säätämällä tarkemmin ehdotetun lain mukaisista palveluista ja niiden saamisen edellytyksistä. Ehdotus mahdollistaa lapsen asumisen muualla kuin oman perheen kanssa ehdotetun lain mukaisena palveluna, ja palvelun järjestämisen edellytyksiä on tarkennettu.

Kuljetuspalvelujen määrää on tarkistettu tilanteessa, jossa henkilö on saanut käyttöönsä auton. Kuljetuspalvelujen käyttöaikaa on vapaa-ajan matkoissa mahdollista pidentää kuukaudesta vuoteen. Liikkumisen tuen kokonaisuudessa sääntelyä on täydennetty ehdottamalla, että vaihtoehtona myönnetyille vapaa-ajan matkoille henkilö voisi saada korvausta myönnetyn kilometrimäärän perusteella kunta- tai maakuntarajojen estämättä.

Muutoksenhaun osalta edellytetään lausuntopalautteeseen perustuen valituslupaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen kaikissa hallinto-oikeuden päätöksissä.

Vireillä olevat sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskeva uudistus, maakuntauudistus ja valinnanvapauslainsäädäntö on huomioitu esityksessä soveltuvin osin.

6 Riippuvuus muista esityksistä

Esitys on valmisteltu huomioon ottaen seuraavat eduskunnan käsiteltävänä olevat hallituksen esitykset, joissa säädetään vammaispalvelujen järjestämiseen, tuottamiseen ja rahoitukseen sekä asiakkaan valinnanvapautteen liittyvistä muutoksista.

Hallitus on antanut eduskunnalle hallituksen esityksen maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi (HE 15/2017 vp). Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi maakuntalaki, laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä sekä niiden yhteinen voimaannanolaki. Lisäksi esityksessä on maakunta- ja sosiaali- ja terveydenhuoltouudistuksen edellyttämät muutokset muuhun lainsäädäntöön. Osana tätä hallitus on esittänyt tuloverolain muuttamista siten, että verotuksen invalidivähennyksestä luovutaan ja tästä säästyvät varat kohdennetaan vammaispalvelujen kehittämiseen.

HE 159/2018 vp

Hallitus on antanut eduskunnan käsiteltäväksi myös hallituksen esityksen laiksi asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa (HE 16/2018 vp). Laissa säädettäisiin asiakkaan valinnanvapauden sisällöstä, valinnanvapauden käyttämiseen liittyvästä neuvonnasta ja ohjauksesta, palvelutarpeen arvioinnista sekä palvelujen yhteensovittamisesta, palvelujen tuottajien hyväksymis- ja sopimusmenettelyistä, palvelujen tuottamisesta ja tuottajia koskevista velvoitteista, palvelun tuottajille suoritettavista korvauksista, tiedonhallinnasta ja valvonnasta sekä valinnanvapausmallin käyttöönotosta. Laissa säädettäisiin muun muassa asiakassetelistä ja henkilökohtaisesta budjetista.

Lisäksi hallitus on antanut eduskunnalle hallituksen esityksen sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamisesta (HE 52/2017 vp), joka täydentää sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakia ja valinnanvapautta koskevaa lainsäädäntöä. Laissa säädettäisiin oikeudesta tuottaa maakunnan järjestämistä vastaavalla olevia sosiaali- ja terveystalveluja sekä yksityisiä sosiaali- ja terveystalveluja. Lain tavoitteena on myös varmistaa asiakkaan ja potilaan turvallisuus sekä laadultaan hyvät talvelut.

Esitys on riippuvainen myös seuraavista valmisteilla olevista hallituksen esityksistä.

Hallituksen esitykseen asiakas- ja potilaslaiksi on tarkoitus sisällyttää kehitysvammalain säännöksiä tahdosta riippumattomasta erityishuollosta sekä erityishuollossa käytettävistä rajoitustoimenpiteistä vastaavat säännökset. Tämä on edellytys sille, että kehitysvammalaki voidaan nyt käsiteltävänä olevan esityksen mukaisesti kumota.

Hallituksen esityksessä uudeksi sosiaali- ja terveystalvelujen asiakasmaksuja koskevaksi laiksi on tarkoitus kumota nykyisessä asiakasmaksulainsäädännössä olevat hengityshalvauspotilaiden erityisasemaa koskevat säännökset sekä säätää nykyiselle hengityshalvauspotilaalle myönnetyn hoidon, ylläpidon ja hoitoon liittyvien kuljetusten maksuttomuudesta kahden vuoden siirtymäaikana. Lisäksi säädettäisiin ylläpitokorvauksen poistamisen siirtymäajasta. Esitykseen sisältyisivät myös säännökset vammaisen lapsen vanhemmilta lapsen elatuksesta aiheutuneista kustannuksista perittävistä maksusta silloin, kun lapsi asuu ehdotetun vammaistalveluja koskevan lain mukaisesti muualla kuin oman perheen kanssa sekä lapsen henkilökohtaiseen käyttöön jätettävästä käyttövarasta.

Hallituksen esitykseen potilasvakuutuslaiksi on tarkoitus sisällyttää säännös vakuuttamisvelvollisuudesta myös tilanteissa, joissa yksityisen työnantajan talveluksessa on terveydenhuollon ammattihenkilö, joka antaa terveyden- tai sairaanhoitoa.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 Lakiehdotusten perustelut

1.1 Vammaispalvelulaki

1 luku Yleiset säännökset

1 §. *Lain tarkoitus.* Pykälässä säädettäisiin vammaisten henkilöiden sosiaalihuollon erityispalveluja koskevan uuden vammaispalvelulain tarkoituksesta. Tarkoitussäännös ohjaa ehdotetun lain toimeenpanoa sekä palveluja koskevien säännösten tulkintaa ja soveltamista myös yksittäisten päätösten tasolla. Säännös olisi periaatteiltaan saman sisältöinen nykyisen vammaispalvelulain 1 §:n kanssa, ja siinä on myös otettu huomioon perusoikeus- ja ihmisoikeussääntelyssä tapahtunut kehitys.

Perustuslain 19 §:n 1 momentti turvaa oikeuden välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon. Se tarkoittaa muun muassa ihmisarvoisen elämän perusedellytysten luomista kaikille. Säännöksen on katsottu luovan suoran subjektiivisen oikeuden välttämättömään huolenpitoon. Perusoikeusuudistukseen johtaneen hallituksen esityksen mukaan ihmisarvoisen elämän perusedellytyksiä turvaavat erityisesti oikeus kiireelliseen sairaanhoitoon sekä eräät lasten, vanhusten, vammaisten ja kehitysvammaisten henkilöiden huoltoon kuuluvat tukitoimet. Oikeuskirjallisuudessa ja ylimpien lainvalvojien ratkaisukäytännössä (esimerkiksi OKA dnro 1052/1/06) on lähdetty siitä, että ilmaisu ”ihmisarvoisen elämän” turva on hyvin perusteellisesti tulkittavissa tarkoittavan jotain enemmän kuin pelkästään biologiselle olemassaololle välttämättömien edellytysten turvaamista. Ehdotetun lain keskeinen lähtökohta on, että vammaisen henkilön itsemääräämisoikeus ja osallisuus toteutuvat olennaisena osana ihmisarvoista elämää. Vammaisella henkilöllä on oltava mahdollisuus päättää itse omista asioistaan ja osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa yhteiskunnan toimintaan.

Pykälän *1 kohdan* mukaan lain tarkoituksena on toteuttaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa. Suomi on sitoutunut YK:n ja Euroopan unionin jäsenvaltiona edistämään yhteiskuntaa, joka on avoin kaikille. YK:n vammaissopimus korostaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaista oikeutta nauttia täysimääräisesti ihmisoikeuksista ja perusvapauksista kanssa kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla. Myös esteettömyys on sopimuksen läpileikkaava periaate.

Perustuslain 6 § sisältää yhdenvertaisuussäännöksen ja kiellon asettaa ihmisiä eri asemaan ilman hyväksyttävää perustetta muun muassa vammaisuuden perusteella. Syrjinnän kiello sisältää segregaatiosäännöksen, joka tarkoittaa sosiaalipalveluissa sitä, että vammaisten henkilöiden palvelut eivät saa johtaa vammaisten henkilöiden eristämiseen muusta yhteiskunnasta ja muista ihmisistä. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden vaatimus on kirjattu myös yhdenvertaisuuslakiin. Yhdenvertaisuuden edistäminen on ehdotetun lain läpileikkaava periaate, joka edellyttää jokaisen vammaisen henkilön yksilöllisen elämäntilanteen ja avun tarpeen arvioimista. Yhdenvertaisuutta on edistettävä myös eri vammaryhmien välillä.

Vammaispalveluja koskevan lainsäädännön ohella on lukuisia muitakin säännöksiä, joilla vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa toteutetaan. Viranomaisen on päätöksenteossa ja palvelutarpeen arvioinnissa otettava huomioon esimerkiksi yhdenvertaisuuslain 5 §:n vaatimukset yhdenvertaisuuden edistämisevelvollisuudesta sekä 15 §:n velvoite tehdä kohtuullisia mukautuksia, jotka voivat yksittäistapauksessa edellyttää myös poikkeamista vammaispalveluja koskevista pääsäännöistä asiakkaan eduksi.

Pääperiaatteena sosiaalipalveluissa on, että vammaisen henkilö saa palvelut osana yleistä palvelujärjestelmää yhdenvertaisesti muiden kanssa. Maakunnan on huolehdittava palvelujen soveltuvuudesta ja esteettömyydestä tarvittaessa kohtuullisten mukautusten avulla vammaisso-

pimuksen, perustuslain ja yhdenvertaisuuslain velvoitteiden mukaisesti. Viittomakielilain 3 §:n mukainen viranomaisen edistämisvelvoite velvoittaa maakuntaa edistämään viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksia käyttäen omaa kieltään ja saada tietoa omalla kielellään. Yleislait ja niiden perusteella järjestettävät palvelut eivät kuitenkaan aina turvaa riittäviä ja sopivia palveluja vammaisille henkilöille. Ehdotettu laki täydentäisi yleisiä sosiaalipalveluja tilanteissa, joissa yleiset palvelut eivät ole vammaiselle henkilölle riittäviä ja sopivia ja ehdotetut erityis- palvelut ovat henkilölle välttämättömiä tavanomaisessa elämässä suoriutumisessa sekä yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutumisessa.

Myös yksityisillä toimijoilla on oma roolinsa yhdenvertaisuuden turvaamisessa. Tämä velvoite sisältyy esimerkiksi yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä tarkoitettuun velvoitteeseen huolehtia koh- tuullisista mukautuksista tavaroiden ja palveluiden tarjoamisessa. Vammaispalveluja koskeva erityislainsäädäntö ei yksinään toteuta vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa.

Osallisuudella ja osallistumisella tarkoitettaisiin yhteisön jäsenenä olemista ja toimimista sekä osallistumista itseään ja lähipiiriään koskevaan päätöksentekoon. Osallistuminen sisältäisi so- siaalisen ja toiminnallisen osallistumisen. Osallisuus ja osallistuminen palveluja järjestettäessä merkitsevät oikeutta olla mukana, ilmaista itseään ja tulla kuulluksi sekä oikeutta vaikuttaa ja olla tasavertainen toimija omassa elämässään. Vammaissopimus edellyttää sopimusvaltioiden huolehtivan siitä, että vammaiset henkilöt ovat osallisia yhteisöissään.

Pykälän 2 kohdan tavoite on sidoksissa 1 kohtaan. Ehdotuksen mukaisilla erityispalveluilla ehkäistäisiin ja poistettaisiin esteitä, jotka rajoittavat vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen toteutumista yhteiskunnassa. Tarkoitus olisi etukäteen ja suun- nitellusti poistaa ja ehkäistä eri tavoin vammaisten henkilöiden kohtaamia yhdenvertaisuuden esteitä. Esteet, joita vammaiset henkilöt kohtaavat toimintarajoitteestaan johtuen ovat sellaisia, joita vammattomilla henkilöillä ei ole. Eri tavoin vammaisten henkilöiden kohtaamat esteet voivat myös poiketa toisistaan hyvinkin paljon. Ehdotetut erityispalvelut ovat sellaisia, joita muut eivät välttämättä tarvitse.

Pykälän 3 kohdassa asetettaisiin lähtökohdaksi ehdotetun lain mukaisten palvelujen järjestä- misessä se, että ne tukevat vammaisen henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Lain tarkoituksena olisi tukea vammaisia ihmisiä siten, että he saavat omat voimavaransa, kykynsä, taitonsa ja tietonsa parhaalla mahdollisella tavalla käyttöön. It- senäinen suoriutuminen voidaan määritellä omatoimiseksi tekemiseksi ja suoriutumiseksi, jol- loin henkilö itse tekee asioita ilman ulkopuolista apua. Itsenäisellä suoriutumisella tarkoitettaisiin lisäksi henkilön toimimista jokapäiväisessä elämässään avustettuna tai tuettuna mukautus- ten ja palvelujen avulla. Vammaisen henkilön oman näkemyksen ja tavoitteiden tulisi mahdol- lisimman pitkälle ohjata toimintaa. Näkemystensä ja tavoitteidensa ilmaisemiseen vammaisel- le henkilölle olisi tarvittaessa annettava apua ja tukea.

Itsemääräämisoikeuden voidaan katsoa kuuluvan Suomen perusoikeusjärjestelmään osana oi- keutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Perusoikeusudis- tuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suo- jaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeut- taan. Yksilön itsemääräämisoikeuden, oikeuden määrätä itsestään ja toimistaan, todetaan pe- rusoikeusudistusta koskevassa hallituksen esityksessä olevan monien muiden oikeuksien käytön perustana. Itsemääräämisoikeus liittyy kiinteästi myös perustuslain 10 §:n yksityiselä- män suojaan. Myös muilla toimijoilla on velvollisuus kunnioittaa yksilön tai ryhmän itsemää- räämisoikeutta. Itsemääräämisoikeus on yksi vammaissopimuksen kantavista periaatteista, ja vammaisen henkilön oman tahdon ja mielipiteiden selvittämiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Sosiaalihuollon asiakaslaissa on säännöksiä itsemääräämisoikeudesta ja henkilöiden kuulemisesta erityistilanteissa.

Pykälän 4 kohdan mukaan lain tarkoituksena olisi turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut. Palvelujen käsite sisältäisi ehdotuksessa laajasti myös nykyisessä vammaislainsäädännössä tarkoitettut taloudelliset tukitoimet sekä apuvälineiden ja teknisten ratkaisujen avulla saatavan tuen. Sosiaalihuoltolain keskeisimpiä tavoitteita on edistää sosiaalihuollon yhdenvertaista saatavuutta, siirtää sosiaalihuollon painopistettä hyvinvoinnin edistämiseen ja varhaiseen tukeen, vahvistaa asiakaslähtöisyyttä ja kokonaisvaltaisuutta asiakkaan tarpeisiin vastaamisessa sekä turvata tuen saantia ihmisten omista toimintaympäristöissä. Samat tavoitteet koskisivat myös ehdotettavaa lakia. Lisäksi olisi otettava huomioon, että vammaispalveluilla vastattaisiin pitkäaikaisesta, usein elinikäisestä tai vuosikymmeniä kestävästä, vammasta tai sairaudesta johtuvasta toimintarajoitteesta aiheutuvaan avun ja tuen tarpeeseen. Tämä edellyttäisi palveluilta pysyvyyttä, ellei niiden muuttaminen olisi asiakkaan edun mukaista. Palvelujen riittävyyden ja sopivuuden arvioinnissa olisi otettava huomioon myös se, että palvelut sisällöltään vastaavat henkilön iän ja elämänvaiheen mukaiseen tarpeeseen.

Ehdotetun lain mukaisten palvelujen myöntämiskriteerit määriteltäisiin yleisen soveltamisala-säännöksen lisäksi kunkin palvelun kohdalla erikseen. Palvelutarpeen arvioinnissa ja asiakassuunnitelman laatimisessa selvitetäisiin henkilön toimintarajoitteesta johtuvat yksilölliset avun ja tuen tarpeet, joiden perusteella suunniteltaisiin niihin sisällöltään ja laajuudeltaan vastaava palvelujen kokonaisuus. Palvelut toteutettaisiin asiakkaan ja tarvittaessa hänen läheistensä kanssa yhteistyössä tehdyn palvelutarpeen arvioinnin perusteella. Arvioinnissa ja asiakassuunnitelman laatimisessa olisi sosiaalihuollon ammattihenkilön lisäksi tarvittaessa oltava mukana muiden hallinnonalojen asiantuntemusta siten kuin sosiaalihuoltolain monialaista yhteistyötä koskevassa 41 §:ssä säädetään. Tämä vastaisi pääosin nykyisin vammaispalvelulain 3 a §:n 1 ja 2 momentin perusteella toteutettuja toimia samoin kuin kehitysvammalain 34 §:n mukaisen erityishuolto-ohjelman laatimista.

Palvelujen toteutumista sisällöltään ja laadultaan sellaisena kuin henkilön palvelun tarve edellyttää, on seurattava ja reagoitava, jos palvelut jostakin syystä eivät toteudu suunnitellulla tavalla tai henkilön avun tai tuen tarpeissa tapahtuu muutoksia. Erilaisiin elämän muutosvaiheisiin on mahdollisuuksien mukaan varauduttava hyvissä ajoin. Erityisesti silloin, kun vammaisen henkilö on täysin riippuvainen palveluista, olisi myös varauduttava ongelmatilanteisiin ja varmistettava keskeytyksetön avun tai tuen saanti.

Sosiaalihuollon asiakaslain 4 §:n mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa. Asiakasta on kohdeltava siten, että hänen ihmisarvoaan ei loukata, ja hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. Palveluja annettaessa ja niitä kehitettäessä olisi kiinnitettävä erityistä huomiota asiakkaiden tarpeisiin ja toivomuksiin. Sosiaalihuollon asiakaslain säännöksiin viitataan myös hallituksen esityksessä laiksi sosiaali- ja terveystalouden tuottamisesta. Palvelujen tulisi olla asiakaskeskeisiä, turvallisia ja asianmukaisesti toteutettuja. Asiakasturvallisuus ja palvelun laatu taattaisiin osaltaan myös huolehtimalla palvelun jatkuvuudesta mahdollisissa kriisi- ja häiriötilanteissa.

Palvelujen laatuun kuuluvat myös asianmukaiset, esteettömät ja turvalliset toimitilat, ja muu toimintaympäristö. Sosiaalihuoltolain 30 §:n mukaan asiakkaiden käytössä olevien sosiaalipalvelujen toimitilojen on tuettava asiakkaiden sosiaalista vuorovaikutusta. Toimitilojen suunnittelussa ja käytössä on otettava huomioon asiakkaiden yksilölliset tarpeet ja edellytykset, esteettömyys ja yksityisyyden suoja sekä tietoturvallisuus. Jatkossa yksityisten ja julkisten palvelun tuottajien toimitilojen arvioinnissa palveluntuottajalain mukaan käytettäisiin vastaavia kriteerejä.

Toimitilojen riittävyys ja asianmukaisuus määräytyisivät aina palveluyksikön tarjoamien palvelujen mukaan ottaen huomioon asiakkaiden tarpeet. Arviointi riittävydestä ja asianmukaisuudesta olisi tapauskohtaista. Esimerkiksi ympärivuorokautisia sosiaalihuollon palveluja tuottaessa vaatimukset korostuisivat: tilojen mitoituksen tulisi olla riittävä ottaen huomioon

asumisen yksilöllisyys, yksityisyys, turvallisuus sekä laatu, tilojen joustava käyttö ja henkilökunnan työskentely.

Myös henkilöstön riittävyys ja osaaminen ovat osa palvelujen laatua. Palveluntuottajalain mukaan palvelujen toteuttamisessa olisi oltava toiminnan edellyttämä henkilöstö. Henkilöstöä pitäisi olla riittävästi ottaen huomioon asiakkaiden avun, tuen ja palvelujen tarve sekä heidän lukumääränsä. Henkilöstön määrää arvioitaessa olisi otettava huomioon asiakkaiden avun, tuen ja hoidon tarve sekä siinä tapahtuvat muutokset. Palveluntuottajalain mukaan henkilöstön määrän osalta yksityiseen ja julkiseen palvelun tuottajaan sovellettaisiin samoja edellytyksiä.

Henkilöstöä koskevat vaatimukset määräytyisivät toimintayksikön tarjoamien palvelujen, asiakkaiden tarpeiden ja yksikön toiminnan mukaan. Mitä runsaammista ja vaativammista palvelusta on kysymys, sitä suuremmat vaatimukset kohdistuvat henkilöstön määrään ja ammattitaitoon. Tämä olisi otettava huomioon esimerkiksi ympärivuorokautisia sosiaalipalveluja tarjoavan yksikön henkilöstön kohdalla. Henkilöstön määrän tarve voi luonnollisesti kasvaa, jos esimerkiksi asiakkaiden avun ja tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia. Jos asiakas tarvitsee apua ja tukea vuorokaudenajasta riippumatta, riittävä henkilöstö on tällöin turvattava ympärivuorokautisesti.

Vammaispalveluissa laadun kannalta oleellista olisi se, miten palvelut toteuttavat lain tarkoitusta. Laadultaan hyvä palvelu on *joustava* siten, että se mahdollistaa vammaisen henkilön tavanomaisen elämän ja osallistumisen eri elämänalueilla ja eri elämäntilanteissa. Lähtökohdan palvelun toteuttamisessa olisi oltava asiakkaan tarpeissa. Vammaispalvelujen järjestämisen tavoitteiden mukaisesti laadultaan hyvän palvelun on myös mahdollistettava vammaisen henkilön *itseääräämisoikeus* tavanomaisissa toimissaan. Vammaisen henkilön on voitava esimerkiksi valita se, missä hän käyttää vapaa-ajalleen myönnettyjä palveluja. Palvelun laatuun liittyy myös se, että palvelu ei vaaranna asiakkaan *turvallisuutta*. Esimerkiksi liikkumisen palvelut on järjestettävä siten, että ne eivät aiheuta asiakkaalle tapaturman vaaraa. Vammaisen henkilön *yksityisyyttä* ja *kotirauhaa* on kunnioitettava. Esimerkiksi asumisen palvelut on toteutettava siten, etteivät nämä perusoikeudet vaarannu. Palvelujen olisi oltava jatkuvia ja ennakoitavia, jotta vammaiselle henkilölle ei synny epävarmuutta suoriutumisesta eri tilanteissa.

Vammaisten *lasten ja nuorten palvelujen* olisi kaikilta osin toteutettava ehdotetun lain tarkoitusta. Tämän lisäksi lasten ja nuorten palveluissa olisi otettava huomioon lapsen ja nuoren haavoittuvuudesta ja kehityksestä johtuvat erityiset tarpeet. Vammaisten lasten ja nuorten palveluissa laatu tarkoittaisi muun muassa sitä, että palveluilla turvataan myös oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä asumiseen oman perheensä kanssa tai erityistapauksessa muussa lapsen tai nuoren edun mukaisessa, turvallisessa kasvuympäristössä. Palvelujen tulisi edistää vammaisen lapsen ja nuoren ikä- ja kehityskautteen kuuluvaa osallisuutta, itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta. Lapsella tarkoitettaisiin sosiaalihuoltolain 3 §:n 4 kohdan mukaisesti alle 18-vuotiasta henkilöä ja nuorella sosiaalihuoltolain 3 §:n 5 kohdan mukaisesti 18-24 -vuotiasta henkilöä.

Lapsen palveluiden riittävyttä ja laatua arvioitaessa tulee ottaa huomioon sekä lapsen oikeuksien sopimuksen 5 ja 6 artiklan että YK:n vammaissopimuksen 3 artiklan yleisten periaatteiden vaatimukset. Riittävän varhaisessa vaiheessa annettavat oikeanlaiset palvelut luovat lapselle hyvinvoinnin perustan ja mahdollisuuden yhdenvertaisuuteen. Lapsen oikeuksien sopimuksen 23 artiklan mukaan vammaisen lapsen tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan. Vammaissopimuksen 30 artikla edellyttää muun ohella, että sopimuspuolet toteuttavat kaikki tarvittavat toimet sen varmistamiseksi, että vammaiset lapset voivat yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa osallistua leikki-, virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan, mukaan lukien koulujärjestelmässä tarjottava toiminta.

2 §. *Lain soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön.* Pykälässä säädettäisiin siitä, milloin ehdotettu laki tulisi sovellettavaksi sekä sen suhteesta muuhun lainsäädäntöön. Vastaavasti kuin nykyisen vammaispalvelulain 4 §:ssä ja kehitysvammalain 1 §:ssä säädetään, ehdotettu laki olisi erityislaki ja tulisi sovellettavaksi silloin, jos yleislaki ei turvaisi vammaiselle henkilölle riittäviä ja sopivia palveluja.

Tarveperusteisuus on keskeinen sosiaalihuollon palveluissa noudatettava periaate. Jos palvelutarve on olemassa eikä tarpeeseen voida vastata muulla lainsäädännöllä, tulisi asiakkaalla hänen toimintarajoitteensa aiheuttaneesta seikasta riippumatta olla viimesijaisena mahdollisuutena pääsy sellaisten erityispalveluiden piiriin, joita hänen tosiasiallisesti ja välttämättä voidaan katsoa tarvitsevan.

Yleis- ja erityislait voivat tulla sovellettaviksi myös rinnakkain. Henkilön palvelukokonaisuus voi muodostua esimerkiksi omaishoidon tuesta ja ehdotetun lain mukaisesta liikkumisen tuesta tai perhe voi saada sosiaalihuoltolain mukaista lapsiperheiden kotipalvelua ja lisäksi ehdotetun lain mukaista kommunikointitaitojen opetteluun mahdollistavaa valmennusta ja tukea.

Vaikka ehdotetussa laissa sovitettaisiin yhteen kaksi nykyistä vammaispalveluja koskevaa lakia, tarkoituksena ei olisi muuttaa sitä lähtökohtaa, että jo nykyisin erityispalvelut on tarkoitettu suhteellisen suppealle joukolle haavoittuvimmassa asemassa olevia ihmisiä. Nämä henkilöt tarvitsevat palveluja nimenomaan korvaamaan pitkäaikaisen, usein elämänmittaisen toimintarajoitteen aiheuttamaa haittaa eri elämäntilanteissa.

Ehdotetut erityispalvelut turvaavat yhdenvertaista osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnan eri toimintoihin. Niiden tarkoitus on toteuttaa elämänvaiheen mukaista yhdenvertaisuutta. Lapsilla ja nuorilla tarpeet yhdenvertaisuuden toteutumisessa ovat erilaisia kuin työikäisellä tai ikääntyneellä väestöllä. Vertailu yhdenvertaisuuden toteutumisen edellyttämien riittävien ja sopivien palvelujen järjestämiseksi olisi näin ollen tehtävä samaan ikäryhmään kuuluvien ja samankaltaisessa elämäntilanteessa olevaan vammattomaan henkilöön.

Ehdotettuun lakiin perustuvat välttämättömät erityispalvelut olisivat maksuttomia kuten nykyisin. Tästä säädettäisiin sosiaali- ja terveystieteiden asiakasmaksulaisissa. Maksukäytäntö vastaisi nykyisen asiakasmaksulain 4 §:n 2 ja 5 kohtien säännöksiä maksuttomista kehitysvammaisten erityishuollon palveluista ja vammaispalvelulain mukaisista palveluista. Peruste maksuttomuudelle on palvelun välttämättömyys ja yhdenvertaisuus niiden ihmisten kanssa, jotka eivät vammaispalveluja tarvitse.

Maakunnalla olisi nykyisäytäntöä vastaavasti velvollisuus järjestää palveluja ehdotetun lain perusteella myös, jos palvelujen saaminen muun lain nojalla viivästyisi. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi tilannetta, jossa vakuutuslaitos ei olisi vielä tehnyt korvauspäätöstä, mutta vammaisella henkilöllä olisi jo tarve saada erityispalveluja. Vakuutuslaitosten korvauksista ja takaisinperinnästä säädettäisiin ehdotetun lain 25 §:ssä.

Pykälän *1 momentin* mukaan ehdotetussa laissa säädettäisiin erityispalveluista niille vammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen johdosta välttämättä ja toistuvasti apua tai tukea tavanomaisessa elämässä. Ehdotetun lain soveltamisen edellytyksenä olevista palvelujen riittävydestä ja sopivuudesta säädetään 2 momentissa.

Vammaissopimuksen 1 artiklan 2 kohdan mukaan ”*vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa*”. Myös ehdotetussa laissa vammaisuuden kuvaamisen lähtökohtana olisivat henkilön suhde ja mahdollisuudet osallistua ympäröivään yhteiskuntaan, ei lääketieteellinen diagnoosipohjainen määrittely. Vammaispal-

velujen tarkoitus on kompensoida vammasta tai sairaudesta johtuvia pitkäaikaisia toimintarajoitteita. Tavoitteena on, että henkilö saavuttaisi mahdollisimman yhdenvertaiset mahdollisuudet toimia yhteiskunnassa muiden henkilöiden tavoin. Lähtökohta olisi yhtenevä nykyisen vammaispalvelulain tarkoituksen kanssa.

Ehdotetun lain tarkoituksena olisi turvata vammaiselle henkilölle välttämätön apu tai tuki niissä tavanomaisen elämän tilanteissa, joista hän ei ilman sitä suoriudu. Toimintarajoitteella tarkoitettaisiin sitä, että vamma tai sairaus yhdessä henkilön ympäristön ja yksilöllisen tilanteen kanssa estää tai vaikeuttaa henkilön osallistumista ja suoriutumista tavanomaisessa elämässä. Toimintarajoitteet voivat olla fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia tai kognitiivisia.

Toimintarajoite sekä tarvittavan avun tai tuen sisältö ja määrä voivat vaihdella esimerkiksi henkilön iän, yksilöllisen elämäntilanteen, omien voimavarojen tai käytettävissä olevien apuvälineiden mukaan. Myös ympäristön esteettömyys, tiedon saavutettavuus, kohtuulliset mukautukset tai se, onko kyseessä tuttu vai vieras tilanne tai toimintaympäristö, voivat vaikuttaa henkilön tarvitseman avun ja tuen määrään ja sisältöön. Yksittäisessäkin tilanteessa tarvittava apu ja tuki voi merkittävästikin vaihdella. Avun ja tuen määrää arvioitaessa olisi otettava huomioon henkilön yksilölliset tarpeet sekä erilaiset tavanomaisen elämän tilanteet, joilla voi olla vaikutusta palvelujen määrää ja sisältöä arvioitaessa. Esimerkiksi tilanteissa, joissa vammaisen henkilö tarvitsee toimintarajoitteen johdosta runsaasti ja jatkuvaluonteisesti toisen henkilön apua voidakseen asua itsenäisesti tai apua vammaisen lapsen kotihoidon turvaamiseksi, apua tai tukea olisi järjestettävä riittävästi ja tarvittaessa vuorokauden eri aikoina. Avun tai tuen tarve voi olla myös määrältään vähäisempää mutta henkilölle lain tarkoituksen toteutumiseksi välttämätöntä.

Ehdotetun lain mukaisia palveluja järjestettäisiin vammaiselle henkilölle itselleen, ellei muusta olisi erikseen säädetty. Vammaisen vanhemman avun tarve lasten hoidossa tai perheen arjessa olisi otettava huomioon vammaisen vanhemman omassa palvelutarpeen arvioinnissa ja asiakassuunnitelmassa. Vammaisen lapsen perheenjäsenillä, huoltajilla tai muilla lapsesta huolehtivilla on oikeus sosiaalihuoltolain 3 luvun mukaisiin palveluihin. Näistä tärkeimpiä perhetä ja lasta tukevia palveluja ovat muun muassa sosiaalihuoltolain 18 §:n mukainen perhetyö, 19 §:n mukainen kotipalvelu sekä 20 §:n mukainen kotihoito. Jos avun tai tuen tarve on lastensuojelullista eikä lapsen vamman tai sairauden aiheuttamasta toimintarajoitteesta johtuvaa, vammaisella lapsella ja hänen perheellään olisi sosiaalihuoltolain lisäksi oikeus saada ensi sijassa lastensuojelun tukitoimenpiteitä vanhemmuuden ja lapsen kasvun ja kehityksen edistämiseksi. Sen lisäksi olisi myönnettävä tarvittavat vammaispalvelut siten, että eri lakien perusteella myönnettävät palvelut muodostavat toimivan kokonaisuuden.

Toimintarajoitteen pitkäaikaisuus

Vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen pitkäaikaisuutta arvioidaan yksilöllisesti. Lähtökohta olisi sama kuin nykyisessä vammaispalvelulaissa. Vakiintuneen soveltamiskäytännön mukaan lain tarkoittamat erityiset suoriutumisvaikeudet tavanomaisissa elämän toiminnoissa katsotaan pitkäaikaisiksi, kun niistä aiheutuu vähintään vuoden kestävä toimintarajoite. Aikamääre ei kuitenkaan olisi ehdoton, vaan arvio erityispalvelujen tarpeesta olisi aina tehtävä yksilöllisesti henkilön tilanteen kokonaisarvion pohjalta. Nopeasti etenevien sairauksien (esimerkiksi ALS, MS-tauti) aiheuttamat toimintarajoitteet täyttävät kuitenkin pitkäaikaisuuden vaatimuksen silloin, kun ne käytettävissä olevan tiedon mukaan aiheuttavat välttämättömän avun ja tuen tarpeita tavanomaisessa elämässä. Vuoden määräaika ei tällaisissa tilanteissa nykyisinkään edellytetä. Vastaavasti, jos vamman tai sairauden aiheuttama toimintarajoite arvioidaan pysyväksi, palvelut olisi järjestettävä viivytyksettä tarpeen mukaisesti.

Kuten nykyisinkin, toimintarajoite katsottaisiin pitkäaikaiseksi myös tilanteissa, joissa siitä aiheutuvat avun tai tuen tarpeet vaihtelevat. Henkilön toimintakyky voi vaihdella eri ympäristöissä ja elämäntilanteissa.

Avun tai tuen välttämättömyys

Avun tai tuen välttämättömyys olisi aina arvioitava toimintarajoitteesta johtuvan tarpeen kautta. Välttämättömän avun ja tuen sisällön ja määrän arviointiin vaikuttavat muun muassa henkilön ikä, elämäntilanne, perhesuhteet, asuinolosuhteet ja toimintaympäristö. Sen arvioiminen, kuuluuko jonkin toiminnan mahdollistavien palvelujen järjestäminen ehdotetun lain soveltamisalaan, ratkaistaisiin arvioimalla, onko kyseinen toiminto katsottava osaksi tavanomaista elämää.

Välttämättömyyden arvioinnissa olisi otettava huomioon se, mitä rajoituksia, esteitä ja avun tai tuen tarpeita toimintarajoite aiheuttaa yksilöllisesti ja millaisia palveluja toiminnon toteuttaminen tällöin edellyttää. Apu tai tuki olisi välttämätöntä, jos henkilö ei ilman sitä kykenisi suoriutumaan kulloinkin kyseessä olevasta toiminnosta. Apu tai tuki olisi aina arvioitava välttämättömäksi, jos henkilö ei voisi suoriutua ilman sitä tai henkilön terveys tai turvallisuus vaarantuisi.

Korkein hallinto-oikeus on arvioinut ratkaisuisaan haetun tukitoimen tai palvelun välttämättömyyden ja henkilön saaman hyödyn välistä rajanvetoa. Ratkaisussa KHO 17.8.2016 T 3421 arvioitiin haetun tukitoimen välttämättömyyttä asunnon muutostöiden yhteydessä. Korkein hallinto-oikeus katsoi muun ohella, että keittiön kaappien muuttaminen helposti ulosvedettäviksi koreiksi olisi ollut omiaan helpottamaan henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista. Henkilön terveydentilasta ja toimintakyvystä saadun selvityksen perusteella muutostyötä ei kuitenkaan ollut pidettävä sellaisena vammaispalvelulaisissa ja -asetuksessa tarkoitettuna henkilön päivittäisen selviytymisen kannalta välttämättömänä asunnon muutostyönä, joka kunnan olisi tullut korvata.

Välttämätön avun tai tuen tarve voi ilmetä tilanteessa, jossa vammaisen henkilö tarvitsee useita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja henkilön tarpeen mukaisen palvelukokonaisuuden toteuttamiseksi. Välttämätön avun tai tuen tarve voi olla runsasta, usein ympärivuorokautista, tilanteessa, jossa henkilö tarvitsee jatkuvaluonteisesti toisen henkilön apua turvallisuutensa takaamiseksi esimerkiksi hengitysvajeen tai vaarantajun puutteen vuoksi.

Välttämätön avun tai tuen tarve ei kuitenkaan aina edellyttäisi vaativia tai monialaisia palveluja. Henkilöllä olisi oikeus saada ehdotetun lain mukaisia palveluja myös silloin, kun hän tarvitsee toimintarajoitteen vuoksi välttämättä ja toistuvasti apua tai tukea joissakin tavanomaisen elämän tilanteissa, asioissa tai toimintaympäristöissä, vaikka hän suoriutuisi jossakin toisessa tilanteessa itsenäisesti ilman apua.

Toistuva avun tai tuen tarve ei tarkoittaisi samaa kuin jatkuva tarve. Toistuvuuden vaatimuksen täyttäisi esimerkiksi viikoittainen tarve, jos palvelu tällöin olisi vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen takia välttämätöntä eikä avun tai tuen tarpeeseen voitaisi vastata henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisesti muilla palveluilla. Palvelu voisi olla myös lyhytkestoisempaa, jos toimintarajoitteen kompensoiminen pitkäaikaisesti onnistuisi sen avulla. Esimerkkinä tämänkaltaisista tilanteista ovat asunnon muutostyöt, taloudellinen tuki jonkin välineen hankintaan sekä lyhytkestoinen valmennus ja tuki.

Tavanomainen elämä

Säännöksessä edellytettäisiin avun tai tuen tarvetta tavanomaisessa elämässä. Tavanomaisessa elämässä suoriutuminen ja lain 1 §:n tavoite vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden, osallistumisen ja osallisuuden toteuttamisesta muodostaisivat kokonaisuuden, joka määrittäisi yhteiskunnassa hyväksytyjen arvojen ja toimintatapojen mukaisesti. Tavanomaisen elämän käsitettä olisi arvioitava laaja-alaisesti, jotta se kattaisi ihmisten monimuotoiset elämäntilanteet ja yksilölliset tarpeet ja jotta palvelupäätökset vastaisivat lain tarkoitusta.

Omaa elämää koskeva päätöksenteko sekä yhdenvertainen osallisuus yhteiskuntaan kuuluvat olennaisena osana tavanomaisen elämän toimintoihin. Tavanomaiseen elämään kuuluvia toimintoja olisivat ainakin ne asiat, joihin suomalaisten aika ajankäyttötutkimuksen mukaan kuuluu (Välttämätön apu, Nurmi-Koikkalainen, THL 2009). Näitä ovat esimerkiksi itsestä, perheestä ja kodista huolehtiminen, liikkuminen, opiskelu, työ, muu osallistuminen yhteiskuntaan, vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa sekä sosiaalinen elämä ja vapaa-ajan tai loman viettoon kuuluvat toiminnot.

Tavanomaisen elämän toimintoja verrattaisiin vammattomien samaan ikäryhmään kuuluvien ja samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien henkilöiden toimintoihin. Maakunnalla ei olisi velvollisuutta järjestää ehdotetun lain mukaisia palveluja, jos tilanne poikkeaisi merkittävästi vertailuryhmän tasosta eivätkä palveluista aiheutuvat kustannukset olisi toiminnan tavoite ja kokonaisuus huomioon ottaen kohtuullisia. Tällaisia voisivat olla esimerkiksi taajaan toistuvat tai poikkeuksellisen pitkät ulkomaanmatkat ja niille tarvittavat palvelut tai muu vastaava tilanne, joka eroaisi merkittävästi siitä, mitä tavanomainen elämä yleisesti arvioiden sisältää. Arvioinnissa olisi kuitenkin aina otettava huomioon vammaisen henkilön yksilöllinen elämäntilanne. Esimerkiksi opiskelu, työ tai perhetilanne voitaisiin ottaa tavanomaisen elämän käsitettä arvioitaessa erityiseksi perusteeksi myöntää palvelua määrällisesti enemmän. Oikeuskäytännössä on katsottu, että ulkomaille suuntautuvan lomamatkan tavanomaisuutta arvioitaessa ei ratkaisevaa merkitystä voitu antaa yksinomaan matkan luonteelle. Arviointi tuli tehdä myös henkilön yksilöllisten tarpeiden ja olosuhteiden perusteella. Kyseisessä tapauksessa kertaluonteista interrail-matkaa voitiin henkilön tilanteesta esitetyn selvityksen perusteella pitää hänen tavanomaisena elämän toimintonaan (KHO 9.9.2016 T 3790).

Lapset ja nuoret

Lapsen ja nuoren oikeutta saada apua ja tukea ehdotetun lain perusteella arvioitaisiin samalla tavoin kuin muidenkin vammaisten henkilöiden ottaen kuitenkin huomioon lapsen etu. Niissä tilanteissa, joissa lapsi ei vammaan tai sairauden aiheuttamasta toimintarajoitteesta johtuvista syistä asu oman perheensä kanssa, olisi arvioitava myös sitä, miten lapsen huollosta ja tapamisoikeudesta annetun lain (361/1983, jäljempänä *lapsenhuoltolaki*) 1 §:n mukaiset oikeudet parhaiten toteutuvat. Silloin, kun lapsen tai nuoren välttämätön ja toistuva avun tai tuen tarve johtuu vammaan tai sairauden aiheuttamasta toimintarajoitteesta, lapsella ja nuorella olisi oikeus saada palveluja ehdotetun lain perusteella. Lapsen ikätasoista toimintaa verrattaisiin vastaavan ikäisten vammattomien lasten toimintaan. Vammaisen lapsen ja nuoren oikeutta ehdotetun lain mukaisiin palveluihin olisi arvioitava siitä näkökulmasta, miten hänen toimintakykynsä poikkeaa saman ikäisten vammattomien lasten tai nuorten toimintakyvystä ja miten välttämätöntä lapsen tai nuoren tarve erityispalveluihin tämän vuoksi olisi.

Lasten tavanomaiseen elämään kuuluu esimerkiksi leikkiä, harrastuksia, sosiaalisten suhteiden luomista ja ylläpitämistä sekä perheen arkeen tai varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen osallistumista. Varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen järjestämisvelvollisuuteen kuuluva niitä

koskevan lainsäädännön perusteella järjestettävä tuki olisi ensisijaista ehdotetun lain perusteella järjestettäviin palveluihin nähden. Lapsen saamat vammaispalvelut mahdollistaisivat kuitenkin sen, että vammainen lapsi voisi tehdä samoja asioita kuin muut saman ikäiset vammattomat lapset tekevät. Vammaisilla lapsilla olisi oikeus ehdotetun lain mukaisiin palveluihin myös, jos palvelu olisi edellytys sille, että lapsi voi olla osallinen ja osallistua ikätasonsa mukaisesti ilman vanhempia tai muita perheenjäseniä toimintoihin, joita muut ikätoverit tekevät yleensä itsenäisesti tai muiden lasten kanssa.

Pykälän 2 momentin mukaan ehdotettua lakia sovelletaan, jos henkilö ei saa sosiaalihuoltolain, vanhuspalvelulain tai muun lain perusteella riittäviä ja sopivia palveluja.

Palvelutarve arvioitaisiin jokaisen henkilön kohdalla yksilöllisesti, ja päätös sovellettavasta laista tehtäisiin aina yksilöllisen harkinnan pohjalta. Palvelutarpeen arvioinnissa vertailuryhmänä käytettäisiin henkilön oman ikäryhmän tavanomaista toimintaa. Palvelujen riittävyyttä ja sopivuutta olisi arvioitava etenkin siltä kannalta, miten ja millä tavoin järjestettynä palveluilla toteutettaisiin lain 1 §:n mukaista tarkoitusta vammaisen henkilön yhdenvertaisuudesta, osallisuudesta ja osallistumisesta. Lisäksi olisi otettava huomioon perustuslain 22 §:n säännös julkisen vallan velvollisuudesta edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Mainittua säännöstä sovellettaessa tulisi lähtökohtana olla perusoikeusmyönteinen lain tulkinta.

Sosiaalihuollon palveluissa ensisijaisesti sovellettava yleislaki on sosiaalihuoltolaki, jossa säädetään kattavasti asiakkaan erilaisiin tarpeisiin vastaamiseksi järjestettävistä palveluista. Sosiaalihuoltolakia ja muuta sosiaalihuollon lainsäädäntöä täydentävänä lakina on otettava huomioon erityisesti vanhuspalvelulaki, joka sisältää säännöksiä muun muassa iäkkään henkilön näkökulman huomioon ottamisesta palvelutarpeiden selvittämisessä, palvelujen laadussa sekä toteuttamisessa. Iäkkäällä henkilöllä tarkoitetaan vanhuspalvelulaissa henkilöä, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta. Vanhuspalvelulain 13 §:n mukaan iäkkäälle henkilölle järjestettävien sosiaalipalvelujen on oltava laadukkaita sekä iäkkään henkilön tarpeisiin nähden oikea-aikaisia ja riittäviä. Vanhuspalvelulaki ohjaa järjestämään iäkkäiden henkilöiden palvelut ensisijaisesti sosiaalihuoltolain perusteella. Iäkäs henkilö voi kuitenkin tulla erityislainsäädännön mukaisten palvelujen piiriin, jos hän täyttää niiden saamisen edellytykset.

Sosiaalihuoltolain 2 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuoltolakia sovelletaan kunnalliseen sosiaalihuoltoon, jollei kyseisessä laissa tai muussa laissa toisin säädetä. Saman momentin mukaan, jos henkilöllä on muun lain nojalla oikeus sosiaalihuollon saamiseen, on sovellettava niitä säännöksiä, jotka parhaiten toteuttavat asiakkaan etua siten kuin 4 ja 5 §:ssä säädetään.

Palvelujen riittävyyttä ja sopivuutta arvioitaessa olisi kiinnitettävä huomioita sosiaalihuoltolain 4 §:n säännökseen asiakkaan edusta. Säännöksen mukaan asiakkaan etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat: 1) asiakkaan ja hänen läheistensä hyvinvoinnin; 2) asiakkaan itsenäisen suoriutumisen ja omatoimisuuden vahvistumisen sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; 3) tarpeisiin nähden oikea-aikaisen, oikeanlaisen ja riittävän tuen; 4) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; 5) kielellisen, kulttuurisen sekä uskonnollisen taustan huomioimisen; 6) toivomuksia, taipumuksia ja muita valmiuksia vastaavan koulutuksen, väylän työelämään sekä osallisuutta edistävään toimintaan; 7) asiakassuhteen luottamuksellisuuden ja yhteistoiminnan asiakkaan kanssa. Sosiaalihuoltolain 4 §:n 2 momentin mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen.

Sosiaalihuoltolain 5 §:n mukaan lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden kohdalla on 4 §:ssä mainittujen asioiden lisäksi kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut parhaiten turvaavat: 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvin-

voinnin; 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä sekä iän ja kehitystason mukaisen huolenpidon; 3) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; 4) itenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen.

Poikkeuksellisesti sosiaalihuoltolain lapsen etua ja kuulemista koskevia säännöksiä voitaisiin soveltaa vammaiseen nuoreen, jos sitä olisi pidettävä nuoren viivästyneen kehityksen vuoksi nuoren edun mukaisena. Vammaisella nuorella on erityinen riski syrjäytyä, ellei hän saa riittävä ja oikeanlaista tukea itsenäistymisensä ja osallistumisensa mahdollistamiseksi. Monet vammaiset nuoret tarvitsevat myös tukea oman identiteettinsä löytämiseen ja itsetunnon vahvistamiseen.

Edellytyksenä kaikkien ehdotetun lain mukaisten palvelujen soveltamiselle olisi se, etteivät sosiaalihuoltolain, vanhuspalvelulain tai muun lain mukaiset palvelut olisi henkilölle riittäviä ja sopivia. Lain valinnassa kiinnitettäisiin huomiota sosiaalihuoltolain ja vanhuspalvelulain huomioon ottamiseen iäkkäiden henkilöiden hoidon ja huolenpidon tarpeisiin vastaamisessa erityisesti kotiin annettavien palvelujen ja palveluasumisen kohdalla. Tämä ei aina ole ollut selvää nykyisen vammaispalvelulain soveltamiskäytännössä. Vammaispalvelulakia on sovellettu myös tilanteisiin, joihin se ei lähtökohtaisesti ole tarkoitettu. Ikääntymisestä johtuva raihnaisuus ja vaikeudet esimerkiksi liikkumisessa eivät ole yksin olleet nykyisessä vammaispalvelulaissa tarkoitettu peruste saada kuljetuspalveluja. Huomiota olisi kiinnitettävä siihen, millaiset palvelut sisällöllisesti parhaiten vastaisivat henkilön avun tai tuen tarpeisiin.

Etenkin henkilökohtaista apua saaneiden iäkkäiden, yli 65-vuotiaiden henkilöiden määrä on kasvanut nopeasti. Vuonna 2016 kasvu oli 15,4 prosenttia edellisvuodesta. Tämä voi osittain johtua siitä, että joissain kunnissa henkilökohtaisen avun myöntämisellä on korvattu kotihoidon saatavuudessa ja voimavaroissa olleita puutteita. Vaikeavammaisten palveluasumisessa yli 65-vuotiaiden asiakkaiden määrä on edelleen melko pieni, mutta määrä kasvoi 11,2 prosenttia vuodesta 2015 vuoteen 2016. Vammaispalvelujen kasvanut kysyntä iäkkäiden joukossa voi osittain myös liittyä vammaispalvelujen ja iäkkäiden yleisesti käyttämien sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen erilaisiin maksuperusteisiin. Vammaispalvelut ovat pääosin maksuttomia, kun taas sosiaalihuoltolain mukaisesta kotihoidosta ja palveluasumisesta peritään tulosidonnainen maksu. Maksujen erot voivat lisätä vammaispalvelujen kysyntää sellaisissakin tilanteissa, joissa asiakkaan tarpeet liittyvät pääasiassa hoidon ja huolenpidon saamiseen ja niihin voitaisiin vastata nimenomaan iäkkäille henkilöille tarkoitetuilla palveluilla. Henkilöillä, joiden toimintakyky heikkenee ja siitä seuraava palvelutarve ilmenee vasta korkeassa iässä, taloudellinen tilanne yleensä on parempi kuin aikaisemmassa elämänvaiheessa vammautuneilla henkilöillä.

Tarkoitus olisi säilyttää nykyisen lainsäädännön ja palvelujen järjestämisen lähtökohta, jonka mukaan iäkkäiden henkilöiden palvelut järjestetään ensisijaisesti sosiaalihuoltolain mukaisesti muun muassa kotihoidon, kotipalvelun sekä iäkkäille henkilöille suunnattujen kuntouttavien palvelujen avulla. Sosiaalihuoltolain 21 §:n 3 momentin mukaan palveluasumista järjestetään henkilöille, jotka tarvitsevat soveltuvan asunnon sekä hoitoa ja huolenpitoa. Tehostettua palveluasumista järjestetään henkilöille, joilla hoidon ja huolenpidon tarve on ympärivuorokautista. Mainitun säännöksen mukaisesti järjestetään valtaosa iäkkäiden henkilöiden tarvitsemista asumispalveluista.

Vuosikirjaratkaisussaan KHO 2016:28 korkein hallinto-oikeus totesi muun ohella, että vammaispalvelulakiin perustuva palveluasuminen oli lakia säädettäessä ollut tarkoitus rajata suppealle piirille. Tarkoituksena ei ollut, että sitä järjestettäisiin suurelle joukolle sellaisia iäkkäitä henkilöitä, joiden hoidon ja huolenpidon tarve oli kunnissa tavanomaisesti järjestetty laitoshoidona vanhainkodeissa ja nyttemmin yleisesti myös sosiaalihuoltolain mukaisena tehostettuna palveluasumisena. Tapauksessa henkilö oli syntynyt vuonna 1922. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että henkilön palvelutarve ei johtunut vammasta tai sairaudesta vammaispalvelulain ja

-asetuksen tarkoittamalla tavalla, vaan hänen toimintakykynsä oli vuosien mittaan vähitellen heikentynyt korkean iän myötä.

Sosiaalipalveluilla pyritään vastaamaan yksilöllisiin avun tarpeisiin. Vammaisten henkilöiden ja iäkkäiden henkilöiden toimintarajoitteista aiheutuviin tarpeisiin parhaiten vastaavat palvelut eivät välttämättä ole sisällöltään ja tavoitteiltaan samanlaisia. Palvelutarpeen arvioinnissa ja palveluiden toteuttamisessa painottuvat eri näkökohdat. Iäkkäiden henkilöiden kohdalla on esimerkiksi erityisen tärkeää ehkäistä ennalta muuta palvelutarvetta, erityisesti pitkäaikaishoidon tarvetta sekä tarjota iän mukaisiin tarpeisiin vastaavaa hoitoa ja huolenpitoa. Iäkkäiden henkilöiden palveluissa korostuu myös turvallisuus. Nämä tarpeet painottuvat toimintakyvyn heikentyessä palvelujen sisällössä lähes kaikilla ihmisillä. Tämä on olennainen ero suhteessa vammaispalveluihin, joissa painopiste on osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa kulloisenkin elämänvaiheen mukaisesti.

Vanhuspalvelulain tarkoituksena on tukea ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista sekä parantaa iäkkään henkilön mahdollisuutta saada laadukkaita sosiaali- ja terveystalvveluja ja ohjausta muiden tarjolla olevien palvelujen käyttöön yksilöllisten tarpeittensa mukaisesti ja riittävän ajoissa silloin, kun hänen heikentynyt toimintakykynsä sitä edellyttää. Vanhuspalvelulain 13 §:n mukaan kunnan on järjestettävä laadukkaita ja tarpeisiin nähden oikea-aikaisia ja riittäviä palveluja. Palveluiden on tuettava iäkkään hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallisuutta. Muun palvelutarpeen ehkäisemiseksi on kiinnitettävä huomiota erityisesti kuntoutumista edistäviin ja kotiin annettaviin palveluihin.

Vanhuspalvelulain 15 §:n 3 momentin mukaan palveluntarpeiden selvittämisen yhteydessä on arvioitava iäkkään henkilön toimintakyky monipuolisesti ja luotettavia arviointivälineitä käyttäen. Toimintakykyä arvioitaessa on selvitettävä, miltä osin iäkäs henkilö pystyy suoriutumaan tavanomaisista elämän toiminnoista asuin- ja toimintaympäristössään, ja missä asioissa hän tarvitsee tukea ja apua. Arvioinnissa on otettava huomioon iäkkään henkilön fyysinen, kognitiivinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky sekä hänen ympäristönsä esteettömyyteen, asumisensa turvallisuuteen ja lähipalvelujensa saatavuuteen liittyvät tekijät.

Vanhuspalvelulain 16 §:n 2 momentin mukaan palvelusuunnitelmassa on määriteltävä iäkkään henkilön toimintakykyä koskevan arvion perusteella, millainen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kokonaisuus tarvitaan hänen hyvinvointinsa, terveytensä, toimintakykynsä ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi sekä hänen hyvän hoitonsa turvaamiseksi.

Muita lain valinnassa huomioon otettavia lakeja olisivat muun muassa terveydenhuoltolaki, varhaiskasvatuslaki ja perusopetuslaki.

Pykälän 3 momentin mukaan palvelujen järjestämistä vastuusta säädetään laissa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (/), jäljempänä *järjestämislaki*). Palvelujen tuottamisesta säädetään järjestämislaissa, laissa sosiaali- ja terveystalvvelujen tuottamisesta (/), jäljempänä *palveluntuottajalaki*) sekä laissa asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa (/), jäljempänä *valinnanvapauslaki*).

Maakunta- ja järjestämislakia koskevan hallituksen esityksen (HE 15/2017 vp) mukaisen järjestämislain 22 §:n 1 momentin perusteella maakunnan on omassa toiminnassa erotettava sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen ja palvelujen tuottaminen. Hallituksen esityksessä laiksi sosiaali- ja terveystalvvelujen tuottamisesta (HE 52/2017) ehdotetaan säädettäväksi niistä perustoimintaedellytyksistä, jotka palvelun tuottajan on täytettävä ennen kuin se voi se aloittaa toimintansa. Palvelun tuottaja ja palveluyksikkö pitää olla hyväksytty rekisteriin ennen toiminnan aloittamista Hallituksen esityksessä valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa (HE 16/2018 vp) on säännökset niistä velvoitteista, joita maakunta voisi edellyttää valinnanvapauden piirissä olevilta palvelun tuottajilta.

Tämän lisäksi on noudatettava, mitä muualla voimassa olevassa sosiaali- ja terveydenhuollon yleis- ja erityislainsäädännössä säädetään sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen sisällöistä. Tämä tarkoittaa, että ehdotettavan lain sekä mahdollisesti jonkin toisen lain asettamat edellytykset voisivat tulla yhtä aikaa sovellettaviksi. Sosiaalihuollon- ja terveydenhuollon asiakkaan ja potilaan asemasta ja oikeuksista säädetään erikseen.

3 §. *Vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukeminen.* Sosiaalihuoltolain 4 luvun säännöksiä palvelujen toteuttamisesta sovelletaan aina myös vammaisiin henkilöihin. Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuuden tukemista koskevilla säännöksillä korostettaisiin sosiaalihuoltolain kaikkia sosiaalihuollon asiakkaita koskevien säännösten lisäksi vammaisen henkilön mukana olon tärkeyttä hänen palvelutarpeensa arvioinnissa ja hänelle soveltuviin palvelujen määrittelyssä. Lisäksi säännöksessä tuotaisiin esille muita sellaisia asioita, joiden toteuttamisesta olisi huolehdittava, jotta vammaisen henkilön aito kuuleminen, osallistuminen ja osallisuus asiakasprosessin kaikissa vaiheissa toteutuisivat.

Jotta palvelut voitaisiin käytännössä toteuttaa vaikuttavalla ja vammaisen henkilön omia valintoja kunnioittavalla tavalla, olisi tämän voitava osallistua myös palvelujen toteuttamisen prosessiin sekä toteutumisen seurantaan ja arviointiin. Palvelujen toteuttamista on seurattava ja arvioitava, jotta palvelujen kokonaisuus voidaan tarvittaessa muuttaa vastaamaan paremmin asiakkaan tarpeisiin. Maakunnan liikelaitoksen olisi varmistettava vammaisen henkilön osallistumismahdollisuudet palvelujen toteuttamisen suunnitteluun ja toteutumisen seurantaan. Tämä olisi varmistettava myös silloin, kun liikelaitos ei itse tuota palveluja. Myös valinnanvapauslainsäädäntö sekä uusi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan ja potilaan oikeuksia koskeva lainsäädäntö asettaa uudenlaisia vaatimuksia asiakkaiden osallistumiselle ja osallisuudelle. asettaa uudenlaisia vaatimuksia asiakkaiden osallistumiselle ja osallisuudelle.

Pykälän *1 momentissa* säädettäisiin vammaisen henkilön osallistumisesta palvelutarpeen arviointiin ja suunnitteluun sekä palvelujen toteuttamiseen ja toteutumisen seurantaan. Kaikki asiakasprosessin vaiheet olisi toteutettava yhteistyössä asiakkaan ja sosiaalihuollon asiakaslain 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa hänen laillisen edustajansa taikka omaisen tai muun läheisen kanssa. Tavoitteena olisi se, että asiakas saa tarpeitaan vastaavan palvelujen kokonaisuuden. Vammaisen henkilön osallistuminen on tärkeää hänen tarpeidensa, mielipiteidensä ja toiveidensa selvittämiseksi, mikä auttaa toteuttamaan hänen omia valintojaan palveluja järjestettäessä.

Pykälän *2 momentissa* säädettäisiin viittaussäännöksiin sosiaalihuollon asiakaslakiin asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista sekä asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta. Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:n mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Jos sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevamman tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta. Jos on kysymys asiasta, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, on tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehdittava siten kuin hallintolain 26 §:ssä säädetään. Asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista säädetään myös sosiaalihuoltolaissa ja valinnanvapauslaissa. Eri vaihtoehtojen selvittäminen ja palvelujen kokonaisuuden hahmottaminen edellyttävät tulevaisuudessa asiakkaalta aikaisempaa enemmän tietoa ja osaamista, koska henkilön omilla valinnoilla on aikaisempaa suurempi merkitys palvelujen toteuttamisessa. Vammaisten henkilöiden kohdalla tämä tarkoittaisi myös riittävän tuen saatavilla oloa valinnanvapauden käyttämiseksi sekä tiedon saavutettavuuden varmistamista.

Sosiaalihuollon asiakaslain 8 §:ssä säädetyt itsemääräämisoikeuden ja osallistumisen periaatteet ja näiden oikeuksien edistäminen ovat sosiaalihuoltoa toteutettaessa aina toiminnan lähtökohta. Jotta vammaisen henkilö voi toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan ja osallistua palvelujen

sa suunnitteluun ja toteuttamiseen, hän saattaa esimerkiksi tarvita apua ja tukea oman mielipiteensä ilmaisemisessa. Sosiaalihuollon asiakaslain 9 §:ssä säädetään täysi-ikäisen asiakkaan tahdon selvittämisestä niissä tilanteissa, joissa hän ei sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia. Alaikäisen asiakkaan asemasta säädetään saman lain 10 §:ssä. Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Ensimmäisjärjestyksessä on otettava huomioon alaikäisen lapsen etu.

Sosiaalihuoltolain säännökset täsmentävät edellä mainittuja säännöksiä. Sosiaalihuoltolain 36 §:n 4 momentti sisältää veloitteen tehdä palvelutarpeen arviointi asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheistensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Asiakkaalle on selvitettävä hänen yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot palvelujen toteuttamisessa ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava niin, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Sosiaalihuoltolain 36 §:ään ehdotettaisiin täsmennyksiä vammaisten henkilöiden osalta.

Sosiaalihuoltolain 39 §:ssä säädetään asiakkaan oman näkemyksen ja mielipiteen huomioimisesta ja kirjaamisesta asiakassuunnitelmaa tehtäessä. Sosiaalihuoltolain 41 § sisältää säännökset monialaisesta yhteistyöstä. Jotta asiakaslähtöisyys ja henkilön etu toteutuisivat, palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaavan sosiaalihuollon ammattihenkilön olisi arvioitava vammaisen henkilön tarve sekä sosiaalihuoltolain palveluihin että ehdotetun lain mukaisiin erityispalveluihin yhteistyössä vammaisen henkilön kanssa.

Pykälän 3 momentissa tarkennettaisiin sosiaalihuollon asiakaslain ja sosiaalihuoltolain sääntelyä. Momentin mukaan vammaisen henkilön osallistumista olisi tuettava henkilön toimintakyvyn, iän ja elämäntilanteen edellyttämällä tavalla. Annettava tuki turvaisi yhdenvertaisen osallistumisen asiakasprosessiin vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen estämättä. Vammaisella henkilöllä olisi oikeus vammaissopimuksen 2 artiklan viestinnän määritelmään perustuen käyttää hänelle soveltuvaa kieltä sekä erilaisia puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja omassa asiassaan. Vammaisen henkilön aito osallistuminen edellyttää, että hänellä on käytettävissään riittävästi tietoa, välineet vastavuoroiseen viestintään sekä tarvittaessa tukea omien mielipiteidensä muodostamista ja toiveidensa ilmaisemista varten.

Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta tulisi edistää monin eri tavoin. Palvelutarpeen arviointia ja palvelujen suunnittelua koskevat asiakastapaamiset ja selvitykset olisi järjestettävä esteettömässä ja muutenkin vammaiselle henkilölle soveltuvassa paikassa, ja osallistuminen keskusteluun olisi tehtävä mahdollisimman helpoksi. Henkilön ikä ja elämäntilanne sekä hänen käyttämänsä kieli ja kommunikointikeinot vaikuttavat henkilön tarvitsemaan tukeen. Henkilö, jolla ei ole läheisten tukiverkostoa, saattaa tarvita enemmän tukea. Myös itsenäistymässä oleva vammaisen nuori voi tarvita tukea oman, itsenäisen mielipiteen muodostamiseen ja omien valintojen tekemiseen.

Henkilön elämäntilanne käsittäisi kaikki seikat, jotka ovat keskeisessä osassa hänen jokapäiväisessä elämässään. Yksi tällainen seikka on henkilön kielellinen ja kulttuurinen tausta. Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta olisi tuettava hänen kielellisen ja kulttuurisen taustan edellyttämällä tavalla. Tällä on merkitystä muun muassa ruotsinkielisten, saamelaisien ja viittomakielisten vammaisten henkilöiden osallistumisen ja osallisuuden tukemisessa.

Vammaisen henkilön olisi voitava käyttää hänelle soveltuvaa kieltä ja kommunikointikeinoja ja häntä olisi tarvittaessa tuettava tiedon saannissa, oman mielipiteen muodostamisessa ja ilmaisemisessa sekä oman tahdon toteuttamisessa. Näin on mahdollista saada selville henkilön oma tahto. Maakunnan liikelaitoksen olisi varmistettava vuorovaikutuksen toteutumisen siten,

että asiakasprosessin osapuolet ymmärtävät toistensa esiin tuomat asiat ja pystyvät kommunikoimaan keskenään. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun kyseessä on henkilö, joka ei kykene käsitteelliseen ajatteluun eikä tekemään ilman tukea palvelujaan koskevia ratkaisuja.

Asiakasprosessi olisi toteutettava siten, että itsemääräämisoikeus toteutuu myös niiden henkilöiden kohdalla, joiden on erityisen vaikeaa ilmaista tahtonsa ja tarpeensa. Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:n 3 momentissa säädetään asiakkaan osallistumisen turvaamisesta tilanteissa, joissa asiakkaalla ja henkilöstöllä ei ole yhteistä kieltä tai henkilö ei aisti- tai puhevamman tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi. Tällaisissa tilanteissa olisi huolehdittava siitä, että henkilö saa riittävän käsityksen asiansa sisällöstä ja merkityksestä ja voi ilmaista mielipiteensä. Jos tulkkia ei ole mahdollista saada paikalle, tulisi ymmärtämisestä huolehtia muilla tavoin. Kansaneläkelaitoksen velvollisuudesta järjestää tulkkauspalvelua kuulo- ja kuulonäkövammaisille sekä puhevammaisille henkilöille säädetään tulkkauspalvelulaisissa. Tarvittaessa viranomaisen on huolehdittava tulkkauksen järjestämisestä kuten hallintolaki edellyttää.

Pykälän 4 momentin tarkoitus olisi turvata vammaisen lapsen ja nuoren osallistumisoikeus sosiaalihuollossa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti ja ottaen huomioon hänen käyttämänsä kieli ja kommunikointikeinonsa. Velvoite olisi vahvempi kuin hallintolain mukainen kuulemisvelvoite. Lapsen ja nuoren sosiaalihuollon tarvetta arvioitaessa, lasta ja nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä sekä sosiaalihuoltoa toteutettaessa on sosiaalihuoltolain 32 §:n mukaan lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapselle ja nuorelle on turvattava hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla mahdollisuus saada tietoa itseään koskevassa asiassa ja esittää siitä mielipiteensä ja toivomuksensa.

Vammaisella lapsella ja nuorella on riski jäädä ulkopuoliseksi oman elämänsä tavoitteiden ja tarpeiden selvittämisessä sekä palvelujen suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. Riski on erityisen suuri silloin, kun lapsen tai nuoren kognitiiviset taidot kehittyvät epätasaisesti tai hitaammin kuin muilla saman ikäisillä tai jos lapsi tai nuori on ikätasoaan enemmän riippuvainen toisen henkilön antamasta avusta. Riski on suuri myös silloin, kun lapsella tai nuorella ei ole toimivaa kommunikaatiokeinoa tai palvelujen suunnittelusta tai toteuttamisesta vastaava henkilö ei hallitse lapsen tai nuoren käyttämää kieltä ja kommunikointimenetelmää. Tämän vuoksi vammaisten lasten ja nuorten osallistumisen tukeminen edellyttäisi erityistä huomiota ja aktiivisia toimia maakunnan liikelaitokselta ja heidän asiaansa hoitavilta muilta viranomaisilta ja toimijoilta.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöstä on käytännössä usein tulkittu suppeasti. Ehdotetulla säännöksellä olisi tarkoituksenaan muuttaa käytäntöä vastaamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen sekä vammaissopimuksen edellyttämää tasoa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemyksiä ja niiden merkitystä on arvioitava tapauskohtaisesti. Kaikkien lasten näkemykset on selvitettävä ja otettava huomioon asianmukaisesti. Muun muassa tästä syystä lapsen oikeuksien komitea katsoo 12 artiklan edellyttävän muidenkin kuin kielellisten viestintätapojen tunnustamista ja kunnioittamista. Tällaisia viestintätapoja ovat esimerkiksi leikki, olemuskieli, kasvojen ilmeet sekä piirtäminen ja maalaaminen, joiden avulla hyvinkin pienet lapset voivat ilmaista käsityskykyään, valintojaan ja mieltymyksiään.

Vammaissopimuksen 7 artiklan 3 kohdan mukaan sopimuspuolet varmistavat, että vammaisilla lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja että heidän näkemyksilleen annetaan asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti, yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja että heillä on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi.

Vammaiselle lapselle ja nuorelle olisi järjestettävä mahdollisuus käyttää hänelle soveltuvaa kieltä ja tarvittavia kommunikointikeinoja- ja välineitä, jotka auttavat häntä ilmaisemaan näkemyksensä, sekä avustettava häntä niiden käyttämisessä. Ikä yksin ei ratkaisisi lapsen ja nuoren näkemysten merkitystä, vaan lapsen ja nuoren toivomuksia ja mielipiteitä olisi arvioitava heidän kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Lapsen tai nuoren kehitystaso vaikuttaa muun muassa siihen, kuinka hänelle annetaan tietoa asiasta, jotta hän tosiasiallisesti ymmärtää, mistä on kyse, tai kuinka lasta tai nuorta kuullaan tai tuetaan vuorovaikutuksessa ja mielipiteen ilmaisussa. Merkityksellistä voi olla myös mielipiteen selvittämisen tapa ja tilanne. Lapsi saattaa ilmaista mielipiteensä tutussa ympäristössä, kun sitä selvitetään hänelle tutujen käsitteiden ja ilmaisutapojen avulla. Vastaavasti voi olla, että vammaisen lapsi ei itselleen vieraassa ympäristössä tai vieraalla tavalla kommunikoitaessa saakaan ilmaista sitä, minkä muutoin osaisi tuoda esiin. Tämän vuoksi etenkin lapsen mielipidettä olisi selvitettävä jossain hänelle tutussa arjen ympäristössä.

4 §. *Palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma.* Pykälä sisältäisi viittaussäännökset sosiaalihuoltolain palvelutarpeen arviointia ja asiakassuunnitelmaa sekä omatyöntekijää koskeviin säännöksiin. Vammaisen henkilön palvelutarpeen arviointi tehtäisiin ja asiakassuunnitelmaa laadittaisiin sosiaalihuoltolain mukaisesti ottaen erityisesti huomioon sosiaalihuoltolain 41 §:n velvoite monialaisen yhteistyön tekemiseen. Nykyisin vammaisen henkilön palvelutarpeen arvioinnista ja palvelusuunnitelmasta sekä erityishuolto-ohjelmasta säädetään erikseen vammaispalvelulaissa ja kehitysvammalain 3 §:n 2 momentin mukaan kunnan on vammaispalvelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve.

Pykälän *1 momentissa* viitattaisiin vammaisen henkilön palvelutarpeen arvioinnin osalta sosiaalihuoltolain 36 ja 37 §:ään. Palvelutarpeen arviointi on keskeinen ja kiinteä osa palvelujen suunnittelua, toteutusta ja palvelujen kokonaisuuden muodostamista. Sen huolellinen toteuttaminen on edellytys asiakkaalle sopivien ja riittävien palvelujen järjestämiselle. Diagnoosi ei yksin kuvaa henkilön toimintakykyä tai palvelutarvetta, vaan siihen vaikuttavat myös henkilön elämäntilanne, elinolosuhteet ja toimintaympäristö. Palvelutarpeen arvioinnissa olisi otettava huomioon ehdotetun lain läpileikkaavat säännökset lain tarkoituksesta sekä lain soveltamisala.

Sosiaalihuoltolaissa säädetään tarkemmin vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin sisällöstä ja menettelystä sekä määräajoista, jonka kuluessa palvelutarpeen arviointi on aloitettava ja saatettava loppuun. Arvioinnin tekemisestä vastaavalla henkilöllä on sosiaalihuoltolain 36 §:n 5 momentin mukaan oltava palvelutarpeen arvioimisen kannalta tarkoituksenmukainen sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa laissa tarkoitettu kelpoisuus, ellei muualla laissa toisin säädetä. Kelpoisuusvaatimuksista säädetään nykyisin sosiaalihuollon ammattihenkilöstä annetussa laissa (817/2015). Palvelutarpeen arvioinnissa on muutenkin käytettävä riittävää asiantuntemusta ja osaamista. Arvioinnista vastaavan sosiaalihuollon ammattihenkilön olisi tarvittaessa hankittava tuekseen muilta viranomaisilta erityis- palvelujen arvioinnissa tarvittavaa erityisosaamista. Asiakkaan osallistumisessa palvelutarpeen arviointiin olisi lisäksi otettava huomioon lakiehdotuksen 3 §:ssä säädetty.

Lasten ja nuorten osalta olisi otettava huomioon sosiaalihuoltolain 36 §:n 5 momentin säännös siitä, että erityistä tukea tarvitsevien lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalialueen työntekijä. Sosiaalihuoltolain 3 §:n mukaisesti vammaisen lapsi tai 18-24 -vuotias nuori on erityisen tuen tarpeessa, jos hänellä on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveystalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihitteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisen tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi taikka jos lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai joka itse käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Erityisen tuen tarpeessa on esimerkiksi vammaisen lapsi, joka tarvitsee useaa yhtäaikaista palvelua tai vaarantaa käytöksellään omaa terveyttään tai ke-

hitystään. Tällöin lapsen tai nuoren palvelutarpeen arvioinnista vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä.

Pykälän 2 momentin mukaan asiakassuunnitelman tekemisestä ja omatyöntekijästä säädetään sosiaalihuoltolain 39 ja 42 §:ssä. Lähtökohtana olisi, että vammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen vuoksi ehdotetun lain mukaisia palveluja, laadittaisiin sosiaalihuoltolain 39 §:n mukainen asiakassuunnitelma. Tämä vastaisi vammaispalvelulaissa nykyisin olevaa velvoitetta palvelusuunnitelman laatimisesta sekä kehitysvammalaisissa olevaa velvoitetta erityishuolto-ohjelman laatimisesta. Yksi suunnitelma kattaisi sekä sosiaalihuoltolain että ehdotetun lain ja tarvittaessa muiden lakien perusteella toteutettavat palvelut. Poikkeustapauksessa voitaisiin tehdä päätös yksittäisestä palvelusta jo palvelutarpeen arvioinnin perusteella. Näin voisi olla tilanteessa, jossa vammainen henkilö asiakasprosessin ollessa muilta osin vielä kesken hakee jotakin sellaista palvelua, jonka osalta päätöksen tekeminen on mahdollista ja asiakkaan edun mukaista. Tällainen yksittäinen palvelu voisi olla esimerkiksi kuljetuspalvelu. Jos henkilö tarvitsee useita palveluja, päätöksenteko, toimeenpano ja seuranta edellyttävät sosiaalihuoltolain 39 §:n mukaan aina asiakassuunnitelman laatimista.

Asiakassuunnitelman laatimisessa ja palvelutarpeen arvioinnissa olisi otettava huomioon valinnanvapauslain 5, 33 ja 34 §. Asiakassuunnitelma ei luo oikeutta palveluihin. Oikeudesta palveluihin ja oikeudesta saada palvelua koskeva päätös säädetään erikseen.

Sosiaalihuoltolain 42 §:n mukaan sosiaalihuollon asiakkaalle on nimettävä omatyöntekijä, ellei asiakkaalle ole nimettyä muuta palveluista vastaavaa työntekijää tai nimeäminen muusta syystä ole ilmeisen tarpeetonta. Omatyöntekijänä toimivan henkilön tehtävänä on asiakkaan tarpeiden ja edun mukaisesti edistää sosiaalihuoltolain 38 §:n 2 ja 3 momentin toteuttamista sekä toimia tarvittaessa muissa laissa säädetyissä tehtävissä. Myös vammaiselle lapselle tai nuorelle on nimettävä asiakkuuden ajaksi omatyöntekijä. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai nuoren omatyöntekijän tai hänen kanssaan asiakastyötä tekevän työntekijän on oltava sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa tarkoitettu sosiaalityöntekijä. Lapsen tai nuoren omatyöntekijän sekä lapsen hoidosta ja kasvatuksesta kodin ulkopuolella vastaavan työntekijän on toimittava yhteistyössä vammaisen lapsen tai nuoren ja hänen vanhempansa ja huoltajansa kanssa.

Säännöksessä olisi myös viittaus siihen, että palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman yhteydessä tehtävästä monialaisesta yhteistyöstä ja palvelujen yhteensovittamisesta säädetään sosiaalihuoltolain 41 §:ssä. Palvelutarpeen arvioimiseksi, päätösten tekemiseksi ja sosiaalihuollon toteuttamiseksi toimenpiteestä vastaavan sosiaalihuollon viranomaisen on huolehdittava siitä, että käytettävissä on henkilön yksilöllisiin tarpeisiin nähden riittävästi ja riittävän monipuolista asiantuntemusta ja osaamista. Jos henkilön tarpeiden arviointi ja niihin vastaaminen edellyttävät sosiaalitoimen tai muiden viranomaisten tai toimijoiden palveluja tai tukitoimia, on näiden tahojen osallistuttava toimenpiteestä vastaavan työntekijän pyynnöstä henkilön palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen ja asiakassuunnitelman laatimiseen. Työntekijän on asiakkaan suostumuksen perusteella tarpeen mukaan oltava yhteydessä myös eri asiantuntijoihin ja henkilön omaisiin ja läheisiin.

Monialaisessa yhteistyössä tehtävän palvelutarpeen arvioinnin merkitys korostuu vammaisten lasten ja nuorten sekä muiden vaativaa ja monialaista apua ja tukea tarvitsevien vammaisten henkilöiden kohdalla. Palvelutarpeen asianmukaisella arvioinnilla ja asiakassuunnitelman tekemisellä varmistettaisiin, että palvelujen kokonaisuus vastaa henkilön tarpeisiin myös esimerkiksi kuntoutuksen ja muiden terveydenhuollon palvelujen sekä varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen osalta.

Erityisesti vammaisten lasten ja nuorten osalta on tärkeää, että monialaisessa yhteistyössä arvioidaan eri vaihtoehtoja tarvittavan avun ja tuen järjestämiseksi. Sosiaalityöntekijän olisi

mahdollisimman varhaisessa vaiheessa oltava yhteydessä muihin viranomaisiin ja toimijoihin esimerkiksi varhaiskasvatuksessa tai opetustoimissa. Tarvittaessa sosiaalityöntekijän olisi hankittava asiantuntemusta ja osaamista lastensuojelun, psykologian tai lääketieteen asiantuntijoilta. Myös lapsen tai nuoren käyttämän kielen ja kommunikointikeinon riittävästä osaamisesta olisi huolehdittava. Jos lapsen tai nuoren palvelujen tarpeen arviointi ja palvelujen järjestäminen edellyttäisi edellä mainittujen tahojen palveluja, nämä tahot olisivat velvollisia osallistumaan pyynnöstä lapsen tai nuoren palvelutarpeen arviointiin ja asiakassuunnitelman laatimiseen. Yhteistyöhön muiden tahojen kanssa vaaditaan lapsen tai nuoren huoltajan suostumus. Asiakastietojen luovuttamisesta säädetään sosiaalihuollon asiakaslaissa.

Monialaisen yhteistyön merkitystä korostaa myös uuden varhaiskasvatuslain 7 §. Sen mukaan kunnan on varhaiskasvatusta järjestäessään toimittava yhteistyössä opetuksesta, liikunnasta ja kulttuurista, lastensuojelusta ja muusta sosiaalihuollosta, neuvolatoiminnasta ja muusta terveydenhuollosta vastaavien sekä muiden tarvittavien tahojen kanssa. Pykälän 2 momentin mukaan lapsen oikeuteen saada kehityksensä ja hyvinvointinsa tueksi sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimia ja palveluja sovelletaan sosiaalihuoltolakia, vammaispalvelulakia, kehitysvammalakia, terveydenhuoltolakia sekä mitä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista muualla laissa säädetään. Varhaiskasvatuksen järjestäjän ja tuottajan on tarpeen mukaan toimittava yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollosta vastaavien tahojen kanssa lapsen tarvitseman tuen ja palvelujen kokonaisuuden arvioimiseksi, suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi.

Yhteensovitus asiakkaan muiden palvelujen kanssa olisi tehtävä aina, kun se on tarpeen asiakkaan edun mukaisen palvelujen kokonaisuuden muodostamiseksi. Asiakkaan etua arvioitaisiin sosiaalihuoltolain 4 ja 5 §:ssä säädetyllä tavalla.

5 §. Päätöksenteko ja palvelujen toteuttaminen. Pykälässä säädettäisiin päätöksenteosta, palvelujen toteuttamisessa huomioon otettavista seikoista sekä vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamisesta.

Pykälän 1 momentin mukaan sosiaalihuoltolain 45 §:ssä säädetään sosiaalihuoltoa koskevasta päätöksenteosta ja toimeenpanosta. Säännöksellä on tarkennettu hallintolain ja sosiaalihuollon asiakaslain säännöksiä. Sosiaalihuoltolain 45 §:n 1 momentin mukaan asiakkaalla on oikeus saada kirjallinen päätös sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Henkilön oikeusturvan kannalta on tärkeää saada päätös kirjallisena sekä asianmukainen muutoksenhakuohjaus tai ilmoitus valituskielellä. Kaikki palvelun järjestämiseen liittyvät olennaiset seikat tulisi kirjata muutoksenhakukelpoiseen viranhaltijan päätökseen. Näin voidaan varmistaa vammaisen asiakkaan oikeusturvan toteutuminen myös siinä tilanteessa, että suunnitelmia ei ole laadittu tai niiden sisällöstä on epäselvyyttä.

Samanaikoina mukaan kiireellisiä toimenpiteitä koskeva asia on käsiteltävä ja päätös tehtävä viipymättä siten, ettei henkilön oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Sosiaalihuoltolain 45 §:n 2 momentin mukaan päätös on toimeenpantava kiireellisissä tapauksissa viipymättä ja muissa kuin kiireellisissä tapauksissa ilman aiheetonta viivytystä. Vammaisen henkilön kohdalla on usein kyse välttämättömän huolenpidon turvaamisesta koskevasta päätöksenteosta esimerkiksi päätettäessä asumiseen liittyvien palvelujen kokonaisuudesta tai tietyissä tilanteissa henkilökohtaisesta avusta taikka liikkumisen tuesta. Päätökset olisi tällöin tarvittaessa tehtävä viipymättä ja huolehdittava siitä, ettei asiakkaan oikeus välttämättömään huolenpitoon ja riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin vaarannu.

Hallintovalitukset sosiaalihuollon päätöksistä ajoittuvat usein ajankohtaan, jossa maakunnan liikelaitos on hankkiessaan palveluja kilpailuttamalla jo päättänyt kokonaispalvelun hankinnasta ja tehnyt hankintasopimuksen. Asiakkaan oikeusturvan varmistamiseksi tulisi tällöin huolehtia uuden yksilöpäätöksen tekemisestä, jos palvelujen sisältö tai muu järjestämiseen liittyvä seikka merkittävästi muuttuu aikaisemmasta. Tällöin asiakas voisi tarvittaessa saattaa hankinnan tuloksena saamansa palvelun ja sen, vastaako se hänen tarpeitaan, muutoksenhaus-

sa arvioitavaksi. Vaikka asiakkaalla ei oikeuskäytännön vahvistaman kannan mukaan ole ehdotonta oikeutta saada palvelua järjestetyksi juuri haluamallaan tavalla, voidaan muutoksenhaussa arvioida myös palvelun järjestämiseen liittyviä menettelyllisiä seikkoja kuten sitä, onko järjestämistä vastaava taho huolehtinut asianmukaisesti asiakkaan kuulemisesta ja ottanut hänen toivomuksensa ja mielipiteensä huomioon sosiaalihuollon asiakaslain edellyttämällä tavalla (KHO: 2017:95; EOA 31.10. 2006, Dnro 2928/0/04).

Hankintamenettelyssä tehdyt ratkaisut voivat vaikuttaa niin merkittävästi sopimuskaudella tehtäviin sosiaalihuollon yksilöpäätöksiin, että näihin päätöksiin kohdistetussa muutoksenhaussa voitaisiin arvioida hankintamenettelyssä tehtyjä ja asian arvioimisen kannalta merkityksellisiä ratkaisuja. Ratkaisut voisivat tulla arvioitaviksi joko siten, että niistä ilmenee selkeää olennaista tietoa, jota yksilöpäätöksessä ei ole nimenomaisesti todettu, tai siten, että on havaittavissa ristiriitaa hankinnan sisällön tai palvelutason ja sen jälkeen tehdyn yksilöpäätöksen sisällön välillä. Korkein hallinto-oikeus katsoi ratkaisussaan KHO 29.4.2014 taltio 1447, että hyvän hallinnon mukaisesti kunnan on vammaispalvelulain 8 §:n 2 momentin mukaisia lakisääteisiä tehtäviä hoitaessaan kiinnitettävä erityistä huomiota palvelun jatkuvuuden turvaamiseen. Määräaikaisia päätöksiä tehtäessä palvelu on siten myönnettävä riittävän pitkäksi ajaksi ja uusi päätös on tehtävä riittävän ajoissa ennen edellisen päätöksen voimassaoloajan päättymistä.

Sosiaalihuoltolain 45 §:n 2 momentin mukaan päätös on aina toimeenpantava kolmessa kuukaudessa asian vireille tulosta. Aika voi olla tätä pidempi, jos asian selvittäminen erityisestä syystä vaatii pidempää käsittelyaikaa tai toimeenpanon viivästymiselle on muu asiakkaan tarpeeseen liittyvä erityinen peruste. Jos palvelua ei ole mahdollista toteuttaa säädettyssä kohtuullisessa ajassa, on asiasta tehtävä kielteinen päätös, josta on mahdollisuus valittaa. Säännöksellä on merkitystä etenkin asumisen tuen kokonaisuutta toteutettaessa. Päätösten toimeenpanossa on aina huolehdittava siitä, ettei toimeenpanon viipyminen vaaranna henkilön välttämätöntä huolenpitoa. Säännös antaisi ehdotetun lain mukaisia palveluja koskevien päätösten toimeenpanolle paremman suojan kuin nykyinen vammaispalvelulain 3 a §:n 3 momentin säännös, jossa kolmen kuukauden määräaika päätöksen tekemiselle alkaa hakemuksen teosta mutta aikaa päätöksen toimeenpanolle ei ole säädetty.

Sosiaalihuoltolain 46 §:ssä säädetään niiden päätösten tekemisestä, joiden tarkoituksena on yhdessä turvata erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai muun erityistä tukea tarvitsevan asiakkaan välttämätön huolenpito ja toimeentulo sekä terveys ja kehitys. Tehtäessä vastaavanlaisia päätöksiä ehdotetun lain mukaisista palveluista olisi otettava huomioon vammaisen henkilön palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman lisäksi terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen sekä työ- ja elinkeinohallinnon palveluja koskevat suunnitelmat. Lapsen asumisen tuen järjestämistä koskeva päätös olisi aina tehtävä mainitun pykälän mukaisesti sosiaalihuoltolain 41 §:n mukaisen monialaisena yhteistyönä selvitetyn palvelutarpeen arvioinnin perusteella.

Vammaispalveluja koskevaa päätöstä tehtäessä olisi otettava huomioon palvelutarpeen arvioinnissa ja asiakassuunnitelmaa laadittaessa määritellyt henkilön yksilölliset tarpeet sekä asiakassuunnitelmaan kirjatut tarvittavat palvelut. Asiakassuunnitelmaan kirjatusta palvelujen kokonaisuudesta voitaisiin poiketa vain painavin perustein ja poikkeaminen olisi aina perusteltava päätöksessä. Tästä säädetäisiin sosiaalihuoltolain 45 §:ssä. Sääntelyllä korostettaisiin palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman merkitystä ja niiden yhteyttä päätöksentekoon ja päätösten toimeenpanoon. Palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman merkitys korostuu erityisesti silloin, kun palvelut hankitaan julkisina hankintoina.

Sosiaalihuoltolain 38 §:n 3 momentin mukaan henkilöille, joiden tuen tarve on pysyvä tai pitkäaikainen, tuki on pyrittävä järjestämään niin, että turvataan palvelujen jatkuvuus. Tämä olisi otettava huomioon ehdotetun lain mukaisia palveluja koskevassa päätöksenteossa. Vammaisten henkilöiden tarve palveluihin on pääsääntöisesti pitkäaikaista, usein myös pysyvää. Tois-

tuvaa palvelutarpeen arviointia ja päätöksiä ei ole tarkoituksenmukaista tehdä tilanteissa, joissa asiakkaan tarpeissa ei tosiasiallisesti ole tapahtunut muutoksia ja palvelut toteutuvat asiakkaan tarpeita vastaavasti. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun 28.10.2014 Dnro 5061/4/43 mukaan *”kun kysymys on sellaisesta palvelusta, jonka tarve on jatkuva, tulisi viranomaisen tehdä palvelua koskevat päätökset siten, että päätös on voimassa toistaiseksi.”* Päätösten tekeminen toistaiseksi voimassa oleviksi tulisikin olla lähtökohta erityisesti niissä palveluissa, jotka ovat välttämättömiä vammaisen henkilön jokapäiväisessä suoriutumisessa.

Pykälän 2 momentin mukaan palvelut olisi toteutettava sisällöltään, laadultaan ja laajuudeltaan vammaisen henkilön tarpeen ja edun mukaisina riippumatta valitusta palvelusta tai siitä, miten palvelu tuotetaan. Vastaava kunnan vastuuta koskeva säännös on vammaispalvelulain 3 §:ssä. Sen mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että vammaisille tarkoitetut palvelut ja tukitoimet järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisina kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Lisäksi kunnan on vammaispalvelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve.

Ehdotettu säännös korostaisi maakunnan, maakunnan liikelaitoksen sekä palveluntuottajien vastuuta palvelujen sisällöstä ja laadusta sekä maakunnan liikelaitoksen tuottamissa että julkisena hankintana ostopalveluna hankituissa tai yhteistyössä toisen maakunnan kanssa toteutetuissa palveluissa taikka valinnanvapauslaissa tarkoitettua asiakasseteliä tai henkilökohtaista budjettia käytettäessä. Vammaisen henkilön etua arvioitaessa olisi otettava huomioon, mitä siitä säädetään sosiaalihuoltolain 4 ja 5 §:ssä. Erityisesti olisi kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat asiakkaan ja hänen läheistensä hyvinvoinnin, asiakkaan itsenäisen suoriutumisen ja omaoimisuuden vahvistumisen sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, tarpeisiin nähden oikea-aikaisen, oikeanlaisen ja riittävän tuen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissa sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan.

Säännös korostaisi sitä, että palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman perusteella tehdyt päätökset on toimeenpantava ja toteutettava myös käytännössä siten, että palvelut vastaavat asiakasprosessissa todettuihin yksilöllisiin tarpeisiin ja että yksilön oikeuksien toteutuminen varmistetaan palvelujen toteuttamisen tavasta ja esimerkiksi palvelujen kilpailutuksesta huolimatta. Asiakkaan edun merkitys korostuu valittaessa palvelua ja sen toteuttamistapaa. Maakunnan liikelaitoksen olisi huolehdittava siitä, että asiakkaan itsemääräämisoikeus ja osallisuus toteutuvat yhdenvertaisesti palveluissa niiden tuottajasta tai toteuttamistavasta riippumatta. Eduskunnan oikeusasiamies katsoi ratkaisussaan 12.12.2013 Dnro 3984/4/12, että kunnan sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä oli velvollisuus valvoa markkinoilta hankitun sosiaalipalvelun laadun toteutumista. Kunnallisen toimielimen ja sen alaisten viranhaltijoiden oli ryhdyttävä asianmukaisiin toimenpiteisiin, mikäli palvelun laadussa oli puutteita, tai jos palvelun järjestäminen vaaransi asiakkaana olevien henkilöiden yksilöllisen edun toteutumisen. Ratkaisussa todettiin edelleen: *”Kunnan on järjestäessään palvelutuotantoaan ostamalla palveluja yksityiseltä palveluntuottajalta varmistuttava kaikilta osin palvelujen laadusta ja niiden sopivuudesta palveluja annettaessa. Sosiaalihuollon asiakkaalla on aina oikeus myös kääntyä palvelun järjestäjänä olevan kunnan puoleen, mikäli palvelun tuottamisessa tapahtuu virheitä tai palvelua ei voida antaa häiriöttömästi. Tämän palautteen perusteella palvelunjärjestäjän ja ostajana olevan kunnan on ryhdyttävä asianmukaisiin toimenpiteisiin mahdollisten palvelujen järjestämisessä havaittujen virheiden korjaamiseksi.”*

Julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annetun lain (1397/2016), jäljempänä hankintalaki, 108 §:n momentin mukaan hankintayksikön on sosiaali- ja terveystyöpalvelu hankinnoissa otettava huomioon kyseistä palvelua koskeva lainsäädäntö. Säännöksen mukaan sosiaali- ja terveystyöpalvelujen hankinnassa palvelun käyttäjien yksilöllisten ja pitkäaikaisten sekä toistuvien hoito- tai sosiaalipalvelujen turvaamiseksi hankintayksikön on otettava huomioon käyttäjien erityistarpeet ja kuuleminen siten kuin muualla laissa säädetään.

Hankintayksikön on mainitun säännöksen mukaan lisäksi sosiaali- ja terveystalvelujen hankinnassa otettava huomioon palvelujen laatuun, jatkuvuuteen, esteettömyyteen, kohtuuhintaisuuteen, saatavuuteen ja kattavuuteen, eri käyttäjäryhmien erityistarpeisiin, käyttäjien osallistumiseen ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen sekä innovointiin liittyvät tekijät. Pitkäkestoisia hoito- ja asiakassuhteita koskevan sosiaali- ja terveystalvelun hankinnassa hankintayksikön on määritettävä sopimusten kesto ja muut ehdot siten, että sopimuksista ei muodostu kohtuuttomia tai epätarkoituksenmukaisia seurauksia palvelun käyttäjille. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että asiakkaan tarpeen niin vaatiessa hankintasopimukset on tehtävä toistaiseksi voimassa oleviksi ja niiden pysyvyyteen on muutenkin kiinnitettävä huomiota tarjouspyynnön ja sopimuksen ehtojen laatimisessa. Vastaavasti sopimusehtoihin, joilla huolehditaan asiakaskohtaisen palvelun jatkuvuudesta, on kiinnitettävä huomiota. Pitkäkestoisessa palvelussa merkityksellisiä ovat myös sopimusehdot, joilla palvelun laatu ja sisältö säilyvät asiakkaan edun mukaisina. Toisaalta asiakkaalla on oltava oikeus myös palveluntuottajan vaihtamiseen elämäntilanteen niin edellyttäessä.

Palvelujen laadun keskeisiä määrittäjiä ovat asiakkaan yksilölliset avun ja tuen tarpeet sekä asiakkaan esittämät mielipiteet ja toiveet oman elämänsä suhteen. Myös henkilöstön osaaminen ja asiantuntemus ja asiakkaan käyttämän kielen ja kommunikointikeinojen hallitseminen asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaamiseksi on tärkeää. Palvelun laatua sen suhteen, miten hyvin se toteuttaa edellä mainittuja asiakkaan omia tavoitteita ja näkemyksiä, voidaan arvioida esimerkiksi toiminnan auditoinnin, asiakaspalautteen ja -kyselyjen sekä asiakasraatien perusteella.

Palveluja olisi tarvittaessa oltava saatavilla riittävästi kaikkina vuorokauden aikoina riippumatta esimerkiksi henkilökunnan määrästä tai työvuoroista. Palveluja toteutettaessa olisi myös huolehdittava siitä, ettei valittu toteuttamistapa haittaa vammaisen henkilön omatoimista tekemistä, ajankäyttöä tai sosiaalista kanssakäymistä. Korkein hallinto-oikeus on vuosikirjaratkaisussaan KHO 2002:75 käsitellyt asumispalvelujen järjestämistä yksityiselämän suojan näkökulmasta. Sen mukaan tiloja arvioitaessa tulee ottaa huomioon sekä yleiset asumisen vaatimukset että asukkaiden perusoikeudet kuten yksityisyyden suoja. Ratkaisun mukaan kodinomaisen asumisen edellyttää, että asukkaalla on käytettävissään oma huone. Jokaisen perusoikeutena asumismuodosta riippumatta on turvattu oikeus yksityisyyteen.

Pykälän 3 momentin mukaan maakunnan liikelaitoksen olisi huolehdittava siitä, että vammaisen henkilön ja tarvittaessa hänen perheensä yksilöllisen tarpeen mukaiset eri lakeihin perustuvat palvelut muodostavat ehdotetun lain tarkoitusta toteuttavan yhteen sovitettun kokonaisuuden. Yleissäännös tästä velvollisuudesta sisältyy järjestämislain 13 §:än. Sen mukaan maakunnan on huolehdittava laaja-alaisesti yhteen sovitettuja palveluja tarvitsevien asiakasryhmien ja asiakkaiden tunnistamisesta, palveluketjujen ja palvelukokonaisuuksien määrittelemisestä sekä asiakasta koskevan tiedon hyödyntämisestä eri tuottajien välillä. Ehdotetun lain mukaisten palvelujen kokonaisuuksista olisi tarvittaessa tehtävä päätös sosiaalihuoltolain 46 §:n mukaisesti.

Pykälän 4 momentissa säädettäisiin siitä, miten vammaisen lapsen ja nuoren ikä, kehitysvaihe, perhesuhteet, muut läheiset ihmissuhteet ja osallisuus sekä toimintamahdollisuudet omassa toimintaympäristössä otettaisiin huomioon palveluista päätettäessä ja niitä toteutettaessa. Lapsen ja nuoren mielipiteen selvittämisen ja osallisuuden tukemisesta palveluprosessissa säädettäisiin 4 §:n 4 momentissa.

Vammaisen lapsen palvelujen kokonaisuuden olisi toteutettava lapsenhuoltolain 1 §:n säännöstä, jonka mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon on turvattava myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Lapselle on turvattava hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvu-

ympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on kasvatettava siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen on tuettava ja edistettävä. Kaikki tämä olisi otettava huomioon myös vammaisen lapsen palveluista päätettäessä sekä niitä toteutettaessa.

Vammaisen lapsen ja nuoren tarpeet vaihtelevat iän ja kehitystason mukaan. Pienen lapsen kohdalla tärkeimpiä ovat ne palvelut, jotka turvaavat hänen oikeutensa ja mahdollisuutensa asua oman perheensä kanssa. Lapsen varttuessa tärkeään rooliin nousevat lisäksi ne palvelut, jotka mahdollistavat lapsen itsenäistymisen ja osallistumisen yhteisöön ja yhteiskuntaan.

Vammaisen lapsen ja nuoren palveluissa olisi otettava huomioon se, miten palvelut edistävät lapsen ja nuoren kehityksen kannalta tärkeitä ja turvallisia ihmissuhteita sekä turvaavat niiden jatkuvuutta. Palvelut olisi järjestettävä siten, että ne mahdollistavat vammaisen lapsen ja nuoren asumisen oman perheensä kanssa. Jos vammaisen lapsi tai nuori ei asu oman perheensä kanssa, olisi turvattava hänen oikeutensa tavata vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä ja pitää heihin muutenkin yhteyttä. Lapsen asuinpaikan etäisyys ei saisi muodostua lapsen ja hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpidon esteeksi.

YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa lapsen omaa perheympäristöä parhaana hoitopaikkana vammaiselle lapselle. Komitean mukaan tämän toteutumiseksi vammaisten lasten perheet tarvitsevat yhteiskunnalta riittävästi tukea ja apua. Komitea on tuonut esille huolensa vammaisten lasten sijoittamisesta hoitolaitoksiin. Vammaissopimus edellyttää, ettei lasta eroteta vanhemmistaan näiden tahdon vastaisesti, jolleivät toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, sovellettavien lakien ja menettelyjen mukaisesti toteuttaa erottamisen olevan tarpeen lapsen edun turvaamiseksi. Pääsääntönä on, ettei lasta saa erottaa vanhemmistaan lapsen oman tai toisen tai molempien vanhempien vammaisuuden perusteella (23 artikla). Sopimus myös velvoittaa siihen, että tilanteissa jossa vammaisen lapsen lähiomaiset eivät pysty huolehtimaan hänestä, sopimuspuolet pyrkivät kaikin keinoin järjestämään lapselle sijaishuollon hänen muun sukunsa piirissä, ja jollei tämä ole mahdollista, lähiyhteisössä perheenomaisissa olosuhteissa.

Lapsen ja nuoren oma toimintaympäristö sekä osallisuus ja toimintamahdollisuudet siinä kattavat myös tämän kielellisen ja kulttuurisen taustan. Näin ollen kieli ja kulttuurinen tausta olisi otettava huomioon osana osallisuutta ja toimintamahdollisuuksia omassa toimintaympäristössä ja siten myös palvelujen toteuttamisessa. Ruotsinkielisten, saamelaiden ja viittomakielisten vammaisten lasten ja nuorten kohdalla palvelujen toteuttamisessa olisi otettava huomioon heidän oikeutensa kasvaa oman kulttuurinsa ja yhteisönsä jäseniksi vammaisuuden sitä estämättä.

Lapsen aktiivisen oman toimijuuden tukeminen edellyttää sitä, että lapsi nähdään myös perheestään erillisenä yksilönä, jolla voi olla omia mielenkiinnon kohteita ja niihin liittyviä palvelutarpeita. Itsenäistyminen perheestä ja oman identiteetin rakentaminen edellyttävät, että lapsi pystyy osallistumaan myös perheen ulkopuoliseen toimintaan, kuten harrastamaan ja liikkumaan kavereiden kanssa. Vammaiselle lapselle ja nuorelle on hänen itsenäistymisenä tueksi ja yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi tarvittaessa järjestettävä näihin toimintoihin myös oman perheen ulkopuolista apua silloin kun saman ikäiset vammattomat lapset ja nuoret osallistuvat eri tilanteisiin itsenäisesti ilman vanhempia. Lapsen ja nuoren omaa aktiivista osallisuutta ja toimijuutta edistäviä palveluja olisivat lähinnä ehdotetun lain mukaiset henkilökohdittainen apu, valmennus ja tuki, lyhytaikainen huolenpito sekä liikkumisen tuki.

Korkein hallinto-oikeus totesi ratkaisussa KHO:2018:64, että vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestettäessä vaikeavammaisen lapsi on erityisen tuen tarpeessa nuoren ikänsä ja vaikeavammaisuutensa vuoksi. Tämän takia kunnan tuli kiinnittää erityinen huomio vuonna 2002 syntyneen A:n etuun ja itsenäistymisen tukemiseen vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestäessään. Korkein hallinto-oikeus arvioi, että A:n itsenäinen liikkuminen ilman van-

hempia ja kuljetuspalvelun omatoiminen käyttö muodostui hänelle kohtuuttoman vaikeaksi matkapalvelun kautta järjestettynä hänen vaikean sairautensa ja siitä johtuvien toimintarajoitteiden takia. A tuli tämän vuoksi edelleen irrottaa matkapalvelun käytöstä. Korkein hallinto-oikeus kiinnitti päätöksessä huomiota siihen, että vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestettäessä vaikeavammaisen lapsi on erityisen tuen tarpeessa nuoren ikänsä ja vaikeavammaisuutensa vuoksi. Tämän takia, kun kysymyksessä on vaikeavammaisen lapsi, kunnan tulee lisäksi kiinnittää erityinen huomio lapsen etuun ja itsenäistymisen tukemiseen palvelua järjestäessään. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että arvioitaessa sitä, millä tavoin A:lle myönnetty kuljetuspalvelu tulee järjestää, on lääketieteellisen selvityksen lisäksi otettava huomioon hänen ikäänsä liittyvä tarve itsenäistymiseen ja itsenäiseen liikkumiseen ilman vanhempia.

2 luku Erityispalvelut

6 §. *Avun ja tuen tarpeisiin vastaavat palvelut.* Pykälässä säädettäisiin ehdotettuun lakiin sisältyvistä vammaisen henkilön avun ja tuen tarpeisiin vastaavista palveluista. Pääosa palveluista kuuluisi maakunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuten nykyisessä vammaispalvelulaisissa. Tämä ilmaistaisiin pykälissä muotoilulla ”*vammaisella henkilöllä on oikeus*”. Vammaisella henkilöllä olisi näihin palveluihin subjektiivinen oikeus ehdotetussa laissa määriteltyjen edellytysten täytyessä. Muut palvelut olisivat maakunnan yleisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuuluvia määrärahasidonnaisia palveluja tai taloudellista tukea, joita maakunta järjestäisi niitä varten varattujen määrärahojen edellyttämässä ja mahdollistamassa laajuudessa. Myös näiden palvelujen myöntämisen olisi aina perustuttava yksilölliseen palvelutarpeen arviointiin. Maakunnan olisi nykyisen lainsäädännön ja vakiintuneen oikeuskäytännön mukaisesti huolehdittava siitä, että vammaisille tarkoitetut palvelut järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisina, kuin maakunnassa esiintyvä tarve edellyttää.

Pykälässä mainitut palvelut täydentäisivät muiden lakien mukaisia palveluja. Ensisijainen sosiaalihuollon palveluissa sovellettava laki on sosiaalihuoltolaki, jonka soveltamisessa otetaan iäkkäiden henkilöiden kohdalla huomioon myös vanhuspalvelulaki. Terveystieteellisiä palveluista säädetään kaikille järjestettävistä terveyspalveluista ja lääkinnällisestä kuntoutuksesta. Lisäksi vammaiset henkilöt ovat oikeutettuja tarvitsemiinsa muun sosiaalihuollon lainsäädännön mukaisesti palveluihin ja tukeen kuten päihde- ja mielenterveyspalveluihin sekä lastensuojelun palveluihin.

Kehitysvammalain kumoutuessa järjestettäisiin kehitysvammalain 2 §:n 2 kohdassa tarkoitettua terveydenhuoltoa ja mainitussa säännöksessä olevia muita terveydenhuoltoon liittyviä palveluja vastaavat palvelut terveydenhuoltolain nojalla.

Pykälän *1 momentissa* lueteltaisiin palvelut, jotka pääosin kuuluisivat maakunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin (subjektiiviset oikeudet). Näillä palveluilla toteutettaisiin ehdotetun lain 1 §:n mukaista lain tarkoitusta ja vastattaisiin 2 §:ssä tarkoitettuun vammaisen henkilön avun tai tuen tarpeeseen, joka liittyy vammasta tai sairaudesta aiheutuviin pitkäaikaisiin fyysisiin, psyykkisiin, sosiaalisiin tai kognitiivisiin toimintarajoitteisiin.

Pykälän *2 momentissa* säädettäisiin määrärahasidonnaisista palveluista. Näitä palveluja olisivat ehdotetun lain 18 §:ssä tarkoitettu taloudellinen tuki ja 19 §:ssä tarkoitettut muut ehdotetun lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarvittavat palvelut. Myös ehdotetun lain 7 §:n 3 momentissa tarkoitettu vammaisen henkilön perheenjäsenen tai muun hänelle läheisen henkilön valmennus ja tuki olisi määrärahasidonnainen.

7 §. *Valmennus ja tuki.* Pykälässä säädettäisiin vammaiselle henkilölle, hänen perheelleen tai muille hänelle läheisille henkilöille annettavasta valmennuksesta ja tuesta.

Valmennusta ja tukea vastaavia palveluja järjestetään nykyisin kehitysvammalain 2 §:n perusteella ohjauksena, kuntoutuksena, toiminnallisena valmennuksena ja työhönvalmennuksena sekä vammaispalvelulain 8 §:n 1 momentin perusteella kuntoutusohjauksena ja sopeutumisvalmennuksena. Vammaiset henkilöt ja tarvittaessa heidän läheisensä voivat saada valmennusta ja tukea elämän muutostilanteissa tai erilaisissa taidoissa myös asumispalveluiden osana tai vammaispalvelulain 9 §:n 1 momentissa tarkoitettuna muuna lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisena tukitoimenä. Ohjausta ja toiminnallista valmennusta annetaan myös osana kehitysvammalain mukaista asumispalvelua ja vammaispalvelulain mukaista palveluasumista tai erillisenä asumisvalmennuksena tai asumisen taitojen harjoitteluna esimerkiksi vammautumisen jälkeen. Kehitysvammalain 1 §:n mukaiseen soveltamisalaan kuuluvat lapset ovat voineet saada erityishuoltona maksutonta kuntouttavaa varhaiskasvatusta. Vammaispalvelulain mukaisena sopeutumisvalmennuksena annetaan viittomakielen opetusta sekä puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen ohjausta. Kummankin nykyisen lain perusteella myös vammaisen henkilön perheenjäsenet ja muut vammaiselle henkilölle läheiset henkilöt ovat voineet saada tarvitsemaansa tukea.

Ehdotetulla säännöksellä mahdollistettaisiin edelleen nykyistä lainsäädäntöä vastaavat palvelut ja tuki vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Valmennuksen ja tuen tarkoituksena olisi tukea vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta sekä päätöksentekoa, osallisuutta ja itsenäistä suoriutumista vahvistamalla henkilön omia sekä tarvittaessa hänen perheensä ja muiden hänelle läheisten henkilöiden voimavaroja ja toimintaedellytyksiä. Tarkoituksena olisi saada vammaisen henkilön omat kyvyt ja voimavarat täysimääräisesti käyttöön sekä edistää ja ylläpitää vammaisen henkilön yksilöllistä toimintakykyä. Tarkoituksena olisi aina selvittää vammaisen henkilön oma tahto ja mahdollistaa sen toteutuminen.

Vammaisen henkilön palvelutarvetta arvioitaessa ja asiakassuunnitelmaa laadittaessa henkilön on saatava tietoa palveluista ja niiden eri vaihtoehdoista sekä sosiaalityön ammattihenkilön antamaa tukea palvelutarpeidensa ilmaisemisessa ja palvelujen suunnittelussa. Ehdotetun lain 4 § korostaisi vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukemista henkilön toimintakyvyn, iän ja elämäntilanteen edellyttämällä tavalla.

Valmennus ja tuki täydentäisi sosiaalihuoltolain 17 §:n sosiaalista kuntoutusta niissä vammaisuuteen liittyvissä tilanteissa, joissa sosiaalisen kuntoutuksen avulla ei voitaisi järjestää vammaisen henkilön yksilöllisiin tarpeeseen nähden riittäviä ja sopivia palveluja. Tällaisia tuen tarpeita voisivat olla esimerkiksi kognitiivisista syistä johtuva tuen tarve toiminnanohjauksessa ja arjen hallinnassa, erilaisten sopeutumisvalmennuksena annettavien erityispalvelujen tarve sekä liikkumistaidon ohjauksen, viittomakielen tai kommunikaation opetuksen ja ohjauksen tarve. Valmennus olisi yleensä määräaikainen palvelu yksittäiseen tilanteeseen tai kokonaisvaltaiseen eri elämäntilanteilla suoriutumiseen annettavaan valmennukseen. Sen sijaan tuki voisi olla myös pitkäaikaista tai jatkuvampaa.

Pykälän *1 momentissa* säädettäisiin tilanteista, joissa vammaisella henkilöllä olisi oikeus saada välttämättä tarvitsemaansa valmennusta ja tukea. Annettavan valmennuksen ja tuen sisältö voisi vaihdella joustavasti asiakkaan tarpeiden ja elämäntilanteen mukaan. Säännöksen 1-4 kohtiin voisi sisältyä tukea päätöksentekoon. Lisäksi tukea omaa elämää koskevaan päätöksentekoon olisi oikeus saada erillisenä palveluna momentin 5 kohdan mukaisesti. Tämä voisi sisältää myös tuen omien tunteiden ja toiveiden ilmaisemiseen ja niiden tulkitsemiseen, jolloin voitaisiin estää haastavien tilanteiden syntyminen. Vammaisen henkilön tarvetta tukeen päätöksenteossa olisi arvioitava sen mukaan, miten ja millaista tukea osana muita palveluja, esimerkiksi osana asumisen tukea, järjestetään. Ensisijaista olisi aina yleisen lainsäädännön nojalla annettava tuki. Tuesta päätöksentekoon säädettäisiin jatkossa myös sosiaali- ja terveydenhuollon asiakas- ja potilaslaissa.

Momentin *1 kohdan* mukaan vammaisella henkilöllä olisi oikeus saada valmennusta ja tukea tiedollisissa, toiminnallisissa ja sosiaalisissa vuorovaikutuksessa tarvittavien taitojen harjoitte-

lemisessä. Tavoitteena voisi olla joko uusien taitojen oppiminen tai olemassa olevien taitojen käytön harjoittelu. Tavanomaisessa elämässä suoriutuminen voi edellyttää valmennusta esimerkiksi teknisten laitteiden käytössä, digisovellusten käytössä, ympäristön hahmottamisessa tai liikkumisessa erilaisissa toimintaympäristöissä, rahankäytössä, ajan hahmottamisessa, kodinhoidon suunnittelussa tai toteutuksessa taikka asiointitilanteissa toimimisessa. Näissä tilanteissa toimimisen harjoittelu voisi olla joko lyhytkestoista tai pitkäaikaista, jopa vuosia kestävä. Palvelu sisältäisi myös näissä tilanteissa tarvittavan tuen päätöksentekoon.

Valmennukseen ja tukeen voisi sisältyä sosiaalisen kanssakäymisen tukemista ja osallisuutta edistävää toimintaa. Yhtenä esimerkkinä tässä tarkoitettua valmennuksesta ja tuesta voisi olla neuropsykiatrinen valmennus.

Kohdassa tarkoitettuun valmennukseen ja tukeen voisi sisältyä myös palvelua, joka vastaisi pääosin nykyisin erityishuoltoon kuuluvana palveluna annettua niin sanottua psykososiaalista kuntoutusta. Tällaisen valmennuksen tavoitteena olisi vammaisen henkilön psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen ja edistäminen. Tavoitteena olisi tukea itsenäistä suoriutumista eri elämänalueilla kokonaisvaltaisesti.

Kohdassa tarkoitettuun valmennukseen ja tukeen sisältyisi myös mahdollisuus saada varhaiskasvatusta ehdotetun lain mukaisena valmennuksen ja tuen palveluna. Arvio vammaispalveluna annettavan varhaiskasvatuksen tarpeesta tehtäisiin monialaisessa yhteistyössä siten kuin ehdotetun lain 4 §:ssä ja uuden varhaiskasvatuslain 7 §:ssä säädetään. Palvelua järjestettäisiin niille vammaisille lapsille, joilla palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman perusteella olisi välttämätön tarve varhaiskasvatukseen nimenomaan osallisuutta tukevana toimintana. Osallistuminen varhaiskasvatukseen tarjoaisi näille lapsille malli- ja vertaisoppimista, sosiaalisten taitojen kehittymistä ryhmässä, ohjausta arjen toiminnoissa sekä vähentäisi konfliktiherkkyttä. Varhaiskasvatukseen pääsy ja siihen osallistuminen antaisi heille paremmat lähtökohdat myös perusopetukseen ja muuhun toimintaan yhteiskunnassa. Arvio palvelun tarpeesta tehtäisiin lapsikohtaisesti.

Momentin 2 kohta sisältäisi erilaisissa elämän muutostilanteissa annettavan valmennuksen ja tuen. Palvelun tarkoituksena olisi vastata muuttuviin ja usein tilapäisesti kasvaviin tuen tarpeisiin silloin, kun vammaisen henkilön elämässä tapahtuu merkittäviä muutoksia, kuten päiväkodin, koulun, opiskelun tai uuden työn aloittaminen tai muutto uuteen kotiin tai silloin, kun henkilön toimintakyky tai perhesuhteet muuttuvat. Palvelu sisältäisi myös näissä tilanteissa tarvittavan tuen päätöksentekoon.

Uudet elämäntilanteet saattavat edellyttää tukea uusien taitojen harjoittelemisessa tai aiemmin opittujen taitojen siirtämisessä uuteen tilanteeseen tai toimintaympäristöön. Muutostilanteissa annettava valmennus ja tuki voisi olla valmistautumista uuteen tilanteeseen kuten muuttovalmennus tai uuden ympäristön hahmottamisen tai siellä liikkumisen harjoittelu. Henkilön tuen tarpeita voidaan arvioida esimerkiksi asumisharjoittelun tai asumiskokeilun avulla. Valmennuksena ja tukena olisi mahdollista järjestää työelämään johtavaa valmennusta silloin, kun henkilö ei saisi sitä muun lainsäädännön perusteella. Lisäksi olisi tärkeää, että henkilö saisi riittävän tuen myös muuton tai esimerkiksi uuden työn aloittamisen jälkeen.

Valmennus ja tuki voisi liittyä myös uuden tilanteen ymmärtämiseen ja siihen sopeutumiseen vammautumisen jälkeen tai tilanteissa, joissa perheeseen on syntynyt vammaisen lapsi. Muuttunut elämäntilanne saattaa edellyttää tukea uusien toimintakäytäntöjen haltuunotossa. Myös perheenjäsenten ja muiden vammaiselle henkilöille läheisten henkilöiden tuen tarve korostuu sekä suunnitelluissa että äkillisissä elämän muutostilanteissa. Näissä tilanteissa on tärkeää, että läheiset henkilöt pystyvät tukemaan vammaista henkilöä sovittujen toimintamallien harjoittelemisessa, jotta opitut taidot saadaan paremmin siirrettyä henkilön omaan toimintaympäristöön.

Momentin 3 kohdan mukaan valmennus ja tuki sisältäisi vammaissopimuksen 2 artiklassa määriteltyyn viestintään eli kieliin ja erilaisiin kommunikointikeinoihin liittyvän valmennuksen ja tuen siltä osin kuin se ei kuuluisi terveydenhuollon lääkinnällisen kuntoutuksen vastuulle. Näin turvattaisiin vammaisen henkilön mahdollisuus vuorovaikutukseen ja tiedon saantiin. Palvelu sisältäisi myös näissä tilanteissa tarvittavan tuen päätöksentekoon.

Kommunikaatio-opetuksen ja -ohjauksen tavoitteena on, että kuurolla, kuulovammaisella, kuulonäkövammaisella tai puhevammaisella henkilöllä ja hänen perheellään ja muilla hänelle läheisillä henkilöillä on yhteinen kieli ja kommunikointikeino. Joissain tilanteissa valmennuksen tarve voisi olla pitkäaikaista kuten annettaessa viittomakielen tai viitotun puheen opetusta. Perustuslakivaliokunta on viittomakielen säätämisen yhteydessä antamassaan mietinnössä (PeVM 10/2014 vp) korostanut, että jokaiselle lapselle ja hänen perheelleen on turvattava mahdollisuudet saada riittävästi viittomakielen opetusta niin, että lapsen oikeus omaan kieleen toteutuu ja koko perheelle luodaan mahdollisuudet toimivaan vuorovaikutukseen yhteisen kielen avulla.

Puhevammaiselle henkilölle ja hänen perheelleen ja muille hänelle läheisille henkilöille voitaisiin myöntää kommunikaatio-ohjausta vasta, kun vammaiselle henkilölle on lääkinnällisenä kuntoutuksena määritelty soveltuva kommunikaatiokeino tai kommunikoinnin apuväline. Säännöksessä tarkoitettu kommunikaatio-opetus ja -ohjaus ei korvaisi puheterapeutin antamaa puheterapiaa tai ohjausta eikä lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvaa kommunikoinnin apuvälinearviointia tai apuvälinepalveluja.

Silloin, kun henkilö ei kykene käsitteelliseen ajatteluun eikä kielellisin keinoin tapahtuvaan mielipiteen muodostamiseen, saattaa ainoa tapa selvittää hänen tahtoaan olla esimerkiksi henkilön olemuskielen, tunteiden ilmaisun ja toiminnan havainnointi eri tilanteissa. Varhaisten taitojen varassa esimerkiksi ilmeillä, eleillä, liikkeellä ja kosketuksella viestivä ja toimiva henkilö on hyvin riippuvainen toisten ihmisten tuesta. Siksi on välttämätöntä, että perheenjäsenet ja muut hänelle läheiset henkilöt ymmärtävät ja tulkitsevat mahdollisimman oikein hänen viestejään ja tukevat hänen vuorovaikutustaan. Kommunikoinnin tuki tarkoittaisi myös varhaisten taitojen varassa viestivän henkilön vuorovaikutuksen vahvistamista tukemalla hänen perheenjäsentensä ja muiden hänelle läheisten henkilöiden vuorovaikutustaitoja.

Kommunikoinnin tuki tarkoittaisi myös näkövammaisten henkilöiden luku- ja kirjoitustaidon mahdollistavan pistekirjoituksen opetusta. Pistekirjoitustaito on välttämätöntä sokeille ja vaikeasti heikkonäköisille, koska vain lukemalla oppii oikeinkirjoituksen. Kirjoitus- ja lukutaito ovat tarpeellisia myös muistiinpanojen tekemiseen ja tavaroiden merkitsemiseen. Pistekirjoituksen opetus sisältää ohjaussuunnitelman, opetuksen toteuttamisen sekä tarvittavan materiaalin ja apuvälineiden hankkimisen.

Momentin 4 kohdan mukaan vammaisen henkilöllä olisi oikeus saada tukea sellaisiin tavanomaisen elämän tilanteisiin tai asioihin, joista hän ei vammaan aiheuttaman toimintarajoitteen vuoksi harjoittelunkaan tuloksena pystyisi suoriutumaan. Tarkoituksena olisi tukea henkilöä suoriutumaan mahdollisimman itsenäisesti hyödyntäen ne voimavarat, joita hänellä on ja näin mahdollistaa hänelle yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnassa. Palvelu sisältäisi myös näissä tilanteissa tarvittavan tuen päätöksentekoon.

Vammaisen henkilö voisi saada pitkäaikaista tukea paitsi tiedollisten myös toiminnallisten tai sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvien puuttuvien taitojen kompensoimiseksi muun muassa kotona, työelämässä ja harrastuksissa. Vammaisen henkilö saattaa tarvita pitkäaikaista tukea myös avoimilla työmarkkinoilla sen tuen lisäksi, mitä muun lainsäädännön nojalla on saatavissa työllistymisen edistämisen tukitoimina. Pitkäaikaista tuen tarvetta voi olla myös sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, vaikka henkilöllä olisi erinomaiset tiedolliset taidot. Myös aloitekyvyn puute ja muut kognitiiviset ongelmat voisivat edellyttää pitkäaikaista tukea. Valmen-

HE 159/2018 vp

nuksen ja tuen luonteeseen voisi kuulua esimerkiksi tavanomaisen elämän tilanteissa suoriutumisen osalta ohjausta arkielämän taidoissa.

Valmennus ja tuki voisi joissakin tilanteissa olla toisen henkilön antamaa aktiivista, ohjaavaa ja vastuun ottavaa tukea. Tältä osin palvelu poikkeaisi henkilökohtaisesta avusta, jossa vammaisen henkilö itse tai tuettuna määrittelee henkilökohtaisella avulla toteutettavaa toimintaa. Valmennuksen ja tuen tarkoituksena olisi tällöinkin vammaisen henkilön osallisuuden ja toimintakyvyn tukeminen henkilön omista tavoitteista ja toiveista lähtien. Sitä voitaisiin järjestää, jos henkilöllä ei joillakin elämänalueilla olisi edellytyksiä käyttää henkilökohtaista apua.

Momentin 5 kohdan mukaan valmennusta ja tukea olisi oikeus saada omaa elämää koskevaan päätöksentekoon myös erillisenä palveluna. Tukea voisi saada muun muassa tiedon etsimisessä sekä asioiden merkityksen selvittämisessä ja erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen ja niiden vaikutusten arvioinnissa ja päätösten tekemisessä. Palvelua voitaisiin antaa esimerkiksi sopeutusvalmennuskursseilla.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin tarkemmin vammaisen henkilön perheen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden oikeudesta valmennukseen ja tukeen. Sen mukaan perheellä ja muilla vammaiselle henkilöille läheisillä henkilöillä olisi oikeus valmennukseen ja tukeen merkittävässä elämänmuutostilanteissa.

Perheellä ja muilla vammaiselle henkilöille läheisillä henkilöillä tarkoitettaisiin tässä pykälässä vammaisen henkilön perheenjäsentä mukaan lukien esimerkiksi isovanhemmat tai muuta henkilöä, joka on läheisesti ja tiiviisti mukana vammaisen henkilön elämässä. Muita vammaiselle henkilöille läheisiä henkilöitä voisivat olla esimerkiksi päiväkodin, koulun tai opiskelupaikan henkilökunta, työyhteisön jäsenet, ystävät ja harrastus- tai muun vapaa-ajan toiminnan ohjaajat. Edellytys olisi, että edellä kuvatut henkilöt tosiasiallisesti olisivat läheisessä ja tiiviissä vuorovaikutussuhteessa henkilön kanssa. Vammaisen henkilön perheenjäsenet ja muut hänelle läheiset henkilöt voisivat saada valmennusta konkreettiseen vammaisen henkilön voimavarojen ja toimintaedellytyksien vahvistamiseen tavoitteeseen liittyvään toimintaan. Perheenjäsenille ja muille vammaiselle henkilöille läheisille henkilöille annettavan valmennuksen tavoitteena olisi aina vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden, osallisuuden tai itsenäisen suoriutumisen tukeminen taikka vammaisen henkilön tai hänen elämänsä vaikuttavien läheisten henkilöiden tukeminen.

Merkittävässä elämänmuutostilanteissa vammaisen henkilön perheen ja muiden vammaiselle henkilöille läheisten henkilöiden osallistuminen valmennukseen olisi välttämätöntä palvelun tavoitteiden saavuttamiseksi. Kommunikaatio-opetus ja -ohjaus ovat tyypillinen esimerkki tällaisesta perheelle ja muille vammaiselle henkilöille läheisille henkilöille annettavasta välttämättömästä palvelusta. Tällä tarkoitettaisiin perheelle ja muille vammaiselle henkilöille läheisille henkilöille annettavaa viittomakielen opetusta tai puhetta tukevien tai korjaavien kommunikointikeinojen ohjausta. Tavoitteena olisi, että vammaisella henkilöllä ja muilla hänelle läheisillä henkilöillä on yhteinen kieli ja kommunikointikeino. Silloin, kun vammaisen henkilön vuorovaikutuksen onnistuminen olisi hyvin riippuvainen läheisten henkilöiden taidoista tulkita ja ymmärtää hänen viestejään eikä valmennusta ja tukea voitaisi antaa henkilölle itselleen, perheenjäsenillä ja muilla vammaiselle henkilöille läheisillä henkilöillä olisi oikeus saada kommunikoinnin tukea subjektiivisena oikeutena.

Merkittävässä elämänmuutostilanteissa perheelle ja muille vammaiselle henkilöille läheisille henkilöille annettava sopeutusvalmennus olisi yksi esimerkki välttämättömästä subjektiivisena oikeutena annettavasta valmennuksesta ja tuesta.

Pykälän 3 momentin mukaan valmennusta ja tukea voitaisiin antaa vammaisen henkilön perheelle ja muille hänelle läheisille henkilöille silloin, kun se olisi tarpeen vammaisen henkilön valmennukselle ja tuelle asetettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Vammaisen henkilön per-

heelle tai muille hänelle läheisille henkilöille järjestettävä palvelu kuuluisi pääsääntöisesti maakunnan yleisen järjestämisvelvollisuuden piiriin. Perhe ja muut läheiset henkilöt voisivat kuitenkin osallistua vammaiselle henkilölle itselleen annettavaan valmennukseen.

Pykälän 4 *momentin* mukaan valmennuksen ja tuen tavoitteet ja sisältö sekä välttämätön määrä, kesto ja toteutustapa olisi määriteltävä vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Valmennuksen ja tuen sisällöstä, määrästä, kestosta sekä toteuttamistavasta tehtäisiin hallintopäätös, vaikka palvelu toteutettaisiin muun palvelun osana.

Vammaisella henkilöllä olisi oikeus saada valmennusta ja tukea palvelutarpeen arvioinnissa todetun yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Valmennus ja tuki voisi kohdistua sekä muiden palvelujen, kuten asumisen tai liikkumisen tuen käyttämiseen että henkilön jokapäiväisessä elämässä suoriutumiseen ylipäättänsä. Valmennuksen avulla olisi esimerkiksi mahdollista harjoitella itsenäistä asumista tai julkisen liikenteen käyttöä tavoitteena itsenäinen liikkuminen. Valmennuksella voitaisiin myös lisätä valmiuksia henkilökohtaisen avun käyttämiseen tulevaisuudessa.

Valmennusta ja tukea voitaisiin antaa henkilökohtaisena tai ryhmässä toteuttavana palveluna taikka muiden palveluiden osana. Arvioitaessa valmennuksen ja tuen toteutustapaa olisi otettava huomioon asiakassuunnitelmaan kirjatut tavoitteet palvelulle. Tarkoituksena olisi, että valmennusta ja tukea järjestettäisiin joustavasti vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.

Valmennusta ja tukea voitaisiin toteuttaa ryhmämuotoisesti silloin, jos se katsottaisiin tarkoituksenmukaiseksi palvelulle asetettuihin tavoitteisiin nähden. Valmennusta ja tukea antaville henkilöille ei asetettaisi yleisiä pätevyysvaatimuksia. Palvelua toteuttavilla henkilöllä olisi kuitenkin oltava kulloisenkin vammaisen henkilön valmennuksen ja tuen tavoitteiden, sisällön ja toteutustavan edellyttämä osaaminen. Tarvittaessa valmennus ja tuki olisi suunniteltava ja toteutettava yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollon, erityisesti kuntoutuksen sekä opetuksen ammattilaisten kanssa. Edellä 1 momentin 1 kohdan perusteella annettu neuropsykiatrinen valmennus edellyttäisi asianmukaista ammatillista osaamista. Varhaiskasvatuksen henkilöstölle asetetuista vaatimuksista säädetään varhaiskasvatuslaissa.

Valmennus ja tuki sisältäisi palvelun toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset silloin, kun vammaisella henkilöllä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

8 §. Henkilökohtainen apu. Pykälässä säädettäisiin henkilökohtaisen avun sisällöstä, sen saamisen edellytyksistä ja avun määrästä. Säännös vastaisi asiallisesti pitkälti nykyisen vammais-palvelulain 8 c §:ä muutoin mutta sen 3 momenttiin sisältyvää ikääntymiseen liittyviä sairauksia ja toimintarajoitteita koskevaa erillistä rajausta ei sisältyisi ehdotettuun pykälään, vaan säännöksen soveltaminen määräytyisi 2 §:n perusteella. Pykälää ehdotetaan lisäksi täydennettäväksi säätämällä tarkemmin niistä tilanteista, joissa henkilökohtainen apu ei tulisi sovellettavaksi sekä lisäämällä pykälään säännös hoitotoimenpiteistä.

Vammaisella henkilöllä olisi palveluun subjektiivinen oikeus. Sääntelyä tarkennettaisiin ja selkeytettäisiin nykyisessä soveltamiskäytännössä olleiden puutteiden ja epäselvyyksien korjaamiseksi.

Henkilökohtaisen avustajan työtehtävät ja avustajalta vaadittava osaaminen vaihtelevat vammaisen henkilön avun tarpeiden, elämäntilanteen ja omien näkemysten mukaan. Vuoden 2018 alusta alkaen on ollut mahdollista suorittaa henkilökohtaisen avustajan tutkintonimikkeen antava tutkinto. Henkilökohtaiselta avustajalta ei kuitenkaan edelleenkään edellytetä tehtävään tiettyä pätevyyttä tai koulutusta mutta hänen olisi saatava perehdytys työhönsä. Perehdytyksen antaisi pääsääntöisesti työnantaja ja tarvittaessa myös muu taho. Nykyisten hengitys-

halvauspotilaiden kohdalla avustaja- ja hoitoringin ammattirakennetta muutettaisiin noin puolella henkilöistä terveydenhuoltopainotteisesta mallista osin henkilökohtaisen avun työnantajamallilla toteutettavaksi. Avustajaringin kokoonpanoon kuuluisi tällöin yhden sairaanhoitajan lisäksi neljä henkilökohtaista avustajaa.

Pykälän *1 momentin* mukaan vammaisella henkilöllä olisi oikeus saada henkilökohtaista apua silloin, kun hän välttämättä ja toistuvasti tarvitsee toisen henkilön apua pykälässä tarkoitetuissa toimissa. Henkilökohtaista apua olisi oikeus saada vamman tai sairauden aiheuttamasta pitkäaikaisesta toimintarajoitteesta seuraavan yksilöllisen tarpeen mukaan. Tarpeen määrittelyyn vaikuttaisi henkilön elämäntilanne kokonaisuudessaan eli muun muassa asumis- ja muut elinolosuhteet, perhetilanne ja osallistuminen opiskeluun, työelämään, muuhun osallistumista tukevaan toimintaan tai vapaa-ajan toimintoihin.

Vammaisen henkilön asumisen ja siihen liittyvien palvelujen toteuttamistavalla olisi merkitystä arvioitaessa tarvetta henkilökohtaiseen apuun. Lähtökohtana olisi nykyisen lainsäädännön ja sen soveltamiskäytännön mukaisesti, että palveluyksikössä asuessaan vammaisen henkilö saisi päivittäisissä toimissa kotona tarvittavan avun tai tuen pääsääntöisesti yksikön henkilökunnalta. Palveluyksikön palvelut ja henkilökohtainen apu olisivat toisiaan täydentäviä tai vaihtoehtoisia palveluja. Henkilön avun ja tuen tarvetta olisi aina arvioitava yksilöllisesti siten, että palvelut muodostavat henkilön tarpeita vastaavan kokonaisuuden.

Jos vammaisen henkilö ei vammasta tai sairaudesta johtuvan pitkäaikaisen toimintarajoitteen vuoksi suoriudu säännöksessä tarkoitetuissa toimissa ilman toisen henkilön apua eikä hänen avun tai tuen tarpeisiinsa voitaisi vastata riittävin ja sopivin palveluin muun lain nojalla, olisi maakunnan järjestettävä henkilökohtainen apu. Tavoitteena olisi turvata välttämättä tarvittava henkilökohtainen apu sekä niille vammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat runsaasti toisen henkilön apua eri toiminnoissa, että niille, joiden avuntarve on toistuvaa mutta määrällisesti vähäisempää. Tämä vastaisi nykyistä lainsäädäntöä.

Kuten nykyisessäkin laissa, henkilökohtaisen avun tarkoitus olisi kattaa ne tavanomaisessa elämässä suoriutumiseen kuuluvat asiat ja tehtävät, jotka vammaisen henkilö tekisi itse, jos hänellä ei olisi vamman tai sairauden aiheuttamaa toimintarajoitetta tai -rajoitteita, joka estää tai jotka estävät toiminnan kulloinkin kyseessä olevassa ympäristössä.

Henkilöllä olisi oikeus saada henkilökohtaista apua, vaikka vammasta tai sairaudesta johtuva toimintarajoite ei estäisi häntä toimimista tutussa, hänelle suotuisassa ympäristössä, mutta estäisi toimimisen vieraammassa ympäristössä. Avun tarvetta arvioitaessa olisi otettava huomioon ympäristötekijöiden vaikutus. Henkilökohtainen apu olisi välttämätöntä, jos kyseessä oleva, vammaisen henkilön kannalta tärkeä asia, tehtävä tai toiminta jäisi muutoin kokonaan tekemättä tai esimerkiksi päivittäisten henkilökohtaisten toimien suorittaminen olisi kohtuuttoman hidasta tai hankalaa. Henkilökohtainen apu olisi välttämätöntä myös tilanteissa, joissa henkilö tarvitsee sitä voidakseen liikkua tai muutoin toimia turvallisesti.

Toistuva avuntarve ei merkitsisi samaa kuin jatkuva avuntarve. Toistuvuuden vaatimuksen täyttäisi esimerkiksi viikoittainen avuntarve, jos se olisi vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen vuoksi edellä kuvatulla tavalla välttämätöntä. Säännöksessä mainitaan nykyisen lain tavoin tavanomaisen elämän osa-alueita, joille apua olisi järjestettävä. Nykyisen vammaispalvelulain 8 c §:n 1 momentissa henkilökohtainen apu on määritelty välttämättömäksi avustamiseksi kotona ja kodin ulkopuolella pykälässä tarkoitetuissa toimissa. Ehdotetussa säännöksessä palvelua ei määriteltäisi sen antamispaikan suhteen, koska vammaisen henkilön avun saamista päivittäisissä toimissa ei ole perusteltua rajata tiettyyn paikkaan. Säännöksen mukaista henkilökohtaista apua olisi järjestettävä sekä kotona että kodin ulkopuolella.

Momentin 1 kohdan mukaisilla päivittäisillä toimilla tarkoitettaisiin toimia, joita ihmiset elämässään tekevät joka päivä tai harvemmin, mutta toistuvasti tietyin väliajoin. Päivittäisiä toimia ovat tavanomaisessa elämässä tehtävät henkilökohtaiset toimet, kuten muun muassa puukeutuminen ja henkilökohtaisen hygienian hoito, wc-toiminnoissa avustaminen sekä esimerkiksi liikkuminen, vaate- ja ruokahuolto ja muut kotityöt sekä asiointi. Asiointi voi sisältää esimerkiksi asiointia kodin ulkopuolella tai asioiden hoitamista kotona netin välityksellä. Kotityöt voivat sisältää esimerkiksi ruuan valmistamista, siivoamista tai vaatteiden ja kodin tekstiilien pesua ja huoltamista sekä muita tavanomaisia itse tehtäviä kotitöitä. Myös vammaisen henkilön mahdollisuutta turvata huollossaan tai hoidossaan olevan lapsen jokapäiväinen hoito ja huolenpito sekä osallistumista vanhempana tai huoltajana näihin toimiin voitaisiin tukea henkilökohtaisella avulla.

Vammaisen henkilö voi tarvita toisen henkilön apua päivittäisissä toimissa esimerkiksi osallistuessaan kuntoutukseen tai käyttäessään terveys-, päihde- tai mielenterveyspalveluja. Tältä osin pääsääntö olisi nykyisen lainsäädännön tavoin se, että viranomaisen olisi pyrittävä järjestämään palvelut siten, että ne ovat yhdenvertaisesti saavutettavissa ja käytettävissä. Näin ollen palvelun tuottajalla olisi ensisijainen vastuu myös vammaisen henkilön tarvitseman avustamisen järjestämisessä edellä mainittuja palveluja annettaessa. Henkilökohtaisen avun tarve esimerkiksi laituskuntoutuksessa tai sairaalahoidon aikana tulisi kuitenkin aina arvioida henkilön toimintarajoitteesta johtuvien erityistarpeiden perusteella. Esimerkiksi hengityslaitetta käyttävien henkilöiden kohdalla olisi mahdollistettava oman avustajan mukaan ottaminen sairaalatai kuntoutusjaksolle.

Momentin 2 kohdan mukaan henkilökohtaisen avun piiriin kuuluisivat nykyisen lain tavoin työ ja opiskelu.

Työllä tarkoitettaisiin työsuhteeseen perustuvan työn lisäksi nykyisen lain tavoin yritystoimintaa.

Säännöksessä tarkoitettuna opiskeluna pidettäisiin sellaista opiskelua, joka johtaa jonkin tutkinnon tai ammatin saavuttamiseen tai parantaa valmiuksia tällaiseen opiskeluun tai vahvistaa vammaisen henkilön ammattitaitoa ja parantaa hänen mahdollisuuttaan työllistyä. Kohdassa tarkoitettuun työhön ja opiskeluun sisältyisi nykyisen lain tavoin myös niihin kuuluva matkustaminen silloin, kun sitä voidaan pitää tavanomaiseen elämään kuuluvana.

Ammatillisen oppilaitoksen olisi ensisijaisesti huolehdittava opiskelun edellyttämistä avustajapalveluista ammatillisesta koulutuksesta annetun lain perusteella. Henkilökohtaista apua voitaisiin järjestää myös sellaisissa kansanopistojen vapaan sivistystyön pitkäkestoisissa koulutuksissa, jotka ovat verrattavissa ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa säädettyyn työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaan koulutukseen. Edellytyksenä tälle olisi, että kansanopiston koulutus täyttää henkilökohtaista apua koskevassa säännöksessä tarkoitettujen opiskelun kriteerit eli johtaa jonkin tutkinnon tai ammatin saavuttamiseen tai vahvistaa vammaisen henkilön ammattitaitoa sekä parantaa hänen mahdollisuuksia työllistyä. Perusopetuksen järjestäjällä on perusopetuslain nojalla velvollisuus järjestää oppilaan tarvitsema tuki mukaan lukien opetuksen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut.

Muu kuin edellä tarkoitettu opiskelu katsottaisiin vapaa-ajan toiminnaksi, johon henkilökohtaista apua järjestettäisiin momentin 3 kohdan mukaisesti.

Sosiaalihuoltolain 57 §:n perusteella sosiaalipalveluja ei järjestetä ulkomaille oleskelevalle henkilölle, ellei muualla toisin säädetä. Ehdotetun lain 8 §:n 1 momentin 2 kohdassa säädettäisiin henkilökohtaisen avun järjestämisestä opiskelussa.

EU-tuomioistuimien ratkaisussaan 25.7.2018, C-679/16, EU:C:2018:601 ottanut kantaa henkilökohtaisen avun myöntämiseen ulkomaille siellä tapahtuvaa opiskelua varten silloin, kun

henkilön kotipaikka säilyy Suomessa. Kyseisessä asiassa henkilö haki vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaista apua noin viisi tuntia viikossa päivittäisiin toimiin opiskellakseen päätoimisesti kolmivuotista tutkintoa Tallinnassa, Virossa. Henkilö vietti Tallinnassa kolme tai neljä päivää viikossa ja palasi viikonlopuiksi Suomeen. Henkilökohtainen apu tulisi näin ollen järjestettäväksi Suomen ulkopuolella.

EU-tuomioistuin katsoi korkeimman hallinto-oikeuden esittämän ensimmäisen ennakkoratkaisukysymyksen osalta, että henkilökohtainen apu ei kuulu sosiaaliturvajärjestelmien yhteensovittamisesta annetun asetuksen (EY) N:o 883/2004 mukaisen sairausetuuden käsitteen alaan, joten sosiaaliturva-järjestelmien yhteensovittamista koskevat säännöt eivät soveltuneet tapauksessa. Asia tuli tarkasteltavaksi toisessa ja kolmannessa ennakkoratkaisukysymyksessä unionin kansalaisuuden ja vapaan liikkuvuuden kautta. EU-tuomioistuin arvioi, ovatko Euroopan unionin toiminnasta tehty sopimuksen, jäljempänä SEUT, 20 ja 21 artikla esteenä sille, että jäsenvaltiossa asuvan vaikeavammaisen henkilön kotikunta epää häneltä pääasiassa kyseessä olevan henkilökohtaisen avun kaltaisen etuuden siitä syystä, että hän oleskelee toisessa jäsenvaltiossa suorittaakseen siellä korkeakouluopintojaan.

EU-tuomioistuin totesi perusteluissaan, että SEUT 20 artiklan 1 kohdan mukaisen unionin kansalaisen aseman tarkoituksena on olla jäsenvaltioiden kansalaisten perustavanlaatuisen asema, josta johtuviin oikeuksiin voi vedota myös lähtövaltiota vastaan. SEUT 21 artiklan mukaan unionin kansalaisella on oikeus liikkua ja oleskella vapaasti jäsenvaltioiden alueella.

Tuomioistuin katsoi ratkaisussaan, että henkilökohtaisen avun epääminen pelkästään sillä perusteella, että henkilö valitsi korkeakouluopinnot muussa jäsenvaltiossa kuin Suomessa oli unionin kansalaisen liikkumis- ja oleskeluvapauden rajoitus. Tällainen rajoitus voi kuitenkin olla tietyissä tilanteissa oikeutettu. Perusteluissaan unionin tuomioistuin arvioi oikeuttamisperusteita, joilla liikkumisvapauden rajoittaminen voisi olla hyväksyttävää. Lähtökohtaisesti hyväksyttävänä päämäärinä kansalliselle säännöstölle, jolla voidaan rajoittaa vapaata liikkuvuutta, on pidetty sen varmistamista, että etuuden hakijan ja jäsenvaltion välillä on tosiasiallinen yhteys ja että sosiaaliturvajärjestelmän taloudellinen tasapaino säilyy. Tuomioistuin arvioi asiaa lisäksi kunnan valvontamahdollisuuksien näkökulmasta.

Tapauksessa oli merkityksellinen ja riidaton lähtökohta, että henkilö säilytti kansallisen säännösten nojalla kotipaikkansa Suomessa ja että hänen viikoittainen oleskelunsa Virossa oli vain tilapäistä, koska henkilön oli tarkoitus palata kotikuntaansa aina viikonloppuisin.

Tuomioistuin kiinnitti kyseisessä tapauksessa huomiota muun muassa siihen, että henkilökohtaisen avun käyttö oli Suomen lainsäädännössä sallittua ja käytön edellytysten valvonta oli mahdollista tilanteissa, joissa Suomessa asuva henkilö käyttää Suomen ulkopuolella samantyyppistä henkilökohtaista apua työ- tai lomamatkalla. Tuomioistuin kiinnitti lisäksi erityistä huomiota tapauksessa opintojen suorittamiseen jäsenvaltion raja-alueella todeten, että kunnan mahdollisuudet valvoa avun käyttöä henkilön suorittaessa opintoja kaukana olevassa suomalaisessa kunnassa eivät ole paljon paremmat kuin pääasiassa kyseessä olevassa tilanteessa, jossa henkilö suorittaa opintojaan tosin Suomen ulkopuolella mutta sen raja-alueella ja palaa joka viikonloppu kotikuntaansa Suomessa.

EU-tuomioistuin katsoi, että pääasiassa kyseessä olevassa tilanteessa SEUT 20 ja 21 olivat esteenä sille, että jäsenvaltiossa asuvan vaikeavammaisen henkilön kotikunta epää henkilökohtaista avun siitä syystä, että hän oleskelee toisessa jäsenvaltiossa suorittaakseen siellä korkeakouluopintoja.

Kohdassa tarkoitettua henkilökohtaista apua järjestettäisiin lisäksi muun lain nojalla järjestettävään osallisuutta edistävään toimintaan. Tällaisena voidaan pitää esimerkiksi muuta työelämävalmiuksia tai osallisuutta edistävää sosiaalista kuntoutusta tai muuta vastaavaa toimintaa, kuten sosiaalihuoltolain 17 §:n mukaista sosiaalista kuntoutusta, vuoden 1982 sosiaalihuolto-

HE 159/2018 vp

lain 27 d §:n mukaista työllistymistä tukevaa toimintaa ja 27 e §:n mukaista työtoimintaa tai laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) tarkoitettua toimintaa.

Momentin 3 kohdan mukaan henkilökohtaista apua järjestettäisiin vapaa-ajan toimintaan ja sosiaaliseen osallistumiseen. Säännöksen tarkoitus olisi edistää vammaisen henkilön yhdenvertaisia osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia. Sosiaaliseen osallistumiseen sisältyisi muun muassa tarvittava apu ystävien ja sukulaisten sekä muiden ihmisten tapaamisessa vammaisen henkilön omien valintojen mukaisesti. Sosiaalinen osallistuminen sisältäisi myös yhteiskunnallisen osallistumisen kuten järjestötoiminnan, vapaaehtoistyön ja poliittisen toiminnan. Säännös vastaisi nykyistä lakia.

Kohdassa tarkoitettuun vapaa-ajan toimintaan ja sosiaaliseen osallistumiseen sisältyisi nykyisen lain tavoin myös matkustaminen vapaa-ajalla silloin, kun sitä voidaan pitää tavanomaiseen elämään kuuluvana. Myös näiden matkojen osalta vertailu tehtäisiin samaan ikäryhmään tai samankaltaisessa elämäntilanteessa oleviin henkilöihin.

Pykälän 2 momentissa määriteltäisiin henkilökohtaisen avun tarkoitus. Henkilökohtaisen avun keskeinen tavoite nykyisen sääntelyn tavoin olisi vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden toteuttaminen. Tämä tarkoittaisi sitä, että henkilö tekisi henkilökohtaisen avun turvin toteutettavat toiminnot itse, jos toimintarajoite ei sitä estäisi.

Henkilökohtainen apu tukisi myös vammaisten lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksia ikäkauden mukaiseen toimintaan sekä edistäisi lasten ja nuorten itsenäistymistä, oman identiteetin muodostumista ja osallisuutta. Tavanomaisia huoltajan velvollisuuksia ja lapsen oikeutta henkilökohtaiseen apuun arvioitaisiin sen mukaan, miten itsenäisesti saman ikäiset vammaattomat lapset yleensä toimivat ja toisaalta sen mukaan, mitkä ovat henkilökohtaista apua hakevan lapsen tarpeet ja toiveet.

Henkilökohtaisen avun lähtökohtana olisi vammaisen henkilön omien valintojen mahdollistaminen vamman tai sairauden estämättä. Vammaisen henkilö määrittäisi itse lain ja hallintopäätöksen rajoissa sen, mihin, missä ja milloin hän henkilökohtaista apua käyttää. Tästä syystä edellytettäisiin, että vammaisella henkilöllä on voimavaroja määritellä avun sisältö. Tämä vastaisi sisällöllisesti nykyistä lakia, jonka mukaan henkilöllä on oltava voimavaroja määritellä avun sisältö ja toteutustapa. Säännöstä täsmennettäisiin kohdentamalla voimavaraedellytys avun sisältöön. Käsite avun sisältö kattaisi henkilökohtaisen avun tunnusmerkit eli sen mitä tehdään, missä tehdään ja milloin tehdään. Nykyisessä laissa oleva terminologinen jako avun sisältöön ja toteutustapaan on muodostunut soveltamiskäytännössä jossain määrin epäselväksi. Termillä toteutustapa ei ole tarkoitettu viitata siihen avun toteuttamistavan valintaan, josta säädetään nykyisen vammaispalvelulain 8 d pykälässä.

Nykyisen lain toimeenpanon ohjauksen ja oikeuskäytännön perusteella vammaisen henkilö voi määritellä henkilökohtaisen avun sisällön itse tai toisen henkilön tuen tai erilaisten kommunikaation apuvälineiden avulla. Tätä ei olisi tarkoitus muuttaa ehdotetun säännöksen soveltamisessa.

Jos vammaisella henkilöllä ei tuettunakaan arvioitaisi olevan säännöksen edellyttämiä voimavaroja määritellä avun sisältöä ja siten käyttää henkilökohtaista apua, hän olisi yleisten soveltamisalasta tulevien ja palvelukohtaisten edellytysten täytyessä oikeutettu saamaan apua ja tukea tavanomaisessa elämässä suoriutumiseen ehdotetun lain mukaisena valmennuksena ja tukena tai osana asumisen tuen palveluja taikka muuna lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisena palveluna.

Jos avun tarve perustuisi pääasiassa hoivaan, hoitoon tai vammaisen henkilön taikka toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseen, olisi siihen vastattava muulla tavoin kuin henkilökohtaisella avulla. Tämä vastaisi nykyisen vammaispalvelulain 8 c §:n 2 momentin perusteluja

ja soveltamiskäytäntöä. Kuten nykyäänkin, henkilökohtainen apu voisi kuitenkin sisältää edellä mainittuja elementtejä. Henkilökohtainen apu voisi myös sisältää apua esimerkiksi asioiden suorittamisessa turvallisesti tai erilaisten vaihtoehtojen ymmärtämisessä päätöksentekotilanteissa nykyisen lain oikeuskäytännössä linjatun mukaisesti. Tarkoitus ei olisi muuttaa nykyistä henkilökohtaisen avun soveltamiskäytäntöä, vaan selventää sääntelyä niissä tilanteissa, joissa on kyse pääasiassa hoidon ja huolenpidon tarpeista ja joihin olisi vastattava muilla palveluilla kuin henkilökohtaisella avulla. Tällaisia tilanteita voisi olla etenkin iäkkäiden henkilöiden kohdalla, jolloin asiakasturvallisuusnäkökohdat korostuvat iäkkään henkilön tarpeiden mukaisen ja hänelle soveltuvan palvelun valinnassa.

Korkein hallinto-oikeus on ratkaisukäytännössään linjannut nykyisessä laissa olevan voimavaerdedellytyksen tulkintaa. Henkilökohtaisen avun sisällön ja toteutustavan määrittely ei korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännön mukaan edellytä avun tarvitsijalta täydellisiä kommunikaatiokykyjä eivätkä vaikeudet ilmaista itseään ole este henkilökohtaisen avun myöntämiselle. Mikäli henkilö jollain tavoin, esimerkiksi avustettuna tai erilaisten kommunikaation apuvälineiden avulla, kykenee ilmaisemaan itseään sekä esittämään mielipiteitä ja tekemään valintoja, voimavaerdedellytyksen on katsottu täyttyvän. Myös ehdotetun säännöksen soveltamisessa olisi otettava huomioon nykyisen lain aikana voimavaerdedellytyksen osalta syntynyt oikeuskäytäntö.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa 12.8.2011:69 arvioitiin vaikeasti kehitysvammaisen henkilön oikeutta henkilökohtaiseen apuun asumisyksikön ulkopuolisiin toimiin. Henkilö pystyi ymmärryskykynsä rajoissa muodostamaan mielipiteensä ja ilmaisemaan eri tavoin kantansa arjen tilanteisiin, harrastuksiin ja asiointiin liittyvissä tehtävissä, kun mielipide kosketti konkreettisia hänelle tuttuja asioita. Hakemusta ei voitu hylätä sillä perusteella, että henkilöllä ei ollut voimavaroja määrittellä tarvitsemansa henkilökohtaisen avun sisältöä ja toteutustapaa.

Niissä tilanteissa, jossa henkilö ei ole pystynyt edes tuettuna tai kommunikaation apuvälineiden avulla ilmaisemaan toiveitaan, voimavaerdedellytyksen ei ole yleensä katsottu toteutuvan. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa KHO 12.8.2011 T 2121 oli kyseessä vaikeasti kehitysvammaisen nuori henkilö, jolla oli lapsuusiän autismi, dysfasia ja ADHD. Henkilökohtaista apua oli haettu harrastus- ja virkistystoimintaan. Henkilön kommunikointi tapahtui pääosin ilmeillä ja eleillä ja jopa sanoiksi miellettyinä ääninä. Hän käytti kommunikointiin myös kuvia ja kommunikointia. Ratkaisun mukaan hakemus oli voitu hylätä, vaikka henkilö kykeni ilmaisemaan tunteitaan ilmeillä ja eleillä, mutta hän ei itse pystynyt ottamaan kantaa avuntarpeisiinsa ja niihin vastaamisen tapoihin siten kuin laki edellyttää. Avun tarpeen määrittely ei tullut perustua täysin toisen henkilön esittämiin näkemyksiin.

Korkein hallinto-oikeus on ratkaisuissaan katsonut, että voi olla myös tilanteita, joissa voimavaerdedellytyksen on voitu katsoa täyttyvän osittain. Voimavaroja on tällöin katsottu olevan riittävästi vapaa-ajan toiminnoissa järjestettävään henkilökohtaiseen apuun, mutta voimavarojen on katsottu puuttuvan niin, ettei velvollisuutta järjestää henkilökohtaista apua kaikissa päivittäisissä toimissa ole ollut. Ratkaisussa KHO:2016:7 on arvioitu, että hakija, joka tarvitsi apua kaikissa päivittäisissä toimissa, pystyi ymmärryskykynsä rajoissa muodostamaan mielipiteensä ja ilmaisemaan eri tavoin kantansa kodin ulkopuolisissa toiminnoissa. Hakija kommunikoi ja pystyi suoriutumaan osasta kodinhoitotoimista, mutta avun tarve vaikutti kuitenkin suurelta osin määräytyvän ulkopuolisen toimesta. Kommunikointi koostui suurelta osin siitä, että hakija kertoi, mistä hän pitää.

Ratkaisussa KHO 14.7.2017 T 2911 oli kyseessä kehitysvammaisen henkilö, joka oli hakenut henkilökohtaista apua 140 tuntia viikossa. Kunta myönsi A:lle 60 tuntia viikossa, ja hallinto-oikeus hylkäsi A:n valituksen päätöksestä. Korkein hallinto-oikeus hyväksyi hallinto-oikeuden perustelut siitä, että henkilökohtainen apu on tarkoitettu tukemaan vaikeavammaisen henkilön omia valintoja ja itsenäistä elämää. Tämän vuoksi henkilöllä pitää olla kykyä määrittellä avun sisältö ja se, miten se toteutetaan. Määrittely ei voi perustua kokonaan toisen henkilön näke-

myksiin, vaan sen tulee perustua henkilön omaan riittävään ilmaisuun ja vuorovaikutustasoon. Selvitysten mukaan henkilöllä oli kykyä ilmaista tarpeitaan päivittäisissä tilanteissa, mutta hänellä ei ollut kuitenkaan osoitettu olevan sellaista kykyä ilmaista avun sisältöä ja toteutustapaa, jota tarvitaan silloin, kun on kyse henkilökohtaisesta avusta mahdollistamaan omassa kodissa asuminen. Näin ollen kunta oli voinut katsoa, että henkilöllä ei ollut voimavaroja määritellä avun tarvettaan ja sen toteutustapaa siinä määrin, että hänelle tulisi myöntää henkilökohtaista apua hänen hakemansa määrä. Henkilölle oli tästä huolimatta voitu myöntää henkilökohtaista apua pääosin itsenäiseen toimintaan kodin ulkopuolella ja siihen valmistautumiseen, koska voimavaraedellytyksen katsottiin täytyvän siltä osin.

Edellä kuvatun oikeuskäytännön perusteella ei voida tehdä päätelmää siitä, että henkilökohtaista apua ei koskaan voitaisi järjestää henkilölle myös kotona asumisen mahdollistamiseksi tilanteessa, jossa henkilön toisen henkilön avun tarve on ympärivuorokautista. Kysymys on aina vammaisen henkilön yksilöllisen tilanteen ja avun tarpeen arvioinnista sekä siitä, täytyvätkö henkilön kohdalla säännöksen edellyttämät palvelun järjestämisen edellytykset. Tarkoitus ei jatkossakaan olisi, että johonkin tiettyyn diagnoosi- tai vammaaryhmään kuuluvat henkilöt rajattaisiin henkilökohtaisen avun soveltamisen ulkopuolelle.

Korkein hallinto-oikeus on arvioinut voimavaraedellytystä myös lasten kohdalla. Ratkaisussa KHO 12.8.2011 T 2122 oli kyse 13-vuotiaasta lapsesta, jolla oli diagnosoitu autismi, dysfasia ja ADHD. Lapsi tarvitsi tukea kommunikoinnissa, oman toiminnan ohjauksessa, asioista muistuttamisesta ja keskittymisessä. Hän ilmaisi tahtoaan ohjattuna ja tuetun kommunikaation keinoin. Henkilökohtaista apua oli haettu harrastuksiin ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan myös vammaiselle lapselle oli annettava mahdollisuus itsenäistyä ikätovereittensa tavoin. Normaalisuusperiaatteen mukaan henkilökohtaista apua on myönnettävä silloin, kun lapsi ei vammaan tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen vuoksi kykene ilman apua tekemään asioita, joita vastaavan ikäiset lapset yleensä tekevät. Lapsen oli selvitetty kykenevän ilmaisemaan avuntarpeensa. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että lasta oli pidettävä sellaisena vammaispalvelulain tarkoittamana vaikeavammaisena henkilönä, jolla oli voimavaroja määrittellä tarvitsemansa henkilökohtaisen avun sisältö ja toteutustapa.

Ratkaisu KHO 24.10.2013 T 3354 käsitteli nykyisen vammaispalvelulain hallituksen esityksessä tarkoitettua valvontaa osana henkilökohtaista apua. Kyseessä oli henkilökohtaisen avun myöntäminen työharjoitteluun ja erilaisille tutustumiskäynneille henkilölle, joka tarvitsi tukeutumiseriskin takia valvontaa ruokailutilanteissa. Ammattiopiston rehtori on asettanut henkilön opiskelijaksi hyväksymisen ehdoksi henkilökohtaisen avustajan mukana olon ruokailutilanteissa. Hallinto-oikeus totesi, että asiassa ei ollut väitettykään, ettei henkilö kykenisi itse määrittämään tarvitsemansa avun sisältöä ja toteutustapaa. Henkilö tarvitsi sairautensa aiheuttamien oireiden vuoksi välttämättä ja toistuvasti apua suoriutuakseen ruokailutilanteista koulussa ja vammaispalvelulain mukainen henkilökohtainen apu turvasi sopivalla ja riittävällä tavalla hänen tarvitsemansa avun saannin. Korkein hallinto-oikeus oli samalla kannalla hallinto-oikeuden kanssa ja velvoitti kunnan järjestämään henkilölle hänen tarvitsemansa henkilökohtaisen avun.

Pykälän 3 momentin mukaan henkilökohtaiseen apuun voisi 2 momentissa säädetyn estämättä osana henkilökohtaisen avun kokonaisuutta kuulua sellaisia toimenpiteitä, joita itsenäisinä voitaisiin pitää terveydenhuollon hoitotoimenpiteinä mutta jotka kyseisessä yksittäisen vammaisen henkilön tilanteessa olisivat osa henkilökohtaista apua. Henkilökohtaiseen apuun osana palvelun kokonaisuutta voisi kuulua näitä toimenpiteitä, jos ne olisivat välttämättömiä henkilön itsenäisen asumisen ja muun suoriutumisen mahdollistamiseksi. Edellytyksenä näiden toimenpiteiden suorittamiselle olisi, että vammaisen henkilö ja hänen avustajansa saisivat toimiin maakunnan liikelaitokselta perehdytyksen ja mahdollisuuden jatkuvaan ohjaukseen, myös vuorokauden eri aikoina. Tämän perehdytyksen ja ohjauksen antaisi yleensä tehtävään soveltuva terveydenhuollon ammattihenkilö. Perehdytys ja ohjaus sisältäisivät paitsi opettami-

sen toimenpiteen suorittamiseen, myös osaamisen seurannan ja jatkuvan konsultaatiomahdollisuuden maakunnan liikelaitokselta.

Säännöksessä tarkoitettut toimenpiteet olisivat sellaisia, jotka vammaisen henkilö tekisi itse, jos toimintarajoite ei olisi esteenä. Vastaavia toimenpiteitä tekevät myös vammaisen lapsen vanhemmat, omaishoitajat ja perhehoitajat. Niitä voitaisiin verrata niin sanottuna omahoitona tehtäviin toimiin. Henkilökohtaisella avulla ei olisi tarkoitus korvata kotihoidon tai kotisairaanhoidon palveluja tai muita terveydenhuollolle kuuluvia tehtäviä, joiden ei voitaisi katsoa olevan omahoitona. Momentissa tarkoitettuja toimenpiteitä olisivat esimerkiksi lääkkeen antaminen, katetrointi, haavanhoito sekä muusta omahoidosta huolehtiminen, johon vammaisen henkilö ja avustaja ovat saaneet vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisen perehdytyksen ja ohjauksen. Tilanteissa, jossa hengityslaitetta käyttävän henkilön avustaminen toteutettaisiin henkilökohtaisella avulla, voisi henkilökohtaiseen apuun kuulua hengityslaitteen käytöstä ja toimivuudesta huolehtiminen edellä mainituin edellytyksin. Tarkoitus olisi, että THL laatisi yhteistyössä eri toimijoiden kanssa hengityslaitetta käyttävien henkilöiden tarvitseman hoidon ja palvelujen osalta yhtenäiset valtakunnalliset ohjeet.

Momentin tarkoituksena henkilökohtaisina avustajina voisi toimia sekä terveydenhuollon ammattihenkilöitä että muita avustajia. Työnantajamallissa vammaisen henkilö päättää itse, kenet hän palkkaa avustajaksi. Uutta potilasvakuutuslakia koskevan ehdotuksen mukaan työnantajan potilasvakuutus olisi mahdollinen niille työnantajille, jotka palkkaisivat terveydenhuollon ammattihenkilön, joka antaisi terveyden- tai sairaanhoitoa. Muiden avustajien kohdalla mahdolliset korvausvastuukysymykset määrittäisivät vahingonkorvauslain mukaisesti. Maakunnan liikelaitoksen velvoitteena on ehdotuksen 9 §:n 2 momentin ja 10 §:n 2 momentin mukaisesti arvioida valittavaa henkilökohtaisen avun toteuttamistapaa sekä antaa vammaiselle henkilölle selvitys työnantajana toimimiseen liittyvistä seikoista. Vammaisen henkilön on työnantajamalliin päädyttyessä oltava tietoinen myös hoitotoimenpiteisiin liittyvistä vastuista.

Pykälän 4 momentissa säädettäisiin henkilökohtaisen avun määrästä. Palvelua olisi järjestettävä vammaisen henkilön välttämättömän tarpeen edellyttämässä laajuudessa pykälän 1 momentin 1 ja 2 kohdassa mainittuihin toimiin. Välttämättömyyttä olisi arvioitava vammaisen henkilön osallisuuden, itsemääräämisoikeuden ja omien valintojen turvaamisen sekä hänen turvallisuutensa kannalta.

Tarkoitus ei olisi arvioida toimintojen ja toiminnan välttämättömyyttä vaan toimintarajoitetta sekä sen edellyttämän avun välttämättömyyttä. Keskeistä olisi myös varmistaa palvelun saannin oikea-aikaisuus vammaisen henkilön tarpeiden ja palvelun tarkoituksen näkökulmasta. Vammaisen henkilö voi tarvita toisen henkilön apua ja paikalla oloa jatkuvaluonteisesti myös turvallisuussyistä, esimerkiksi asennon vaihtelujen tai hengityksen turvaamiseksi taikka henkilön vaarantajun puuttumisen takia. Tavanomaisten päivittäisten toimintojen estyminen voi merkitä vammaisen henkilön osallisuuden, osallistumisen, itsemääräämisoikeuden ja omien valintojen estymisen kokonaan. Henkilökohtaisen avun välttämättömyyden arvioinnissa olisi otettava huomioon myös, että henkilö voi tarvita apua yksittäisessä henkilölle välttämättömässä asiassa. Henkilön toimintarajoite voi aiheuttaa sen, että henkilö ei ilman toisen henkilön apua esimerkiksi kykene hoitamaan asioitaan, ymmärtämään ajan kulkua tai liikkumaan asunnostaan ulos.

Säännöksessä tarkoitettuun muun lain nojalla järjestettävään osallisuutta edistävään toimintaan olisi järjestettävä henkilökohtaista apua vammaisen henkilön välttämättömän tarpeen mukaisesti vastaavasti kuin työhön ja opiskeluun.

Vapaa-ajan toimintaan sekä sosiaalista osallistumista varten henkilökohtaista apua olisi järjestettävä vähintään 30 tuntia kuukaudessa, jollei tätä pienempi tuntimäärä riittäisi turvaamaan henkilön välttämätöntä avuntarvetta. Säännös olisi vastaava kuin nykyisessä laissa. Tuntimäärää arvioitaessa olisi otettava huomioon henkilön palvelutarpeen arvioinnin perusteella asia-

kassuunnitelmassa määritelty yksilöllinen avuntarve ja elämäntilanne kokonaisuudessaan. Jos vammaainen henkilö ei itse haluaisi eikä tosiasiallisesti tarvitsisi henkilökohtaista apua säännöksen mukaista minimimäärää, voitaisiin hänelle myöntää tätä pienempi tuntimäärä. Tämä olisi aina perusteltava asiakassuunnitelmassa ja päätöksessä. Henkilölle olisi myönnettävä vapaa-ajan toimintaan ja sosiaaliseen osallistumiseen enemmän kuin 30 tuntia kuukaudessa, jos se olisi hänen yksilöllinen tarpeensa huomioon ottaen perusteltua. Avun vähimmäismäärää ei voitaisi käyttää korvaamaan palveluyksikön henkilöstöresursseja niissä tehtävissä, jotka kuuluvat ostopalvelusopimuksen perusteella palveluntuottajan toteutettaviksi. Vammaisella henkilöllä olisi oltava tieto omia palvelujaan koskevan ostopalvelusopimuksen sisällöstä, jotta hän voi arvioida siihen kuuluvan palvelun riittävyttä. Palvelut olisi suunniteltava ja päätökset tehtävä ottaen huomioon se, että esimerkiksi asumisen tuen ja henkilökohtaisen avun kokonaisuus vastaa henkilön tarpeita.

Ajankäytön vertaamisessa samaan ikäryhmään kuuluviin ja samassa elämäntilanteessa oleviin henkilöihin olisi myös huomioitava, että vammaisella henkilöllä samaan toimintaan menee pääsääntöisesti vammasta johtuen enemmän aikaa kuin vammattomalla henkilöllä. Tämä olisi otettava huomioon henkilökohtaisen avun tarpeen arvioinnissa esimerkiksi kotitöissä tai liikkumisessa. Vammaisen henkilön vapaa-ajan toimiin tai sosiaaliseen osallistumiseen myönnetty avustajatuntien määrä ei saisi kuluu vain päivittäisistä toimista suoriutumiseen, vaan arvioinnissa olisi otettava huomioon sekä päivittäisissä toimissa tarvittavan avun määrä, että vapaa-ajan toimintaan tai sosiaaliseen osallistumiseen tarvittavan avun määrä. Esimerkiksi harrastukseen tai sosiaaliseen osallistumiseen vammaainen henkilö voi tarvita apua myös harrastuspaikalle menemisessä eli liikkumisessa tai muussa vastaavassa pykälän 1 momentin 1 kohdan tarkoittamassa päivittäisessä toimessa.

9 §. Henkilökohtaisen avun toteuttaminen. Pykälässä säädettäisiin henkilökohtaisen avun toteuttamistavoista ja henkilökohtaisen avun toteuttamisesta huomioitavista seikoista. Ehdotettu pykälä vastaisi asiallisesti pitkälti nykyisen vammaispalvelulain 8 d §:ää muutoin, mutta henkilökohtaisen avun toteuttamistavat määräytyisivät ehdotuksessa työnantajamallin lisäksi maakuntalain ja valinnanvapauslain tarkoittamalla tavalla. Lisäksi ehdotetun pykälään lisättäisiin uusi sijaistajajärjestelyjä koskeva 3 momentti.

Pykälän 1 momentissa todettaisiin henkilökohtaisen avun toteuttamistavat. Maakunnan käytössä olisi oltava joko maakuntalain tai valinnanvapauslain tarkoittama toteuttamistapa sekä työnantajamalli.

Henkilökohtainen apu voitaisiin toteuttaa maakuntalain 8 §:n mukaisena maakunnan omana palveluna, jossa maakunta tuottaisi palvelut itse tai yhteistoiminnassa muiden maakuntien kanssa tai hankkisi ne sopimukseen perustuen muilta palvelujen tuottajilta. Valinnanvapauslain 24 §:n 4 momentin mukainen henkilökohtainen apu voitaisiin toteuttaa valinnanvapauslaissa tarkoitetun asiakassetelin avulla. Säännös vastaisi nykyisen vammaispalvelulain 8 d §:n 2 momentin 2 kohdassa tarkoitetun palvelusetelin antamista henkilökohtaisen avun toteuttamista varten. Henkilökohtaisen avun toteuttaminen asiakassetelin turvin edellyttäisi, että setelin arvo vahvistetaan maakunnan liikelaitoksen päätöksellä sellaiseksi, että sillä on mahdollista hankkia henkilölle asiakassuunnitelmassa määritelty riittävä henkilökohtainen apu. Henkilökohtainen apu voitaisiin toteuttaa myös henkilökohtaisen budjetin avulla siten kuin valinnanvapauslain 27 §:ssä säädetään.

Ehdotetun lain 10 §:n 1 momentissa määritellyssä työnantajamallissa vammaainen henkilö palkkaisi henkilökohtaisen avustajan työsopimuslain (55/2001) mukaiseen työsuhteeseen ja toimisi avustajan työnantajana maakunnan liikelaitoksen korvatesa palkkaamisesta aiheutuvat kustannukset työnantajan maksettavaksi kuuluvine lakisääteisine maksuineen ja korvauksineen sekä muut kohtuulliset avustajasta aiheutuvat välttämättömät kulut. Valittaessa henkilökohtaisen avun toteuttamistavaksi työnantajamalli, sitä ei lähtökohtaisesti sisällytettäisi henki-

lökohtaiseen budjettiin, vaan tällöin vaihtoehtoisena tapana toteuttaa henkilökohtaista apua olisi oltava jokin muu säännöksessä tarkoitettu tapa.

Henkilökohtaisen avun toteuttamisen ja toteuttamistapojen osalta olisi otettava huomioon eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen antaman ratkaisu (3425/4/12), jonka mukaan kunnan on valvottava ostamiensa palvelujen laatua järjestäessään henkilökohtaista apua ostopalvelutoimintana. Ratkaisun mukaan kunta ei voi myöskään siirtää omaa järjestämisvastuutaan palveluntuottajalle tai kunnalle kuuluvaa valvontavelvollisuutta yksittäiselle asiakkaalle. Kun kysymys on lakisääteisestä tehtävästä, kunnan on huolehdittava siitä, että vaikeavammaisella henkilöllä on mahdollisuus saada palveluja siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin kuin häntä koskevassa päätöksessä on erikseen päätetty.

Pykälän 2 momentin mukaan maakunnan liikelaitoksen olisi henkilökohtaisen avun toteuttamistavoista päätettäessä otettava huomioon vammaisen henkilön mielipide sekä asiakassuunnitelmassa määritelty avun tarve ja elämäntilanne kokonaisuudessaan. Henkilökohtainen apu olisi palvelun tarkoituksen mukaisesti toteutettava siten, että se edistää vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumista. Palvelun kustannukset eivät saa olla yksin ratkaisevassa asemassa toteuttamistapaa valittaessa. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on edellä mainitussa ratkaisussaan korostanut sitä, että ”*valittu järjestämistapa tai sen toimeenpano ei saa estää tai kaventaa vammaiselle henkilölle kuuluvien oikeuksien toteutumista. Henkilökohtaisen avun järjestämiseen ja järjestämistavan valintaan liittyy ratkaisun mukaan olennaisesti se, että vammaisella henkilöllä tulee olla mahdollisuus päättää henkilökohtaisen avun sisällöstä itsenäisesti. Tämä edellyttää ratkaisun mukaan lähtökohtaisesti vaikeavammaisen henkilön omista valinnoista lähtevää palvelun järjestämistavan arviointia*”.

Palvelun toteuttamistavan valinnassa olisi otettava huomioon se, minkä sisältöistä henkilön tarvitsema apu on ja missä määrin henkilö pystyy osallistumaan avun toteutuksen ohjaukseen tai tarvitseeko hän siinä tukea. Työnantajamallin käyttämisen edellytyksistä säädettäisiin lisäksi 10 §:n 2 momentissa. Toteuttamistavoista päätteessään maakunnan liikelaitoksen olisi otettava huomioon, mitä 5 §:ssä säädetään palvelujen toteuttamistavoista päättämisestä sekä palvelujen toteuttamisesta. Lisäksi olisi otettava huomioon 8 §:n 2 momentissa säädetty henkilökohtaisen avun tarkoitus. Säännös vastaisi mainituilta osin nykyainsäädäntöä.

Kaikissa toteuttamistavoissa vammaisen henkilön itsemääräämisoikeus ja mielipiteiden huomioon ottaminen olisi välttämätöntä henkilökohtaisen avun tarkoituksen toteutumiseksi. Vammaisen henkilön olisi itse tai tuettuna voitava määritellä se, miten, missä ja milloin henkilökohtainen apu käytännössä toteutetaan.

Kuten nykyäänkin, henkilökohtaisen avun toteuttamistapoja sekä muita soveltuvia sosiaali- ja terveyspalveluja voitaisiin yhdistellä niin, että palvelujen kokonaisuus vastaa parhaiten vammaisen henkilön avun tarpeeseen. Henkilökohtaisen avun toteuttamistapoja voitaisiin soveltuvin osin yhdistää toisiinsa sekä muihin ehdotetun lain ja muun sosiaalihuollon lainsäädännön mukaisiin palveluihin. Esimerkiksi asumisen tukea voitaisiin täydentää henkilökohtaisella avulla, jos asumisen tuen palvelut eivät riittävästi turvaisi vammaisen henkilön tarvitsemaa apua kodin ulkopuolella. Tämän lisäksi maakunnan liikelaitos voisi täydentää vammaiselle henkilölle myönnetyn henkilökohtaisen avun kokonaisuutta vammaisen henkilön tarvetta vastaavasti sosiaalihuoltolain mukaisilla kotipalvelulla tai kotihoidolla sekä omaishoidolla.

Nykyisen vammaispalvelulain 8 d §:n 4 momentin mukaisen erityisen painavan syyn edellytyksen sijaan momentissa edellytettäisiin erityistä syytä omaisen toimimiselle avustajana. Edellytys olisi lievempi kuin nykyisessä laissa mutta edelleen olisi arvioitaessa omaisen toimimisesta avustajana kiinnitettävä huomiota palvelun tarkoitukseen mahdollistaa vammaisen henkilön omia valintoja ja itsenäistä elämää. Tämä tavoite ei välttämättä täysin toteudu, jos omainen tai muu läheinen henkilö toimii henkilökohtaisena avustajana.

Henkilökohtaisena avustajana voisi erityisestä syystä toimia vammaisen henkilön omainen tai muu läheinen henkilö, jos sitä olisi pidettävä vammaisen henkilön edun mukaisena. Tämä tarkoittaisi nykykäytännön mukaisesti, että henkilökohtaisen avustajan tulisi pääsääntöisesti olla perheen ulkopuolinen henkilö. Avustajana ei pääsääntöisesti voisi toimia vammaisen henkilön puoliso, lapsi, vanhempi, isovanhempi tai muu läheinen henkilö eli avopuoliso tai samaa sukupuolta oleva elämäkumppani, ellei sitä olisi pidettävä vammaisen henkilön edun mukaisena ja hänelle sopivana ja tarkoituksenmukaisena tapana. Omaisen toimimista henkilökohtaisena avustajana olisi arvioitava edellä esitettyjen perusteiden sekä ehdotetun 9 §:n 2 momentin mukaisesti ottaen huomioon vammaisen henkilön mielipide ja toivomukset sekä avun tarve ja elämäntilanne kokonaisuudessaan. Vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta olisi kunnioitettava ottamalla huomioon hänen toivomuksensa ja mielipiteensä siitä, miten toteutettuna henkilökohtainen apu parhaiten edistää vammaisen henkilön itsenäistä elämää ja osallistumista sekä vastaa hänen yksilölliseen avun tarpeeseensa ja elämäntilanteeseensa kokonaisuudessaan.

Vammaisen henkilön omainen tai muu läheinen henkilö, joka säännöksen perusteella toimisi hänen avustajanaan, ei voisi hoitaa yhtäaikaista samaa tehtävää omaishoitosopimuksen perusteella.

Syy palkata omainen tai muu läheinen henkilö avustajaksi voisi nykyisen lain tavoin olla esimerkiksi äkillinen avuntarve, kun vakituinen avustaja sairastuu tai hänen työsuhteensa päättyy. Perheen lomamatkat tai muu vastaava tilapäinen tarve voitaisiin myös hoitaa omaisen toimiessa avustajana. Omaisen tai muun läheisen henkilön palkkaaminen avustajaksi voisi olla perusteltua myös silloin, kun perheen ulkopuolisen avustajan löytäminen osoittautuu vaikeaksi.

Vammaisen henkilön toimintarajoitteeseen liittyvät erityiset syyt voivat myös johtaa siihen, että vammaisen henkilön edun mukaista olisi se, että omainen tai muu läheinen henkilö toimii avustajana. Toimintarajoite voi edellyttää muun muassa vammaisen henkilön fyysisen motorikan hallintaa tai hänen eleidensä ja tunnetilojensa tulkintaa. Erityinen syy palkata omainen tai muu läheinen henkilö avustajaksi voitaisiin myös katsoa olevan tilanteessa, jossa vammaisen henkilön avun tarve on jatkuvaluonteista tai ympärivuorokautista ja omaisen tai muun läheisen henkilön toimiminen yhtenä useista henkilökohtaisista avustajista olisi perhesyiden ja yksityisyyden suojan vuoksi perusteltua ja vammaisen henkilön edun mukaista. Omaisen tai muun läheisen henkilön toimiminen avustajana edellyttäisi täysi-ikäisen vammaisen henkilön suostumusta.

Lapsen avustajana voisi toimia omainen tai muu läheinen henkilö, jos se arvioitaisiin lapsen avun tarve ja perheen tilanne kokonaisuudessaan huomioon ottaen lapsen edun mukaiseksi. Tilanne voi olla tällainen esimerkiksi silloin, kun lapsi tarvitsee hänet hyvin tuntevan ja hänen kommunikointiaan ymmärtävän avustajan tai jos lapsen asuminen kotona edellyttää, että perheenjäsen toimii avustajana. Lapsen edustamisesta työnantajamallissa olisi kuitenkin tällöin huolehdittava asianmukaisesti.

Pykälän 3 momentin mukaan asiakassuunnitelmaan ja sosiaalihuoltolain 45 tai 46 §:n mukaiseen päätökseen olisi kirjattava henkilökohtaisen avun sijaisjärjestelyjen toteuttamistavat avustajan poissaolotilanteiden ja työsuhteen päättymisen varalta. Henkilökohtaisen avun toteuttamistapaa valittaessa ja apua toteutettaessa olisi arvioitava sitä, kuinka henkilökohtainen apu järjestetään avustajan äkillisissä tai ennalta suunnitelluissa poissaoloissa. Sijaisjärjestelyjen suunnittelu ja toteutus olisi huomioitava sitä tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin, mitä tärkeämpi henkilökohtainen apu on vammaisen henkilön suoriutumiseksi. Käytännössä vammaisen henkilö voi jäädä liikuntakyvyttömänä kotiinsa tai hänen henkensä voi olla vaarassa, jos avustajan sijaisjärjestelyt eivät toimi myös äkillisissä avustajan poissaolotilanteissa. Asiakkaan olisi saatava tieto siitä, millaisia sijaisjärjestelyjä kiireellisissä tapauksissa on saatavilla.

Maakunnan liikelaitoksen olisi myös ennalta varauduttava työsuhteen mahdolliseen päättymiseen. Saatuaan tiedon työsuhteen päättymisestä liikelaitoksen olisi huolehdittava siitä, ettei vammaisen henkilö jää ilman tarvitsemaansa apua.

10 § Henkilökohtaisen avun työnantajamalli. Pykälässä säädettäisiin keskeisistä työnantajamallin toteuttamiseen liittyvistä kysymyksistä. Pykälä vastaisi asiallisesti pääosin nykyisen vammaispalvelulain 8 d §:n 2 momentin 1 kohtaa ja 2 momenttia, mutta sääntelyä on täydennetty ja selkeytetty säätämällä ehdotetussa 2 momentissa työnantajamallin käyttämisen edellytyksistä ja 3 momentissa neuvontaa, ohjausta ja tukea koskevan maakunnan veloitteen tarkemmasta sisällöstä.

Pykälän 1 momentissa säädettäisiin työnantajamallin sisällöstä. Työnantajana toimivan vammaisen henkilön ja hänen henkilökohtaisen avustajansa väliseen työsuhteeseen sovellettaisiin työsopimuslakia. Viittauksella selkeytettäisiin sitä, että työnantajamallilla toteutettavassa henkilökohtaisessa avussa on kysymys työsopimuslain mukaisesta työsuhteesta työnantajan ja työntekijän välillä. Tämä ei ole nykyisin aina ollut selvää vammaiselle henkilölle ja hänen palkkaamalleen avustajalle. Työsopimuslaissa säädetään muun muassa työnantajan ja työntekijän oikeuksista ja velvollisuuksista, työturvallisuudesta, sairausajan palkasta, palkan maksusta ja irtisanomisperusteista. Työsopimuslaista johtuen henkilökohtaisen avun työnantajamalliin sovelletaan myös muun muassa vuosilomalakia (162/2005), työaikalakia (605/1996), työterveyshuoltolakia (1383/2001), työturvallisuuslakia (738/2002) ja vahingonkorvauslain (412/1974) säännöksiä työnantajan ja työntekijän korvausvelvollisuudesta.

Työnantaja-asemaa koskevan oikeudellisen arvioinnin lähtökohtana on, että työnantajana toimivan henkilön on oltava oikeustoimikelpoinen. Henkilön on pystyttävä vastaamaan työsuhteesta johtuvista velvoitteista, ja viime kädessä hänellä on oikeus kantaa ja vastata oikeudessa mahdollisissa työsopimusta koskevissa riidoissa.

Työnantaja voisi siirtää kolmannen osapuolen hoidettavaksi työnantajalle kuuluvia tehtäviä kuten esimerkiksi palkanmaksun, työterveyshuollon järjestämisen tai työvuorojen laatimisen. Maakunnat voisivat kuntien tapaan hoitaa edellä mainittuja tehtäviä vammaisen henkilön puolesta. Maakunta ei kuitenkaan voisi velvoittaa työnantajaa siirtämään työnantajan velvollisuuksia maakunnan osoittamalle toimijalle. Työnantajan oikeuksien ja velvollisuuksien siirrot olisi aina kirjattava asiakassuunnitelmaan. Selvyyden vuoksi olisi aina kirjattava myös se, miten palkkahallinto järjestetään. On huomattava, että vaikka työnantaja siirtäisi työsopimukselta johtuvia oikeuksia ja velvollisuuksia kolmannen hoidettavaksi, työnantajan vastuu säilyy hänellä itsellään.

Työsuhteessa aiheutettujen vahinkojen korvaamiseen sovellettaisiin työsopimuslain ja vahingonkorvauslain säännöksiä. Niissä korvausvastuu määräytyy eri tavoin sen mukaan, onko vahinko aiheutunut työnantajalle, työntekijälle vai sivulliselle. Työnantajana toimiva vastaisi säännöksissä tarkemmin mainituin edellytyksin myös työntekijän sivulliselle aiheuttamista vahingoista (ns. isännänvastuu). Vastuuta vahingoista voitaisiin kuitenkin pyrkiä pienentämään vakuutusten kautta.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin työnantajamallin toteuttamisedellytyksistä. Näitä olisivat maakunnan liikelaitoksen antama riittävä ja ymmärrettävä selvitys työnantajan velvollisuuksista ja vastuista, työnantajaksi ryhtyvän kyky vastata työnantajan velvollisuuksista sekä työnantajaksi ryhtyvän suostumus.

Maakunnan liikelaitoksen velvollisuutena olisi antaa riittävä ja ymmärrettävä selvitys työnantajan lakisääteisistä velvollisuuksista ja vastuista työnantajaksi ryhtyvälle henkilölle. Tällä tarkoitettaisiin perustietoja työnantajana toimimiseen liittyvistä asioista kuten esimerkiksi rekrytoinnista, palkasta, palkkahallinnon järjestämisvaihtoehdoista, työturvallisuudesta, työterveyshuollon järjestämisestä, syrjintäkielloista, vakuutuksista, vuosilomista, työsuhteen päättämi-

sestä, rikosoikeudellisesta vastuusta sekä muista lakisääteisistä työnantajavelvoitteista ja vastuista. Selvityksen antamisen tapa ja sen sisältö olisi kirjattava asiakassuunnitelmaan. Työsuhteessa työnantajan vastuu säilyy aina vammaisella henkilöllä itsellään.

Maakunnan liikelaitokselta edellytettäisiin, että se selvityksen antamisen yhteydessä arvioi, kykeneekö henkilö suoriutumaan työnantajan velvollisuuksista ja vastuista. Työnantajana toimiminen edellyttää henkilöltä valmiuksia omaan elämänhallintaan ja päätöksentekoon. Henkilön toimintarajoitteesta johtuvan avun tarpeen luonne voi vaikuttaa muun muassa sen ratkaisemiseen, onko henkilön mahdollista vastata työnantajavelvoitteista itse vai olisiko perusteltua järjestää palvelu muilla tavoin. Työnantaja-asemaa koskevan oikeudellisen arvioinnin lähtökohtana on, että työnantajana toimiva henkilö on oikeustoimikelpoinen.

Työnantajamallin toteuttaminen vaatisi työnantajaksi ryhtyvältä henkilöltä nimenomaisen suostumuksen. Ketään ei pitäisi asettaa työnantajan vastuulliseen asemaan ilman, että hän ymmärtää, millainen vastuu siitä seuraa. Tietämättömyys työlainsäädännöstä ja kokemattomuus työnantajana toimimisesta on johtanut nykyisen lainsäädännön aikana erilaisiin ongelmiin ja oikeusprosesseihin liittyen esimerkiksi laittomiin irtisanomisiin tai työturvallisuusrikkomuksiin. Tämän vuoksi momentissa tarkoitettuun maakunnan liikelaitoksen selvitysvelvollisuuteen sekä vammaisen henkilön tietoiseen suostumukseen olisi kiinnitettävä erityistä huomiota. Suostumus olisi kirjattava asiakassuunnitelmaan.

Pykälän 3 momentissa velvoitettaisiin maakunnan liikelaitos vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaan antamaan neuvontaa, ohjausta ja tukea työnantajamalliin liittyvissä käytännön asioissa. Maakunnan liikelaitoksella ei kuitenkaan olisi velvollisuutta arvioida työoikeudellisia kysymyksiä.

Velvoite täydentäisi 2 momentissa tarkoitettua selvitystä työnantajan lakisääteisistä velvollisuuksista ja vastuista, joka maakunnan liikelaitoksen olisi annettava ennen työnantajamallin käyttämistä koskevaa päätöstä. Säännöksen tarkoituksena olisi turvata työnantajamallilla järjestetyn henkilökohtaisen avun toteutuminen käytännössä, ja siihen vaikuttaisi vammaisen henkilön yksilöllinen tarve. Velvoite tarkoittaisi siten jatkuvaluonteisempaa neuvontaa, ohjausta tai tukea henkilön tarpeen mukaan. Velvoite olisi rajattu täytäntöönpanoluonteisiin toimiin, joihin ei liity oikeudellista arviointia tai tulkintaa. Niitä voisivat olla esimerkiksi yleisluonteinen neuvonta avustajan rekrytoinnissa kuten avustajavälityspalvelun käyttämisessä, henkilön ohjaaminen esimerkiksi ottamaan yhteyttä vakuutusyhtiöön, työsuojelupiiriin tai oikeudellisen avun piiriin taikka tuki tuntilistojen tai työvuorolistojen täyttämässä. Velvoitteeseen kuuluisi myös sellainen käytännön tuki asiakirjojen täyttämässä, johon ei liity oikeudellista kannanottoa tai tulkintaa. Sosiaalityöntekijä voisi esimerkiksi tukea valmiin työsopimus-pohjan täyttämässä vammaisen henkilön antamien ohjeiden mukaisesti, mutta velvollisuuteen ei kuuluisi ottaa kantaa työsopimuksen sisältöön. Sosiaalityöntekijän tehtäviin ei kuulu antaa oikeudellista neuvontaa.

Yleistä neuvontaa työlainsäädännöstä ja työsuhteesta on saatavissa esimerkiksi nykyisten aluehallintovirastojen työsuojelupiireistä. Yksityiskohtaisempaa työoikeudellista apua tarjoavat muun muassa oikeusapu-, lakiasia- ja asianajotoimistot sekä useat työnantajajärjestöt. Nykyisin kunnissa ja kuntayhtymissä toimivissa henkilökohtaisen avun keskuksissa annetaan neuvontaa, ohjausta ja tukea työnantajana toimimisessa. Jotkut kunnat ovat myös ottaneet itse hoidettavakseen työnantajavelvoitteita, kuten palkkahallinnon hoitamisen. Maakunnallisten henkilökohtaisen avun keskusten toiminta helpottaisi työnantajamallin käyttämistä.

Pykälän 4 momentin mukaan maakunnan liikelaitoksen olisi nykysääntelyä vastaavasti korvattava kohtuullinen avustajan palkka, työnantajan lakisääteiset maksut ja korvaukset sekä muut työnantajana toimimisesta aiheutuvat välttämättömät ja kohtuulliset kulut mukaan lukien palkkahallinnon kulut.

Työnantajan lakisääteisiin maksuihin kuuluisivat avustajan palkka sekä muut työnantajan lakisääteiset maksut ja kulut. Näitä ovat nykyisten säännösten voimassaoloaikana vakiintuneen käytännön mukaisesti muun muassa sosiaaliturvamaksut, eläkemaksut, pakolliset tapaturma- ja työttömyysvakuutusmaksut, työterveyshuollon maksut sekä työaikalain ja vuosilomalain mukaiset korvaukset. Myös lakisääteisestä työsuojelusta johtuvat perehdytyskulut ja muut välttämättömät kulut olisivat korvattavia samoin kuin vakituisen työntekijän tilalle palkatun sijaisen palkkaamisesta aiheutuneet vastaavat palkkakustannukset. Lakisääteisiin korvattaviin kuluihin kuuluisivat lisäksi valmisteltavana olevaan uuteen potilasvahinkolakiin ehdotetut työnantajan ottaman potilasvakuutuksen maksut.

Ehdotettu säännös vastaisi voimassa olevaa lainsäädäntöä ja käytäntöä myös palkan suuruuden määräytymisen osalta. Avustamisen edellyttämä erityisosaaminen olisi kuitenkin otettava huomioon palkan määräytymisessä. Näin olisi muun muassa tilanteissa, joissa nykyisten hengityshalvauspotilaiden henkilökohtainen apu järjestettäisiin työnantajamallilla.

Henkilökohtaisen avustajan tuntipalkan määräytymisperusteet vaihtelevat eri kunnissa muun muassa osittain sen mukaan, miten vaativasta avustamisesta on kyse. Joissakin kunnissa palkka on määrätynyt kotiaavustajan peruspalkan alarajan ja työtuntien perusteella. Suuri osa avustajista toimii avustajina sivutoimisesti. Keskimääräinen tuntikustannus asettunee noin 20 euron tasolle. Henkilökohtaisten avustajien työehtosopimuksen mukaan henkilökohtaisten avustajien palkat määrättyvät kahden palkkaryhmän mukaisesti. Työehtosopimus ei ole kuitenkaan yleissitova, joten sen velvoitteet sitovat vain Henkilökohtaisten Avustajien Työnantajien Liitto ry:hyn liittyneitä työnantajia.

Ehdotetun säännöksen mukaan myös muut välttämättömät ja kohtuulliset työnantajana toimimisesta aiheutuvat kulut mukaan lukien palkkahallinnon kulut olisivat korvattavia. Välttämättömiä kuluja olisivat ne kulut, joita ilman avustamiseen ei olisi voitu ryhtyä tai sitä jatkaa. Tällaisia kuluja voi syntyä jo ennen työsuhteen alkua esimerkiksi avustajan rekrytoinnista ja vammaisen henkilön omasta kouluttautumisesta työnantajana toimimiseksi sekä työsuhteen aikana vastaavanlaisesta kouluttautumisesta.

Myös työsuhteen aikana sattuvista vahingoista voi aiheutua kuluja työnantajalle. Esimerkiksi työntekijän työsuhteessa sivulliselle aiheuttamat vahingot jäävät usein työnantajan korvattaviksi erityisesti silloin, kun työntekijän tuottamus on ollut lievä. Näitä vahinkoja ei korvata myöskään mahdollisesta työnantajan vastuuvakuutuksesta. Maakunnan liikelaitoksen tulisi korvata tällaiset kohtuulliset kulut työnantajalle. Korvaaminen olisi perusteltua myös yhdenvertaisuuden näkökulmasta suhteessa muihin henkilökohtaisen avun toteuttamistapoihin, joissa vastaavia kustannuksia ei synny palveluntuottajan kantaessa vastuun mahdollisista vahingoista.

Muita välttämättömiä ja kohtuullisia kuluja voisivat olla myös esimerkiksi välttämättömät ja kohtuulliset matkakulut kotimaassa ja ulkomaanmatkoilla, pääsymaksut avustamisen edellyttäessä avustajan mukanaoloa esimerkiksi vammaisen henkilön liikkumisen, työn tai harrastusten yhteydessä taikka avustajalle teetetävien avaimien kustannukset. Henkilökohtaista apua voi olla tarpeen järjestää tavanomaiseen elämään kuuluvien kotimaahan tai ulkomaille suuntautuvien loma- ja työmatkojen ajaksi, jolloin avustajan matkakuluista tulisi maksaa korvausta.

Välttämättömiin korvattaviin kuluihin eivät kuitenkaan kuuluisi kaikki työnantajan tarjoamat vapaaehtoiset työsuhte-edut tai työolosuhteet. Esimerkiksi avustajan työtilana toimivan työnantajan asunnon viihtyvyyden lisääminen ei kuuluisi korvattaviin kuluihin.

Kun henkilökohtaisen avustajan läsnäolon tarve kattaa suuren osan vuorokaudesta, voi vammaiselle henkilölle aiheutua tästä jatkuvia kuluja. Kulujen välttämättömyys ja kohtuullisuus olisi arvioitava tapauskohtaisesti, ja kulujen korvaamisen periaatteista ja rajoituksista olisi so-

vittava etukäteen henkilökohtaisen avun toteuttamistapaa arvioitaessa. Esimerkiksi työnantajan mahdollinen vastuuvakuutus avustajan sivulliselle aiheuttamien vahinkojen varalta voitaisiin katsoa jatkuviksi avustajasta aiheutuviksi kuluiksi.

Tilanteissa, joissa avustaja on palvelun tuottajan palveluksessa, palvelun tuottaja huolehtisi avustajalle tämän työssä aiheutuvista kustannuksista maakunnan liikelaitoksen ja palveluntuottajan sopimukseen perustuen. Kulujen korvaamisessa olisi otettava huomioon, että henkilökohtainen apu on säädetty asiakasmaksulaissa maksuttomaksi palveluksi eikä sen käytöstä näin ollen saa aiheutua vammaiselle henkilölle kustannuksia. Tämä on periaatteena myös voimassaolevassa lainsäädännössä.

Asiakassuunnitelmaan ja sosiaalihuoltolain 45 §:n tai 46 §:n mukaiseen päätökseen olisi kirjattava avustajan palkka sekä työnantajana toimimisesta aiheutuvien kulujen perusteet ja korvaamistapa. Maakunnan liikelaitoksen olisi yhdessä asiakkaan kanssa mahdollisuuksien mukaan otettava huomioon ja määriteltävä ne jatkuvat ja toistuvat kulut, jotka katsottaisiin välttämättömiksi ja kohtuullisiksi työnantajana toimimisesta johtuviksi kuluiksi. Asiakassuunnitelmaan ja päätökseen olisi kirjattava myös se, kuinka harvemmin toistuvien tai ennalta arvaamattomien kulujen osalta toimitaan sekä perusteet sille, millaisia työnantajana toimimisesta aiheutuvia kuluja voidaan korvata. Samoin olisi kirjattava myös kulujen korvaamisen käytännön toteuttaminen eli esimerkiksi maksetaanko aiheutuneet kulut etukäteen arvioiden, jälkikäteen laskuja vastaan vai jotenkin muutoin. Asiakassuunnitelmaan tehtävällä kirjauksella ei voida päättää kulujen korvaamisesta, vaan ne tulee ratkaista ja arvioida tapauskohtaisesti.

11 §. Asumisen tuki. Pykälässä säädettäisiin palvelujen kokonaisuudesta, joka kattaisi vammaisen henkilön itsenäisen suoriutumisen mahdollistavan asumisessa välttämättä tarvittavan avun ja tuen. Asumisen tuen tarkoituksena olisi turvata vammaisen henkilön asumisessa tarvitsema välttämätön apu ja tuki, joka järjestettäisiin ensisijaisesti henkilön itse valitsemaan asuntoon ja asuinpaikkaan. Säännös kattaisi nykyisen vammaispalvelulain mukaisen palveluasumisen ja kehitysvammalain mukaisena erityishuoltona järjestetyn asumisen.

Pykälän *1 momentin* mukaan vammaisella henkilöllä olisi oikeus saada ehdotetun lain mukaisista asumisen tukea, jos hän välttämättä ja toistuvasti tarvitsee toisen henkilön apua tai tukea asumisessa. Asumisen tukena järjestettävien palvelujen avulla turvattaisiin vammaisen henkilön asumisessa tarvitsema apu ja tuki hänen yksilöllisen tarpeensa ja etunsa mukaisesti.

Säännöksessä tarkoitettu välttämätön ja toistuva avun tai tuen tarve tarkoittaisi jatkuvaa tai pysyväisluonteista tarvetta, joka voisi olla määrältään runsasta tai myös vähäisempää mutta silti välttämätöntä vammaisen henkilön itsenäisen asumisen kannalta. Tarve voisi olla myös vaihtelevaa tarvetta, jota ei aina olisi mahdollista ennakoida. Avun tai tuen tarpeen ei tarvitsisi olla kaikkina vuorokauden aikoina esiintyvää. Nykyisen vammaispalvelulain soveltamiskäytännön mukaan runsas ja monialainen palvelutarve ei ole este palveluasumisen järjestämiselle (KHO 2013:6 ja 2013:7). Säännöksessä tarkoitettu apu ja tuki olisi turvattava vuorokauden eri aikoina, mutta edellytys palvelujen kokonaisuuden järjestämiselle ei välttämättä ole se, että avun tarve on ympärivuorokautinen (KHO 14.1.1998 T 33). Asumisen tuki mahdollistaisi kuitenkin myös vaativaa ja monialaista apua tai tukea runsaasti ja jatkuvasti tarvitsevien vammaisten henkilöiden asumisen mahdollisimman itsenäisesti henkilön omia valintoja kunnioittaen.

Pykälän *2 momentissa* säädettäisiin asumisen tuen sisällöstä ja eri elämänalueista, joilla apu tai tuki olisi turvattava. Lisäksi momentissa säädettäisiin siitä, miten asumisen tuen sisältö sekä palvelujen määrä ja toteutustapa määriteltäisiin.

Asumisen tuki sisältäisi avun päivittäisissä toimissa sekä ne palvelut, joita tarvitaan vammaisen henkilön hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi sekä ylläpitämiseksi ja osallisuuden, kommunikoinnin sekä perhe-elämän mahdollistamiseksi. Palveluja voivat olla avustaminen

päivittäisissä toimissa kotona sekä ne palvelut, jotka mahdollistavat henkilön itsenäisen suoriutumisen kotona ja osallisuuden myös kodin ulkopuolella.

Säännös asumisen tuen sisällöstä vastaisi nykyisen vammaispalveluasetuksen 12 §:ssä tarkoitettuja elämäna alueita ja toimia. Päivittäisillä toimilla tarkoitettaisiin nykyisen vammaispalvelulain 8 c §:n 1 momentissa ja ehdotetun lain 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuja toimia, joita ihmiset elämässään tekevät joka päivä tai harvemmin, mutta kuitenkin toistuvasti tietyin väliajoin tai aikaväleihin. Päivittäiset toimet ovat asioita, jotka kuuluvat yleisesti elämässä tapahtuviin toimintoihin ja tavanomaiseen elämään. Päivittäisiä toimia ovat muun muassa liikkuminen, pukeutuminen, henkilökohtaisen hygienian hoito, vaate- ja ruokahuolto, kodin siisteydestä huolehtiminen sekä asioiden hoitaminen kodin ulkopuolella tai sähköisten välineiden ja tietotekniikan avulla. Pelkästään avun tarve esimerkiksi viikko- tai suursiivouksessa, lumenluonnissa tai asunnon remontoinnissa eivät oikeuttaisi yksittäisinä toimintoina ehdotetun säännöksen mukaiseen asumisen tukeen.

Nykyisen vammaispalvelulain palveluasumista koskevan sääntelyn mukaisesti asumisen tuen kokonaisuuden olisi turvattava apu ja tuki myös tilanteisiin, jotka liittyvät vammaisen henkilön hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen ja ylläpitämiseen sekä osallisuuden, kommunikoinnin ja perhe-elämän mahdollistamiseen. Vammaisen henkilön on voitava ottaa vastaan vieraita ja hoitaa asioita myös kodin ulkopuolella. Joissakin tilanteissa vammaisen henkilön asumisen tuki voisi sisältää myös terveydenhuollon palveluja osana palvelujen kokonaisuutta. Tällöinkin olisi turvallisuuden lisäksi huolehdittava vammaisen henkilön yksilöllisen elämän ja osallisuuden toteutumisesta. Erityisen tärkeää tämä on tilanteissa, joissa henkilö tarvitsee toimintarajoitteensa vuoksi jatkuvasti toisen henkilön läsnäoloa nimenomaan turvallisuutensa näkökulmasta. Tämänkaltaisia tilanteita on esimerkiksi henkilöillä, jotka elävät elämää ylläpitävän hengityslaitteiden varassa tai joilla on muita jatkuvaa toisen henkilön saatavilla oloa edellyttäviä sairauksia, kuten vaikea epilepsia.

Perhe-elämään kuuluu vammaisen henkilön mahdollisuus osallistua huollossaan tai hoidossaan olevan lapsen päivittäisiin toimiin vastaavasti kuin henkilökohtaisen avun osalta säädetäisiin. Vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaiset palvelut edellyttävät riittävää tukea vuorovaikutuksessa, kommunikoinnissa ja päätöksenteossa myös asumisen tukea toteutettaessa.

Kaikkien ehdotetun lain palvelujen olisi lain tarkoituksen mukaisesti tuettava henkilön itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumista. Asumisen tuessa tämä merkitsisi esimerkiksi sitä, että henkilö voi määrittellä oman päivärytmensä ja sen, mitä päivän aikana tekee ilman palvelujen saatavilla oloa tai palveluntuottajan asettamiin ehtoihin liittyviä rajoituksia. Tämä korostuu ryhmämuotoisessa asumisessa, mutta se on tarpeen tunnistaa myös tavalliseen yksityiskotiin tuoduissa palveluissa esimerkiksi eri toimintojen aikatauluissa tai mahdollisuudessa poistua kotoaan itse valitsemaansa aikaan tai kutsua vieraita kotiinsa.

Asumisen tuen toteuttamisesta olisi huolehdittava myös tilanteissa, joissa henkilön toimintarajoite edellyttää keskeytyksetöntä avun saatavilla oloa ja joissa avun lyhytaikainenkin viivästyminen tai puute voi aiheuttaa henkeä uhkaavan tilanteen. Asumisen tuen olisi turvattava vammaisen henkilön tarvitsema välttämätön apu elintärkeiden toimintojen ylläpitämisessä sekä viivytyksetön avunsaanti odottamattomissa ja ennakoimattomissa tilanteissa. Tällaisia tilanteita on esimerkiksi niiden henkilöiden, jotka elävät elämää ylläpitävän hengityslaitteiden varassa, ja muiden sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja jatkuvasti ja runsaasti tarvitsevien henkilöiden kohdalla. Nämä tilanteet olisi otettava huomioon palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman laatimisessa ja tehtävä tarvittavat kokoavat päätökset palveluista.

Ratkaisussaan KHO 1.8.2016 T 3262 arvioi hoivan ja huolenpidon tarpeen vaikutusta vammaispalvelulain soveltamiselle. Korkein hallinto-oikeus katsoi muun ohella, että se, että henkilö tarvitsee hoivaa ja huolenpitoa, ei ole este vammaispalvelulain mukaisen palveluasumisen

myöntämiselle, jos hänen hoidon tarpeensa ei edellytä pääasiassa sairaanhoidon osaamista tai muuta erityisosaamista. Tapauksessa henkilö tarvitsi toisen henkilön apua useimmissa toimitaan erityisesti kognitiivisten toimintarajoitteiden vuoksi. Korkein hallinto-oikeus totesi, että asiassa esitetyn selvityksen mukaan henkilön avun tarpeeseen voitiin vastata avohuollon palveluilla. Koska henkilöä oli pidettävä vammaispalvelulain tarkoittaman palveluasumisen suhteen vaikeavammaisena, hänen oikeuttaan erityispalveluihin ei voitu syrjäyttää järjestämällä palveluja sosiaalihuoltolain nojalla.

Asumisen tuen olisi mahdollistettava muuttaminen sairaalasta tai muusta laitoksesta kotiin turvallisesti. Ehdotetun lain mukaista asumisen tukea ei järjestettäisi laitoksessa. Sosiaalihuoltolain 22 §:n mukaiset laitospalvelut tulisivat kyseeseen vain henkilön avun tarpeen ja edun sitä edellyttäessä ja niiden käyttämisen olisi lähtökohtaisesti aina oltava lyhytaikaista ja tavoitteellista. Sosiaalihuoltolain 22 §:n mukaan pitkäaikainen hoito ja huolenpito voidaan toteuttaa laitoksessa vain, jos se on henkilön terveyden ja turvallisuuden kannalta perusteltua, taikka siihen on olemassa muu laissa erikseen säädetty peruste.

Asumisen tuen sisältö, määrä ja toteutustapa määriteltäisiin vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Säännöksessä tarkoitettujen palvelujen kokonaisuus voitaisiin toteuttaa eri tavoin. Palvelut voitaisiin toteuttaa esimerkiksi henkilökohtaisella avulla, asumispalvelujen työntekijöiden, sosiaalihuoltolain mukaisen kotipalvelun, kotihoidon tai omais- tai perhehoidon avulla taikka näitä yhdistelemällä. Myös ehdotetun lain mukainen valmennus ja tuki voisi olla osa asumisen tuen kokonaisuutta. Tarkoitus olisi, että asumisen tuki muodostaa kokonaisuuden, joka mahdollistaa vammaisen henkilön elämisen ja osallistumisen yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Jos asuminen tuetusti runsaankaan avun ja tuen turvin henkilön yksityiskodissa ei olisi mahdollista, asumisen tuki voitaisiin järjestää vammaisille henkilöille tarkoitetuissa asumisryhmissä tai asumisyksiköissä. Tällöinkin olisi otettava huomioon henkilön omat toiveet asumisen järjestämisestä, vamman tai sairauden aiheuttamat toimintarajoitteet sekä henkilön oikeus osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen saman ikäisten ihmisten kanssa. Ryhmämuotoista asumista on edelleen tarpeen kehittää yksilöllisempään ja tavallisen asumisen suuntaan sekä edistää asiakaslähtöisten yhteisöllisten asumis- ja palveluratkaisujen toteuttamista. Säännös mahdollistaisi myös tulevaisuudessa kehittyvien asumisen tuen palvelujen käyttöönoton. Tämän vuoksi säännöksessä ei yksityiskohtaisesti määriteltäisi niitä malleja ja toteuttamistapoja, joilla asumisen tukea voitaisiin toteuttaa. Ryhmämuotoisen asumisen olisi lähtökohtaisesti tuotettava asiakkaalle hänen palvelutarpeisiinsa nähden lisäarvoa muunlaisiin ratkaisuihin nähden.

Asumisen tuki voisi sisältää erilaisia palveluja, jotka muodostaisivat henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaisen kokonaisuuden. Tämä vastaisi nykyisen vammaispalvelulain mukaiseen palveluasumiseen sisältyvien palvelujen järjestämistä. Apua ja tukea asumisessa voisivat antaa muun muassa henkilökohtaiset avustajat, asumisyksikön työntekijät, kotipalvelun, kotihoidon tai kotisairanhoidon työntekijät. Apua voisivat antaa myös perheenjäsenet ja muut läheiset silloin, kun se on vammaisen henkilön edun mukaista. Myös omaishoidontuella järjestetty tuki voi olla osa kokonaisuutta.

Kotihoito, kotisairaanhoito ja kotisairaaloiminta sekä asumisen tueksi tarvittavat muut terveydenhuollon palvelut voisivat nykyisen vammaispalvelulain mukaisen palveluasumisen tavoin olla osa asumisen tuen kokonaisuutta. Tarve integroituihin palveluihin korostuu, kun avopalvelujen piiriin vammaispalvelulain ja kehitysvammalain yhdistämisen sekä laitosasumisen purkamisen seurauksena tulee henkilöitä, joilla on vaativia ja monialaisia, myös terveydenhuollon ja kuntoutuksen palveluja edellyttäviä, palvelutarpeita.

Vastuu terveydenhuollon palvelujen sisällöstä ja niiden toteuttamisesta osana vammaisen henkilön asumisen tukea olisi aina terveydenhuollolla. Jos kyse olisi omahoitoon rinnastettavista toimista, terveydenhuollon vastuulla olisi vammaisen henkilön, omaishoitajan, henkilökohtai-

sen avustajan tai muun palvelua toteuttavan henkilön perehdyttäminen ja ohjaaminen tehtävässä. Ohjauksen ja opastuksen tarve ja toteutus riippuisivat kyseessä olevista toimenpiteistä, vammaisen henkilön yksilöllisistä tarpeista sekä muista tilannekohtaisista tekijöistä. Tavoitteena olisi luoda valtakunnallinen ohjeistus itsehoidon ja siihen liittyvän perehdytyksen ja ohjaamisen toimintakäytännöistä.

Säännöksessä tarkoitetut palvelut olisivat maksuttomia kuten nykyisinkin. Vammaisella henkilöllä olisi ehdotetun lain edellytysten täytyessä subjektiivinen oikeus säännöksessä tarkoitettuun asumisen tukeen ja siihen liittyvien palvelujen kokonaisuuteen kuten nykyisessä lainsäädännössäkin.

Pykälän 3 momentin mukaan asumisen tuki järjestettäisiin ensisijaisesti vammaisen henkilön itse valitsemaan asuntoon ja asuinpaikkaan. Vammaisten henkilöiden asumista koskevien valtakunnallisten kehittämislinjausten mukaisesti ensisijaista olisi asuminen henkilön itse valitsemissa kodissa sinne tuotavien palvelujen avulla. Asumisen tuella tuettaisiin lain tarkoituksen mukaisesti vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden ja itsemääräämisoikeuden toteutumista asumisessa ja siihen liittyvissä valinnoissa. Vammaissopimuksen 19 artikla edellyttää, että vammaisen henkilön yhdenvertainen oikeus elää yhteisössä toteutuu ja asumisen järjestämisessä kunnioitetaan vammaisen henkilön tahtoa ja mielipidettä sen suhteen, missä ja kenen kanssa hän asuu. Vammaissopimus velvoittaa myös turvaamaan riittävät ja henkilön osallisuutta tukevat kotiin annettavat palvelut. Vammaisen henkilön olisi voitava mahdollisimman pitkälle itse valita asumismuotonsa ja asuinpaikkansa sekä muutoinkin vaikuttaa siihen, miten asumisen tuki kokonaisuudessaan toteutetaan. Päätöksenteossa olisi otettava huomioon myös asiakasturvallisuuden sekä riittävien sosiaali- ja terveyspalvelujen toteutumisen asettamat velvoitteet.

12 §. Lapsen asumisen tuki. Pykälä täydentäisi vammaisten lasten palvelujen osalta asumisen tukea koskevaa 11 §:ää. Säännös olisi uusi, jolla selkeytettäisiin nykyisin osin sääntelemätöntä tilannetta.

Pykälän 1 momentti turvaisi vammaisen lapsen oikeuden asua kotona oman perheensä kanssa. Lapsen asuminen oman perheen kanssa olisi aina ensisijaista ja se olisi mahdollistettava riittävillä ja tarpeen mukaisilla tämän ja muun lain mukaisilla, kotiin annettavilla palveluilla sekä lapsesta huolehtivien palveluilla ja tuella.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin edellytyksistä, joiden täytyessä lapsen asuminen olisi mahdollista lapsen edun sitä edellyttäessä järjestää muualla kuin oman perheen kanssa. Vammaisen lapsen asumisen järjestäminen muualla kuin oman perheen kanssa olisi ehdotetun säännöksen mukaan huoltajien hakema vapaaehtoinen sosiaalipalvelu lapselle. Palvelua ei voitaisi siten toteuttaa kodin ulkopuolella ilman huoltajien suostumusta. Päätöstä vammaisen lapsen asumisen ja palvelujen järjestämisestä muualla kuin oman perheen kanssa olisi valmisteltava ja muutto olisi toteutettava yhteisymmärryksessä lapsen huoltajien kanssa. Lapsen huoltajalla on velvollisuus turvata lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin lapsenhuoltolain 1 §:ssä säädetään. Tässä tarkoituksessa huoltajalla on kyseisen lain 4 §:n mukaisesti oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista.

Palvelu eroaisi lastensuojelun viranomaisaloitteisesta kiireellisestä sijoituksesta ja huostaanotosta. Ero lastensuojelun avohuollon sijoitukseen olisi myös siinä, että ehdotettu säännös mahdollistaisi vammaisen lapsen asumisen järjestämisen kodin ulkopuolella pitkäksi aikaa. Jos lapsen huoltajat eivät antaisi suostumustaan lapsen asumisen tuen järjestämiseen ehdotetun säännöksen mukaisesti muualla kuin oman perheen kanssa, lapsen asumisen ja palvelujen järjestäminen olisi tarvittaessa arvioitava lastensuojelulain mukaisesti. Tämän vuoksi jo moniammatillisessa arvioinnissa olisi huolehdittava lastensuojelun osaamisesta ja mukana olosta. Niissä tilanteissa, joissa tuen tarve johtuu lapsen kasvuolosuhteista tai lapsen itseä tai muita

vaarantavasta käyttäytymisestä, on vammaisella lapsella aina oikeus viimesijaisiin lastensuojelun palveluihin.

Lapsen asumisen järjestäminen muualla kuin oman perheen kanssa olisi mahdollista vain, jos ehdotetun lain ja muun lain mukaiset palvelut omassa perheessä eivät ole lapsen edun mukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Muun lain mukaisia palveluja vammaiselle lapselle ja hänen perheelleen ovat esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalityö ja -ohjaus, perhetyö ja kotipalvelu sekä lapselle itselleen sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalinen kuntoutus tai ehdotetun lain mukainen valmennus ja tuki, henkilökohtainen apu tai lyhytaikainen huolenpito taikka asumisen tuen palvelujen järjestäminen ehdotetun lain 11 §:n mukaisesti. Lisäksi perheellä ja lapsella olisi tarvittaessa oikeus myös lastensuojelun palveluihin ja esimerkiksi lastensuojelun avohuollon tukitoimiin. Säännöksellä turvattaisiin se, että vammaisen lapsen muutto oman perheen luota olisi aina viimesijainen ratkaisu, kun muut tukitoimet ovat jo olleet käytössä ja ne on yhdessä perheen kanssa todettu riittämättömiksi.

Lisäksi edellytyksenä vammaisen lapsen asumisen järjestämiselle muualla kuin oman perheen kanssa olisi, että ratkaisun olisi ehdotetun lain 4 §:n mukaisesti sekä sosiaalihuoltolain 5 §:ssä säädetty huomioon ottaen arvioitu olevan lapsen huolenpidon, tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin toteuttamiseksi tai lapsen terveyden tai turvallisuuden kannalta lapsen edun mukaista. Arvio siitä, miten lapsen asuminen ja huolenpito voitaisiin lapsen edun mukaisesti järjestää, olisi tehtävä sosiaalihuoltolain 41 §:n mukaisessa monialaisessa yhteistyössä moniammatillisessa asiantuntijaryhmässä. Käytettävissä olisi oltava kyseessä olevan lapsen tarpeisiin nähden riittävä sosiaalityön, psykologian, lääketieteen ja tarvittaessa muidenkin alojen asiantuntemus. Asumisen tuen palvelujen ja tuen toteuttamisen eri vaihtoehtoja olisi selvitettävä yhdessä lapsen ja hänen perheensä kanssa. Erityisesti olisi arvioitava sitä, millä tavoin lapsen edun ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti parhaiten voidaan turvata lapsen hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen huolenpito ja lapsen turvallisuudesta huolehtiminen.

Lapsen asumisen tuen järjestämistä koskevan päätöksen tekisi lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Päätöksessä olisi perusteltava, millä tavoin asuminen muualla kuin perheen kanssa vastaa lapsen avun ja tuen tarpeeseen ja tarjoaa paremman vaihtoehdon kuin asuminen oman perheen kanssa kotiin annettujen palvelujen ja tuen avulla. Lapsen asumisen tuki voitaisiin toteuttaa muualla kuin perheen kanssa vain, jos lapsen tasapainoista kehitystä ja hyvinvointia lapsen yksilöllisten tarpeiden ja edun mukaisesti ei voida toteuttaa perheen kanssa asuessa. Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen esimerkiksi, jos lapsi tarvitsee niin erikoistunutta ja vaativaa hoitoa ja huolenpitoa, ettei sitä voida kattavien avopalvelujenkaan turvin järjestää kotiin.

Lapsen asumisen ja palvelujen toteuttamisessa olisi aina varmistettava lapsen hyvinvoinnin ja ikäkauden mukaisen kehityksen ja muun toiminnan turvaaminen sekä huolehdittava lapsen oikeudesta osallistua varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen.

Ennen kuin päätös lapsen asumisesta muualla kuin oman perheen kanssa tehdään, olisi selvitettävä lapsen mielipide sen mukaisesti kuin se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehtäessä olisi kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin. Lapsen mielipiteen selvittämisessä on huomioitava mitä ehdotetun lain 3 §:n 4 momentissa säädetään.

Pykälän 3 momentissa säädettäisiin vammaisen lapsen asuinpaikan valinnassa huomioon otettavista seikoista sen lisäksi, mitä ehdotetun lain 5 §:n 4 momentissa säädettäisiin lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamisessa huomioon otettavista seikoista. Näiden lisäksi olisi kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tarpeisiin ja tarpeita vastaavaan henkilöstön osaamiseen. Tämä tarkoittaisi muun muassa sitä, että asuinpaikassa tulisi olla tarpeen mukaan erikoistunutta ja osaavaa henkilöstöä. Lapselle olisi turvattava turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympä-

ristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus kuten lapsenhuoltolaki edellyttää. Lisäksi olisi otettava huomioon se, että lasta on kasvatettava siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä eikä lasta saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti tai kohdella muulla tavoin loukkaavasti, ja lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen olisi tuettava ja edistettävä.

Lapsen asuminen olisi järjestettävä riittävän lähellä muuta perhettä, jotta lapsen yhteys omaan perheeseen tai muihin läheisiin ihmisiin säilyisi. Tällä turvattaisiin lapsen oikeus ihmissuhteisiin ja yhteydenpitoon läheisiin. Lapselle olisi turvattava oikeus tavata vanhempiaan, sisarusiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä järjestämällä mahdollisuus vastaanottaa vieraita tai vieraila asuinpaikan ulkopuolella sekä pitää läheisiin henkilöihin muuten yhteyttä. Palvelujen toteuttamisessa olisi otettava huomioon lapsen oikeus ikäkauden mukaiseen, virikkeelliseen ja turvalliseen elämään, joka tukee lapsen kehitystä ja osallisuutta. Lisäksi olisi huolehdittava lapsen hoidon ja huolenpidon jatkuvuudesta. Silloin kun lapsi asuu muualla kuin muu perhe, on turvattava asuinpaikan pysyvyys koko lapsuus- ja nuoruusajan, jos sitä on pidettävä lapsen edun mukaisena. Esimerkiksi palvelujen kilpailutus ei saisi johtaa siihen, että lapsen asumisen palvelujen tuottaja ja samalla henkilökunta sekä toimintatavat muuttuvat.

Lapsen asuminen muualla kuin oman perheen kanssa voitaisiin järjestää perhehoitona tai ehdotetun lain 11 §:n mukaisena asumisen tukena vammaisille lapsille tarkoitettussa ryhmäkodissa tai muussa vastaavassa palveluyksikössä. Samassa ryhmäkodissa asuvien lasten määrä samanaikaisesti voisi olla enintään seitsemän. Vammaiset lapset, jotka eivät kotiin tuotavista palveluista huolimatta voi asua oman perheensä kanssa, vaativat erityisen paljon hoitoa ja huolenpitoa. Tämän vuoksi lasten määrä samassa yksikössä ei saisi olla säädettyä suurempi. Säännös olisi lasten määrän osalta yhdenmukainen lastensuojelulain mitoitussäännösten kanssa. Perhehoidossa noudatettaisiin perhehoitolain mukaista säännöstä lasten määrästä.

Pykälän 4 momentin mukaan lapsen asuessa ehdotetun lain nojalla muualla kuin oman perheen kanssa, vanhemmat ja huoltajat vastaisivat lapsen elatuksesta aiheutuvista kustannuksista.

Lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) 2 §:n 1 momentin mukaan vanhemmat vastaavat lapsen elatuksesta kykynsä mukaan. Vanhempien elatuskykyä arvioitaessa otetaan huomioon heidän ikänsä, työkykynsä ja mahdollisuutensa osallistua ansiotyöhön, käytettävissä olevien varojen määrä sekä heidän lakiin perustuva muu elatusvastuunsa. Jos vammaisen lapsi on sijoitettu asumaan muualla kuin oman perheen kanssa lastensuojelulain perusteella, lapsen vanhemmilta on voitu periä asiakasmaksulain 7 §:n ja asiakasmaksuasetuksen 20 §:n mukaiset lastensuojelun maksut. Voimassa olevassa asiakasmaksulaissa ei ole erityissäännöksiä maksusta, joka peritään lapsen vanhemmilta silloin, kun lapsen asuminen muualla kuin oman perheen kanssa järjestetään kehitysvammalain perusteella. Joissain tapauksissa maksua ei ilmeisesti ole näissä tapauksissa peritty vanhemmilta lainkaan.

Valmisteilla olevaan uuteen sosiaali- ja terveystalvelujen asiakasmaksuista annettavaan lakiin on tarkoitus sisällyttää säännös, jonka perusteella maakunta voisi periä vammaisen lapsen vanhemmilta maksun lapsen elatuksesta aiheutuneista kustannuksista silloin, kun lapsi asuu ehdotetun lain 12 §:n mukaisesti muualla kuin oman perheen kanssa. Lapsen vanhemmilta perittävä maksu määräytyisi samalla tavalla kuin lastensuojelulain perusteella järjestetyissä lapsen sijoituksissa. Maksu voitaisiin periä, jos se olisi perheen toimeentulon edellytykset huomioon ottaen perusteltua. Lapsen vanhemmilta perittävä maksu saisi olla enintään lapsen elatuksesta annetun lain 1 – 3 §:n nojalla määräytyvän elatusavun suuruinen. Maksu jaettaisiin vanhempien kesken kummankin elatuskyvyn mukaisesti. Lisäksi uuteen asiakasmaksulakiin ehdotetaan säännöstä, jonka mukaan maakunta voisi periä lapselle suoritettavan elatusavun tai elatustuen sekä lapselle maksettavan tulon, korvauksen tai saamisen siltä ajalta, jolloin hänen asumisensa järjestettäisiin ehdotetun lain 12 §:n mukaisesti. Lapselta perittävä maksu voisi olla yhteensä enintään 1 857,90 euroa kuukaudessa. Vastaavat säännökset sisältyvät myös ny-

kyisen ja valmisteilla olevan uuden asiakasmaksulain lastensuojelun maksuja koskeviin säännöksiin. Maksu ei saisi ylittää maakunnalle palvelusta aiheutuvia kustannuksia.

Lisäksi uuteen asiakasmaksulakiin on tarkoitus sisällyttää säännös, jonka mukaan maakunnan olisi maksua periessään huolehdittava siitä, että lapsen henkilökohtaiseen käyttöön jäisi käyttövara, joka olisi perhehoitoa saavalle lapselle vähintään uudessa asiakasmaksulaissa säädettävän perhehoidon käyttövaran suuruinen ja ehdotetun vammaispalveluja koskevan lain asumisen tukea saavalle lapselle vähintään uudessa asiakasmaksulaissa säädettävän tehostetun palveluasumisen käyttövaran suuruinen.

13 §. *Tuki esteettömään asumiseen.* Vammaisen henkilön asuminen yhdenvertaisesti muiden kanssa edellyttää sitä, että henkilöllä on mahdollisuus saada vakituiseen asuntoonsa välttämättä tarvitsemansa muutostyöt tai muuta toimintarajoitteen takia välttämätöntä esteettömän asumisen tukea. Asunnon muutostöiden suunnittelun, toteutuksen ja kustannusten hakuajan osalta ehdotettu säännös vastaisi voimassaolevaa lainsäädäntöä.

Pykälän *1 momentissa* säädettäisiin vammaisen henkilön oikeudesta saada korvaus hänelle vakituisen asunnon muutostöistä, itsenäisen suoriutumisen kotona mahdollistavista välineistä sekä muista teknisistä ratkaisuista aiheutuvista kohtuullisista kustannuksista, jos hän toimintarajoitteensa vuoksi välttämättä tarvitsee tätä tukea päivittäisissä toimissa, liikkumisessa tai muussa itsenäisessä suoriutumisessa. Vakituksella asunnolla tarkoitettaisiin asuntoa, jossa henkilö suurimman osan vuotta asuu. Merkitystä ei olisi sillä, millä perusteella henkilö asuntoa hallitsee (vuokrasopimus, omistusoikeus, käyttöoikeus).

Maakunnan olisi asumispalveluja kilpailuttaessaan selvitettävä asuntojen ja asuinympäristön esteettömyys ja yleinen toimivuus osana palveluntuottajan vastuulla olevaa palvelukokonaisuutta. Lähtökohtana olisi se, että asumispalveluja tarjoavien palveluyksiköt vastaavat asunnon ja sen lähiympäristön esteettömyydestä ja toimivuudesta, jolloin vain yksilölliset erityisratkaisut toteutettaisiin ehdotetun lain perusteella. Tarkoituksenmukaista ei kuitenkaan olisi varautua yleisesti kaikkiin yksilöllisiin tarpeisiin asunnoissa ja asuntoon liittyvissä välineissä ja muissa teknisissä ratkaisuissa. Korvausta palveluyksikössä olevan asunnon muutostöihin sekä asuntoon liittyviin välineisiin ja muihin teknisiin ratkaisuihin myönnettäisiin, jos henkilön toimintarajoite sitä erityisen painavasta syystä edellyttää eikä henkilön asuminen hänelle muutoin soveltuvassa palveluyksikössä ilman muutostyötä, välinettä tai teknistä ratkaisua olisi mahdollista. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi yksilöllisen toimintarajoitteen vuoksi tarvittavat hälytyslaitteet tai erityiset wc-istuimet, joissa on automaattinen huuhtelu, tai muut vammaisen henkilön yksilölliseen tarpeeseen perustuvat välineet ja muut tekniset ratkaisut.

Maakunnan liikelaitos voisi myös antaa edellä mainittuja välineitä sekä muita teknisiä ratkaisuja korvauksetta vammaisen henkilön käytettäväksi.

Käsitteet itsenäisen suoriutumisen kotona mahdollistava väline tai muu tekninen ratkaisu sisältäisivät sekä yksittäisiä päivittäisissä toimissa, liikkumisessa tai muussa itsenäisessä suoriutumisessa asunnossa tarvittavia laitteita, että laaja-alaisesti vammaisen henkilön suoriutumista mahdollistavia teknisiä ja kehittyvän teknologian mukanaan tuomia ratkaisuja. Säännös vastaisi nykyistä vammaispalvelulain 9 §:n 2 momenttia. Myönnettävä tuki kuuluisi maakunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuten nykyisinkin.

Nykyisen vammaispalveluasetuksen 12 §:n 1 momentin soveltamiskäytännön mukaisesti korvattavia välttämättömiä muutostöitä olisivat muutostyöt vammaisen henkilön esteettömän liikkumisen ja päivittäisistä toiminnoista suoriutumisen turvaamiseksi henkilön vakituksessa asunnossa ja sen välittömässä läheisyydessä. Kyse olisi tällöin muun muassa ovien leventämisestä, tasoerojen poistamisesta asunnossa sekä asunnon eri tilojen välttämättömän rakenteellisen ja toiminnallisen esteettömyyden toteuttamisesta. Muutostyöt voivat olla myös valaistukseen, akustiikkaan ja kontrastipintoihin liittyviä korjauksia tai vamman tai sairauden vuoksi

välttämättömiä materiaalimuutoksia. Lisäksi kyseeseen tulisivat asumisturvallisuutta lisäävät välttämättömät muutostyöt kuten hälytyslaitteet, paloturvallisuuden lisääminen ja piha-alueen turvallisuutta lisäävät ratkaisut. Pesutilojen yhteydessä korvattavaksi voisivat tulla myös asunnossa olevan saunan välttämättömät muutostyöt.

Korvauksen piiriin kuuluisivat nykyisen lainsäädännön soveltamiskäytännön mukaisesti myös kohtuulliset kustannukset välttämättömien muutostöiden suunnittelusta sekä varautuminen kohtuullisiin kustannuksiin asunnon palauttamisesta alkuperäiseen muotoonsa. Asunnon palauttaminen alkuperäiseen muotoonsa voisi olla kohtuullista esimerkiksi silloin, kun vammaisen henkilö on asunut vuokralla ja vuokranantaja vaatii muuton yhteydessä vammaista henkilöä saattamaan asunnon sellaiseen tilaan kuin se oli vuokrasuhteen alkaessa. Maakunnan liikelaitoksen tulisi ottaa jo ennakkoon korvattavien kohtuullisten kustannusten määrää arvioidessaan huomioon tällaisista ja myös muista, esimerkiksi taloyhtiön tai vuokranantajan ennen muutostöiden tekemistä asettamista ehdoista, aiheutuvat kustannukset.

Tekniikan ja teknologian kehittyminen voi tuoda mukanaan uusia ehdotetun säännöksen piiriin kuuluvia välineitä sekä muita teknisiä ratkaisuja, joilla voidaan tukea vammaisen henkilön itsenäistä suoriutumista asunnossaan. Tämän vuoksi ehdotetussa säännöksessä ei yksityiskohtaisesti määriteltäisi niitä välineitä ja muita teknisiä ratkaisuja, joiden hankkimiseen korvausta voitaisiin suorittaa. Korvattavia asuntoon kuuluvia välineitä ja muita teknisiä ratkaisuja olisivat nykyisen lainsäädännön soveltamiskäytännön mukaisesti muun muassa sähköiset ovipuhelin- ja ovenavausjärjestelmät, kattoon asennettavat henkilönostimet, vammaisen henkilön turvallisuuden vuoksi asennettavat hälytysjärjestelmät ja -laitteet, mukaan lukien optiset tai akustiset hälytysjärjestelmät, kiinteä induktiosilmukka sekä kiinteät merkinanto- ja hälytyslaitteet. Korvattavia olisivat myös muut sellaiset kiinteästi asuntoon asennettavat välineet ja muut tekniset ratkaisut, jotka eivät ole terveydenhuollon vastuulle kuuluvia lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineitä tai hoitovälineitä taikka ympäristönhallintajärjestelmiä. Maakunnan liikelaitos voisi myös antaa asuntoon kuuluvia välineitä tai muita teknisiä ratkaisuja korvauksetta vammaisen henkilön käytettäväksi.

Korvattavina kohtuullisina kustannuksina pidettäisiin lähtökohtaisesti tehtävän muutostyön tai hankittavan laitteen tai teknisen ratkaisun keskimääräistä markkinahintaa. Korvattavissa muutostöissä noudatettaisiin soveltuvin osin valtion asuntolainoituksessa käytettävää laatutasoa. Kustannusten kohtuullisuutta arvioidessa otettaisiin huomioon, mikä olisi kulloinkin vammaiselle henkilölle sopiva ja toteuttamiskelpoinen ratkaisu.

Maakunnan liikelaitoksen korvausvelvollisuuden piiriin kuuluisivat ainoastaan välttämättömät vammasta tai sairaudesta johtuvan toimintarajoitteen vuoksi tehtävistä muutostöistä tai välineiden tai muiden teknisten ratkaisujen hankkimisesta aiheutuvat kohtuulliset kustannukset. Peruskorjausluonteiset, asumismukavuuden tai -tason nostamiseen liittyvät tai muut sellaiset kustannukset, jotka syntyisivät henkilölle joka tapauksessa, eivät olisi säännöksessä tarkoitettuja kohtuullisia kustannuksia. Esimerkiksi putkiremontti tai katon uusiminen eivät tulisi ehdotetun lain nojalla korvattaviksi. Jos lisätilan rakentaminen asuntoon on vammaisen tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen takia välttämätöntä eikä muuta ratkaisua voida pitää vammaisen henkilön elämäntilanne ja perhesuhteet huomioon ottaen kohtuullisena, voisi lisätilan rakentaminen kuitenkin tulla korvattavaksi ehdotetun säännöksen mukaisena.

Kustannusten kohtuullisuutta olisi arvioitava myös niissä tilanteissa, joissa vammaisen henkilö muuttaa asunnosta toiseen. Vammaissopimuksen 19 artikla edellyttää, että vammaisilla henkilöillä on oikeus valita asuinpaikkansa yhdenvertaisesti muiden kanssa. Sama oikeus johtuu perustuslain 6 ja 9 §:stä, jotka koskevat yhdenvertaisuutta sekä liikkumisvapautta ja oikeutta valita asuinpaikka. Ehdotetun säännöksen nojalla korvattavien kustannusten kohtuullisuutta on kuitenkin arvioitava esimerkiksi silloin, jos vammaisen henkilö muuttaa lyhyin väliajoin useamman kerran sellaisiin esteellisiin asuntoihin, jotka vaativat hänen toimintarajoitteensa vuoksi laajoja muutostöitä, esimerkiksi hissien rakentamista.

Välttämättömyys merkitsisi tässä yhteydessä sitä, että vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen johdosta vammaisen henkilö ei ilman säännöksessä tarkoitettuja muutostöitä, välineitä tai teknisiä ratkaisuja selviytyisi asumiseen liittyvistä toiminnoista, kuten päivittäisistä toimista, liikkumisesta tai muusta itsenäisestä suoriutumisesta asunnossa ja sen lähiympäristössä. Välttämättömyys viittaisi siis toimintarajoitteesta johtuvaan välttämättömyyteen. Esteettömän asumisen tuen järjestäminen ei edellyttäisi, että henkilö niiden turvin selviytyisi täysin itsenäisesti, vaan itsenäinen suoriutuminen tarkoittaisi myös esimerkiksi suoriutumista henkilökohtaisen avun tai muun palvelun turvin.

Päivittäisillä toimilla tarkoitetaan säännöksessä muiden ehdotetun lain säännösten mukaisesti kaikkia niitä toimia, joita vammaisen henkilö kotonaan tavanomaisen elämänsä yhteydessä tekee. Ne voivat liittyä esimerkiksi ruuanlaittoon, hygienian hoitoon, kodinhoitoon, vammaisen henkilön huollossa olevan lapsen hoitamiseen, pukeutumiseen tai muihin tavanomaisen elämän toimintoihin. Liikkumisella tarkoitetaan sekä liikkumista asunnon sisällä esimerkiksi sängystä pyörätuoliin tai huoneesta toiseen, että liikkumista asuntoon sisään ja sieltä ulos. Muu itsenäinen suoriutuminen tarkoittaisi esimerkiksi erilaisia asunnossa tapahtuvia vapaa-ajan toimintoja.

Pykälän 2 momentin mukaan asunnon muutostöistä aiheutuviksi korvattaviksi kustannuksiksi katsottaisiin myös muutostöiden suunnittelusta ja esteiden poistamisesta asunnon välittömästä lähiympäristöstä aiheutuvat kohtuulliset kustannukset. Esteiden poistaminen asunnon välittömästä lähiympäristöstä merkitsisi toimia, jotka ovat välttämättömiä, jotta vammaisen henkilö pääsee esteettä asuntoonsa ja sieltä pois sekä voi käyttää asuntoonsa liittyvää piha-aluetta. Asunnon välittömässä läheisyydessä tehtävät muutostyöt mahdollistaisivat vammaisen henkilön esteettömän liikkumisen ulos asunnostaan ja piha-alueelta. Samoin ne turvaisivat mahdollisuuden käyttää asunnon parveketta sekä asuinrakennuksen yhteiskäytössä olevia tiloja myös piha-alueella, kuten pääsyn autokatokseen, jätekatokseen ja postilaatikolle.

Pykälän 3 momentin mukaan itsenäisen suoriutumisen kotona mahdollistavat välineet ja muut tekniset ratkaisut olisi suunniteltava ja toteutettava vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Olennaista olisi vamman tai sairauden aiheuttama toimintarajoite, joka estäisi asumisen ilman tukitoimia edellä mainitulla tavalla. Toimintarajoitetta arvioitaessa olisi huomioitava, että samatkin vammat tai sairaudet voivat eri tilanteissa ja eri ihmisillä johtaa hyvin erilaisiin toimintarajoitteisiin ja edellyttää erilaisia ratkaisuja. Myös henkilön tilanteeseen liittyvien yksilöllisten tekijöiden, kuten perhetilanteen, työ- tai opiskelupaikan muuttumisen, muiden palvelujen saatavuuden ja ympäristön vaikutus olisi arvioitava suhteessa esteettömän asumisen tuen tarpeeseen.

Vammaisella henkilöllä olisi oikeus teettää itse tai hankkia 1 tai 2 momentissa tarkoitettut muutostyöt tai itsenäistä suoriutumista mahdollistavat välineet sekä tekniset ratkaisut. Hänellä olisi oikeus päättää, minkälaisia välineitä tai muita teknisiä ratkaisuja hän hankkii tai minkälaisia asunnon muutostöitä hän teettää. Maakunnan liikelaitoksella ei kuitenkaan olisi velvollisuutta korvata muita kuin ehdotetussa pykälässä edellytetyt välttämättömät ja kohtuulliset kustannukset. Tämän vuoksi olisi suositeltavaa, että vammaisen henkilö hyvissä ajoin muutostöitä suunnitellessaan olisi yhteydessä myös maakunnan liikelaitokseen. Vammaisen henkilö voisi teettää ja hankkia samassa yhteydessä muitakin kuin välttämättömiä asunnon muutostöitä, joiden kulut eivät ole kohtuullisia mutta tällöin hän vastaisi itse tällaisista muutostöistä aiheutuvista kustannuksista.

Maakunnan liikelaitokselle syntyisi asiakkaan pyynnöstä etukäteinen kustannusten arviointivelvollisuus tilanteissa, joissa asiakas haluaa itse teettää tai hankkia 1 tai 2 momentissa tarkoitettut muutostyöt tai muut itsenäistä suoriutumista mahdollistavat välineet sekä tekniset ratkaisut. Etukäteisellä arviointivelvollisuudella selkeytettäisiin sitä, mitä maakunnan liikelaitoksen tulisi korvata. Sen voidaan arvioida vähentävän korvauksia koskevia erimielisyyksiä etenkin silloin, kun asunnon muutostöiden tarve on akuutti. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi

silloin, kun vammainen henkilö kotiutetaan sairaalasta tai kun perheeseen syntyy vammainen lapsi.

Etukäteisarvioinnin voitaisiin myös arvioida lisäävän asunnon muutostöiden suunnitelmallisuutta, toteutusta ja vastuukysymysten selkeytymistä. Samalla viranomaisen toteuttaisi sille kuuluvaa neuvonta- ja ohjausvelvollisuutta yksittäistilanteessa, jonka perusteella asiakas saisi tiedon siitä, minkälaisia kuluja viranomaisen katsoo kuuluvan välttämättömiksi ja korvattaviksi. Arviointivelvollisuus perustuisi asiakkaan yksilöityyn pyyntöön. Etukäteisarvioinnilla on tarkoituksena mahdollistaa myös akuuteissa kotiutustilanteissa asiakkaan mahdollisuus teettää nopeasti kotiutumisen edellyttämät muutostyöt.

Korvaus asunnon muutostöistä tai välineiden ja teknisten ratkaisujen hankkimisesta olisi haettava maakunnan liikelaitokselta viimeistään kuuden kuukauden kuluessa kustannusten syntymisestä.

14 §. Lyhytaikainen huolenpito. Lyhytaikainen huolenpito olisi kehitysvammalain ja vammaispalvelulain perusteella järjestettyjä lyhytaikaisen hoidon ja huolenpidon palveluja yhteen kokoava palvelu, jolla täydennettäisiin sosiaalihuoltolain ja omaishoitolain säännöksiä vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaan. Lyhytaikaisen huolenpidon palvelut vastaisivat kehitysvammalain perusteella muuna yksilöllisenä hoitona ja huolenpitoa tai muuna palveluna sekä vammaispalvelulain perusteella muuna palveluna järjestettyä palvelua. Mainittujen säännösten nojalla on järjestetty etenkin vammaisten lasten ja nuorten lyhytaikaista hoitoa (tilapäishoitoa). Erytishuoltona on toteutettu myös koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa tai koulujen lomien aikaista hoitoa sellaisille vammaisille lapsille, jotka eivät suoriudu luokkatovereidensa tavoin yksin kotona vanhempien ollessa töissä. Silloin, kun kunta järjestää perusopetuslain nojalla kaikille ensimmäisen ja toisen vuosiluokan oppilaille mahdollisuuden osallistua aamu- ja iltapäivätoimintaan, myös vammaisen lapsen aamu- ja iltapäivätoiminta järjestettäisiin perusopetuslain mukaisesti kuten nykyisinkin.

Pykälän *1 momentin* mukaan vammaisella henkilöllä olisi oikeus saada lyhytaikaista huolenpitoa tarvitsemansa välttämättömän huolenpidon ja osallisuuden turvaamiseksi sekä huolenpidosta vastaavien henkilöiden hyvinvoinnin tukemiseksi. Lyhytaikaista huolenpitoa voisivat saada kaikenikäiset vammaiset henkilöt.

Lyhytaikaisen huolenpidon tilanteet voisivat olla säännöllisesti toistuvia tai ennakkoon tiedossa olevia yksittäisiä tilanteita taikka poikkeuksellisia ja äkillisiä tilanteita. Lyhytaikaisella huolenpidolla voitaisiin turvata vammaisen lapsen tai nuoren tarvitsemää apua aamulla ennen koulun alkamista ja koulupäivän jälkeen tai koulujen loma-aikoina vanhempien työssäkäynnin ajan taikka huolenpidosta vastaavan henkilön säännöllisesti toistuvana lepoaikana. Äkillinen avun tarve voisi tarkoittaa esimerkiksi huolenpidosta vastaavan henkilön sairastumista, asioinnin tarvetta tai toisen perheenjäsenen hoidon järjestämistä.

Lyhytaikaisen huolenpidon tarkoituksena olisi vammaisen henkilön välttämättömän huolenpidon ja osallisuuden turvaaminen sekä huolenpidosta vastaavien henkilöiden hyvinvoinnin tukeminen. Lyhytaikainen huolenpito täydentäisi läheisten antamaa apua ja varmistaisi sen, että välttämätöntä apua on saatavissa myös heidän ollessa estyneitä sitä antamaan. Mitä sitovampaa vammaisen henkilön avun tarve on, sitä suuremmaksi muodostuu lyhytaikaisen huolenpidon merkitys sekä vammaiselle henkilölle itselleen, että hänen huolenpidostaan vastaaville läheisille.

Lyhytaikaisella huolenpidolla voitaisiin myös tukea vammaisen henkilön itsenäistymistä. Erytisesti silloin, kun henkilö tarvitsee paljon apua, hänelle muodostuu usein tavanomaista kiinteämpi suhde huolenpidosta vastuussa oleviin läheisiin henkilöihin. Vammaisen henkilön osallisuuden toteutuminen voi tällöin olla pitkälti läheisten henkilöiden varassa. Lyhytaikainen huolenpito antaa mahdollisuuden saada uusia kokemuksia, laajentaa sosiaalisia suhteita ja

opetella selviytymistä erilaisissa tilanteissa sekä oppia luottamaan myös muiden kuin läheisten henkilöiden antamaan apuun. Etenkin lasten ja nuorten kohdalla palvelu tarjoaisi pohjan itsenäistymiselle ja helpottaisi myös läheisiä siirtämään huolenpitovastuuta vähitellen muille henkilöille.

Lyhytaikaisen huolenpidon merkitys huolenpitovastuussa olevien läheisten riittävän levon ja virkistyksen mahdollistajana tukisi huolenpidosta vastuussa olevan henkilön hyvinvoinnin ja jaksamisen kautta myös vammaisen henkilön ja koko perheen hyvinvointia. Erityisesti silloin, kun vammaisen henkilö tarvitsee apua tai valvontaa myös öisin, lyhytaikaisen huolenpidon merkitys läheisen henkilön unen mahdollistajana korostuu. Palvelun avulla vanhemmat eivät aina joudu vuorottelemaan vammaisen lapsen huolenpitovastuussa vaan he pääsevät välillä viettämään aikaa keskenään tai yhdessä sisarusten kanssa. Lyhytaikainen huolenpito antaisi myös mahdollisuuden vammaisesta henkilöstä huolta pitävälle perheenjäsenille käydä töissä ja esimerkiksi huolehtia omasta hyvinvoinnistaan.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin lyhytaikaisen huolenpidon sisällön, määrän, keston ja toteutustavan määrittelystä vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden perusteella. Lyhytaikaisen huolenpidon määrä ja toteutustapa vaihtelisivat yksilöllisen tilanteen mukaan. Määriteltäessä lyhytaikaisen huolenpidon määrää, ajankohtaa ja toteutustapaa olisi erityisesti kiinnitettävä huomiota vammaisen henkilön omiin tarpeisiin, toiveisiin ja elämäntilanteeseen. Etenkin itsenäistyvän nuoren tai aikuisen vammaisen henkilön omiin toiveisiin ja tarpeisiin olisi kiinnitettävä erityistä huomiota.

Mitä pienempi lapsi ja mitä enemmän huolenpitoa ja apua tarvitseva henkilö olisi kyseessä, sitä enemmän perheen kokonaistilanne vaikuttaisi lyhytaikaisen huolenpidon toteuttamiseen. Huomioon olisi otettava myös se, miten järjestettynä palvelu parhaiten tukisi hoidosta vastaavien läheisten hyvinvointia. Jos vammaisen henkilö ja läheiset niin toivovat, lyhytaikainen huolenpito olisi toteutettava ensisijaisesti vammaisen henkilön kotona esimerkiksi kotiin annettavana perhehoitona. Lyhytaikainen huolenpito voisi käsittää esimerkiksi viikonloppuvapaita tai pidempiä loma-aikoja.

Myös vammaisen henkilön tarvitsema avun määrä ja hänen turvallisuudestaan huolehtimisen tarve olisi otettava palvelun toteuttamisessa huomioon. Vammaisen henkilön perhetilanteella, elinympäristöllä ja iällä on vaikutusta siihen, kuinka sitovaa huolenpito on ja kuinka palvelu siihen nähden tulisi toteuttaa. Vammaisen henkilön omat vahvuudet sekä kehittämisen ja kiinnostuksen kohteet olisi mahdollisuuksien mukaan otettava huomioon palvelun toteuttamisessa.

Lyhytaikaista huolenpitoa olisi myönnettävä muita palveluja, kuten omaishoitoa ja asumisen tukea täydentävänä palveluna siten, että palveluista muodostuu vammaisen henkilön tarpeen mukainen sekä perheen hyvinvoinnin turvaava kokonaisuus.

Lyhytaikainen huolenpito sisältäisi palvelun toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset silloin, jos vammaisella henkilöllä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

15 §. Päiväaikainen toiminta. Pykälän 1 momentissa säädettäisiin vammaisen henkilön oikeudesta päiväaikaiseen toimintaan silloin, kun hän tarvitsee toimintarajoitteensa vuoksi erityistä sosiaalisen vuorovaikutuksen ja osallisuuden turvaavaa sekä toimintakykyä ylläpitävää palvelua. Oikeus olisi toissijainen muuhun momentissa mainittuun sääntelyyn nähden.

Toiminnan tarkoituksena olisi mahdollistaa osallisuuden toteutuminen sellaisille vammaisille henkilöille, joiden kohdalla se edellyttäisi erityistä tukea, osaamista tai erityisjärjestelyjä. Toimintarajoitteista johtuvat erityistarpeet voisivat liittyä esimerkiksi sellaisiin kommunikation haasteisiin, joihin ei voitaisi vastata tulkkauspalvelulla tai puhetta korvaavilla kommuni-

kaatiomenetelmillä. Silloin, kun henkilö viestii olemuskielellä, kuten ilmeillä, eleillä, toiminnalla tai kosketuksella, vuorovaikutuksen onnistuminen edellyttää erityistä osaamista ja pitkäaikaista kontaktia henkilöön. Tarve palvelulle voi johtua myös siitä, että henkilö tarvitsee erityisosaamista sosiaalisen vuorovaikutuksen tukemisessa.

Pykälän 2 momentin mukaan maakunnalla olisi velvollisuus järjestää päiväaikaista toimintaa viitenä päivänä viikossa taikka harvemmin, jos siihen on vammaisen henkilön yksilölliseen tarpeeseen liittyvä syy. Tällainen syy voisi olla esimerkiksi henkilön rasittuminen merkittävästi toimintaan osallistumisesta, jolloin olisi hänen etunsa mukaista, että hän osallistuisi siihen jaksamisensa mukaan. Myös toiminnan päivittäinen määrä voisi vaihdella.

Päiväaikainen toiminta rinnastuisi työssä käyntiin ja päätoimiseen opiskeluun ja työtoimintaan ja tarjoaisi toimintaan osallistuville vastaavaa säännöllistä päivittäistä toimintaa. Tämän vuoksi momentissa säädettäisiin myös päiväaikaisen toiminnan järjestämisvelvollisuus rinnasteiseksi siihen, missä iässä työelämässä olevat lopettavat vakituisen työn ja jäävät vanhuuseläkkeelle. Työtoiminnan järjestämisvelvollisuus on rajattu henkilöihin, joiden toimeentulo perustuu pääosin sairauden ja työkyvyttömyyden perusteella myönnettäviin etuuksiin. Maakunnalla ei tämän vuoksi olisi erityistä järjestämisvelvollisuutta järjestää päiväaikaista toimintaa henkilölle, jonka toimeentulo perustuu pääosin vanhuuseläkkeeseen. Sääntely vastaisi nykyisen vammaispalvelulain 8 b §:n mukaisen päivätoiminnan järjestämisen soveltamiskäytäntöä. Vanhuuseläkeiän saavuttaneiden vammaisten henkilöiden sosiaalista osallisuutta tukevaa toimintaa voitaisiin henkilön yksilöllisen tarpeen mukaan järjestää sosiaalihuoltolain nojalla, elleivät esimerkiksi asumisen tukeen sisältyvät osallisuutta tukevat palvelut olisi riittäviä.

Päiväaikaiseen toimintaan osallistuvien henkilöiden itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutuminen edellyttäisi toiminnan sisällön kohdentumista asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin, voimavaroihin ja taitoihin. Toiminnan tulisi olla aktiivista ja monipuolista sekä tarjota riittävästi kognitiivisia ja toiminnallisia tavoitteita ja yhdessä olon mahdollisuuksia. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä vammaisten henkilöiden mahdollisuuteen tulla kuulluksi käyttämälään kielellä tai kommunikointikeinolla. Päiväaikainen toiminta voisi sisältää liikuntaa, retkeilyä ja luovaa toimintaa. Mahdollisuuksien mukaan voitaisiin hyödyntää maakunnan ja kunnan yleisiä tiloja, palveluja ja toimintoja kuten kulttuuri- ja liikuntapalveluja sekä erilaisia tapahtumia. Tavoitteena olisi löytää ratkaisuja vammaisen henkilön osallistumisen haasteisiin ja madaltaa kynnystä osallistua yleisiin palveluihin ja tapahtumiin.

Päiväaikaista toimintaa voitaisiin järjestää ryhmässä silloin, kun se on osallistujien tarpeiden sekä toiminnan tavoitteiden kannalta perusteltua. Koska päiväaikaiseen toimintaan osallistujien toimintakyky ja jaksaminen voi vaihdella päivittäin, palvelua olisi tämä huomioon ottaen järjestettävä joustavasti. Myös ryhmämuotoisessa palvelussa olisi otettava huomioon yksilölliset tarpeet ja vammaisten henkilöiden toiveet ja tarpeet. Palvelua olisi järjestettävä henkilökohtaisena palveluna esimerkiksi silloin, kun sopivia toimintamuotoja ei muuten olisi tarjottavissa tai kun henkilön tai muiden henkilöiden turvallisuus sitä edellyttäisi.

Päiväaikaista toimintaa olisi järjestettävä ensisijaisesti muualla kuin henkilön kotona tai ryhmämuotoiseen asumiseen liittyvissä tiloissa. Toimintaa olisi järjestettävä henkilön tarpeiden ja voimavarojen mukaan siten, että toiminta mahdollistaa säännöllisen päivä- tai viikkorytmin muodostumisen sekä riittävän levon.

Päiväaikainen toiminta olisi maksuton palvelu aterioiden lukuun ottamatta. Päiväaikainen toiminta sisältäisi palvelun toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset silloin, kun vammaisella henkilöllä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä. Kuljetukset kuuluisivat osana palveluun. Päiväaikaiseen toimintaan osallistujat ovat useimmiten henkilöitä, jotka eivät itse kykene järjestämään omaa liikkumistaan tai joiden liikkuminen vaatii erityisjärjestelyjä. Palveluntuot-

tajan olisi toteutettava matkat turvallisesti ottaen huomioon palvelunkäyttäjien tarpeet. Päiväaikaisesta toiminnasta ei maksettaisi työosuusrahaa tai muuta vastaavaa korvausta.

16 §. Liikkumisen tuki. Pykälässä säädettäisiin ehdotetun lain mukaisesta liikkumisen tuesta, joka käsittäisi kuljetuspalvelut sekä tuen oman auton hankintaan taikka auton antamisen henkilön käyttöön.

Pykälän *1 momentin* mukaan vammaisella henkilöllä olisi oikeus saada liikkumisen tuki toteutettuna kuljetuspalveluna hänelle soveltuvalla esteettömällä ajoneuvolla silloin, kun henkilöllä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

Esteetön ajoneuvo on erityisesti pyörätuolia käyttävien vammaisten ja liikuntarajoitteisten henkilöiden kuljetusta varten rakennettu ja varustettu ajoneuvo. Esteettömällä ajoneuvolla tarkoitettaisiin ajoneuvolain (507/2017) 27 a §:n 2 momentin 7 kohdassa tarkoitettua esteetöntä ajoneuvoa. Liikenteen turvallisuusvirasto on antanut kyseisen kohdan nojalla määräyksen ajoneuvojen ja niiden perävaunujen teknisistä vaatimuksista (TRAFI/196251/03.04.03.00/2017), jossa annetaan tarkemmat määräykset esteettömästä ajoneuvosta.

Julkisella liikenteellä tarkoitettaisiin Liikenneviraston oppaassa (Henkilöliikenteen palveluiden sanasto. Liikenneviraston oppaia 1/2018) määriteltyä julkista liikennettä. Julkinen liikenne on henkilöliikennettä, joka hoidetaan kaikille avoimilla liikennevälineillä. Tavallisimmin se on henkilöiden kuljettamista suurille henkilömäärille tarkoitetuilla liikennevälineillä, kuten reitti- ja aikataulusidonnaisella linja-auto- tai raideliikenteellä.

Liikkumisen tuen järjestäminen kuljetuspalveluna tulisi kysymykseen silloin, jos vammaisen henkilö ei liikkumisessa erityisiä vaikeuksia aiheuttavan toimintarajoitteen johdosta voi käyttää esteetöntä julkista liikennettä ilman kohtuuttomia vaikeuksia. Tällaisia kohtuuttomia vaikeuksia aiheuttavia tilanteita voivat olla esimerkiksi julkisen liikenteen epätasainen ajotapa sekä vaikeudet liikennevälineeseen mentäessä ja siitä poistuttaessa. Nämä tilanteet voivat aiheuttaa turvattomuutta ja tapaturma-alttiutta, erityisesti jos vammaisella henkilöllä on vaikeuksia ylläpitää tasapainoa tai hän ei pysty pitämään kiinni. Liikkumisen apuvälinettä käytävällä vammaisella henkilön mahdollisuus käyttää julkista liikennettä voi olla rajallinen sen vuoksi, että henkilö tarvitsee asianmukaisen avun liikennevälineeseen siirtymisessä sekä siitä poistuttaessa.

Esteetön julkinen liikenne ei tarkoita pelkästään esteettömiä liikennevälineitä, vaan myös esteettömiä ja saavutettavia pysäkkejä, asemia ja pysäkkikuulutuksia näkövammaisille henkilöille. Esteettömyyttä on tarkasteltava laajasti koko matkan osalta. Huomioon olisi otettava muun muassa aikataulujen saavutettavuus, matkalipun hankkiminen ja käyttäminen, pysäkillä siirtyminen, kulkuvälineeseen nousu, siinä matkustaminen ja siitä poistuminen sekä määränpäähen pääseminen.

Henkilön kyky ja tosiasiallinen mahdollisuus käyttää julkista liikennettä arvioitaisiin yksilöllisesti esimerkiksi koematkoja tekemällä. Arvioinnissa ei ole kyse pelkästään fyysisistä tekijöistä, vaan huomioon olisi otettava myös henkilön psyykkiset ja kognitiiviset ominaisuudet tai hahmottamisen vaikeudet sekä ympäristö ja muut olosuhteet. Julkisen liikenteen ensisijaisuutta ja toimivuutta arvioitaessa olisi otettava huomioon, onko tällaista liikennettä tosiasiallisesti vammaiseen henkilön käytettävissä ja saavutettavissa. Joissain tilanteissa esteetön julkinen liikenne ei ole riittävä esimerkiksi keliolosuhteiden vuoksi. Kuljetuspalvelujen tarkoitus ei kuitenkaan olisi korvata puuttuvaa julkista liikennettä. Joissain tilanteissa vammaisen henkilö voi käyttää esteetöntä julkista liikennettä vain saattajan tai henkilökohtaisen avustajan avulla. Jos saattajaa ei tällöin olisi käytettävissä, olisi huolehdittava henkilön liikkumisen tuen toteutumisesta järjestämällä kuljetuspalvelu.

Kuljetuspalvelua olisi täydennettävä saattajapalvelulla, jos se on välttämätöntä henkilön matkasta suoriutumiseksi. Säännöksen mukaisina kuljetuspalveluina ei järjestettäisi terveydenhuoltoon liittyviä tai muita matkoja, joiden kustannuksiin henkilö saa korvausta muun lain nojalla.

Pykälän 2 momentin mukaan maakunnan liikelaitos voisi vaihtoehtona kuljetuspalveluille antaa vammaisen henkilön käyttöön auton tai myöntää taloudellista tukea auton hankintaan, jos henkilön toimintarajoitteesta aiheutuva tuen tarve liikkumisessa tavanomaisen elämän toiminnoissa on runsasta ja jatkuvaluonteista.

Vammaisella henkilöllä ei olisi subjektiivista oikeutta saada käyttöönsä autoa tai taloudellista tukea auton hankintaan, vaan nämä liikkumisen tuen muodot olisivat maakunnan liikelaitoksen harkinnassa. Koska edellytyksenä momentissa tarkoitetun liikkumisen tuen antamiselle olisi runsas ja jatkuvaluonteinen liikkumisen tuen tarve tavanomaisen elämän toiminnoissa, tarkoittaisi tämä käytännössä auton antamista lähinnä sellaisten henkilöiden käyttöön, joille auto on tarpeellinen työssä käynnin tai opiskelun takia. Auton hankintaan voitaisiin nykyisen lain soveltamiskäytännön mukaisesti antaa tukea myös vammaisen lapsen perheelle, jos auto olisi tarpeen lapsen ja hänen tarvitsemiensa apuvälineiden kuljettamista varten. Auton myöntäminen vammaisen henkilön käyttöön tai auton hankinnan tukeminen voisi tulla pidemmällä aikavälillä huomattavasti edullisemmaksi kuin yksittäisten kuljetuspalvelujen korvaaminen. Vammaisten henkilöiden käyttöön annettavat autot voisivat olla maakunnan omia tai maakunta voisi hankkia niitä esimerkiksi leasing-sopimuksella.

Auton tai muun liikennevälineen hankintaan myönnettävän tuen määrästä sekä vakiomalliseen autoon tai muuhun kulkuvälineeseen tehtävien välttämättömien muutostöiden korvaamisesta säädettäisiin ehdotetun lain 18 §:n 2 momentissa.

Koska auton antaminen vammaisen henkilön käyttöön olisi vaihtoehto kuljetuspalveluille, se olisi tuloverolain 92 §:n 1 momentin 17 kohdassa tarkoitettu etu, joka ei ole saajalleen veronalaista tuloa. Tällainen auto olisi arvonlisäverolain (1501/1993) 114 §:n 2 momentin tarkoittamalla tavalla yksinomaan vähennykseen oikeuttavassa käytössä. Auton muutostöiden kustannusten korvaamisesta säädettäisiin ehdotetun lain 19 §:ssä.

Pykälän 3 momentin mukaan liikkumisen tuen tarkoituksena olisi mahdollistaa vammaisen henkilön liikkuminen tavanomaisen elämän eri osa-alueilla kuten työssä käymisessä, opiskelussa sekä muun lain nojalla järjestettävässä osallisuutta edistävässä toiminnassa. Liikkumisen tuella mahdollistettaisiin myös liikkuminen vapaa-aikana esimerkiksi asioimisessa, harrastuksissa, virkistyksessä, sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä ja yhteiskunnallisessa osallistumisessa sekä muussa tavanomaiseen elämään kuuluvassa toiminnassa. Säännös vastaisi nykyistä lakia.

17 §. Kuljetuspalvelujen toteuttaminen. Pykälän 1 momentissa säädettäisiin niistä seikoista, jotka olisi otettava huomioon arvioitaessa kuljetuspalvelujen määrää ja alueellista ulottuvuutta sekä kohtuullisia kustannuksia. Arvioinnissa olisi otettava huomioon vammaisen henkilön yksilöllinen liikkumisen tarve, muut käytettävissä olevat palvelut sekä matkan tarkoitus sekä henkilön käyttöön annettu auto tai auton hankintaan myönnetty taloudellinen tuki.

Arvioitaessa vammaisen henkilön yksilöllistä tarvetta kuljetuspalveluihin olisi selvitettävä henkilön toiminnallista eli sosiaalista ja fyysistä ympäristöä muun muassa sen suhteen, missä vammaisen henkilön käyttämät palvelut ja muut asiointimahdollisuudet sijaitsevat. Lisäksi olisi otettava huomioon vammaisen henkilön mahdollisuus käyttää erilaisissa tilanteissa ja toiminnoissa ja eri paikkoihin suuntautuvilla matkoilla julkista liikennettä. Tässä arvioinnissa olisi otettava huomioon sekä liikennevälineiden että toimintaympäristön esteettömyys, pysäkkien sijainti, vammaisen henkilön käytettävissä olevat muut palvelut sekä liikkumisen apuvälineet.

HE 159/2018 vp

Maakunta määritteli sen alueen, jossa pääsääntöisesti järjestettäisiin säännöksessä tarkoitettuja kuljetuspalveluja. Alue voisi määräytyä maantieteellisesti tai toiminnallisesti. Lähtökohdaisesti kuljetuspalveluja järjestettäisiin vammaisen henkilön asuinkunnan ja lähikunnan alueella. Toiminnallista aluetta määriteltäessä maakunnan olisi otettava huomioon ehdotetun lain tarkoitus vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteuttamisesta sekä yksilöllisen tarpeen mukaisten riittävien palvelujen järjestämisestä. Toiminnallisen alueen määrittely tapahtuisi nykyistä lainsäädäntöä vastaavalla tavalla, eikä säännöksellä olisi tarkoitus muuttaa nykyistä oikeuskäytäntöä.

Kuten nykyisinkin, maakunnalla olisi velvollisuus järjestää kustannuksiltaan kohtuulliset kuljetuspalvelut. Maakunta ei voisi määrittellä kuljetuspalveluille euromääräistä enimmäishintaa tai matkan enimmäispituutta, vaan arvioinnissa olisi otettava huomioon henkilön yksilöllinen liikkumisen tarve ja muut säännöksessä mainitut seikat. Vammaiselle henkilölle aiheutuvista kustannuksista säädettäisiin asiakasmaksulainsäädännössä.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin työssä käymiseen, opiskeluun, tai muun lain nojalla järjestettävään osallisuutta edistävään toimintaan liittyvien matkojen määrästä. Näitä matkoja olisi järjestettävä vammaisen henkilön välttämätöntä tarvetta vastaava määrä. Matkojen lukumäärää ei olisi rajattu kuukausittaiseen tai muun aikarajan mukaiseen enimmäismäärään.

Välttämättömillä työhön liittyvillä matkoilla tarkoitettaisiin matkaa kotoa työn suorittamispaikkaan ja takaisin, mukaan lukien kohtuullinen poikkeama matkan varrella. Tällainen poikkeama voisi olla esimerkiksi vammaisen henkilön huollossa olevan alaikäisen lapsen päivähoidosta haku tai vienti tai jääminen asioille työmatkalta. Matka kotiin ja työn suorittamispaikan välillä voi alkaa tai loppua muuallakin kuin työnantajan toimipisteessä. Työllä tarkoitettaisiin työ- tai virkasuhteeseen perustuvan toiminnan lisäksi myös yritystoimintaa.

Säännöksen soveltaminen olisi vastaavaa myös opiskelumatkojen osalta. Opiskelumatkoina voitaisiin korvata matkat, jotka liittyvät sellaiseen opiskeluun, joka johtaa jonkin tutkinnon tai ammatin saavuttamiseen tai parantaa henkilön mahdollisuuksia työllistyä tai vahvistaa henkilön ammattitaitoa ja tätä kautta lisää hänen työllistymismahdollisuuksiaan. Tällaista opiskelua on myös erityisoppilaitoksissa annettava vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus. Harrastusluonteinen opiskelu ei oikeuttaisi opiskeluun liittyvien liikkumista tukevien palvelujen saamiseen, ellei voida näyttää, että tällainen opiskelu parantaa henkilön mahdollisuuksia työllistyä tai vahvistaa henkilön ammattitaitoa ja tätä kautta lisää hänen työllistymismahdollisuuksiaan.

Muun lain mukaiseen osallisuutta edistävään toimintaan olisi myös järjestettävä matkoja vammaisen henkilön välttämätöntä tarvetta vastaava määrä. Tällaisia matkoja olisivat esimerkiksi matkat osallisuutta edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen ja sitä vastaavaan toimintaan.

Momentissa tarkoitettuja matkoja voisi tehdä alueella, joka määrittyisi julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta annetun lain (916/2012) 1 luvun 9 §:n mukaisesti. Henkilön työssäkäyntialue ulottuu mainitun säännöksen mukaan 80 kilometrin etäisyydelle hänen tosiasiallisesta asuinpaikastaan.

Pykälän 3 momentissa säädettäisiin vapaa-ajan toimintaan ja sosiaaliseen osallistumiseen sekä muuhun tavanomaiseen elämään kuuluvaan toimintaan liittyvien matkojen vähimmäismäärästä. Säännös vastaisi tältä osin nykyistä lainsäädäntöä.

Momentin mukaan vapaa-ajan toimintaan ja sosiaaliseen osallistumiseen sekä muuhun tavanomaiseen elämään kuuluvaan toimintaan kuljetuspalveluja olisi järjestettävä siten, että henkilö voi tehdä vähintään 18 yhdensuuntaista matkaa kuukaudessa asuinkunnan tai lähikunnan alueella. Vaihtoehtoisesti henkilö voisi saada mainittuja kuljetuspalveluja tätä vastaavan kilometrimäärän verran (*kilometrikukkaro*).

Kilometrikukkarossa henkilö voisi saada edellä mainitut matkat kokonaan tai osittain järjestetynä siten, että lukumääräisten matkojen sijaan vammaiselle henkilölle myönnettäisiin kuljetuspalveluja maakunnan liikelaitoksen vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaan määrittämään kilometrimäärään asti kunta- tai maakuntarajojen estämättä. Kilometrimäärän määrittelyssä voitaisiin ottaa huomioon muun muassa se, kuinka paljon henkilön tietynä aikana käyttämistä vapaa-ajan matkoista on kertynyt kilometrejä. Henkilöllä voisi näin ollen olla käytössä tietty määrä matkoja, yksittäisiä matkoja ja kilometrejä tai pelkästään kilometreistä koostuva kokonaismäärä kuljetuspalveluihin. Vammaisen henkilön yksilöllisen liikkumisen tarpeen huomioon ottamisen lisäksi kilometrikukkaro mahdollistaisi kuljetuspalvelujen käytön aluerajojen estämättä vammaisen henkilön valinnan mukaan. Asiakasmaksuista säädetään asiakasmaksulaissa.

Momentin mukaan maakunnan liikelaitos voisi päättää 16 §:ssä tarkoitettujen vapaa-ajan toimintaan, sosiaaliseen osallistumiseen ja muuhun tavanomaiseen elämään kuuluviin toimintoihin liittyvien kuljetuspalvelujen jaksottamisesta korkeintaan yhden vuoden aikana käytettäväksi. Tällöin 18 kuukausittaista yhdensuuntaista matkaa tai sitä vastaavaa kilometrimäärää ei tarvitsisi käyttää yhden kuukauden aikana, vaan jaksotus voisi tapahtua pidemmällä, maksimissaan vuoden mittaisella aikavälillä. Tällä edistettäisiin joustavampaa ja yksilöllisempää liikkumisen tukea.

Pykälän 4 momentin mukaan kuljetuspalveluja voitaisiin yhdistellä samalla liikennevälineellä toteutettavaksi. Tämä vastaisi nykyisin monissa kunnissa olevaa käytäntöä. Matkojen yhdistelystä ei saisi aiheutua odotusajan tai matka-ajan kohtuutonta pitenemistä tai muuta kohtuutonta haittaa vammaiselle henkilölle taikka se ei saisi olla muutoin hänen etunsa vastaista. Kohtuuttoman haitan arvioinnissa otettaisiin huomioon henkilön toimintakykyyn tai terveyteen vaikuttavat seikat sekä matkan tarkoitus. Henkilön toimintarajoitteesta johtuva avun tarve sekä esimerkiksi matkan aikana tarvittava toisen henkilön antama apu voisi myös olla este yhdistelylle. Matkan pitkä kesto voi joissakin tilanteissa aiheuttaa henkilölle kohtuutonta raskautta. Työssä käynti ja opiskelu edellyttävät täsmällisyyttä ja usein liikkumista ruuhka-aikoina eikä matkojen yhdistely saisi aiheuttaa kohtuutonta haittaa esimerkiksi matkan keston pitenemisenä.

Vammaisen lapsen yhdenvertaisen itsenäisen liikkumisen mahdollistamiseen on viitattu ehdotetun 5 §:n 4 momentin kohdalla selostetussa korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa KHO:2018:64.

Pykälän 5 momentissa säädettäisiin vammaisen henkilön oikeudesta saada kuljetuspalvelua vapaa-ajan toimintaan, sosiaaliseen osallistumiseen tai tavanomaiseen elämään kuuluvaan toimintaan silloin kun hän on saanut käyttöönsä auton maakunnalta. Tällöin vammaisella henkilöllä olisi oikeus vähintään kahteen yhdensuuntaiseen matkaan kuukaudessa eli 24 yhdensuuntaiseen matkaan vuodessa, jollei tätä pienempi määrä riittäisi turvaamaan henkilön välttämätöntä liikkumista. Säännöksen tarkoituksena olisi turvata vammaisen henkilön osallistumismahdollisuudet myös muun muassa silloin auto on korjattavana tai keliolosuhteet estävät auton käytön.

18 §. Taloudellinen tuki. Pykälässä säädettäisiin taloudellisesta tuesta, jota maakunnan liikelaitos voisi pykälän 1 momentin mukaan myöntää yleisen järjestämisvelvollisuutensa puitteissa vammaisen henkilön päivittäisten toimien mahdollistamiseksi, helpottamiseksi ja tukemiseksi. Taloudellisella tuella vammaiselle henkilölle korvattaisiin kustannukset, jotka hänelle aiheutuvat muiden kuin terveydenhuollon lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvien päivittäisissä toimissa, liikkumisessa, viestinnässä tai vapaa-ajan toiminnoissa tarvittavien välineiden sekä muiden teknisten ratkaisujen hankkimisesta aiheutuneista kustannuksista. Terveydenhuollon lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvat apuvälineet ja muut tekniset ratkaisut korvattaisiin terveydenhuoltolain nojalla kuten nykyisinkin. Lisäksi korvattaisiin ylimääräiset kustannukset, jotka aiheutuvat erityisvaatetuksen ja -ravinnon hankkimisesta.

Maakunnan liikelaitos myöntäisi taloudellista tukea pykälässä mainittujen kustannusten korvaamiseen tarkoitukseen varattujen määrärahojen puitteissa.

Säännöksen perusteella korvattaisiin vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen vuoksi päivittäisissä toimissa, liikkumisessa, viestinnässä sekä vapaa-ajan toiminnoissa tarvittavien välineiden ja muiden teknisten ratkaisujen hankkimisesta aiheutuvia kustannuksia. Käsitteellä väline tarkoitettaisiin laajasti erilaisia päivittäisissä toimissa, liikkumisessa, viestinnässä sekä vapaa-ajan toiminnoissa tarvittavia välineitä, koneita ja laitteita, joihin kunta on voinut myöntää taloudellista tukea kotona ja kodin ulkopuolella suoriutumissa ja osallistumisessa vammaispalvelulain 9 §:n 1 momentin perusteella. Muilla teknisillä ratkaisuilla tarkoitettaisiin erilaisia kehittyvän tekniikan ja teknologian mahdollistamia ratkaisuja, joilla voidaan tukea vammaisen henkilön suoriutumista ja osallistumista.

Maakunnan olisi nykyisen lainsäädännön ja vakiintuneen oikeuskäytännön mukaisesti huolehdittava siitä, että vammaisille tarkoitetut palvelut järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisina kuin maakunnassa esiintyvä sekä asiakkaan yksilöllinen tarve edellyttävät ja otettava palvelujen tarve huomioon määrärahoja varatessaan. Koska säännöksessä olisi kyse määrärahasidonnaisesta taloudellisesta tuesta, maakunnan liikelaitos korvaisi vain kohtuullisia, vamman tai sairauden aiheuttamasta toimintarajoitteesta johtuvia välttämättömänä pidettäviä kustannuksia kuten nykyisessä vammaispalvelulain 9 §:n 1 momentin soveltamiskäytännössä.

Säännöksen perusteella korvattavia välineitä ja teknisiä ratkaisuja olisivat esimerkiksi kommunikointimahdollisuuksia lisäävät viestintävälineet, toimintarajoitteen vuoksi perustellut dinkoneet, harrastus- ja vapaa-ajan toiminnoissa tarpeelliset välineet ja laitteet sekä erilaiset turvallisuusvälineet ja -laitteet sekä niihin liittyvät tekniset ratkaisut. Säännöksessä ei yksityiskohtaisesti määriteltäisi, millaisiin laitteisiin tai muihin teknisiin ratkaisuihin tukea voitaisiin myöntää. Edellytyksenä olisi, että tuen avulla voitaisiin edistää lain tarkoituksen toteutumista sekä poistaa toimintarajoitteesta johtuvia esteitä ja haittoja päivittäisissä toiminnoissa, liikkumisessa, viestinnässä sekä vapaa-ajan toiminnoissa. Tekniikan ja teknologian kehittyessä saatavilla voi olla uudenlaisia ratkaisuja.

Säännöksen nojalla voitaisiin myöntää nykyisen vammaispalvelulain mukaisesti tukea auton hankintaan. Tuki olisi yksi ehdotetun lain 16 §:n 2 momentissa tarkoitettujen liikkumisen tuen toteuttamistavoista. Tuen myöntämisen edellytyksistä säädettäisiin 16 §:n 2 momentissa. Auton hankinnan tuen määrästä säädettäisiin ehdotetun pykälän 2 momentissa.

Vammaiselle henkilölle korvattaisiin nykyisen vammaispalvelulain 9 §:n 1 momentin mukaisesti määrärahojen puitteissa ylimääräiset vaateuskustannukset, jotka johtuvat vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen vuoksi vaatteiden tavanomaista suuremmasta kulumisesta tai siitä, että henkilö ei voi käyttää valmiina ostettavia vaatteita tai jalkineita. Tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa apuvälineet, kuten pyörätuoli, ortoosit, tukisidokset ja erikoiskengät, kuluttavat vaateusta normaalia nopeammin ja saattavat edellyttää myös erityisiä muokkauksia tai kaavoja vaatteisiin tai jalkineisiin.

Lisäksi vammaiselle henkilölle korvattaisiin nykyisen vammaispalvelulain 9 §:n 1 momentin mukaisesti määrärahojen puitteissa ylimääräiset kustannukset, jotka aiheutuvat erityisravinnosta tai erityisravintovalmisteista, joita henkilö joutuu käyttämään pitkäaikaisesti ja säännöllisesti.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin taloudellisen tuella korvattavien kustannusten määrästä. Päivittäisissä toimissa, liikkumisessa, viestinnässä sekä vapaa-ajan toiminnoissa tarvittavien välineiden ja muiden teknisten ratkaisujen hankkimisesta aiheutuvista kustannuksista korvattaisiin puolet. Auton hankinnan tuen määrää arvioitaessa otettaisiin lähtökohdaksi sellainen automalli ja varustelutaso, jollaisia henkilö vammansa tai sairautensa aiheuttaman toimintarajoitteen takia välttämättä tarvitsisi. Henkilö voi halutessaan hankkia paremmin varustellun au-

ton, mutta auton hankinnan tuen määrässä otettaisiin huomioon vain toimintarajoitteesta aiheutuvat välttämättömät kustannukset. Auton hankinnan tukea olisi mahdollista saada uudelleen silloin, kun aiemman tuen avulla hankittu auto ei enää käyttöiän tai vammaisen henkilön muuttuneiden tarpeiden takia vastaisi tarkoitustaan. Kustannuksina huomioitaisiin vammaiselle henkilölle auton hankinnasta aiheutuvat todelliset kustannukset kuten nykyisinkin.

Vakiomalliseen välineeseen tai muihin tekniisiin ratkaisuihin tehdyt toimintarajoitteen edellyttämät välttämättömät muutostyöt korvattaisiin kokonaan ottaen huomioon säännöksen kuulumisen ehdotuksen 6 §:n 2 momentin mukaisen maakunnan yleisen järjestämisvelvollisuuden piiriin. Välttämättömiä muutostöitä ovat sellaiset tekniset ratkaisut, joiden avulla vammaisen henkilö voi ylipäättään käyttää vakiomallista välinettä tai muuta teknistä ratkaisua. Korvaus koskisi myös autoon tai muuhun kulkuvälineeseen tehtäviä välttämättömiä muutostöitä.

19 §. Muut palvelut. Pykälän mukaan maakunta voisi järjestää ehdotetun lain mukaisina palveluina lisäksi muita lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia palveluja sekä antaa taloudellista tukea. Maakunnalla olisi näiden palvelujen ja tuen myöntämiseen yleinen järjestämisvelvollisuus määrärahojen puitteissa. Säännös vastaisi nykyisen vammaispalvelulain 8 §:n 1 momentin säännöstä vammaiselle henkilölle annettavista muista lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisista palveluista sekä 9 §:n 1 momentin säännöstä kustannusten korvaamisesta lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisista tukitoimista. Vastaava säännös on myös kehitysvammalain 2 §:n 1 momentin 10 kohdassa. Sen perusteella on voitu järjestää muuta erityis- huollon toteuttamiseksi tarpeellista toimintaa. Nykyisten säännösten nojalla on voitu laissa nimenomaisesti mainittujen palvelujen lisäksi järjestää muita vammaisen henkilön tarpeen mukaisia palveluja ja taloudellisia tukitoimia.

Säännöksen mukaisilla muilla palveluilla ja taloudellisella tuella voitaisiin nykyisen lainsäädännön tavoin joustavasti täydentää vammaisen henkilön tarvitseman avua ja tuen kokonaisuutta. Sillä mahdollistettaisiin myös laissa mainitsemattomien tai uusien, ennakoimattomien mutta tulevaisuuden tilanteissa tarpeellisten palvelujen käyttöönottoa. Maakunta voisi itse päättää, millaisiin tarpeisiin ja tarkoitukseen se järjestäisi säännöksessä tarkoitettuja palveluja ja tukea, mutta lähtökohtana olisi ehdotetun lain 1 §:n mukainen lain tarkoitus. Esimerkiksi vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisen tukihenkilön tarjoaminen olisi mahdollista säännöksen perusteella.

3 luku **Muutoksenhaku**

Muutoksenhakuoikeus koskisi ehdotettujen palvelujen laajuuden lisäksi myös niiden toteuttamistapaa. Toteuttamistavan valinnalla on välitön vaikutus oikeuden toteutumiseen käytännössä ja siten vaikutusta asiakkaan oikeusturvaan.

20 §. Oikaisuvaatimus. Oikaisuvaatimus olisi varsinaiseksi lainkäytöksi katsottavan muutoksenhaun pakollinen esivaihe. Ehdotetun pykälän mukaan tässä laissa tarkoitettussa asiassa annettuun päätökseen saisi vaatia oikaisua maakuntalain 130 §:n 2 momentissa tarkoitettua viranomaiselta siten kuin hallintolaissa säädetään.

Oikaisua voisi vaatia maakunnan toimivaltaiselta toimielimeltä tai viranhaltijalta. Maakuntalain 130 §:n 2 momentissa säädetään, että oikaisuvaatimus maakuntahallituksen ja lautakunnan sekä niiden jaoston ja alaisen viranomaisen päätöksestä tehdään asianomaiselle toimielmelle. Oikaisuvaatimus maakunnan liikelaitoksen johtokunnan ja sen jaoston sekä alaisen viranomaisen päätöksestä tehdään liikelaitoksen johtokunnalle. Maakuntalain 79 §:n 3 momentissa tarkoitettua viranhaltijan päätöksestä tehdyn oikaisuvaatimuksen ratkaisee laissa tai hallintosäännössä määrätty viranhaltija, jonka tulee olla toinen kuin päätöksen tehnyt viranhaltija. Oikaisuvaatimus on käsiteltävä kiireellisenä.

Maakuntalain 79 §:n 3 momentin mukaan maakuntavaltuuston on annettava maakunnan viranomaiselle kuuluvan toimivallan käyttäminen hallintosäännössä maakunnan viranhaltijalle muun ohella yksilöön kohdistuvissa sosiaali- ja terveydenhuollon asioissa sekä muissa laissa erikseen säädetyissä tehtävissä. Tässä laissa tarkoitettujen asioiden päätöksenteko kuuluu yksilöön kohdistuviin sosiaali- ja terveydenhuollon asiaryhmään.

Oikaisuvaatimusmenettelyssä noudatettaisiin yleisiä säännöksiä oikaisuvaatimusmenettelystä, jotka sisältyvät hallintolain 7 a lukuun. Hallintolain 49 b §:n mukaan oikaisua saa vaatia se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa. Hallintolain 49 c §:n mukaan oikaisuvaatimus on tehtävä 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Myös päätöksen tiedoksiantoon sovelletaan hallintolakia. Oikaisuvaatimusohjeesta ja valitusosoituksesta säädetään hallintolain 46 ja 47 §:ssä, joiden mukaan oikaisuvaatimusohjeet tai valitusosoitus on aina liitettävä päätökseen. Oikaisuvaatimukseen annetun päätöksen perustelemisen olisi tärkeää erityisesti silloin, kun päätöstä ei muuteta oikaisuvaatimuksen johdosta.

21 §. *Valitus hallinto-oikeuteen.* Muutoksenhaussa maakunnan liikelaitoksen oikaisuvaatimuksen johdosta antamaan päätökseen noudatettaisiin hallintolainkäyttölakia (HE 586/1996), jonka mukaan valitus olisi tehtävä 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Valitus olisi toimitettava hallintolainkäyttölain 26 §:n yleissäännöksen mukaisesti valitusajan kuluessa hallinto-oikeudelle.

22 §. *Muutoksenhaku hallinto-oikeuden päätökseen.* Pykälän mukaan hallinto-oikeuden päätökseen saisi hakea muutosta valittamalla vain, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan. Muutoksenhakuoikeus koskisi myös palvelujen toteuttamistapaa.

Korkein hallinto-oikeus voi myöntää valitusluvan, jos lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeätä saattaa asia korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi, tai asian saattamiseen korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi on erityistä aihetta asiassa tapahtuneen ilmeisen virheen vuoksi, taikka valitusluvan myöntämiseen on muu painava syy.

4 luku **Erinäiset säännökset**

23 §. *Palveluista perittävät maksut.* Ehdotettu pykälä vastaisi voimassaolevan vammaispalvelulain 14 §:ää. Ehdotetun lain nojalla järjestettävistä palveluista perittävät asiakasmaksut määräytyisivät sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulain nojalla.

24 §. *Ulosmittauskielto.* Lain 18 §:n nojalla suoritettavaa taloudellista tukea ei saisi ulosmittata. Ulosmittausta ei saisi kohdistaa myöskään välineeseen tai tekniseen ratkaisuun, jonka hankkimiseen on myönnetty mainitun pykälän nojalla taloudellista tukea. Pykälä vastaisi voimassa olevan vammaispalvelulain 19 a §:ää.

25 §. *Vakuutuslaitoksen korvaus.* Pykälässä säädettäisiin maakunnan oikeudesta saada korvausta vakuutuslaitokselta tilanteissa, joissa maakunta on järjestänyt vammaiselle henkilölle palveluja, joiden kustannusten korvaamisesta vakuutuslaitos on vastuussa. Säännös vastaisi nykyisen vammaispalvelulain 15 §:n mukaista takaisinsaantioikeutta. Sen perusteella kunnat ovat voineet peria liikenne-, potilas- ja tapaturmavahingon seurauksena muun muassa vaikeasti vammautuneiden henkilöiden palveluasumisesta ja henkilökohtaisesta avusta aiheutuvat kustannukset liikenne-, potilas- ja tapaturmavakuutuksesta. Jatkossa maakunnalla ei kuitenkaan olisi takautumisoikeutta potilasvakuutuksen osalta. Maakunnan oikeus takaisinsaantiin vakuutuslaitokselta koskisi vastaavasti niitä ehdotetun lain mukaisia palveluja, joita maakunta on järjestänyt vammaiselle henkilölle ja jotka vakuutuslainsäädäntö kattaisi.

Liikennevakuutuksessa palveluasumisesta aiheutuneet lisäkustannukset korvataan liikennevakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksista annetun lain (626/1991) 7 §:n 2 momentin 7 kohdan perusteella. Liikennevahinkolautakunnan vakiintuneen käytännön ja vakuutusoiden ratkaisun perusteella vain osa näistä kustannuksista maksetaan vammaispalvelulain 15 §:n mukaisesti regressinä kunnalle. Liikennevakuutuksesta korvataan palveluasumisen järjestämisestä aiheutuvina ylimääräisinä kustannuksina enintään hoitotuen korkeimman luokan mukainen kaksinkertainen määrä (21 352 euroa/vuosi, vuonna 2017).

Tapaturmavakuutuksessa palveluasumisesta aiheutuneet lisäkustannukset korvataan työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015) 93 §:n perusteella. Liikennevakuutuksen kuntoutuslaista poiketen työtapaturma- ja ammattitautilaissa palveluasumisen lisäkustannusten korvaus on määritetty, ja se on sama kuin liikennevakuutuksessa eli hoitotuen korkeimman luokan mukainen kaksinkertainen määrä (21 352 euroa/vuosi, vuonna 2017).

Liikennevakuutuksessa henkilökohtaisen avun korvattavuus määräytyy liikennevakuutuslain (460/2016) ja vahingonkorvauslain 5 luvun 2 §:n 1 kohdan nojalla. Liikennevakuutuksen korvausvastuuta rajoittaa vahingonkorvausoikeudellinen kustannusten tarpeellisuuden vaatimus. Henkilökohtaisen avun kustannuksista korvataan se osa, joka tapauskohtaisesti katsotaan liikennevahingon vuoksi tarpeelliseksi ylimääräiseksi kuluiksi. Työtä ja opiskelua varten myönnetty henkilökohtainen apu korvataan maakunnalle täysimääräisesti, jos työ tai opiskelu katsotaan ylipäänsä liikennevakuutuksesta lain mukaan korvattavaksi välttämättömäksi ja tarpeelliseksi kustannukseksi eikä palvelua järjestetä tai korvata muun erityislainsäädännön kautta, johon ei liity regressioikeutta. Jos vahinkoa kärsineelle on myönnetty palveluasumisen lisäksi henkilökohtaista apua harrastuksia, yhteiskunnallista osallistumista tai sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämistä varten, voidaan henkilökohtaista apua korvata enintään 30 tuntia kuukaudessa.

Tapaturmavakuutuksesta ei korvata henkilökohtaisen avun kustannuksia, sillä tätä etuutta ei ole säädetty korvattavaksi työtapaturma- ja ammattitautilaissa. Tapaturmavakuutuksessa henkilökohtaisen avustajan tarpeesta aiheutuvat kustannukset sisältyvät palveluasumisen lisäkustannusten normitettuun korvaukseen (tapaturmavakuutuksesta korvattavat palveluasumisen lisäkustannukset).

26 §. Voimaantulo. Pykälän 1 momentin mukaan laki ehdotettaisiin tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2021.

Pykälän 2 momentin mukaan ehdotetulla lailla kumottaisiin nykyiset vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevat lait, kehitysvammalaki ja vammaispalvelulaki. Kehitysvammalain säännökset tahdosta riippumattomasta erityishuollosta sekä erityishuollossa toteutettavista rajoitustoimenpiteistä siirrettäisiin valmisteltavana olevaan yleislakiin, jonka on tarkoitus tulla voimaan yhtä aikaa ehdotetun lain kanssa. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä ja maakuntauudistusta koskevan uudistuksen yhteydessä kehitysvammaisten erityishuoltopiirien kuntayhtymät sekä niiden omaisuus, vastuut ja velvoitteet siirtyisivät maakunnille.

Pykälän 3 momentin mukaan jos muualla lainsäädännössä viitattaisiin 2 momentissa tarkoitettuun lakiin, viittauksen on katsottava tarkoittavan tätä lakia, jollei tässä laissa toisin säädetä.

27 §. Siirtymäsäännökset. Ehdotetulla uudella vammaispalvelulla on tarkoitus selkeyttää vammaisten henkilöiden palvelutarpeisiin sovellettavaa lainsäädäntöä. Tämän tavoitteen toteutumiseksi ei ole tarkoituksenmukaista, että uuden lain voimaantulon jälkeen olisi edelleen useita vuosia voimassa aikaisempaan lainsäädäntöön perustuvia päätöksiä.

Ehdotetun lain voimaan tullessa ne palveluja koskevat päätökset, jotka on annettu nykyisen vammaispalvelulain tai kehitysvammalain perusteella olisivat voimassa päätökseen merkityn voimassaoloajan tai siihen saakka, että henkilön palvelutarve arvioidaan uudelleen ehdotetun

lain tai muun lain mukaisesti mutta kuitenkin korkeintaan kaksi vuotta ehdotetun lain voimaantulon jälkeen. Palvelutarpeen uudelleen arviointi voitaisiin aloittaa aina vammaisen henkilön aloitteesta ja maakunnan liikelaitoksen aloitteesta silloin, kun se on asiakkaan muuttuneen palvelutarpeen mukaista. Palvelutarpeen uudelleen arvioinnissa olisi otettava huomioon palvelujen jatkuvuus henkilön keskeisten perusoikeuksien turvaamisen näkökulmasta esimerkiksi asumista tukevissa palveluissa ja henkilökohtaisessa avussa. Palvelujen asiakasmaksut perittäisiin ehdotetun lain voimaan tullessa olleiden säännösten mukaisesti päätösten voimassaoloajan.

1.2 Laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta

36 §. *Palvelutarpeen arviointi.* Pykälään ehdotetaan lisättäväksi eräitä ehdotetun vammaispalvelulain säätämisen johdosta tarvittavia vammaisia henkilöitä koskevia tarkennuksia sekä kaikkia asiakkaita koskeva palvelutarpeen arvioinnin sisältöä määrittävä täsmennys.

Pykälän 2 momenttiin lisättäisiin uusi 3 kohta, jossa säädettäisiin, että aikaisemmin säännöksessä määriteltyjen ryhmien lisäksi ehdotetussa, vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista annetussa laissa, tarkoitetun henkilön kohdalla palvelutarpeen arvioinnin tekeminen olisi aloitettava momentissa säädetyssä määräajassa. Kiireellisessä tapauksessa palvelutarpeen arviointi on aloitettava välittömästi siten kuin sosiaalihuoltolain 36 §:n 1 momentissa säädetään. Muussa tapauksessa palvelutarpeen arviointi olisi aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä sen jälkeen, kun vammaisen henkilö taikka hänen laillinen edustajansa, omaisensa, läheisensä tai muu henkilö taikka viranomainen on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan tahoon palvelutarpeen selvittämiseksi tai palvelujen saamiseksi.

Vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arviointia ja suunnittelua sekä yleiset palvelujen toteuttamista koskevat säännökset ehdotetaan vammaispalvelujen uudistuksen jälkeen olevan sosiaalihuoltolaissa, eikä niistä siis säädettäisi enää erikseen uudessa vammaispalvelulaissa. Vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arviointi olisi kuitenkin perusteltua turvata riittävällä tavalla yleislainsäädännössä ja yhdenvertaisesti muun muassa iäkkäiden henkilöiden kanssa. Määräajassa tapahtuva palvelutarpeen arviointi turvattaisiin ehdotetussa laissa tarkoitetuille vammaisille henkilöille saman sisältöisenä kuin siitä säädetään nykyisen vammaispalvelulain 3 a §:n 1 momentissa.

Pykälän 4 momenttiin lisättäisiin säännös, jonka mukaan henkilön toimintakykyä ja palvelutarvetta olisi arvioitava erilaisissa toimintaympäristöissä ottaen huomioon vammaisen henkilön terveydentila, elämäntilanne ja elinolosuhteet sekä niissä tapahtuvat muutokset.

Ehdotettu lisäys koskisi kaikkia asiakasryhmiä, ei vain vammaisia henkilöitä, mutta erityisesti vammaisen henkilön elämäntilanteen ja elinolosuhteiden perusteellinen selvittäminen sekä niissä arvioitavissa olevien muutosten tunnistaminen auttavat palvelujen laadukkaassa toteuttamisessa sekä mahdollisten palvelutarpeen vaihtelujen ja muutosten ennakoinnissa. Elämäntilanne ja esimerkiksi perhesuhteet vaikuttavat monin tavoin palvelujen tarpeeseen. Esimerkiksi työssäkäyvän ja eläkkeellä olevan henkilön palvelutarve saattaa olla hyvin erilainen. Lisäksi elinolosuhteet, kuten asuinympäristön esteettömyys tai esteellisyys sekä sääolosuhteet, vaikuttavat esimerkiksi liikkumisessa tarvittavaan apuun. Henkilön toimintakyky olisi arvioitava henkilön omassa asuin- ja toimintaympäristössä. Esimerkiksi näkövammaisen henkilö tai henkilö, jolla on tiedollisiin taitoihin tai hahmotukseen liittyvä toimintarajoite, saattaa suoriutua ilman apua tutussa ympäristössä, mutta vieraassa ympäristössä avun tarve on saattaa olla suurempi. Palvelutarpeen arvioinnissa olisi otettava huomioon myös tiedon saavutettavuuteen liittyvät näkökulmat. Palvelujen tarve vähenee, jos henkilö saa tietoa itselleen ymmärrettäväs-

sä muodossa ja voi näin hyödyntää muun muassa kaikille kunnan ja maakunnan asukkaille tarkoitettuja palveluja.

Pykälän 5 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi, että vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen olisi kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden ohella. Lisäksi momenttiin lisättäisiin viittaus, jonka mukaan vammaisen henkilön palvelutarvetta arvioitaessa on lisäksi noudatettava, mitä vammais- palvelulaisissa säädetään. Tällä tarkoitetaan muun muassa kyseisen lain 3 §:ää, jossa säädetään vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukemisesta.

39 §. Asiakassuunnitelma. Pykälän 2 momenttiin lisättäisiin uusi 10 kohta. Sen mukaan asiakkaan asiakassuunnitelma sisältäisi palvelutarpeen edellyttämässä laajuudessa selvityksen henkilön elämäntilanteen ja toimintaympäristön vaikutuksesta hänen toimintakykynsä.

Asiakkaan todellisten tarpeiden mukainen palvelujen kokonaisuus on mahdollista suunnitella vain yhteistyössä asiakkaan kanssa. Kokonaisuuden suunnittelu käsittää sekä valinnan tekemisen eri palvelujen välillä, että myös palvelujen toteuttamistavan valinnan. Asiakassuunnitelman tulisi sisältää asiakkaan palvelutarpeen edellyttämässä laajuudessa henkilön ja työntekijän yhteisen näkemyksen henkilön toimintakyvystä erilaisissa tilanteissa ja toimintaympäristöissä. Jos henkilön ja työntekijän näkemykset poikkeavat toisistaan, molempien näkemykset olisi kirjattava suunnitelmaan.

Myös ennalta arvioitavissa olevien muutosten merkitys ja niihin varautuminen olisi mahdollisuuksien mukaan kirjattava asiakassuunnitelmaan. Muutokset toimintakyvyssä voivat liittyä henkilöön itseensä tai häntä koskeviin ympäristötekijöihin taikka palvelujen järjestämisessä tai toteuttamisessa tapahtuviin tekijöihin. Henkilöön itseensä liittyviä muutoksia voisivat olla esimerkiksi sairauden eteneminen tai muut muutokset vamman aiheuttamassa toimintarajoitteessa, lapsen kasvu ja kehitys, asunnon vaihto ja erilaiset muutos- ja nivelvaiheet opinnoissa, työssä tai muussa elämäntilanteessa. Palvelujen järjestämisessä ja toteuttamisessa tapahtuvia muutoksia voisivat olla esimerkiksi palvelun toteuttajan sairastuminen taikka palvelutoiminnan lopettaminen myynnin tai kilpailutuksen seurauksena.

Pykälän 3 momentin mukaan asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, käytännössä silloin kun asiakkaan tuen tarpeissa tapahtuisi olennaisia muutoksia. Jos sosiaalihuollon asiakkuus kestää pidemmän aikaa, asiakassuunnitelmaa on tarvittaessa tarkistettava ja täydennettävä. Nykyisen vammaispalvelulain säännöksen mukaan palvelusuunnitelma on tarkistettava, jos vammaisen henkilön elämäntilanteessa, toimintakyvyssä, avun tarpeissa tai olosuhteissa tapahtuu muutoksia sekä muutoinkin tarpeen mukaan. Tätä periaatetta ei olisi tarkoitus muuttaa, vaikka vammaisten henkilöiden asiakassuunnitelmasta tai sen tarkastamisesta ei ole erikseen ehdotettu säädettävän tämän lain olemassa olevaa sääntelyä täsmällisemmin.

45 §. Sosiaalihuoltoa koskeva päätöksenteko ja toimeenpano. Pykälän 3 momenttia ehdotetaan täsmennettävän päätöksen perustelemiseen liittyvällä tarkennuksella. Momenttiin lisättäisiin säännös siitä, että jos asiakassuunnitelmaan kirjattua sosiaalipalvelujen kokonaisuudesta poiketaan, se on perusteltava päätöksessä. Tätä edellyttäisiin sen lisäksi, että päätöksessä on jo voimassa olevan sääntelyn perusteella perusteltava, jos asiakkaalle ei myönnetä jotakin hänen hakemansa tiettyä palvelua. Päätöstä tehtäessä olisi otettava huomioon palvelutarpeen arvioinnissa ja asiakassuunnitelmaa laadittaessa määritellyt henkilön yksilölliset tarpeet ja päätöksen tulee lähtökohtaisesti perustua asiakassuunnitelmaan kirjattuihin palveluihin. Säännöksen tarkoituksena olisi turvata asiakkaan osallistumista omien palvelujensa suunnitteluun ja niistä päättämiseen sekä päätöksentekijän mahdollisuutta varmistaa asiakkaan edun toteutuminen kaikissa tilanteissa. Säännös korostaisi palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman merkitystä ja niiden keskinäistä yhteyttä päätöksentekoon ja päätösten toimeenpanoon.

Päätöksenteossa sovelletaan tarvittavin osin hallintolain säännöksiä. Hallintolaki edellyttää päätöksen perustelemista. Perustelemisselvollisuuteen voidaan katsoa sisältyvän erityisesti sen kirjaaminen, miksi henkilölle ei mahdollisesti myönnetä jotakin mitä henkilö on hakenut. Sosiaalihuollon palveluissa palvelutarpeen arviolle ja suunnitelman teolle annetaan sosiaalihuoltolain säännösten mukaan erityinen merkitys. Kun otetaan huomioon myös sosiaalihuollon asiakaslain säännökset muun muassa asiakkaan osallisuudesta, pykälään ehdotettu lisäys olisi tarkoituksenmukainen, jotta nämä asiakkaan asemaa turvaavat periaatteet ja edellytykset toteutuvat parhaalla mahdollisella tavalla.

1.3 Laki varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n muuttamisesta

13 §. Maksun perimättä jättäminen ja alentaminen. Pykälään lisättäisiin uusi 2 momentti, jonka mukaan varhaiskasvatuksen asiakasmaksu on jätettävä perimättä lapselta, joka saa varhaiskasvatusta osana vammaispalvelulain 7 §:ssä tarkoitettua valmennusta ja tukea. Vammaispalvelulain mukaiset palvelut ovat niihin sovellettavan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulain mukaisesti käyttäjälleen maksuttomia, mutta tilanteessa, jossa vammaispalvelun ja varhaiskasvatuspalvelun järjestäjä on eri taho, asiasta on perusteltua säätää nimenomaisesti varhaiskasvatuksen asiakasmaksulaissa. Tavoitteena on koota kaikki varhaiskasvatusta koskevat säännökset varhaiskasvatukseen ja varhaiskasvatuksen asiakasmaksulakiin. Nimenomainen säätäminen varhaiskasvatuksen asiakasmaksulaissa selkeyttää menettelyä asiassa. Kunta ei voisi periä maksua vammaispalvelulaissa tarkoitettua palvelupäätöksen saaneelta lapselta. Kunta ja maakunta sopisivat korvauksesta, eikä tämä edellyttäisi asiakkaalta toimenpiteitä.

2 Voimaantulo

Lait ehdotetaan tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2021. Lakien täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin voitaisiin ryhtyä jo ennen niiden voimaantuloa.

3 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys

Yleistä

Ehdotetulla vammaispalvelulailla sovitettaisiin yhteen nykyiset vammaisten henkilöiden erityispalveluja koskevat lait, kehitysvammalaki ja vammaispalvelulaki, jotka samalla kumottaisiin. Ehdotettu laki täydentäisi vammaisten henkilöiden oikeutta saada yleisiä sosiaalipalveluja, minkä lisäksi vammaisilla henkilöillä on yhdenvertainen oikeus saada tarvitsemiaan terveys-, kuntoutus-, mielenterveys- ja päihdepalveluja. Lakiehdotus korostaa vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisten palvelukokonaisuuksien muodostamista yhteistyössä asiakkaan kanssa sekä siinä tarvittavaa monialaista yhteistyötä.

Ehdotetun lain tarkoituksena on vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden, osallistumisen ja osallisuuden toteuttaminen sekä näitä oikeuksia rajoittavien esteiden ehkäiseminen ja poistaminen, vammaisen henkilön itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen tukeminen sekä vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisten, riittävien ja laadultaan hyvien palvelujen turvaaminen. Nämä periaatteet ohjaavat läpileikkaavasti koko ehdotetun lain soveltamista.

Vammaisten lasten oikeudet sekä perheiden ja lapsesta huolta pitävien henkilöiden oikeus lapsen edun mukaisen avun ja tuen saamiseen ehdotetun lain perusteella on otettu huomioon koko lain kattavasti. Lisäksi ehdotus sisältää vammaisia lapsia ja nuoria koskevat nimenomaiset säännökset osallistumisen ja osallisuuden tukemisessa sekä päätöksenteossa ja palvelujen toteuttamisessa samoin kuin erillisen säännöksen vammaisen lapsen asumisen sekä siihen liittyvän avun ja tuen järjestämisestä erityistilanteissa.

Ehdotetulla sääntelyllä toteutetaan perustuslain 6 §:ssä säädettyä yhdenvertaisuutta, 19 §:n 1 momentissa säädettyä oikeutta välttämättömään huolenpitoon, 19 §:n 3 momentissa julkiselle vallalle säädettyä velvollisuutta edistää väestön terveyttä ja turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä tukea perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu, 19 §:n 4 momentissa säädettyä julkisen vallan velvoitetta edistää oikeutta asuntoon sekä 22 §:ssä julkiselle vallalle säädettyä velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Lakiehdotus liittyy myös perustuslain 7 §:ssä säädettyyn henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta koskevaan sääntelyyn ja perustuslain 10 §:ssä säädettyyn yksityiselämän suojaan. Ehdotuksessa on otettu huomioon perustuslain 17 §:ssä turvattu oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin.

Ehdotuksen keskeisiä ihmisoikeussopimuksia ovat YK:n vammaissopimus, YK:n lapsen oikeuksien sopimus, uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja sekä Euroopan unionin perussopimukset mukaan lukien perusoikeuskirja. Näiden sopimusten velvoitteita tarkastellaan soveltuvin osin yksityiskohtaisemmin jäljempänä.

Vammaissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Julkisen vallan on perustuslain 22 §:n mukaisesti turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen ja viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan ottaa huomioon vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen ja edistäminen. Vammaissopimus sisältää kaikki elämänalueet ja sen tarkoituksena on mahdollistaa vammaisille henkilöille itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja täysimääräinen osallistuminen yhteiskuntaan esteettömällä ja saavutettavalla tavalla. Vammaissopimus takaa vammaiselle henkilölle oikeuden elää itsenäisesti osana yhteisöä. Peruspalveluiden tulee olla vammaisen henkilön saavutettavissa. Tarvittaessa saatavilla tulee olla myös yksilöllisiä erityispalveluita.

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa turvaamaan lapsille oikeuden suojeluun ja huolenpitoon, osuuden yhteiskunnan voimavaroista sekä oikeuden osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja yhteiskuntaelämään. Lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattujen lasten oikeuksien tulee toteutua koko lapsiväestön ja jokaisen lapsen elämässä. Sopimus edellyttää lapsen edun huomioon ottamiseen kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa. Myös vammaissopimus velvoittaa vammaisten lasten edun huomioimiseen.

Uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan 15 artikla turvaa vammaisten henkilöiden oikeutta itsenäisyyteen, yhteiskuntaan sopeutumiseen ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumiseen. Varmistaakseen tämän heidän iästään, vammansa luonteesta tai sen alkuperästä riippumatta, sopimuspuolet sitoutuvat edistämään heidän täysipainoista yhteiskuntaan sopeutumistaan ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumistaan erityisesti sellaisin toimin, mukaan lukien tekniset apuvälineet, joiden tarkoituksena on poistaa kommunikaatioesteet ja esteet liikkumiselle ja järjestää heille kuljetus ja asuminen sekä mahdollisuus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintaan. Saman sopimuksen 17 artikla takaa valtion taholta suojelun ja erityisen avun lapsille ja nuorille, jotka väliaikaisesti tai pysyvästi eivät saa perheensä tukea.

Euroopan unionin perussopimukseen sisältyy vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia määräyksiä. Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 2 artiklassa mainitaan vähemmistöihin kuuluvien oikeudet unionin perustana olevina arvoina ja Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 10 artiklassa todetaan unionin pyrkivän politiikkojensa ja toimiensa määrittelyssä ja toteuttamisessa torjumaan kaiken mm. vammaisuuteen perustuvan syrjinnän. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 21 artiklassa kielletään mm. vammaisuuteen perustuva syrjintä ja 26 artiklan mukaan unioni tunnustaa vammaisten oikeuden päästä osallisiksi toimenpiteistä, joilla edistetään heidän itsenäistä elämäänsä, yhteiskunnallista ja ammatillista sopeutumistaan sekä osallistumistaan yhteiskuntaelämään, ja kunnioittaa tätä oikeutta. Perusoikeuskirjan 24 artiklan mukaan lapsella on oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huo-

HE 159/2018 vp

lennpitoon, lapsen on saatava ilmaista vapaasti mielipiteensä, lapsen mielipide on otettava huomioon häntä koskevissa asioissa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti ja kaikissa lasta koskevissa viranomaisten tai yksityisten laitosten toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Saman sopimuksen 25 artiklassa unioni tunnustaa ikääntyneiden henkilöiden oikeuden ihmisarvoiseen ja itsenäiseen elämään sekä oikeuden osallistua yhteiskunnalliseen elämään.

Ehdotuksen kannalta keskeiset perusoikeudet

Yhdenvertaisuus

Perustuslain 6 § sisältää sekä vaatimuksen oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta että ajatuksen tosiasiallisesta tasa-arvosta (PeVM 25/1994 vp, s. 7). Perustuslain 6 §:n 1 momentin yleisen yhdenvertaisuuslausekkeen mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Saman pykälän 2 momentin syrjintäkiellon mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Pykälän 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti ja 4 momentissa säädetään sukupuolten tasa-arvon edistämisestä.

Yleisellä yhdenvertaisuuslausekkeella ilmaistaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskeva pääperiaate. Siihen sisältyy mielivallan kieltö ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa (HE 309/1993 vp, s. 42). Yleinen yhdenvertaisuuslauseke kohdistuu myös lainsäätäjään. Lailla ei voida mielivaltaisesti asettaa ihmisiä tai ihmisryhmiä toisia edullisempaan tai epäedullisempaan asemaan. Lausekkeella ei kuitenkaan edellytetä kaikkien ihmisten kaikissa suhteissa samanlaista kohtelua, elleivät asiaan vaikuttavat olosuhteet ole samanlaisia. Yhdenvertaisuusnäkökohdilla on merkitystä sekä myönnettäessä lailla etuja ja oikeuksia että asetettaessa velvollisuuksia. Toisaalta lainsäädännöllä on ominaista, että siinä kohdellaan tietyn hyväksyttävän yhteiskunnallisen intressin vuoksi ihmisiä eri tavoin muun muassa tosiasiallisen tasa-arvon edistämiseksi (HE 309/1993 vp, s. 42-43, PeVL 38/2006 vp, s. 2). Perustuslakivaliokunta onkin vakiintuneesti todennut, ettei yleisestä yhdenvertaisuusperiaatteesta johdu tiukkoja rajoja lainsäätäjän harkinnalle pyrittäessä kulloisenkin yhteiskuntakehityksen vaatimaan sääntelyyn (mm. PeVL 11/2012 vp, s. 2, PeVL 2/2011 vp, s. 2). Keskeistä on, voidaan kulloisetkin erottelut perustella perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävällä tavalla (mm. PeVL 46/2006 vp, s. 2, PeVL 16/2006 vp s. 2). Valiokunta on eri yhteyksissä johtanut perustuslain yhdenvertaisuussäännöksistä vaatimuksen, että erottelut eivät saa olla mielivaltaisia eivätkä ne saa muodostua kohtuuttomiksi (PeVL 11/2012 vp, s. 2, PeVL 37/2010 vp, s. 3).

Vammaissopimuksen 3 artiklan mukaan sopimuksen keskeisinä periaatteina ovat henkilöiden synnynnäisen arvon, yksilöllisen itsemääräämisoikeuden, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, ja riippumattomuuden kunnioittaminen, syrjimättömyys, täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan, erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten monimuotoisuutta ja ihmiskuntaa, mahdollisuuksien yhdenvertaisuus, esteettömyys ja saavutettavuus, miesten ja naisten välinen tasa-arvo, vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteetinsä. Periaatteet ohjaavat sopimuksen täytäntöönpanoa ja koko sopimustekstin tulkintaa ja ne tulee ottaa huomioon läpileikkaavasti sopimuksen kaikkien artiklojen sisältöä tulkittaessa. Yleisillä periaatteilla kunnioitetaan vammaisen henkilön oikeutta olla vammaisen ja sopimuksen tarkoituksen mukaisesti vammaisen henkilön oikeutta nauttia täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista.

Vammaissopimuksen 5 artiklan mukaan kaikki henkilöt ovat yhdenvertaisia lain edessä ja lain mukaan ja ovat oikeutettuja ilman minkäänlaista syrjintää yhdenvertaiseen lakiin perustuvaan

HE 159/2018 vp

suojaan ja yhdenvertaisiin lakiin perustuviin etuihin. Artikla kieltää kaiken syrjinnän vammaisuuden perusteella ja takaa vammaisille henkilöille yhdenvertaisen ja tehokkaan oikeussuojan syrjintää vastaan syrjintäperusteesta riippumatta. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen kohdullisten mukautusten tekemisen. Erityistoimia, jotka ovat tarpeen vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden jouduttamiseksi tai saavuttamiseksi, ei katsota tämän yleissopimuksen tarkoittamaksi syrjinnäksi.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat ja takaavat yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille niiden lainkäyttövallan alaisille lapsille ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiansa tai muun laillisen huoltajansa rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua.

Euroopan unionista tehdyn sopimuksen 2 artiklassa mainitaan vähemmistöihin kuuluvien oikeudet unionin perustana olevina arvoina ja Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 10 artiklassa todetaan unionin pyrkivän politiikkojensa ja toimiensa määrittelyssä ja toteuttamisessa torjumaan kaiken mm. vammaisuuteen perustuvan syrjinnän. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 21 artiklan 1 kohdassa kielletään mm. vammaisuuteen perustuva syrjintä.

Vammaispalvelulakia koskevan ehdotuksen keskeisenä lähtökohtana on toteuttaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa. Vammaiset ihmiset ovat usein yhteiskunnassa muita heikommassa asemassa vammaisuutensa ja siitä seuraavien toimintarajoitteiden vuoksi. Yhdenvertaisuutta vahvistetaan ehdotuksessa sekä vammaisten ja vammaattomien henkilöiden välillä että vammaisten henkilöiden välillä. Näitä tavoitteita toteutetaan ehdotuksessa erityisesti palvelujen yksilöllistä tarveharkintaa ja itsemääräämisoikeutta koskevilla säännöksillä alla mainituin tavoin.

Ehdotuksen lähtökohtana oleva kahden lain yhdistäminen toteuttaa yhdenvertaisuutta. Nykyiset kahteen eri lakiin perustuvat säännökset ja eräiden palvelujen erilaiset maksuperusteet ovat voineet johtaa vammaisten henkilöiden eriarvoiseen kohteluun. Ehdotetussa laissa palvelujen saaminen ei perustuisi vamman tai sairauden lääketieteelliseen diagnoosiin vaan henkilön pitkäaikaisesta toimintarajoitteesta aiheutuvaan avun ja tuen tarpeeseen, jota arvioitaisiin yksilöllisesti. Tämä on myös vammaissopimuksen lähtökohta.

Yhdenvertaisuutta ja osallisuutta edistetään kaikissa ehdotettuun lakiin sisältyvissä palveluissa. Tämä toteutetaan säätämällä vammaispalvelujen yleisistä edellytyksistä ehdotuksen 2 §:ssä ja erilaisiin tarpeisiin soveltuvista erityispalveluista 6 -19 §:ssä sekä soveltamalla yksilöllistä tarveharkintaa riittävien ja sopivien palvelukokonaisuuksien luomiseksi. Lisäksi ehdotuksen 1 §:ään sisältyvä lain tarkoitusta koskeva säännös, joka vastaa vammaissopimuksen 3 artiklan periaatteita, ohjaa kaikkien palvelujen soveltamista.

Yhdenvertaisuutta ja osallisuutta kaikkia palveluja koskevassa asiakasprosessissa turvataan ehdotuksen 3 - 5 §:ssä. Niissä säädetään vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukemisesta, palvelutarpeen arvioinnista ja asiakassuunnitelmasta sekä päätöksenteosta ja palvelujen toteuttamisesta. Jotta nämä oikeudet voisivat toteutua ehdotettujen palvelujen avulla, vammaisen henkilön on voitava olla osallisena koko asiakasprosessin ajan ehdotettujen säännösten mukaisesti.

Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Julkisen vallan on itse pidättäydyttävä

loukkaamasta näitä oikeuksia, mutta sen on myös luotava olosuhteet, joissa kyseiset perusoikeudet nauttivat suojaa yksityisiä loukkauksia vastaan.

Yksilön oikeus elämään on perusoikeuksista tärkein. Säännös kattaa tietyissä tilanteissa myös erityisvelvollisuuden suojan antamiseen ja kytkeytyy erityisen läheisesti 19 §:n 1 momentissa turvattuun oikeuteen välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa henkilöön käyviä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan.

Oikeudella henkilökohtaiseen koskemattomuuteen on läheinen yhteys perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Ruumiillisen koskemattomuuden lisäksi henkilökohtaisen koskemattomuuden suojan piiriin kuuluu myös merkittävä puuttuminen yksilön henkiseen koskemattomuuteen silloinkin, kun tällaista puuttumista ei voida katsoa samassa pykälässä kielletyksi ihmisarvon vastaiseksi kohteluksi. Perusoikeuksia koskevan hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp) perustelujen mukaan henkilökohtaisen koskemattomuuden asema perusoikeutena asettaa siihen puuttumiselle korkean kynnyksen. Rajoitusten tulee perustua lakiin ja täyttää tulkintakäytännössä täsmentyvät hyväksyttävyyss- ja välttämättömyysvaatimukset. Perustuslakivaliokunta on käytännössään katsonut itsemääräämisoikeuden kiinnittyvän useisiin perusoikeuksiin, erityisesti perustuslain 7 §:n säännöksiin henkilökohtaisesta vapaudesta ja koskemattomuudesta sekä perustuslain 10 §:n säännöksiin yksityiselämän suojasta. Perustuslailla suojatun yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan (ks. esim. PeVL 15/2015 vp, s. 3 ja PeVL 12/2016 vp, s. 2, PeVL 10/2012 vp, s. 2/II ja PeVL 24/2010 vp, s. 3/I).

Henkilökohtaista turvallisuutta koskeva säännös turvaa kyseistä oikeushyvää julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta mutta edellyttää myös valtiolta säädössuojaa oikeuksien turvaamiseksi ulkopuolisia loukkauksia vastaan. Erityisesti henkilökohtainen turvallisuus korostaa julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta. Viranomaisen laiminlyönti toteuttaa vaaran torjumiseksi siltä olosuhteiden valossa edellytettäviä toimenpiteitä voi merkitä mainitun oikeuden loukkausta.

Perustuslain 7 §:n 2 momentin sisältämä ehdottomaan muotoon kirjoitettu ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kielto koskee sekä fyysistä että henkistä kohtelua. Se on tarkoitettu kattamaan kaikki julmat, epäinhimilliset tai halventavat rangaistuksen tai muun kohtelun muodot.

Ehdotetuista säännöksistä etenkin henkilökohtainen apu (8 -10 §), asumisen tuen kokonaisuus (11 -13 §) sekä liikkumisen tuki (16 -17 §) toteuttavat oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Mainitut palvelut turvaavat palvelutarpeeseen vastaamisen lisäksi erityisesti henkilön itsemääräämisoikeutta. Henkilökohtaisen avun kohdalla tämä toteutuu muun muassa sen eri toteuttamistapoja koskevan sääntelyn kautta. Henkilökohtainen apu päivittäisissä toimissa suoriutumiseen voi puolestaan mahdollistaa henkilön itsemääräämisoikeuden kannalta keskeisiä asumisen ja liikkumisen palveluja.

Mainitut palvelut toteuttavat myös vastaavia vammaissopimuksessa, lapsen oikeuksien sopimuksessa, uudistetussa Euroopan sosiaalisessa peruskirjassa ja EU:n perusoikeuskirjassa turvattuja oikeuksia.

Yksityiselämän suoja

Perustuslain 10 §:ssä säädetään yksityiselämän suojasta. Säännöksen mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityk-

sen perustelujen mukaan pykälän 1 momentissa säännellyn yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivastaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Yksityiselämään kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. Yksityiselämä, kunnia ja kotirauha eivät kaikissa tilanteissa ole täysin toisistaan erotettavissa. Perustelujen mukaan yksityiselämä käsitteenä voidaan ymmärtää henkilön yksityistä piiriä koskevaksi yleiskäsitteeksi. Myös perhe-elämä kuuluu säännöksessä tarkoitetun yksityiselämän suojan piiriin, vaikka siitä ei ole säännöksessä erillistä mainintaa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 17 artiklassa perhe-elämän suoja turvataan yksityiselämän suojan rinnalla.

Vammaissopimuksen 22 artiklalla turvataan vammaisten henkilöiden oikeus yksityiselämän, kunnian ja maineen suojaan. Artiklan mukaan vammaisen henkilön yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon tai muunlaiseen viestintään ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua eikä hänen kunniaansa ja mainettaan saa laittomasti loukata. Lisäksi vammaisten henkilöiden henkilökohtaisten sekä terveyteen ja kuntoutukseen liittyvien tietojen yksityisyyttä on suojattava. Artiklan voidaan katsoa liittyvän yleissopimuksen 12 artiklassa turvatuun oikeudelliseen kelpoisuuteen, ja erityisesti siinä määritellyn tuetun päätöksenteon sekä 14 artiklassa turvatuun henkilön vapauden ja turvallisuuden toteutumiseen. Artiklalla on erityistä merkitystä vammaisten henkilöiden asumiseen ja avustamiseen liittyen sekä vammaista henkilöä koskevien tietojen jakamisessa paitsi muille henkilöille myös vammaiselle henkilölle itselleen. Lisäksi vammaisten henkilöiden oikeudesta itsenäiseen elämään ja osallisuuteen yhteisössä säädetään sopimuksen 19 artiklassa.

Ehdotetuista säännöksistä etenkin valmennus ja tuki (7 §), henkilökohtainen apu (8-10 §) ja asumisen tuki sekä oikeus esteettömään asumiseen (11-13 §) sekä liikkumisen tuki (16-17§) toteuttavat oikeutta yksityiselämän suojaan. Mainitut palvelut toteuttavat myös vastaavia vammaissopimuksessa sekä muissa ehdotuksessa mainituissa kansainvälisissä sopimuksissa säädettyjä oikeuksia.

Oikeus sosiaaliturvaan

Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Säännös on muista perusoikeuksista poiketen kirjoitettu subjektiivisen oikeuden muotoon. Oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon on viimesijainen vähimmäissuoja, joka yhteiskunnan on kaikissa olosuhteissa taattava. Edellytyksenä on, että henkilö ei kykene hankkimaan tällaista turvaa omalla toiminnallaan taikka saa sitä muista sosiaaliturvajärjestelmistä tai muilta henkilöiltä. Kysymys on julkiseen valtaan kohdistuvasta yksilöä koskevasta vastuusta. Säännös edellyttää ihmisarvoisen elämän edellytykset turvaavien palvelujen järjestämistä, joihin kuuluvat esimerkiksi välttämättömän ravinnon ja asumisen järjestäminen. Käytännössä säännöksen tarkoittaman turvan järjestäminen edellyttää alemman asteista lainsäädäntöä.

Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystyöpalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Mainitun säännöksen 4 momentin mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä. Sääntelykokonaisuuden tarkoituksena on toteuttaa perustuslain 19 §:n 3 momentissa julkiselle vallalle osoitettua tehtävää turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystyöpalvelut sekä tukea perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Perustuslain säännöksellä ei määritellä

HE 159/2018 vp

näiden palvelujen järjestämistapaa, vaan sillä veloitetaan julkinen valta turvaamaan palvelujen saatavuus (HE 309/1993 vp, s. 71/I, ks. myös esim. PeVL 20/2004 vp, s. 2/II). Palvelujen järjestämistapaan ja saatavuuteen vaikuttavat välillisesti myös muut perusoikeudet, kuten yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto tai oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Palvelujen riittävyyttä arvioitaessa voidaan lähtökohtana edellä mainitun hallituksen esityksen mukaan pitää sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä (HE 309/1993 vp, s. 71/II, ks. myös esim. PeVL 20/2004 vp, s. 2/II ja PeVL 30/2013 vp, s. 3/I). Lauseke lailla toteutettavasta tarkemmasta sääntelystä jättää lainsäätäjälle liikkumavaraa oikeuksien sääntelyssä ja viittaa siihen, että perusoikeuden täsmällinen sisältö määräytyy perusoikeussäännöksen ja tavallisen lainsäädännön muodostaman kokonaisuuden pohjalta (PeVM 25/1994 vp, s. 5—6).

Ehdotukseen sisältyvillä erityispalveluilla turvattaisiin vammaisen henkilön perustuslain 19 §:n 1 ja 3 momentissa tarkoitetut oikeudet. Erityispalveluista säädetään ehdotuksen 6 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan maakunnan on järjestettävä vammaiselle henkilölle siten kuin tässä laissa säädetään: valmennusta ja tukea, henkilökohtaista apua, asumisen tukea, tukea esteettömään asumiseen, lyhytaikaista huolenpitoa, päiväaikaista toimintaa sekä liikkumisen tukea. Näihin oikeuksiin henkilöllä on subjektiivinen oikeus. Lisäksi 2 momentin mukaan maakunta voi määrärahojen puitteissa antaa vammaiselle henkilölle ehdotetussa laissa tarkoitettua taloudellista tukea tai järjestää muita lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarvittavia palveluja. Ehdotuksen mukaan henkilön palvelukokonaisuus harkitaan ja siitä tehdään päätös yksilölliseen tarvearviointiin perustuen asiakasprosessissa, jossa vammaisen henkilö on osallisena (3—5 §).

Henkilökohtainen apu

Ehdotuksen 8 §:ään sisältyvällä henkilökohtaisella avulla on yhteys perustuslain 19 §:n 1 ja 3 momentissa tarkoitettuihin välttämättömään huolenpitoon ja riittäviin sosiaali- ja terveystalouteen sekä 7 §:n 1 momentin sisältämiin oikeuksiin mukaan lukien itsemääräämisoikeus. Lisäksi henkilökohtaisella avulla toteutetaan perustuslain 6 ja 10 §:n turvaamia yhdenvertaisuuden ja yksityisyyden suojaa.

Henkilökohtaista apua myönnetään sosiaalipalveluna turvaamaan ihmisarvoisen elämän edellytysten vähimmäistaso, jos henkilö ei kykene itse tällaista turvaa hankkimaan tai ei saa sitä muista palveluista tai muilta henkilöiltä. Sosiaalipalveluna toteutettavan henkilökohtaisen avun käyttö ei saa kuitenkaan johtaa vammaisen henkilön perusoikeuksien vaarantumiseen. Tämän vuoksi henkilökohtaista apua koskeviin säännöksiin on tehty tarkennuksia voimavaraedellytyksen (8 § 2), hoitotoimenpiteiden (8 § 3), palvelun toteuttamistavoista päättämisen (9 § 2) sekä työnantajamallin edellytysten (10 § 2 ja 3) osalta.

Vammaissopimuksen 19 artiklalla turvataan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen oikeus elää yhteisössä. Sopimuspuolten tehtävänä on turvata tehokkaat ja asianmukaiset toimet, jotta vammaiset henkilöt pystyvät nauttimaan tästä oikeudesta täysimääräisesti. Sopimuspuolten tulee myös varmistaa, että saatavilla on valikoima kotiin annettavia palveluja sekä asumis- ja laitospalveluja sekä muita yhteiskunnan tukipalveluja mukaan lukien henkilökohtaista apua, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä sekä estämään eristämistä tai erotte-
luu yhteisöstä.

Sääntely on merkityksellistä myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan kannalta, jossa on turvattu oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän suojasta. Määräyksen keskeisenä tarkoituksena on suojata yksilöä viranomaisen mielivaltaiselta puuttumiselta yksityiselämään (PeVL 15/2015 vp, s. 4).

Henkilökohtaisen avun voimavaraedellytys

Henkilökohtaisella avulla toteutetaan vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta, mikä oikeus sisältyy perustuslain 7 §:n 1 momentin suojaaman oikeuden piiriin. Ehdotetun lain 8 §:n 2 momentin mukaan ”henkilökohtaisen avun tarkoitus on auttaa vammaista henkilöä toteuttamaan omia valintojaan yhdenvertaisesti muiden kanssa niissä toiminnoissa, joissa toimintarajoite estää toiminnon tekemisen itse”. Yksilöllisen tarpeen mukaisen palvelun järjestäminen henkilökohtaisena apuna eikä jonakin muuna palveluna kuten asumispalveluna, edellyttää ehdotetun 8 §:n 2 momentin mukaan sitä, että vammaisella henkilöllä on voimavaroja määritellä avun sisältö eli se, mitä tehdään, missä tehdään ja milloin tehdään. Voimavarasäännöksellä turvataan siten mainittua henkilökohtaisen avun tarkoitusta.

Henkilökohtaisen avun palveluun sisältyvällä voimavaraedellytyksellä julkinen valta suojaa myös henkilön oikeutta fyysiseen ja henkiseen koskemattomuuteen. Tämä toteutuu sitä kautta, että henkilö kykenee itse tai tuettuna määrittelemään palvelun sisältöä ja näin toteuttamaan itsemääräämisoikeuttaan. Perustuslain 7 §:n 1 momentti edellyttää, että julkisen vallan on itse pidättäytyttävä loukkaamasta näitä oikeuksia, mutta sen on myös luotava olosuhteet, joissa kyseiset perusoikeudet nauttivat suojaa yksityisiä loukkauksia vastaan.

Hoitotoimenpiteet osana henkilökohtaista apua

Ehdotetun lain 8 §:n 3 momentin mukaan: ”Sen estämättä mitä 2 momentissa säädetään, henkilökohtaiseen apuun voi osana palvelun kokonaisuutta kuulua sellaisia hoitotoimenpiteitä, jotka ovat välttämättömiä henkilön itsenäiselle suoriutumislle ja jotka hän voisi tehdä itse ilman toimintarajoitetta. Edellytyksenä näiden hoitotoimenpiteiden suorittamiselle on, että maakunnan liikelaitos antaa vammaiselle henkilölle ja tämän avustajalle näihin toimenpiteisiin vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen edellyttämän perehdytyksen sekä mahdollisuuden jatkuvaan ohjaukseen.” Näitä toimenpiteitä voisivat avustajina tehdä terveydenhuollon ammattihenkilöt sekä muut henkilöt. Säännöksellä on liittymäkohta perustuslain 19 §:n 1 ja 3 momenttiin, 7 §:n 1 momenttiin sekä 6 §:ään.

Osalla vammaisista henkilöistä itsenäinen asuminen, työssä käynti ja opiskelu sekä muuhun tavanomaisen elämään osallistuminen yhdenvertaisesti muiden kanssa voi edellyttää apua esimerkiksi haavan hoidossa, katetroinnissa tai hengityslaitteen toiminnan varmistamisessa. Nämä toimenpiteet ovat sinällään luokiteltavissa terveydenhuollon hoitotoimenpiteiksi mutta ne ovat ehdotuksen mukaan osa henkilökohtaista apua, jos ne ovat välttämättömiä vammaisen henkilön itsenäisen suoriutumisen kannalta. Tällaisten hoitotoimenpiteiden sisällyttäminen henkilökohtaiseen apuun mahdollistaisi sen, että myös mainitun sisällöistä apua tarvitseva vammaisen henkilö voi elää itsenäistä elämää yhdenvertaisesti muiden kanssa ja esimerkiksi asua omassa kodissaan. (PeVL 15/2015 vp, s. 3).

Tarve sisällyttää henkilökohtaiseen apuun edellä kuvattuja hoitotoimenpiteitä liittyisi myös hengityshalvauspotilaiden asiakasmaksulain ja -asetuksen säännöksiin perustuvan erityisaseaman purkamiseen, joka on tarkoitus toteuttaa vireillä olevan asiakasmaksulainsäädännön uudistamisen yhteydessä. Nykyiset hengityshalvauspotilaat, jotka ovat laitoshoidossa myös muualla kuin sairaalassa asuessaan, tulisivat jatkossa sosiaali- ja terveydenhuollon avopalvelujen piiriin ja heidän sosiaalipalvelunsa järjestettäisiin pääosin ehdotetun lain mukaisina erityispalveluina. Ehdotettu muutos toteuttaisi tämän asiakasryhmän yhdenvertaista oikeutta palveluihin sekä itsemääräämisoikeutta. (PeVL 15/2015 vp, s. 3).

Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Sosiaalipalvelun riittävyyttä arvioitaessa lähtökohtana pidetään sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Perustuslain 7 §:n 1 momentilla turvataan henkilön itsemääräämisoikeutta sekä toisaalta oikeutta elämään. Ehdotetulla 8

HE 159/2018 vp

§:n 3 momentin mukaisella sääntelyllä ”maakunnan liikelaitos antaa vammaiselle henkilölle ja tämän avustajalle näihin toimenpiteisiin vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen edellyttämän perehdytyksen sekä mahdollisuuden jatkuvaan ohjaukseen” varmistettaisiin osaltaan, että kyseiset hoitotoimenpiteet on mahdollista tehdä asianmukaisesti ja turvallisesti erityisesti silloin, jos avustajana toimii muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö. Mainitulla sääntelyllä turvattaisiin riittäviä sosiaali- ja terveystalveluja sekä oikeutta elämään.

Hoitotoimenpiteillä koskevalla sääntelyllä mahdollistettaisiin myös ehdotuksen 10 §:ssä säännellyn henkilökohtaisen avun työnantajamallin käyttöä ja samalla myös vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden toteutumista sekä yhdenvertaisuutta esimerkiksi asumisessa ja muussa tavanomaisessa elämässä.

Vammaisia lapsia ja nuoria koskeva sääntely

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Tämä perusoikeus on otettu läpileikkaavasti huomioon lakiehdotuksessa.

Vammaissopimuksen vammaisia lapsia koskevan 7 artiklan mukaan sopimuspuolet toteuttavat kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Sopimuspuolten tulee myös varmistaa, että vammaisilla lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja että heidän näkemyksilleen annetaan asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti, yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja että heillä on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Lapsen oikeuksista säädetään myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 artiklassa.

Lapsen oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin toteutetaan ehdotuksen 3 §:n 4 momentissa ja 5 §:n 4 momentissa. Ehdotetun 3 §:n 4 momentin mukaan lapsen ja nuoren mielipiteen selvittämisestä säädetään viittauksella sosiaalihuoltolain 32 §:ään. Lisäksi lapselle ja nuorelle on turvattava riittävä apu ja tuki tiedonsaantiin, kommunikointiin ja vuorovaikutukseen. Ehdotetun 5 §:n 4 momentin mukaan vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamisessa on otettava huomioon lapsen tai nuoren ikä ja kehitysvaihe, mielipide, perhesuhteet ja muut läheiset ihmissuhteet sekä osallisuus ja toimintamahdollisuudet lapsen tai nuoren omassa toimintaympäristössä. Palvelut on toteutettava siten, että ne turvaavat lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja kehityksen hänen yksilöllisten valmiuksiensa mukaisesti.

Lapsen asuminen muulla kuin oman perheen kanssa

Ehdotetun lain asumisen tukea koskevan sääntelyn tarkoituksena on mahdollistaa se, että myös vaativaa ja monialaista apua ja tukea tarvitsevat vammaiset henkilöt voivat avopalvelujen turvin asua mahdollisimman itsenäisesti. Ehdotetun lain 11 §:n mukaan vammaisten henkilöiden asuminen ja siihen liittyvät palvelut olisi järjestettävä ensisijaisesti henkilön itse valitsemaan asuntoon ja asuinpaikkaan. Myös vammaisten lasten asuminen ja palvelut olisi riittävin tukitoimin ja palveluin järjestettävä ensisijaisesti oman perheen kanssa.

Ehdotetun lain 12 §:n säännös vammaisen lapsen asumisen tuesta liittyy perustuslain 10 §:ssä turvattuun perhe-elämän suojaan. Ehdotuksen 12 §:ssä mahdollistetaan tietyn edellytyksin lapsen asuminen muualla kuin oman perheensä kanssa. Säännöksellä turvattaisiin lapsen oikeutta perustuslain 7 §:n 1 momentissa ja 19 §:n 3 momentissa säädettyihin perusoikeuksiin.

Ehdotetulla sääntelyllä toteutettaisiin sosiaalihuoltolain 5 §:n edellyttämää lapsen edun huomioon ottamista sekä lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan ja vammaissopimuksen 7 artiklan edellyttämää lapsen edun turvaamista sekä uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan 17 artiklan 1. c kohtaa, jossa taataan valtion taholta suojelu ja erityinen apu lapsille ja nuorille, jotka väliaikaisesti tai pysyvästi eivät saa perheensä tukea.

Puuttuminen perustuslain 10 §:ssä säädettyyn yksityiselämän suojaan perustuslain 7 §:n 1 momentin suojaaman oikeuden turvaamiseksi on lakiehdotuksen 12 §:ssä säädetty mahdolliseksi vain sen 2 momentissa säädetyn edellytyksin sekä lapsen huoltajien suostumuksella.

Ehdotetun 12 §:n 2 momentin mukaan ”lapsen asumisen tuen järjestämisen edellytyksenä muualla kuin oman perheen kanssa on huoltajien suostumus. Jos lapsen ja perheen saamat palvelut ja muu perheen tuki eivät riitä lapsen edun mukaisen huolenpidon turvaamiseen kotona, huoltajien hakemuksesta on arvioitava 4 §:n mukaisesti, miten lapsen asuminen ja huolenpito voidaan järjestää. Arvio on tehtävä moniammatillisessa asiantuntijaryhmässä, jossa on riittävä sosiaalityön, psykologian, lääketieteen sekä tarvittaessa muiden alojen asiantuntemus. Lapsen mielipide on ennen päätöksen tekemistä selvitettävä siten kuin 3 §:ssä säädetään”. Sääntelyn tarkoitus on toteuttaa perustuslain 19 §:ssä säädettyä oikeutta välttämättömään huolenpitoon ja riittäviin sosiaali- ja terveystalveluihin eikä kysymyksessä arvioida olevan vammaissopimuksen 23 artiklan 4 kohdassa tarkoitettu kielto erottaa lasta vanhemmistaan lapsen tai vanhempien vammaisuuden perusteella.

Lisäksi 12 §:n 3 momentissa säädettyin tavoin huolehdittaisiin lapsen asuinpaikan valinnassa ja palvelujen järjestämisessä huomioon otettavista seikoista. Säännöksen mukaan ”sen lisäksi mitä 5 §:n 4 momentissa säädetään, lapsen asumisen tuen järjestämisessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tarpeisiin ja niitä vastaavaan henkilöstön osaamiseen, lapsen ja perheenjäsenten ja muiden läheisten yhteydenpitoon ja ihmissuhteiden ylläpitämiseen sekä hoidon ja huolenpidon jatkuvuuteen. Lapsen asumisen tuki on järjestettävä niin, että asuinpaikan etäisyys ei ole este yhteydenpidolle lapselle läheisiin henkilöihin. Lapsen asumisen tuki muualla kuin oman perheen kanssa voidaan järjestää perhehoitona tai 11 §:n mukaisena asumisen tukena palveluyksikössä, jossa hoidetaan samanaikaisesti enintään seitsemää lasta”. Säännös toteuttaa myös vammaissopimuksen 23 artiklaa kodin ja perheen kunnioittamisesta, joka velvoittaa sopimuspuolet varmistamaan muun muassa sen, että ”jolleivat lapsen lähiomaiset pysty huolehtimaan hänestä, lapsen asuminen järjestetään viimesijaisesti lähiyhteisössä, perheenomaisissa olosuhteissa”.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon hänen vanhempiensa, laillisten huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. Tähän pyrkien sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin. Sopimusvaltiot takaavat, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä, jotka koskevat erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa. Sopimuksen 23 artiklan mukaan henkisesti tai ruumiillisesti vammaisen lapsen tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan.

Ehdotetun lain peruste vammaisen lapsen asumisen ja hänen hoitonsa ja huolenpitonsa turvaavien palvelujen järjestämiselle muualla kuin oman perheen kanssa poikkeaisi lastensuojelulain perusteella kodin ulkopuolelle tehtävistä sijoituksista. Vammaisen lapsen yksilöllisen kohtelun vaatimus edellyttää, että lapsen yksilölliset ominaisuudet ja niistä johtuvat erityistarpeet otetaan huomioon palvelujen järjestämisessä ja että lapsen osallisuus, hyvinvointi ja kehitys turvataan. Lastensuojelun tavoitteet ovat osin erilaisia kuin ehdotetun lain, jonka mukaisilla palveluilla vastataan pitkäaikaisiin, usein pysyviin avun ja tuen tarpeeseen. Vammaisen lapsen avun ja tuen tarve ei yleensä poistu tai vähene hänen aikuistuuksaan toisin kuin lastensuojelussa, jonka perusteet lakkaavat jälkihuollon toimenpiteiden päättyessä 21-vuotiaana. Lastensuojelun tukitoimien tarkoituksena on ensisijaisesti aikaansaada muutos lapsen kehityksen ja terveyden kannalta negatiivisissa kasvuolosuhteissa. Niillä ei pystytä vaikuttamaan lapsen vammaan tai sairauden aiheuttamaan toimintarajoitteeseen ja siitä aiheutuvaan tuen tarpeeseen, eikä niitä ole myöskään tarkoitettu ylläpitäväksi tueksi.

Varhaiskasvatus osana valmennusta ja tukea

Ehdotuksen 7 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan vammaisella henkilöllä on oikeus saada välttämättä tarvitsemaansa valmennusta ja tukea tiedollisten tai toiminnallisten tai sosiaalisissa vuorovaikutuksissa tarvittavien taitojen harjoittelemisessa. Kohdassa tarkoitettuun valmennukseen ja tukeen sisältyisi myös mahdollisuus saada varhaiskasvatusta ehdotetun lain mukaisena maksuttomana valmennuksen ja tuen palveluna. Palvelu laajennettaisiin koskemaan niitä vammaisia lapsia, joilla palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman perusteella olisi välttämätön tarve varhaiskasvatukseen nimenomaan osallisuutta tukevana toimintana. Nykyään niin sanottua kuntouttavaa varhaiskasvatusta järjestetään osana kehitysvammalain mukais-ta erityishuoltoa kehitysvammalain 1 §:n soveltamisalaan kuuluville lapsille.

Perustuslakivaliokunta on antanut lausunnon varhaiskasvatustalakesityksestä (HE 40/2018 vp). Lausunnossa (PeVL 17/2018 vp) perustuslakivaliokunta huomauttaa, että varhaiskasvatusta koskevaa sääntelyä on edelleen arvioitava perustuslain 19 §:n 3 momentissa tarkoitettuna sosiaalipalveluna, johon kohdistuu riittävyysvaatimus, sekä yhtenä keinona toteuttaa julkisen vallan velvollisuutta tukea lapsen huolenpidosta vastaavia. Siirtyminen käyttämään lainsäädännössä termiä varhaiskasvatus on kuitenkin tuonut arviointiin mukaan myös perustuslain 16 §:n 2 momentin mukaisen sivistyksellisten oikeuksien elementin (ks. myös PeVL 12/2015 vp, s. 3). Varhaiskasvatus toteuttaa täten perustuslain 19 §:n 3 momentissa asetettua velvollisuutta turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistää väestön terveyttä sekä tukea perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu (PeVL 21/2016 vp, s. 2).

Perustuslakivaliokunta on lausunnossa arvioinut vammaisten henkilöiden asemaa koulutusjärjestelmässä tukeutuen perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuussäännökseen ja perustuslain 16 §:n 2 momenttiin, jonka perusteella julkisen vallan on turvattava jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta. Viittauksella erityisten tarpeiden mukaisuuteen tarkoitetaan valiokunnan mukaan muun muassa sitä, että julkisen vallan on pyrittävä vähentämään ja poistamaan terveydentilan tai vammaisuuden opiskelulle aiheuttamia mahdollisia esteitä. Valiokunta on tässä yhteydessä kiinnittänyt huomiota myös YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen. Sopimuksen 24 artiklassa korostetaan muun muassa sitä, ettei vammaisia henkilöitä saa sulkea koulutusjärjestelmän ulkopuolelle ja että heitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaisia kohtuullisia mukautuksia (ks. PeVL 60/2010 vp, s. 3/I).

Perustuslakivaliokunnan mukaan varhaiskasvatustalakesitykseen ei sisälly erityisiä säännöksiä vammaisen tai muun erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen tukitoimien järjestämisestä varhaiskasvatuksessa. Valiokunnan mielestä laissa on säännösperustaisesti turvattava vammaisten lasten yhdenvertainen oikeus varhaiskasvatukseen tosiasialliseen toteutumiseen. Laissa on myös säädettävä vammaisten lasten tukitoimien vaikutuksista varhaiskasvatukseen henkilöstötoimitukseen. Eduskunnan sivistysvaliokunta täydensi perustuslakivaliokunnan kehotuksesta sääntelyä varhaiskasvatukseen yhdenvertaisen toteutumisen turvaamiseksi. Lakiehdotukseen lisätyn 7 §:n 2 momentin mukaan lapsen oikeuteen saada kehityksensä ja hyvinvointinsa tueksi sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimia ja palveluja sovelletaan sosiaalihuoltolakia (1301/2014), vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annettua lakia (380/1987), kehitysvammaisten erityishuollosta annettua lakia (519/1977) ja terveydenhuoltolakia (1326/2010) sekä mitä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista muualla laissa säädetään (SiVM 5/2018 vp).

Ehdotetulla sääntelyllä toteutettaisiin oikeutta perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaisesti riittäviin sosiaalipalveluihin sekä 16 §:n 2 momentin sivistyksellisiä oikeuksia.

HE 159/2018 vp

Ehdotettua sääntelyä on arvioitava perustuslain 6 §:n turvaaman yhdenvertaisuuden kannalta suhteessa kaikkiin lapsiin siitä näkökulmasta, onko ehdotetulle sääntelylle olemassa 2 momentin edellyttämä hyväksyttävä peruste. Olennaista on, voidaanko erottelu perustella perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävällä tavalla (HE 309/1993 vp, s. 44/I, PeVL 14/2006 vp, s. 2/I, PeVL 25/2006 vp, s. 2/I). Ehdotettu sääntely tarjoaisi vammaispalvelulain perusteella osallisuutta tukevana toimintana maksutonta varhaiskasvatusta niille lapsille, joilla arvioitaisiin olevan välttämätön tarve varhaiskasvatukseen nimenomaan osallisuutta tukevan toiminnan näkökulmasta ja joilla olisi muutoin erityinen riski jäädä vammaisuutensa vuoksi varhaiskasvatuksen ulkopuolelle. Varhaiskasvatuksen sisältö olisi kaikille lapsille sama mutta sen merkitys oppimista ja osallisuutta tukevana toimintana korostuisi tuen tarvitsijan näkökulmasta. Vammaispalveluna järjestettävän varhaiskasvatuksen maksuttomuudella tuettaisiin perheitä lapsen varhaiskasvatukseen osallistumisessa. Tarkoitus olisi myös sitä kautta myötävaikuttaa lapsen osallistumiseen perusopetukseen ja myöhemmin muuhun toimintaan yhteiskunnassa. Välillisesti sääntely edistäisi varhaiskasvatuksen esteettömyyttä sekä voisi lisätä varhaiskasvatusta säädetyn henkilöstön tarvetta tai aiheuttaa tarvetta pienentää ryhmäkokoja, ja täten tukea vammaisten lasten erityisiä tarpeita. Sääntelyllä vaikutettaisiin perustuslain 19 §:n 3 momentissa sekä 16 §:n 2 momentissa säädettyjen sivistyksellisten oikeuksien toteutumiseen.

Muutoksenhaku ja muu oikeusturva

Jokaisella on perustuslain 21 §:n 1 momentin nojalla oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentin mukaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.

Ehdotetun muutoksenhakua hallinto-oikeuden päätökseen koskevan säännöksen mukaan muutosta hallinto-oikeuden päätökseen saisi hakea valittamalla vain, jos korkein hallinto-oikeus myöntää siihen valitusluvan. Sääntely merkitsisi valituslupajärjestelmän ulottamista kaikkiin lakiehdotuksessa tarkoitettuihin hallinto-oikeuden päätöksiin.

Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan (PeVL 55/2014 vp, s. 3 - 5) ottanut kantaa valitusluvan tarpeellisuuteen haettaessa muutosta hallinto-oikeuden päätökseen korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Valiokunta kehotti valtioneuvostoa arvioimaan mahdollisuutta edelleen kehittää korkeimman hallinto-oikeuden roolia hallintolainkäyttöä ylimmän asteen linja-ratkaisuin ohjaavan tuomioistuimen suuntaan. Tällaiselle kehitykselle ei valiokunnan mielestä ollut estettä perustuslain ylimpien tuomioistuinten tehtäviä koskevan 99 §:n tai oikeusturvan takaavan 21 §:n sen paremmin kuin kansainvälisten ihmisoikeussopimustenkaan näkökulmasta. Perustuslakivaliokunta nosti lausunnossaan esille muun muassa lastensuojelulain tahdonvastaisen huostaanoton ja katsoi, että myös kyseisissä asioissa valitusluvan käytön laajentamista on syytä selvittää. Valiokunta piti tärkeänä oikaisuvaatimusjärjestelmän ja valituslupajärjestelmän johdonmukaisen kehittämisen ja laajentamisen jatkamista.

Perustuslakivaliokunta on sosiaalihuoltolakia koskevassa lausunnossaan (PeVL 36/2014 vp, s. 4/II) samoin katsonut, että hallinto-oikeudellisen valituslupajärjestelmän hyväksyttävyyttä ja oikeasuhtaisuutta perustuslain 21 §:n kannalta tarkasteltaessa keskeistä on varmistua siitä, että muutoksenhakujärjestelmä kokonaisuutena turvaa sekä oikeusturvan saatavuuden ja riittävyyden että asian käsittelyn niin joutuisasti kuin se on oikeusturvavaatimuksen valossa mahdollista. Valituslupajärjestelmän piiriin ehdotetut päätökset olivat valiokunnan mielestä laadultaan sellaisia, että niiden kohdalla voitiin oikeusturvan takeiden kannalta pitää riittävänä pääsyä korkeimpaan hallinto-oikeuteen valitusluvan perusteella. Tapauskohtaista tarvetta saada asia ylimmän tuomioistuimen käsiteltäväksi turvasi valiokunnan mukaan se, että korkeimman hallinto-oikeuden on myönnettävä valituslupa, jos siihen on jokin hallintolainkäyttölain 13 §:n 2 momentissa mainittu peruste.

HE 159/2018 vp

Hallitus on arvioinut valitusluvan edellyttämistä ehdotukseen kuuluvissa asioissa ja katsoo sääntelyn perustuslain 21 §:n kannalta asianmukaiseksi.

Julkisen vallan velvoite turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen

Perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle säädetään velvoite turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Ehdotus toteuttaa mainittua velvoitetta, sillä sen keskeisenä lähtökohtana ja tavoitteena on edistää yhdenvertaisuuden toteutumista ja vahvistaa henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta. Ehdotuksella turvataan erityisesti perustuslain 6 §:ssä säädettyä yhdenvertaisuutta, perustuslain 7 §:n säännöstä elämästä, henkilökohtaisesta vapaudesta, koskemattomuudesta ja turvallisuudesta, 10 §:n säännöstä yksityiselämän suojasta sekä 19 §:n säännöstä sosiaaliturvasta. Mainittujen perusoikeussäännösten lisäksi ehdotuksella on liittymäkohtia perustuslain 1 §:n säännökseen, jonka mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Ehdotuksilla on myös yhteys kansanvaltaisuutta ja oikeusvaltioperiaatetta koskevaan perustuslain 2 §:ään, jonka mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Kansanvaltaisuutta ja oikeusvaltioperiaatetta voidaan pitää lähtökohtana julkisen vallan velvollisuuksien sisällön arvioimiselle. Edelleen ehdotukset liittyvät perustuslain 80 §:ään, jonka mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla.

Hallituksen käsityksen mukaan lakiehdotukset voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisyksityksessä. Hallitus pitää kuitenkin perustuslakivaliokunnan lausunnon pyytämistä tarkoituksenmukaisena, koska esitykseen sisältyy perusoikeuksien toteutumisen kannalta merkityksellisiä seikkoja.

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Vammaispalvelulaki

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on:

- 1) toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa;
- 2) ehkäistä ja poistaa esteitä, jotka rajoittavat vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen toteutumista yhteiskunnassa;
- 3) tukea vammaisen henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista;
- 4) turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut.

2 §

Lain soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön

Tässä laissa säädetään erityispalveluista niille vammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen johdosta välttämättä ja toistuvasti apua tai tukea tavanomaisessa elämässä.

Tätä lakia sovelletaan, jos henkilö ei saa sosiaalihuoltolain (1301/2014) tai ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetun lain (980/2012, jäljempänä *vanhuspalvelulaki*) tai muun lain perusteella riittäviä ja sopivia palveluja.

Palvelujen järjestämisvastuusta säädetään sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetussa laissa (/), jäljempänä *järjestämislaki*. Palvelujen tuottamisesta säädetään järjestämislaissa, sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamisesta annetussa laissa (/), jäljempänä *palveluntuottajalaki*, sekä asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa annetussa laissa (/), jäljempänä *valinnanvapauslaki*.

3 §

Vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukeminen

Palvelutarpeen arviointi sekä palvelujen suunnittelu, toteuttaminen ja toteutumisen seuranta on tehtävä yhteistyössä vammaisen henkilön kanssa. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000), jäljempänä *sosiaalihuollon asiakaslaki*, 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa palvelutarpeen arviointi sekä palvelujen suunnittelu, toteuttaminen ja toteutumisen seuranta on tehtävä yhteistyössä vammaisen henkilön ja hänen laillisen edustajansa taikka vammaisen henkilön ja hänen omaisensa tai muun läheisensä kanssa.

Asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista säädetään sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä sekä asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta mainitun lain 8—10 §:ssä. Asiakkaan osallistumisesta palvelutarpeen arviointiin sekä asiakassuunnitelman laatimiseen säädetään sosiaalihuoltolain 36, 39 ja 41 §:ssä.

Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta on tuettava hänen toimintakykynsä, ikänsä ja elämäntilanteensa edellyttämällä tavalla. Vammaisella henkilöllä on oikeus käyttää hänelle soveltuvaa kieltä ja kommunikointikeinoja ja häntä on tarvittaessa tuettava tiedon saannissa sekä oman mielipiteen muodostamisessa ja ilmaisemisessa.

Lapsen ja nuoren mielipiteen selvittämisestä säädetään sosiaalihuoltolain 32 §:ssä. Lapselle ja nuorelle on turvattava riittävä apu ja tuki tiedonsaantiin, kommunikointiin ja vuorovaikutukseen.

4 §

Palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma

Vammaisen henkilön palvelutarpeen arvioinnista säädetään sosiaalihuoltolain 36 ja 37 §:ssä.

Asiakassuunnitelman tekemisestä ja omatyöntekijästä säädetään sosiaalihuoltolain 39 ja 42 §:ssä. Palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman yhteydessä tehtävästä monialaisesta yhteistyöstä ja palvelujen yhteensovittamisesta säädetään sosiaalihuoltolain 41 §:ssä.

5 §

Päätöksenteko ja palvelujen toteuttaminen

Palveluja koskevasta päätöksenteosta ja päätösten toimeenpanosta säädetään sosiaalihuoltolain 45 ja 46 §:ssä. Pysyvästi tai pitkäaikaisesti tukea tarvitsevien palvelujen jatkuvuuden turvaamisesta säädetään sosiaalihuoltolain 38 §:n 3 momentissa.

Tämän lain perusteella annettavat palvelut on toteutettava sisällöltään, laadultaan ja laajuudeltaan vammaisen henkilön tarpeen ja edun mukaisina riippumatta valitusta palvelusta tai siitä, miten se tuotetaan. Palvelujen laadun määrittämisessä ja arvioinnissa on otettava tässä laissa säädetyn lisäksi huomioon, mitä sosiaalihuollon asiakaslaisissa, sosiaalihuoltolaisissa, valinnanvapauslaissa ja palveluntuottajalaissa säädetään palvelujen sisällöstä, tavoitteista, laadusta, suunnittelusta ja toteuttamisesta.

Maakunnan liikelaitoksen on huolehdittava siitä, että vammaisen henkilön ja tarvittaessa hänen perheensä yksilöllisen tarpeen mukaiset eri lakeihin perustuvat palvelut muodostavat tämän lain tarkoitusta toteuttavan yhteen sovitettun kokonaisuuden. Palvelukokonaisuudesta on tarvittaessa tehtävä sosiaalihuoltolain 46 §:n mukainen päätös.

Vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamisessa on otettava huomioon lapsen tai nuoren ikä ja kehitystaso, mielipide, perhesuhteet ja muut läheiset ihmissuhteet sekä osallisuus ja toimintamahdollisuudet lapsen tai nuoren omassa toimintaympäristössä. Palvelut on toteu-

HE 159/2018 vp

tettava siten, että ne turvaavat lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja kehityksen hänen yksilöllisten valmiuksiensa mukaisesti.

2 luku

Erityispalvelut

6 §

Avun ja tuen tarpeisiin vastaavat palvelut

Maakunnan on järjestettävä vammaiselle henkilölle siten kuin tässä laissa säädetään:

- 1) valmennusta ja tukea;
- 2) henkilökohtaista apua;
- 3) asumisen tukea;
- 4) tukea esteettömään asumiseen;
- 5) lyhytaikaista huolenpitoa;
- 6) päiväaikaista toimintaa;
- 7) liikkumisen tukea.

Maakunta voi määrärahojen puitteissa antaa vammaiselle henkilölle tässä laissa tarkoitettua taloudellista tukea tai järjestää muita lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarvittavia palveluja.

7 §

Valmennus ja tuki

Vammaisella henkilöllä on oikeus saada välttämättä tarvitsemaansa valmennusta ja tukea:

- 1) tiedollisten tai toiminnallisten tai sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tarvittavien taitojen harjoittelemisessa;
- 2) elämän muutostilanteissa;
- 3) kommunikoinnissa;
- 4) tavanomaisessa elämässä suoriutumisessa;
- 5) omaa elämää koskevassa päätöksenteossa.

Vammaisen henkilön perheellä ja muilla hänelle läheisillä henkilöillä on oikeus saada valmennusta ja tukea merkittävässä elämänmuutostilanteissa, jos se on välttämätöntä vammaisen henkilön palvelujen tarkoituksen toteuttamiseksi.

Vammaisen henkilön perheelle ja muille hänelle läheisille henkilöille voidaan järjestää valmennusta ja tukea silloin, kun se on tarpeen henkilön valmennukselle ja tuelle asiakassuunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden toteuttamiseksi.

Valmennuksen ja tuen tavoitteet ja sisältö sekä välttämätön määrä, kesto ja toteutustapa on määriteltävä vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Valmennusta ja tukea annetaan henkilökohtaisena tai ryhmässä toteutettavana palveluna taikka yhdistettynä muihin palveluihin. Palvelu sisältää sen toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset, jos vammaisella henkilöllä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

8 §

Henkilökohtainen apu

Vammaisella henkilöllä on oikeus saada henkilökohtaista apua, jos hän välttämättä ja toistuvasti tarvitsee toisen henkilön apua suoriutuakseen:

- 1) päivittäisissä toimissa;
- 2) työssä, opiskelussa tai muun lain nojalla järjestettävässä osallisuutta edistävässä toiminnassa; taikka

3) vapaa-ajan toiminnassa tai sosiaalisessa osallistumisessa.

Henkilökohtaisen avun tarkoitus on auttaa vammaista henkilöä toteuttamaan omia valintojaan yhdenvertaisesti muiden kanssa niissä toiminnoissa, joissa toimintarajoite estää toiminnon tekemisen itse. Henkilökohtaisen avun järjestäminen edellyttää, että vammaisella henkilöllä on voimavaroja määritellä avun sisältö. Henkilökohtaisella avulla vastataan tarpeisiin, jotka edellyttävät pääasiassa muuta kuin hoivaa, hoitoa tai vammaisen henkilön taikka toisen henkilön turvallisuuden varmistamista.

Sen estämättä mitä 2 momentissa säädetään, henkilökohtaiseen apuun voi osana palvelun kokonaisuutta kuulua sellaisia hoitotoimenpiteitä, jotka ovat välttämättömiä henkilön itsenäiselle suoriutumiseksi ja jotka hän voisi tehdä itse ilman toimintarajoitetta. Edellytyksenä näiden hoitotoimenpiteiden suorittamiselle on, että maakunnan liikelaitos antaa vammaiselle henkilölle ja tämän avustajalle näihin toimenpiteisiin vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen edellyttämän perehdytyksen sekä mahdollisuuden jatkuvaan ohjaukseen.

Vammaisella henkilöllä on oikeus saada henkilökohtaista apua 1 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitetuissa toiminnoissa siinä laajuudessa kuin hän sitä välttämättä tarvitsee. Lisäksi vammaisella henkilöllä on oikeus saada henkilökohtaista apua mainitun momentin 3 kohdassa tarkoitetuissa toiminnoissa vähintään 30 tuntia kuukaudessa, jollei tätä pienempi tuntimäärä riitä turvaamaan henkilön välttämätöntä avuntarvetta.

9 §

Henkilökohtaisen avun toteuttaminen

Henkilökohtainen apu toteutetaan maakuntalain 8 §:n tai valinnanvapauslain 24 §:n 4 momentin tai 27 §:n tarkoittamalla tavalla taikka tämän lain 10 §:ssä tarkoitettun työnantajamallin mukaisesti. Maakuntalaissa tai valinnanvapauslaissa tarkoitettujen toteuttamistapojen lisäksi maakunnan käytössä on oltava työnantajamalli.

Henkilökohtaisen avun toteuttamistavoista päätettäessä maakunnan liikelaitoksen on otettava huomioon vammaisen henkilön oma mielipide sekä asiakassuunnitelmassa määritelty avun tarve ja elämäntilanne kokonaisuudessaan. Työnantajamallin käyttämisen edellytyksistä säädetään lisäksi 10 §:n 2 momentissa. Henkilökohtaisena avustajana voi erityisestä syystä toimia vammaisen henkilön omainen tai muu läheinen henkilö, jos se on vammaisen henkilön edun mukaista.

Henkilökohtaisen avun sijaisjärjestelyjen toteuttamistavat avustajan poissaolotilanteiden ja työsuhteen päättymisen varalta on kirjattava asiakassuunnitelmaan ja sosiaalihuoltolain 45 §:n tai 46 §:n mukaiseen päätökseen.

10 §

Henkilökohtaisen avun työnantajamalli

Vammaisen henkilö voi palkata henkilökohtaisen avustajan työsopimuslain (55/2001) mukaiseen työsuhteeseen ja toimia tämän työnantajana maakunnan liikelaitoksen korvatuspalkkaamisesta aiheutuvat kustannukset siten kuin tässä pykälässä säädetään (*työnantajamalli*).

Työnantajamallia voidaan käyttää, jos työnantajaksi ryhtyvä henkilö kykenee vastaamaan työnantajan velvollisuuksista ja hän suostuu toimimaan työnantajana saatuaan maakunnan liikelaitokselta riittävän ja ymmärrettävän selvityksen työnantajan velvollisuuksista ja vastuista. Suostumus on kirjattava asiakassuunnitelmaan.

Maakunnan liikelaitoksen on vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaan annettava neuvontaa, ohjausta ja tukea työnantajamalliin liittyvissä käytännön asioissa. Maakunnan liikelaitoksella ei kuitenkaan ole velvollisuutta arvioida työoikeudellisia kysymyksiä.

Maakunnan liikelaitoksen on korvattava vammaiselle henkilölle kohtuullinen avustajan palkka, työnantajan lakisääteiset maksut ja korvaukset sekä muut työnantajana toimimisesta aiheutuvat välttämättömät ja kohtuulliset kulut mukaan lukien palkkahallinnon kulut. Avusta-

HE 159/2018 vp

jan palkka sekä työnantajana toimimisesta aiheutuvien kulujen perusteet ja korvaamistapa on kirjattava asiakassuunnitelmaan ja sosiaalihuoltolain 45 §:n tai 46 §:n mukaiseen päätökseen.

11 §

Asumisen tuki

Vammaisella henkilöllä on oikeus saada asumisen tukea, jos hän välttämättä ja toistuvasti tarvitsee toisen henkilön apua tai tukea asumisessa.

Asumisen tuki sisältää päivittäisissä toimissa tarvittavan avun ja tuen lisäksi ne palvelut, joita vammaisen henkilö tarvitsee hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi ja ylläpitämiseksi sekä osallisuuden, kommunikaation ja perhe-elämän mahdollistamiseksi. Asumisen tuen sisältö, määrä ja toteutustapa on määriteltävä vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Asumisen tuki voi sisältää tämän sekä muiden lakien perusteella annettavia palveluja, jotka muodostavat henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaisen palvelukokonaisuuden.

Asumisen tuki järjestetään ensisijaisesti vammaisen henkilön itse valitsemaan asuntoon ja asuinpaikkaan.

12 §

Lapsen asumisen tuki

Vammaisen lapsen asumisen tuki on järjestettävä lapsen oman perheen kanssa lapselle ja perheelle kotiin annettavilla palveluilla noudattaen 11 §:ää.

Lapsen asumisen tuen järjestäminen muualla kuin oman perheen kanssa edellyttää huoltajien suostumusta. Jos lapsen ja perheen saamat palvelut ja muu perheen tuki eivät riitä lapsen edun mukaisen huolenpidon turvaamiseen kotona, huoltajien hakemuksesta on arvioitava 4 §:n mukaisesti, miten lapsen asuminen ja huolenpito voidaan järjestää. Arvio on tehtävä moniammatillisessa asiantuntijaryhmässä, jossa on riittävä sosiaalityön, psykologian, lääketieteen sekä tarvittaessa muiden alojen asiantuntemus. Lapsen mielipide on ennen päätöksen tekemistä selvitettävä siten kuin 3 §:ssä säädetään.

Sen lisäksi mitä 5 §:n 4 momentissa säädetään, lapsen asumisen tuen järjestämisessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tarpeisiin ja niitä vastaavaan henkilöstön osaamiseen, lapsen ja perheenjäsenten ja muiden läheisten yhteydenpitoon ja ihmissuhteiden ylläpitämiseen sekä hoidon ja huolenpidon jatkuvuuteen. Lapsen asumisen tuki on järjestettävä niin, että asuinpaikan etäisyys ei ole este yhteydenpidolle lapselle läheisiin henkilöihin. Lapsen asumisen tuki muualla kuin oman perheen kanssa voidaan järjestää perhehoitona tai 11 §:n mukaisena asumisen tukena palveluyksikössä, jossa hoidetaan samanaikaisesti enintään seitsemää lasta.

Jos lapsi asuu tämän lain nojalla muualla kuin oman perheen kanssa, vanhemmat ja huoltajat vastaavat lapsen elatuksesta aiheutuvista kustannuksista.

13 §

Tuki esteettömään asumiseen

Vammaisella henkilöllä on oikeus saada korvaus vakituisen asunnon muutostöistä, itsenäisen suoriutumisen kotona mahdollistavista välineistä ja muista teknisistä ratkaisuisista aiheutuvista kohtuullisista kustannuksista, jos ne ovat hänen toimintarajoitteensa vuoksi välttämättömiä päivittäisissä toimissa, liikkumisessa tai muussa itsenäisessä suoriutumisessa. Korvausta palveluyksikössä olevan asunnon osalta myönnetään vain, jos henkilön yksilöllinen toimintarajoite sitä erityisen painavasta syystä edellyttää. Maakunnan liikelaitos voi myös antaa edellä tarkoitettuja välineitä ja muita teknisiä ratkaisuja korvauksetta vammaisen henkilön käytettäväksi.

HE 159/2018 vp

Asunnon muutostöistä aiheutuviksi korvattaviksi kustannuksiksi katsotaan myös muutostöiden suunnittelusta ja esteiden poistamisesta asunnon välittömästä lähiympäristöstä aiheutuvat kohtuulliset kustannukset.

Asunnon muutostyöt sekä itsenäisen suoriutumisen kotona mahdollistavat välineet ja muut tekniset ratkaisut on suunniteltava ja toteutettava vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Jos henkilö haluaa itse teettää tai hankkia 1 ja 2 momentissa tarkoitettuja muutostyöt tai muut itsenäistä suoriutumista mahdollistavat välineet sekä tekniset ratkaisut, maakunnan liikelaitoksen on pyynnöstä annettava hänelle arvio korvattavista kohtuullisista kustannuksista. Korvaus asunnon muutostöistä tai välineiden sekä muiden teknisten ratkaisujen hankkimisesta on haettava maakunnan liikelaitokselta viimeistään kuuden kuukauden kuluessa kustannusten syntymisestä.

14 §

Lyhytaikainen huolenpito

Vammaisella henkilöllä on oikeus saada lyhytaikaista huolenpitoa välttämättömän huolenpidon ja osallisuuden turvaamiseksi sekä huolenpidosta vastaavien henkilöiden hyvinvoinnin tukemiseksi.

Lyhytaikaisen huolenpidon sisältö, määrä, kesto ja toteutustapa on määriteltävä vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Lyhytaikainen huolenpito sisältää palvelun toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset, jos vammaisella henkilöllä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

15 §

Päiväaikainen toiminta

Vammaisella henkilöllä on oikeus päiväaikaiseen toimintaan, jos hän toimintarajoitteensa vuoksi tarvitsee erityistä sosiaalisen vuorovaikutuksen ja osallisuuden turvaavaa sekä toimintakykyä ylläpitävää palvelua eikä sosiaalihuoltolain 17 §:ssä tarkoitettu sosiaalinen kuntoutus, vuoden 1982 sosiaalihuoltolain (710/1982) 27 d §:ssä tarkoitettu työllistymistä tukeva toiminta tai 27 e §:ssä tarkoitettu työtoiminta taikka kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa (189/2001) tarkoitettu kuntouttava työtoiminta ole henkilön palvelutarpeeseen nähden sopiva tai riittävä palvelu. Maakunnalla ei ole velvollisuutta järjestää päiväaikaista toimintaa henkilölle, jonka toimeentulo perustuu pääosin vanhuuseläkkeeseen.

Päiväaikaista toimintaa on järjestettävä viitenä päivänä viikossa taikka harvemmin, jos siihen on vammaisen henkilön yksilölliseen tarpeeseen liittyvä erityinen syy. Päiväaikainen toiminta sisältää palvelun toteuttamiseksi tarpeelliset kuljetukset, jos vammaisella henkilöllä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä.

16 §

Liikkumisen tuki

Vammaisella henkilöllä on oikeus saada liikkumisen tuki kuljetuspalveluna hänelle soveltuvalla, esteettömällä ajoneuvolla, jos hänellä on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa eikä hän toimintarajoitteensa takia voi ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia käyttää julkista liikennettä. Kuljetuspalvelua on täydennettävä saattajapalvelulla, jos se on välttämätöntä.

Maakunnan liikelaitos voi vaihtoehtona kuljetuspalveluille antaa vammaisen henkilön käyttöön auton tai myöntää taloudellista tukea auton hankintaan, jos tämän tuen tarve liikkumisessa tavanomaisen elämän toiminnoissa on runsasta ja jatkuvaluonteista.

Liikkumisen tuen tarkoituksena on mahdollistaa vammaisen henkilön liikkuminen, joka liittyy:

- 1) työssä käymiseen;
- 2) opiskeluun;
- 3) muun lain nojalla järjestettävään osallisuutta edistävään toimintaan; tai
- 4) vapaa-ajan toimintaan, sosiaaliseen osallistumiseen ja muuhun tavanomaiseen elämään kuuluvaan toimintaan.

17 §

Kuljetuspalvelujen toteuttaminen

Edellä 16 §:n 1 momentissa tarkoitettujen kuljetuspalvelujen määrää ja alueellista ulottuvuutta sekä kohtuullisia kustannuksia arvioitaessa on otettava huomioon vammaisen henkilön liikkumisen tarve, muut käytettävissä olevat palvelut, matkan tarkoitus sekä 16 §:n 2 momentissa tarkoitettu liikkumisen tuki.

Kuljetuspalveluja työhön, opiskeluun ja muun lain nojalla järjestettävään osallisuutta edistävään toimintaan on järjestettävä niihin välttämättä tarvittava määrä. Näitä matkoja voi tehdä julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta annetun lain (916/2012) 1 luvun 9 §:ssä tarkoitetuilla työssäkäyntialueilla.

Kuljetuspalveluja vapaa-ajan toimintaan, sosiaaliseen osallistumiseen ja muuhun tavanomaiseen elämään kuuluvaan toimintaan on järjestettävä siten, että henkilö voi tehdä vähintään 18 yhdensuuntaista matkaa kuukaudessa asuinkunnan tai lähikunnan alueella. Nämä kuljetuspalvelut voidaan vaihtoehtoisesti henkilön suostumukseen perustuen järjestää kokonaan tai osittain siten, että hänelle myönnetään matkojen sijaan kuljetuspalveluja enintään maakunnan määrittämään kilometrimäärään asti kunta- tai maakuntarajojen estämättä. Maakunnan liikelaite voi päättää kuljetuspalvelujen jaksottamisesta korkeintaan yhden vuoden aikana käytettäväksi.

Kuljetuspalveluja voidaan yhdistellä toteutettavaksi samalla liikennevälineellä, jollei siitä aiheudu matkustusajan kohtuutonta pitenemistä tai muuta kohtuutonta haittaa vammaiselle henkilölle.

Jos maakunta on antanut vammaisen henkilön käyttöön auton, tällä on oikeus saada vähintään 24 yhdensuuntaista matkaa vuodessa vapaa-ajan toimintaan, sosiaaliseen osallistumiseen tai tavanomaiseen elämään kuuluvaan toimintaan, jollei tätä pienempi määrä riitä turvaamaan välttämätöntä liikkumista.

18 §

Taloudellinen tuki

Maakunnan liikelaite voi korvata vammaiselle henkilölle kustannukset, jotka hänelle aiheutuvat muiden kuin terveydenhuollon lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvien päivittäisissä toimissa, liikkumisessa, viestinnässä tai vapaa-ajan toiminnoissa tarvittavien välineiden sekä muiden teknisten ratkaisujen hankkimisesta. Lisäksi maakunnan liikelaite voi korvata erityisvaatetuksen tai –ravinnon hankkimisesta aiheutuvat ylimääräiset kustannukset.

Päivittäisissä toimissa, liikkumisessa, viestinnässä tai vapaa-ajan toiminnoissa tarvittavien välineiden sekä muiden teknisten ratkaisujen hankkimisesta aiheutuneista kustannuksista korvataan puolet. Kustannusten määrä arvioidaan aiheutuvien todellisten kustannusten perusteella. Vakiomalliseen välineeseen tai muihin teknisiin ratkaisuihin sekä autoon tai muuhun kul-

HE 159/2018 vp

kuvälineeseen tehdyt toimintarajoitteen edellyttämät välttämättömät muutostyöt korvataan kokonaan.

19 §

Muut palvelut

Maakunta voi antaa taloudellista tukea tai järjestää tämän lain mukaisina palveluina myös muita lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia palveluja.

3 luku

Muutoksenhaku

20 §

Oikaisuvaatimus

Tässä laissa tarkoitetussa asiassa annettuun päätökseen saa vaatia oikaisua maakuntalain 130 §:n 2 momentissa tarkoitetulta viranomaiselta siten kuin hallintolaissa (434/2003) säädetään.

21 §

Valitus hallinto-oikeuteen

Oikaisuvaatimuksen johdosta annettuun päätökseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään.

22 §

Muutoksenhaku hallinto-oikeuden päätökseen

Hallinto-oikeuden päätökseen saa hakea muutosta valittamalla vain, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan.

4 luku

Erinäiset säännökset

23 §

Palveluista perittävät maksut

Tämän lain mukaisten palveluiden maksullisuuden ja maksujen määrän perusteista säädetään sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetussa laissa (734/1992).

HE 159/2018 vp

24 §

Ulosmittauskielto

Tämän lain 18 §:n nojalla myönnettyä taloudellista tukea ei saa ulosmitata. Myöskään välinettä tai muuta teknistä ratkaisua, jonka hankkimiseen on myönnetty 18 §:n nojalla taloudellista tukea, ei saa ulosmitata.

25 §

Vakuutuslaitoksen korvaus

Jos vakuutuslaitoksen tulee suorittaa vammaiselle henkilölle korvausta työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015), maatalousyrittäjien tapaturma- ja ammattitautilain (873/2015), sotilasvammalain (404/1948), sotilastapaturman ja palvelussairaudesta annettua lain (1521/2016), tapaturman ja palvelussairaudesta kriisinhallintatehtävissä annettua lain (1522/2016), urheilijan tapaturma- ja eläketurvasta annettua lain (276/2009), liikennevakuutuslain (460/2016) tai näitä vastaavan aikaisemman lain nojalla ja maakunta on antanut hänelle samaan tarkoitukseen ja samaan aikaan kohdistuvia 6 §:ssä tarkoitettuja palveluja, oikeus korvaukseen siirtyy maakunnalle tilitystä vastaan. Maakunnan oikeudesta korvaukseen liikennevakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta annettua lain (626/1991) perusteella säädetään erikseen.

Jos 1 momentissa mainittu tilitys on tullut korvauksenmaksajan tietoon niin myöhään, että muun lain mukainen korvaus on jo suoritettu vammaiselle henkilölle, maakunnalla on oikeus periä tätä korvausta vastaava määrä takaisin vammaiselta henkilöltä. Korvauksen takaisinperimiseen sovelletaan toimeentulotuesta annettua lain (1412/1997) 21 ja 22 §:ää.

Hakemus takaisinperinnästä on tehtävä hallinto-oikeudelle kolmen vuoden kuluessa siitä, kun vakuutuslaitoksen korvaus on maksettu.

26 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Tällä lailla kumotaan kehitysvammaisten erityishuollosta annettu laki (519/1977) sekä vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annettu laki (380/1987).

Jos muualla lainsäädännössä viitataan 2 momentissa tarkoitettuun lakiin, viittauksen on katsottava tarkoittavan tätä lakia, jollei tässä laissa toisin säädetä.

27 §

Siirtymäsäännökset

Ennen tämän lain voimaan tuloa tehdyt henkilön palveluja koskevat päätökset, jotka on annettu vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annettua lain tai kehitysvammaisten erityishuollosta annettua lain perusteella, ovat voimassa päätökseen merkityn voimassaoloajan mutta kuitenkin korkeintaan kaksi vuotta tai kunnes henkilön palvelutarve arvioidaan uudelleen tämän lain tai muun lain mukaisesti. Palvelutarpeen uudelleen arviointi voidaan aloittaa vammaisen henkilön aloitteesta aina ja maakunnan liikelaitoksen aloitteesta

HE 159/2018 vp

silloin, kun se on asiakkaan muuttuneen palvelutarpeen mukaista. Palvelujen asiakasmaksut peritään tämän lain voimaan tullessa voimassa olleiden säännösten mukaisesti päätösten voimassaoloajan.

Ennen tämän lain voimaantuloa sattuneesta potilasvahingosta aiheutuvien kustannusten korvaamiseen sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä, jos kunta on ennen lain voimaantuloa esittänyt Potilasvakuutuskeskukselle vaatimuksen kunnalle aiheutuneista kustannuksista.

2.

Laki

sosiaalihuoltolain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan sosiaalihuoltolain (1301/2014) 36, 39 ja 45 §, sellaisena kuin niistä on 36 § osaksi laissa 292/2016, seuraavasti:

36 §

Palvelutarpeen arviointi

Kun kunnallisen sosiaalihuollon palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tietää sosiaalihuollon tarpeessa olevasta henkilöstä, hänen on huolehdittava, että henkilön kiireellisen avun tarve arvioidaan välittömästi. Lisäksi henkilöllä on oikeus saada palvelutarpeen arviointi, jolle ei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta.

Palvelutarpeen arviointi on aloitettava viipymättä ja saatettava loppuun ilman aiheutonta viivytystä. Arvioinnin tekeminen on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun asiakas, asiakkaan omainen tai läheinen tai hänen laillinen edustajansa on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan kunnalliseen viranomaiseen palvelujen saamiseksi, jos:

- 1) henkilö on yli 75-vuotias;
- 2) henkilö saa vammaisetuksista annetun lain (570/2007) 9 §:n 3 momentin 3 kohdassa tarkoitettua ylintä hoitotukea;
- 3) henkilö on vammaispalvelulaissa (/) tarkoitettu vammaisen henkilö.

Erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arviointi on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja arvioinnin on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa vireille tulosta.

Arviointi tehdään asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Arviointia tehtäessä asiakkaalle on selvitettävä hänen yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot palvelujen toteuttamisessa ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Kun arvioidaan henkilön toimintakykyä ja palvelutarvetta erilaisissa toimintaympäristöissä, on otettava huomioon henkilön terveydentila, elämäntilanne ja elinolosuhteet sekä niissä tapahtuvat muutokset.

Arviointia tehtäessä on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja otettava huomioon hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä lasten ja nuorten sekä vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen. Ikääntyneen väestön palvelutarpeen selvitystä tehtäessä on lisäksi noudatettava vanhuspalvelulakia. Vammaisen henkilön palvelutarvetta arvioitaessa on lisäksi noudatettava vammaispalvelulakia. Lastensuojelutarpeen selvittämisestä palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä säädetään lastensuojelulaissa. Palvelutarpeen arvioinnista vastaa palvelutarpeen arvioimisen kannalta tarkoituksenmukainen sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) 3 §:ssä tarkoitettu sosiaalihuollon ammattihenkilö, jollei muualla laissa toisin säädetä. Erityistä tukea tarvitsevien lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä.

Asiakassuunnitelma

Palvelutarpeen arviointia on täydennettävä asiakkaalle laadittavalla asiakassuunnitelmalla tai muulla vastaavalla suunnitelmalla, jollei suunnitelman laatiminen ole ilmeisen tarpeetonta. Suunnitelma on laadittava, jollei siihen ole ilmeistä estettä, yhdessä asiakkaan kanssa noudattaen 36 §:n 4 ja 5 momenttia.

Asiakassuunnitelma sisältää asiakkaan palvelutarpeen edellyttämässä laajuudessa:

- 1) asiakkaan arvion ja ammatillisen arvion tuen tarpeesta;
- 2) asiakkaan arvion ja ammatillisen arvion tarvittavista palveluista ja toimenpiteistä;
- 3) omatyöntekijän tai muun asiakkaan palveluista vastaavan työntekijän arvio asiakkaan terveyden tai kehityksen kannalta välttämättömistä sosiaalipalveluista sekä niiden alkamisajan kohdasta ja kestosta;
- 4) tiedot siitä kuinka usein asiakas ja omatyöntekijä tai muu asiakkaan palveluista vastaava työntekijä tulevat tapaamaan;
- 5) asiakkaan ja työntekijän arvion asiakkaan vahvuuksista ja voimavaroista;
- 6) asiakkaan ja työntekijän yhdessä asettamat tavoitteet, joihin sosiaalihuollon avulla pyritään;
- 7) arvion asiakkuuden kestosta;
- 8) tiedot eri alojen yhteistyötahoista, jotka osallistuvat asiakkaan tarpeisiin vastaamiseen ja vastuiden jakautuminen niiden kesken;
- 9) suunnitelman toteutumisen seuranta, tavoitteiden saavuttamista ja tarpeiden uudelleen arviointia koskevat tiedot;
- 10) selvityksen henkilön elämäntilanteen ja toimintaympäristön vaikutuksesta toimintakykyyn.

Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa. Suunnitelman sisältö on sovittava yhteen henkilön tarvitsemien muiden hallinnonalojen palvelujen ja tukitoimien kanssa. Velvollisuudesta suunnitelman laatimiseen sekä suunnitelman sisällöstä ja asiaan osallisista on lisäksi voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Sen estämättä, mitä muualla laissa säädetään, asiakkaan suostumuksella voidaan laatia sosiaalihuollon ja muiden hallinnonalojen palveluja ja tukitoimia koskeva yhteinen suunnitelma, jossa on suunnitelman laatimiseen ja käyttöön nähden tarpeellisia tietoja. Yhteisen suunnitelman laatimisesta ilman asiakkaan suostumusta säädetään erikseen.

Jos asiakkaan tukena toimii omaisia tai muita läheisiä henkilöitä, heidän tukemiseensa liittyvä suunnitelma laaditaan tarvittaessa erikseen.

Sosiaalihuoltoa koskeva päätöksenteko ja toimeenpano

Asiakkaalla on oikeus saada kirjallinen päätös sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Kiireellisiä toimenpiteitä koskeva asia on käsiteltävä ja päätös tehtävä käytettävissä olevien tietojen perusteella viipymättä siten, ettei asiakkaan oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Muissa kuin kiireellisissä asioissa päätös on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä sen jälkeen, kun asia on tullut vireille.

Päätös on toimeenpantava kiireellisissä tapauksissa viipymättä ja muissa kuin kiireellisissä tapauksissa ilman aiheetonta viivytystä. Päätös on kuitenkin toimeenpantava viimeistään 3 kuukaudessa asian vireille tulosta. Aika voi olla tätä pidempi, jos asian selvittäminen erityisesti syystä vaatii pidempää käsittelyaikaa tai toimeenpanon viivästykselle on muu asiakkaan tarpeeseen liittyvä erityinen peruste.

HE 159/2018 vp

Jos asiakassuunnitelmaan kirjatusta sosiaalipalvelujen kokonaisuudesta poiketaan, se on perusteltava päätöksessä. Asian käsittelemisestä ja päätöksenteosta säädetään lisäksi hallintolais-
sa.

Tämä laki tulee voimaan päivänä _____
kuuta 20 _____.

3.

Laki

varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain (1503/2016) 13 §:ään uusi 2 momentti seuraavasti:

13 §

Maksun perimättä jättäminen ja alentaminen

Maksu on jätettävä perimättä lapselta, joka saa varhaiskasvatusta osana vammaispalvelulain (/) 7 §:ssä tarkoitettua valmennusta ja tukea.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Helsingissä 27 päivänä syyskuuta 2018

Pääministeri

Juha Sipilä

Perhe- ja peruspalveluministeri Annika Saarikko

2.

Laki**sosiaalihuoltolain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan sosiaalihuoltolain (1301/2014) 36, 39 ja 45 §, sellaisena kuin niistä on 36 § osaksi laissa 292/2016, seuraavasti:

Voimassa oleva laki
36 §

Palvelutarpeen arviointi

Kun kunnallisen sosiaalihuollon palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tietää sosiaalihuollon tarpeessa olevasta henkilöstä, hänen on huolehdittava, että henkilön kiireellisen avun tarve arvioidaan välittömästi. Lisäksi henkilöllä on oikeus saada palvelutarpeen arviointi, jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta.

Palvelutarpeen arviointi on aloitettava viivymättä ja saatettava loppuun ilman aiheutonta viivytystä. Arvioinnin tekeminen on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun asiakas, asiakkaan omainen tai läheinen tai hänen laillinen edustajansa on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan kunnalliseen viranomaiseen palvelujen saamiseksi, jos:

- 1) henkilö on yli 75-vuotias;
- 2) henkilö saa vammaisetuksista annetun lain (570/2007) 9 §:n 3 momentin 3 kohdan mukaista ylintä hoitotukea;

Erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arviointi on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja arvioinnin on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa vireille tulosta.

Arviointi tehdään asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja

Ehdotus
36 §

Palvelutarpeen arviointi

Kun kunnallisen sosiaalihuollon palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tietää sosiaalihuollon tarpeessa olevasta henkilöstä, hänen on huolehdittava, että henkilön kiireellisen avun tarve arvioidaan välittömästi. Lisäksi henkilöllä on oikeus saada palvelutarpeen arviointi, jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta.

Palvelutarpeen arviointi on aloitettava viivymättä ja saatettava loppuun ilman aiheutonta viivytystä. Arvioinnin tekeminen on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun asiakas, asiakkaan omainen tai läheinen tai hänen laillinen edustajansa on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan kunnalliseen viranomaiseen palvelujen saamiseksi, jos:

- 1) henkilö on yli 75-vuotias;
- 2) henkilö saa vammaisetuksista annetun lain (570/2007) 9 §:n 3 momentin 3 kohdassa tarkoitettua ylintä hoitotukea;
- 3) henkilö on vammaispalvelulaissa (/) tarkoitettu vammaisen henkilö.

Erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arviointi on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja arvioinnin on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa vireille tulosta.

Arviointi tehdään asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja

läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Arviointia tehtäessä asiakkaalle on selvitettävä hänen yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot palvelujen toteuttamisessa ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

Arviointia tehtäessä on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja otettava huomioon hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä lasten ja nuorten sekä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen. Ikääntyneen väestön palvelutarpeen selvitystä tehtäessä on lisäksi noudatettava, mitä vanhuspalvelulaissa säädetään. Lastensuojelutarpeen selvittämisestä palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä säädetään lastensuojelulaissa. Palvelutarpeen arvioinnista vastaa palvelutarpeen arvioimisen kannalta tarkoituksenmukainen sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) 3 §:ssä tarkoitettu sosiaalihuollon ammattihenkilö, jollei muualla laissa toisin säädetä. Erityistä tukea tarvitsevien lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä.

39 §

Asiakassuunnitelma

Palvelutarpeen arviointia on täydennettävä asiakkaalle laadittavalla asiakassuunnitelmalla tai muulla vastaavalla suunnitelmalla, ellei suunnitelman laatiminen ole ilmeisen tarpeetonta. Suunnitelma on laadittava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhdessä asiakkaan

läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Arviointia tehtäessä asiakkaalle on selvitettävä hänen yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot palvelujen toteuttamisessa ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. *Kun arvioidaan henkilön toimintakykyä ja palvelutarvetta erilaisissa toimintaympäristöissä, on otettava huomioon henkilön terveydentila, elämäntilanne ja elinolosuhteet sekä niissä tapahtuvat muutokset.*

Arviointia tehtäessä on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja otettava huomioon hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä lasten ja nuorten sekä vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen. Ikääntyneen väestön palvelutarpeen selvitystä tehtäessä on lisäksi noudatettava vanhuspalvelulakia. *Vammaisen henkilön palvelutarvetta arvioitaessa on lisäksi noudatettava vammaispalvelulakia.* Lastensuojelutarpeen selvittämisestä palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä säädetään lastensuojelulaissa. Palvelutarpeen arvioinnista vastaa palvelutarpeen arvioimisen kannalta tarkoituksenmukainen sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) 3 §:ssä tarkoitettu sosiaalihuollon ammattihenkilö, jollei muualla laissa toisin säädetä. Erityistä tukea tarvitsevien lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä.

39 §

Asiakassuunnitelma

Palvelutarpeen arviointia on täydennettävä asiakkaalle laadittavalla asiakassuunnitelmalla tai muulla vastaavalla suunnitelmalla, jollei suunnitelman laatiminen ole ilmeisen tarpeetonta. Suunnitelma on laadittava, jollei siihen ole ilmeistä estettä, yhdessä asiakkaan

kanssa siten kuin 36 §:n 4 ja 5 momentissa säädetään.

Asiakassuunnitelma sisältää asiakkaan palvelutarpeen edellyttämässä laajuudessa:

1) asiakkaan arvion ja ammatillisen arvion tuen tarpeesta;

2) asiakkaan arvion ja ammatillisen arvion tarvittavista palveluista ja toimenpiteistä;

3) omatyöntekijän tai muun asiakkaan palveluista vastaavan työntekijän arvio asiakkaan terveyden tai kehityksen kannalta välttämättömistä sosiaalipalveluista sekä niiden alkamisajankohdasta ja kestosta;

4) tiedot siitä kuinka usein asiakas ja omatyöntekijä tai muu asiakkaan palveluista vastaava työntekijä tulevat tapaamaan;

5) asiakkaan ja työntekijän arvion asiakkaan vahvuuksista ja voimavaroista;

6) asiakkaan ja työntekijän yhdessä asettamat tavoitteet, joihin sosiaalihuollon avulla pyritään;

7) arvion asiakkuuden kestosta;

8) tiedot eri alojen yhteistyötahoista, jotka osallistuvat asiakkaan tarpeisiin vastaamiseen ja vastuiden jakautuminen niiden kesken;

9) suunnitelman toteutumisen seuranta, tavoitteiden saavuttamista ja tarpeiden uudelleen arviointia koskevat tiedot;

Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa. Suunnitelman sisältö on sovitettava yhteen henkilön tarvitsemien muiden hallinnonalojen palvelujen ja tukitoimien kanssa. Velvollisuudesta suunnitelman laatimiseen sekä suunnitelman sisällöstä ja asiaan osallista on lisäksi voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Sen estämättä, mitä muualla laissa säädetään, voidaan asiakkaan suostumuksella laatia sosiaalihuollon ja muiden hallinnonalojen palveluja ja tukitoimia koskeva yhteinen suunnitelma, jossa on suunnitelman laatimiseen ja käyttöön nähden tarpeellisia tietoja. Yhteisen suunnitelman laatimisesta ilman asiakkaan suostumusta säädetään erikseen.

Jos asiakkaan tukena toimii omaisia tai muita läheisiä henkilöitä, laaditaan heidän tukemiseensa liittyvä suunnitelma tarvittaessa erikseen.

kanssa *noudattaen* 36 §:n 4 ja 5 momenttia.

Asiakassuunnitelma sisältää asiakkaan palvelutarpeen edellyttämässä laajuudessa:

1) asiakkaan arvion ja ammatillisen arvion tuen tarpeesta;

2) asiakkaan arvion ja ammatillisen arvion tarvittavista palveluista ja toimenpiteistä;

3) omatyöntekijän tai muun asiakkaan palveluista vastaavan työntekijän arvio asiakkaan terveyden tai kehityksen kannalta välttämättömistä sosiaalipalveluista sekä niiden alkamisajankohdasta ja kestosta;

4) tiedot siitä kuinka usein asiakas ja omatyöntekijä tai muu asiakkaan palveluista vastaava työntekijä tulevat tapaamaan;

5) asiakkaan ja työntekijän arvion asiakkaan vahvuuksista ja voimavaroista;

6) asiakkaan ja työntekijän yhdessä asettamat tavoitteet, joihin sosiaalihuollon avulla pyritään;

7) arvion asiakkuuden kestosta;

8) tiedot eri alojen yhteistyötahoista, jotka osallistuvat asiakkaan tarpeisiin vastaamiseen ja vastuiden jakautuminen niiden kesken;

9) suunnitelman toteutumisen seuranta, tavoitteiden saavuttamista ja tarpeiden uudelleen arviointia koskevat tiedot;

10) *selvityksen henkilön elämäntilanteen ja toimintaympäristön vaikutuksesta toimintakykyyn.*

Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa. Suunnitelman sisältö on sovitettava yhteen henkilön tarvitsemien muiden hallinnonalojen palvelujen ja tukitoimien kanssa. Velvollisuudesta suunnitelman laatimiseen sekä suunnitelman sisällöstä ja asiaan osallista on lisäksi voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Sen estämättä, mitä muualla laissa säädetään, asiakkaan suostumuksella voidaan laatia sosiaalihuollon ja muiden hallinnonalojen palveluja ja tukitoimia koskeva yhteinen suunnitelma, jossa on suunnitelman laatimiseen ja käyttöön nähden tarpeellisia tietoja. Yhteisen suunnitelman laatimisesta ilman asiakkaan suostumusta säädetään erikseen.

Jos asiakkaan tukena toimii omaisia tai muita läheisiä henkilöitä, heidän tukemiseensa liittyvä suunnitelma laaditaan tarvittaessa erikseen.

45 §

Sosiaalihuoltoon koskeva päätöksenteko ja toimeenpano

Asiakkaalla on oikeus saada kirjallinen päätös sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Kiireellisiä toimenpiteitä koskeva asia on käsiteltävä ja päätös tehtävä käytettävissä olevien tietojen perusteella viipymättä siten, ettei asiakkaan oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Muissa kuin kiireellisissä asioissa päätös on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä sen jälkeen, kun asia on tullut vireille.

Päätös on toimeenpantava kiireellisissä tapauksissa viipymättä ja muissa kuin kiireellisissä tapauksissa ilman aiheetonta viivytystä. Päätös on kuitenkin toimeenpantava viimeistään 3 kuukaudessa asian vireille tulosta. Aika voi olla tätä pidempi, jos asian selvittäminen erityisestä syystä vaatii pidempää käsittelyaikaa tai toimeenpanon viivästykselle on muu asiakkaan tarpeeseen liittyvä erityinen peruste.

Asian käsittelemisestä ja päätöksenteosta säädetään lisäksi hallintolaissa.

45 §

Sosiaalihuoltoon koskeva päätöksenteko ja toimeenpano

Asiakkaalla on oikeus saada kirjallinen päätös sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Kiireellisiä toimenpiteitä koskeva asia on käsiteltävä ja päätös tehtävä käytettävissä olevien tietojen perusteella viipymättä siten, ettei asiakkaan oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Muissa kuin kiireellisissä asioissa päätös on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä sen jälkeen, kun asia on tullut vireille.

Päätös on toimeenpantava kiireellisissä tapauksissa viipymättä ja muissa kuin kiireellisissä tapauksissa ilman aiheetonta viivytystä. Päätös on kuitenkin toimeenpantava viimeistään 3 kuukaudessa asian vireille tulosta. Aika voi olla tätä pidempi, jos asian selvittäminen erityisestä syystä vaatii pidempää käsittelyaikaa tai toimeenpanon viivästykselle on muu asiakkaan tarpeeseen liittyvä erityinen peruste.

Jos asiakassuunnitelmaan kirjatusta sosiaalipalvelujen kokonaisuudesta poiketaan, se on perusteltava päätöksessä. Asian käsittelemisestä ja päätöksenteosta säädetään lisäksi hallintolaissa.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
ta 20 .

3.

Laki

varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain 13 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista annetun lain (1503/2016) 13 §:ään uusi 2 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

13 §

Maksun perimättä jättäminen ja alentaminen

Ehdotus

13 §

Maksun perimättä jättäminen ja alentaminen

Varhaiskasvatuksesta määrätty maksu on jätettävä perimättä tai sitä on alennettava siltä osin kuin maksun periminen vaarantaa palvelun käyttäjän tai perheen toimeentulon edellytyksiä tai lapsen vanhemman tai huoltajan lakisääteisen elatusvelvollisuuden toteuttamista. Maksun alentaminen tai perimättä jättäminen tulee aina tehdä ennen toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaisen toimeentulotuen myöntämistä.

Maksu on jätettävä perimättä lapselta, joka saa varhaiskasvatusta osana vammaispalvelulain (/) 7 §:ssä tarkoitettua valmennusta ja tukea.

*Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
ta 20 .*
